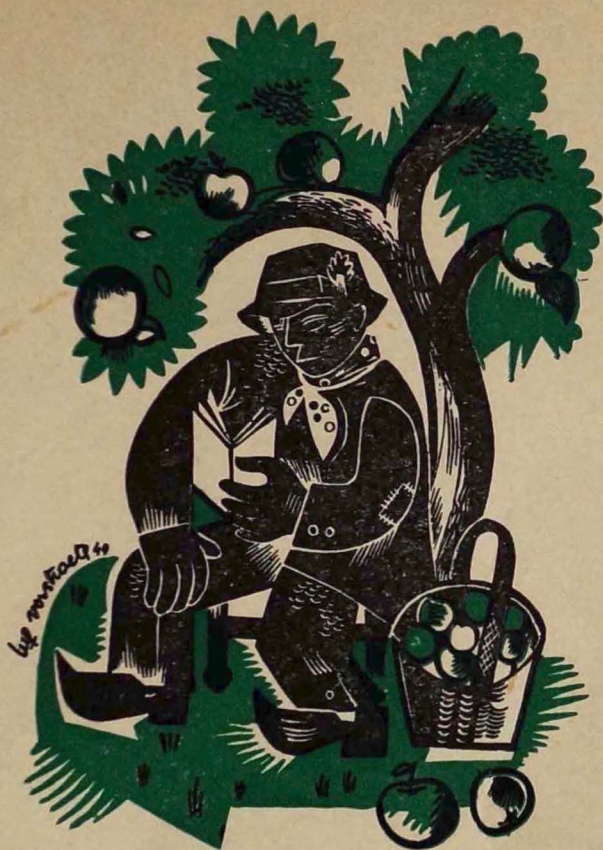

APPELTJES
VAN HET
Geeetjesland

Bandversiering van Luc Verstraete

APPETJES
VAN HET
MEETJESLAND

JAARBOEK
van het
HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP
VAN HET MEETJESLAND

Nr. 33 - 1982

MALDEGEM

1982

Opgedragen aan Mgr. Leo De Kesel, hulpbisschop van Gent

Kan. Albert De Schepper, deken van O.L.-Vrouw
Sint-Pieters te Gent en oud-superior van het Sint-
Vincentiuscollege te Eeklo

Z.E.H. René Vereecke, deken van Maldegem en oud-
superior van het O.L.-Vrouwcollege van Oudenaarde

Z.E.H. Henri Verwilt, deken van Beveren en oud-
proost van K.S.A.-Klauwaertsbond van Eeklo
al de Meetjeslandse pastoors en priesters

Uitgegeven met de steun van het
Ministerie van Nederlandse Cultuur
en het
Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen.

KERKELIJK EN PAROCHIAAL LEVEN IN HET MEETJESLAND VOOR 1600

§ 1. Inleiding

In ons tijdschrift verschenen reeds tal van artikels betreffende de Meetjeslandse parochies ⁽¹⁾. Daarbij kwamen hoofdzakelijk de parochiale geschiedenis in de 17e en 18e eeuw aan bod met sporadische gegevens over hun ontstaan en groei tijdens de voorafgaandelijke eeuwen. Alleen voor de parochies Aalter ⁽²⁾, Ertvelde en Kluizen ⁽³⁾ werd hun historiek exhaustief behandeld.

Ook aan de reformatie in het Meetjesland werden er enkele belangwekkende artikels gewijd ⁽⁴⁾, terwijl Georges Van Vooren een reeks

-
- (1) A. DE VOS, *De Christoffeldevotie te Evergem*, AM, nr. 1, 1949, blz. 146-157 ; A. VERHOUSTRAETE, *De verering van de H. Cornelius te Aalter*, AM, nr. 3, 1951, blz. 101-112 ; D. VERSTRAETE, *Parochiaal leven in de XVIIe en XVIIIe eeuw*, AM, nr. 7, 1955-1956, blz. 73-103 ; M. ENGLISH, *De kerk te Adegem in 1600-1700*, AM, nr. 9, 1958, blz. 65-80 ; A. VERHOUSTRAETE, *De kerk en kerkelijke instellingen te Aalter rond 1600*, AM, nr. 10, 1959, blz. 191-208 ; M. ENGLISH, *Pastoorlijsten*, AM, nr. 10, 1959, 240-248 ; F. DE CLERCQ, *Drie Westvlaamse pastoors te Waarschoot*, AM, nr. 11, 1960, blz. 299-309 ; D. VERSTRAETE, *De kerk van Watervliet in de 17e en 18e eeuw*, AM, nr. 12, 1961, blz. 158-180 ; M. ENGLISH, *Het voormalig dekenaat Aardenburg (...-1802)*, AM, nr. 12, 1961, blz. 146-157 ; A. VERHOUSTRAETE, *De rondreis van Walter van Marvis, bisschop van Doornik, in 1242*, AM, nr. 12, 1961, blz. 228-236 ; R. MOELAERT, *De kapelanijs Onze Lieve Vrouw ter Pieten te Aalter*, AM, nr. 13, 1962, blz. 199-224 ; A. DE VOS, *Tweehonderd jaar strijd om een eigen parochie te Doornzele (Evergem)*, AM, nr. 14, 1963, blz. 5-55 ; A. DE VOS, *De pastoors Ghuens en Kerremans, twee antipoden in het parochiaal leven te Eeklo*, AM, nr. 15, 1964, blz. 352-387 ; L. STOCKMAN, *Kerkelijk leven te Bellem (1490-1574)*, AM, nr. 27, 1978, blz. 134-149 ; D. VAN DEN AUWEELE en Fr. MICHEM, *Van sekulier tot regulier. De merkwaardige ommekeer in het leven van de Lembeekse pastoor Willem van Hollebeke (†1466)*, AM, nr. 27, 1978, blz. 163-170 ; L.M. GOEGBUEER, *Hoe en wanneer werd Sint-Willibrord patroon van Knesselare ?*, AM, nr. 29, 1978, blz. 66-70.
- (2) L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, Aalter, 1979, blz. 107-175.
- (3) A. DE VOS, *Geschiedenis van Ertvelde*, Ertvelde, 1971, blz. 153-248.
- (4) A. RYSERHOVE, *De geuzenberoerten in de streek van Knesselare*, AM, nr. 3, 1951, blz. 77-92 ; N. KERCKHAERT, *De heresie in het Meetjesland tijdens de eerste helft der XVIIe eeuw*, AM, nr. 6, 1954, 5-30 ; M. RYCKAERT, *Een beeldenstorm in de kerk van Oostwinkel op 23 augustus 1566*, AM, nr. 8, 1957, blz. 109-112 ; M. RYCKAERT, *Zomergem onder de geuzentijd, 1566-1630*, AM, nr. 9, 1958, blz. 77-92 ; A. DE VOS, *Godsdienstberoerten te Eeklo tijdens de XVIe eeuw*, AM, nr. 12, 1961, 57-136 ; J. DECAVELE, *Katharina van Boetzelaer, een merkwaardige figuur van het Protestants verzet tijdens het « wonderjaar » (1566)*, Vereniging voor de geschiedenis van het Belgisch Protestantisme, reeks V, aflevering 5, 1969, blz. 151-171.

bijdragen schreef over het Middelburgse Missiegebied ⁽⁵⁾. Tenslotte moeten we nog wijzen op enkele studies over de Meetjeslandse kerkgebouwen ⁽⁶⁾.

In dit artikel willen we pogen een beeld te schetsen van het kerkelijk en parochiaal leven in de Meetjeslandse dorpen en steden zoals dat zich afspeelde vóór 1600. Onze studie zal de 36 gemeenten van het Meetjesland, zoals beschreven door Dr. Edmond Tieleman ⁽⁷⁾, en twee voormalige gemeenten van Groot-Aalter, nl. Lotenhulle en Poeke, behandelen.

Voor een goed begrip van onze bijdrage beschrijven we vooraf heel summier de kerkelijke indeling van het Meetjesland vóór 1600.

Het Meetjesland ressorteerde voor de oprichting van de nieuwe bisdommen in de Nederlanden in 1559 onder twee bisdommen nl. Doornik en Utrecht. Het bisdom Doornik zelf was verdeeld in drie aartsdiaconaten Doornik, Gent en Brugge.

Het aartsdiaconaat Gent omvatte vier decanaten : Gent, het Waasland, Oudenaarde en Roeselare ⁽⁷⁾. Het decanaat Gent omvatte volgende Meetjeslandse parochies vóór 1559 : Aalter, Bassevelde, Bellem, Evergem, Hansbeke, Kaprijke, Lembeke, Lotenhulle, Lovendegem, Knesselare, Mariakerke, Merendree, Oost-Eeklo, Oostwinkel, Poeke, Ronsele, Sleidinge, Ursel, Vinderhoute, Waarschoot. Wondelgem en Zomergem ⁽⁸⁾.

Het aartsdiaconaat Brugge telde drie decanaten vóór 1559, nl. Aardenburg, Brugge en Oudenburg. Het decanaat Aardenburg omvatte

---

(5) G. VAN VOOREN, *Middelburg in Vlaanderen, toevluchtsoord voor Staatse Katholieken (1666-1678)*, AM, nr. 15, 1964, blz. 5-44 ; idem, *Middelburg in Vlaanderen en de Hollandse Missie (1678-1700)*, AM, nr. 16, 1965, blz. 5-58 ; idem, *De missionering vanuit Middelburg in Vlaanderen (1700-1737)*, AM, nr. 17, 1966, blz. 34-68 ; idem, *Geschillen over de Middelburgse missie gedurende de 18de eeuw*, AM, nr. 18, 1967, blz. 189-218 ; idem, *De toestand van de staatse Katholieken in de Middelburgse missie van 1737 tot 1804*, AM, nr. 20, 1969, blz. 22-86 ; idem, *De armenzorg voor de Katholieken in het Middelburgse missiegebied tijdens de 18de eeuw*, A.M., nr. 24, 1973, blz. 5-72 ; idem, *De armenzorg voor de Katholieken in het Middelburgse missiegebied gedurende de 18de eeuw. II. De uitvoering*, AM, nr. 25, 1974, blz. 5-60 ; idem, *De armenzorg voor de Katholieken in het Middelburgse missiegebied gedurende de 18de eeuw, III*, AM, nr. 27, 1976, blz. 5-45.

(6) E. DHANENS, *De kerkjes van het Meetjesland*, AM, nr. 1, 1949, blz. 43-48 ; L. DE VliegHER, *De Romaanse kerk van Adegem*, AM, nr. 9, 1958, blz. 57-64 ; A. RYSERHOVE, *Over een nieuwe kerk en over stoo(re)chten te Knesselare*, AM, nr. 10, 1959, blz. 223-239 ; M. RYCKAERT, *De Sint-Martinuskerk van Zomergem, slachtoffer van twee wereldoorlogen*, AM, nr. 27, 1976, blz. 68-133 ; J.F. VAN CLEVEN, *De Neogotische kerk te Sint-Maria-Aalter*, AM, nr. 28, 1977, blz. 239-288.

(7) M. CLOET, *Het kerkelijk leven in een landelijke dekenij van Vlaanderen tijdens de XVIIe eeuw, Tient van 1609 tot 1700*, Leuven, 1968, blz. 77.

(8) J. WARICHEZ, *Etat bénéficial de la Flandre et du Tournaisis*, Leuven, 1913, blz. 65-83.

volgende Meetjeslandse parochies vóór 1559 ⁽⁹⁾ : Adegem, Eeklo, Maldegem, Middelburg, Sint-Laureins, Sint-Jan-in-Eremo, Sint-Margriete, Watervliet en Waterland-Oudeman (= Sint-Niklaas-in-Vaarne).

Tenslotte ressorteerden volgende parochies onder het decanaat van de Vier Ambachten in het bisdom Utrecht ⁽¹⁰⁾ : Assenede, Boekhoute, Ertvelde, Kluizen, Sint-Kruis-Winkel, Wachtebeke en Zelzate.

Na de oprichting van de nieuwe bisdommen in 1559 kwam het Meetjesland opnieuw onder twee bisdommen nl. Gent en Brugge. In het bisdom Brugge lagen de Meetjeslandse parochies verspreid over de dekenij Aardenburg : Adegem, Eeklo, Kaprijke, Lembeke, Maldegem, Middelburg, Sint-Jan-in-Eremo, Sint-Laureins, Sint-Margriete, Waterland-Oudeman en Watervliet, en de dekenij Torhout : Poeke.

In het bisdom Gent lagen Hansbeke, Merendree, Mariakerke en Vinderhoute onder de dekenij Deinze ; Aalter, Bellem, Lotenhulle, Knesselare en Ursel ⁽¹¹⁾ onder de dekenij Tielt en Assenede, Bassevelde, Boekhoute, Ertvelde, Evergem, Kluizen, Lovendegem, Oost-Eeklo, Oostwinkel, Ronsele, Sleidinge, Sint-Kruis-Winkel, Waarschoot, Wachtebeke, Wondelgem, Zelzate en Zomergem onder de dekenij Evergem.

§ 2. Het ontstaan van de parochies en hun uitgestrektheid

1. Toestand omstreeks het jaar 1000

De oudste vermeldingen van bewoningskernen in het Meetjesland dateren meestal pas uit de 10e eeuw. Toch zou er reeds medio 8e eeuw een parochiekerk hebben gestaan te Merendree. Dit blijkt heel duidelijk uit het levensverhaal van Sint-Gerulfus. Na de moord op Sint-Gerulfus begroeven zijn ouders hem in de Sint-Radegondiskerk van Merendree. Dit gebeurde rond 750 ⁽¹²⁾.

Rond 925 fungeerde Guntherus als pastoor van Merendree en zou een zekere Landbertus de oude en ziekelijke Guntherus bijgestaan hebben in zijn pastorale functies ⁽¹³⁾. Rond 1019-1030 vinden we de uitdrukkelijke vermelding van een *ecclesia in villa Merendra sita* ⁽¹⁴⁾. De kerk was dus een villakerk, opgericht voor de horigen van het domein Merendree.

---

(9) M. CLOET, *Karel-Filips de Rodoan en het bisdom Brugge tijdens zijn episcopaat (1602-1616)*, Verh. Kon. Vl. Acad. van België, nr. 67, Brussel, 1970, blz. 4.

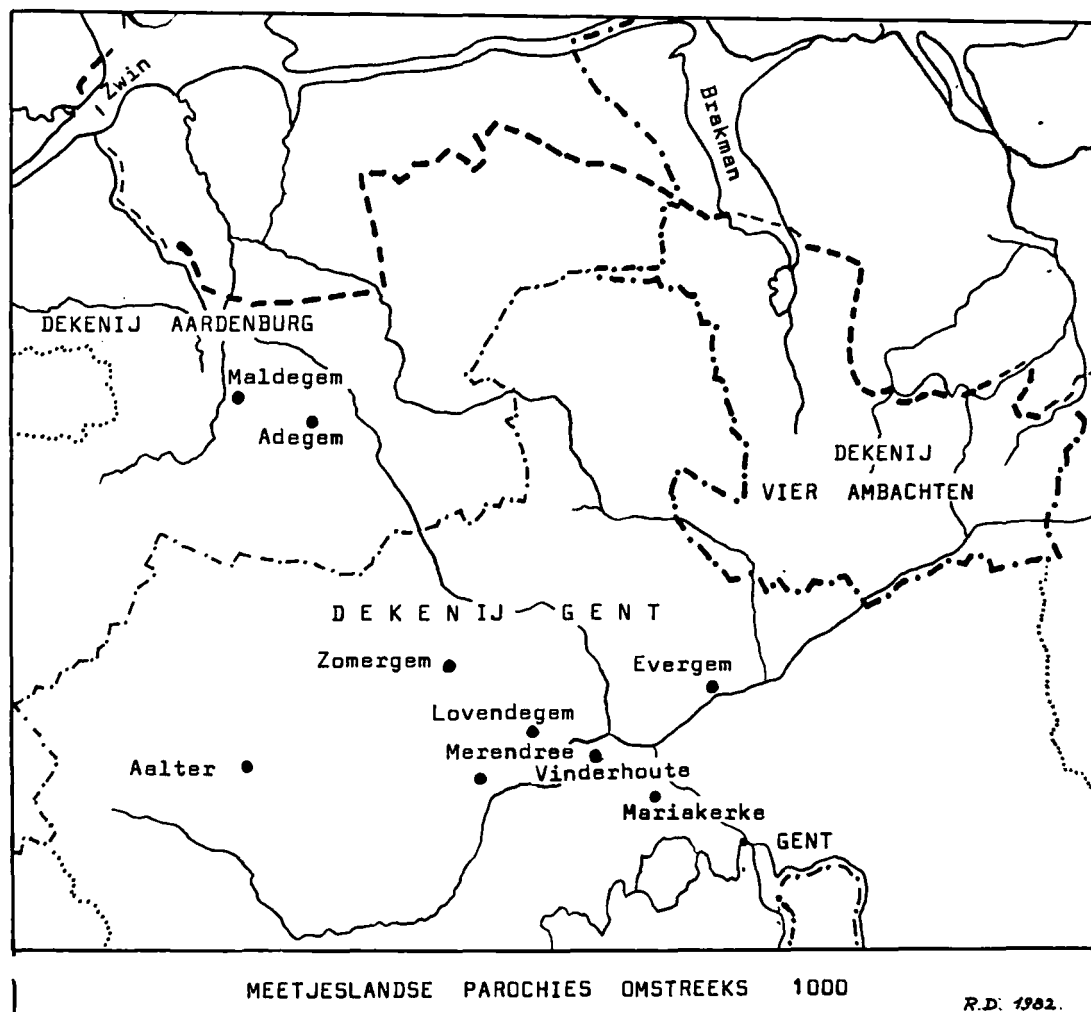
(10) S. MULLER, *Het bisdom Utrecht*, Den Haag, 1921, blz. 71-72.

(11) In 1642 gingen Ursel en Knesselare naar de dekenij Evergem.

(12) R. MOELAERT, *Sint-Gerolf in de Geschiedenis en Legende*, AM, nr. 28, 1977, blz. 124-126.

(13) R. MOELAERT, a.w., blz. 129.

(14) A. VERHULST, *De Sint-Baafsabdij te Gent en haar grondbezit (VIIe-XIVe eeuw)*, Verh. Kon. Vl. Acad. van België, nr. 30, Brussel, 1958, blz. 74.

In het begin van de 9e eeuw stond er te Mariakerke reeds een kerk, waaraan een zekere Humbertus als bedienaar was verbonden en waarop de Sint-Pietersabdij van Gent zekere rechten kon laten gelden. Deze kerk werd gebouwd ten behoeve van de laten van de *villa Meron*. Dit domein groeide uit tot de parochie Meerekerke en werd uiteindelijk Mariakerke genoemd ⁽¹⁵⁾.

Tussen Merendree en Mariakerke wordt in 966 een kerk vermeld gelegen in *villa Vindrehoult*. Dit bedehuis met als titelheilige Sint-Bavo hoorde in 966 toe aan de Sint-Baafsabdij te Gent ⁽¹⁶⁾. De parochie Vinderhoute vindt dus haar oorsprong in de *villa Vindrehoult*.

(15) L. REYNTJENS, *Het parochie domein van de Gentse Sint-Pietersabdij tot de XIVe eeuw*, Cultureel jaarboek van de provincie Oost-Vlaanderen, tweede Band, Gent, 1949, blz. 59.

(16) A. VERHULST, a.w., blz. 74.

Ook te Evergem was de kerk in 966 in handen van de Sint-Baafsabdij ⁽¹⁷⁾. Evergem was, in tegenstelling met Merendree, Mariakerke en Vinderhoute, een uitgestrekte parochie, die o.m. de wijken Doornzele, Belzele, Wippelgem en het latere Sleidinge-Sint-Baafs omvatte.

Merken we hier op dat de dorpskernen van Evergem en Vinderhoute vlakbij de Durme en het centrum van Merendree vlakbij de Poekebeek liggen. Beide waren twee belangrijke rivieren in het graafschap Vlaanderen tijdens de Middeleeuwen ⁽¹⁸⁾.

De kerk van Lovendegem, toegewijd aan Sint-Martinus, wordt pas in 1140 als bezitting van de Gentse Sint-Pietersabdij vermeld. L. Reyntjens opperde de veronderstelling dat deze Sint-Maartenskerk als bijkerk van Mariakerke werd opgericht in de 10e eeuw ⁽¹⁹⁾. Het is een feit dat de Sint-Maartenskerken over het algemeen op een hoge ouderdom kunnen bogen.

In de buurt van Lovendegem staat nog een tweede Sint-Martinuskerk te Zomergem. In 814 is er sprake van een *villa Sumaringahem* ⁽²⁰⁾. Binnen het domein Zomergem werd wellicht reeds vóór het jaar 1000 een kerkje gebouwd met als titelheilige Sint-Maarten. Het centrum van Zomergem lag en ligt nog steeds op Zomergem-boven, een heuvel van ongeveer 22 m. hoog. Aan de voet daarvan stroomde de voorhistorische rivier de Durme.

Zomergem was ook het centrum van het gelijknamige ambacht, wiens gebied wellicht overeenkwam met de oppervlakte van de primitieve parochie Zomergem, waaruit later de parochies Oostwinkel, Ronsele en Waarschoot werden afgesplitst. In 1171 werd het *altare* van Zomergem door de bisschop van Doornik geschonken aan de deken en het O.L.-Vrouwkapittel van Doornik ⁽²¹⁾.

Verder stroomopwaarts de Durme ligt aan de zuidkant van de rivier de hoogtekam van Aalter. Daar lag in 974 de centrale hoeve van de *villa Haleftra*, waar reeds een kerkje verrees ter ere van de heilige Denijs. Het werd vermoedelijk gebouwd op initiatief van de Karolingische vorsten ⁽²²⁾.

In 1112 schonk bisschop Baldricus van Noyon-Doornik het *altare* van Aalter aan de Sint-Maartensabdij van Doornik. Dit *altare* behoorde vroeger, samen met het benoemingsrecht, toe aan Adam, een kanunnik

---

(17) A. VERHULST, a.w., blz. 285.

(18) A. DE VOS, *De middeleeuwse loop van de Durme en haar bijrivier de Poeke*, Voorlichtingsreeks nr. 23 van het Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis, Gent, 1958.

(19) L. REYNTJENS, a.w., blz. 70.

(20) M. RYCKAERT, *Zomergem, iets over zijn ontstaan, zijn naam en zijn oudste bewoners*, AM, nr. 7, 1955-1956, blz. 22-23.

(21) Kathedraalarchief Doornik, Cartulaire D, f° 20 r°.

(22) L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, 1979, Aalter, blz. 107.

van het O.L.-Vrouwkapittel van Doornik. Bisschop Baldricus behoudt echter het recht tot het benoemen van de Aalterse pastoor in eigen handen en legde de Sint-Maartensabdij de verplichting op de pastoor van Aalter een voldoende inkomen te bezorgen ⁽²³⁾.

Maldegem lag in het centrum van een uitgestrekte grafelijke fiscus *Madlingem* die in 964 in een oorkonde van graaf Arnout wordt vermeld ⁽²⁴⁾. Tot deze grafelijke fiscus behoorde o.m. het Maldegemveld en wellicht ook de dorpskern van Adegem, die al in 840 in de bronnen opduikt ⁽²⁵⁾. Misschien maakte zelfs de westkant van Eeklo deel uit van dit domein want nog in 1240 beweerde Willem van Maldegem bepaalde rechten te hebben op het grafelijk bos Aalschoot ⁽²⁶⁾.

Bisschop Harduinus van Croy schonk tussen 1021 en 1027/1030 het *altare* van Maldegem aan Boudewijn IV, graaf van Vlaanderen ⁽²⁷⁾. Deze schenking gold echter maar voor drie generaties. In 1063 schonk bisschop Boudewijn op vraag van graaf Boudewijn V van Vlaanderen het *altare de Maldeghem cum aecclesia* aan het Sint-Salvatorskapittel van Harelbeke ⁽²⁸⁾.

In die schenking was Adegem niet begrepen want rond 1029-1030 wordt een *ecclesiam Addingem* gesitueerd in *pago Flandrense* ⁽²⁹⁾. Nochtans blijkt uit latere teksten dat het kapittel van Harelbeke niet alleen te Maldegem, maar ook te Adegem en zelfs te Eeklo een deel van de tienden mocht innen.

Met zekerheid weten we dus dat er omstreeks het jaar duizend parochiale gemeenschappen met een eigen kerk bestonden te Merendree, Mariakerke, Vinderhoute en Evergem en met grote waarschijnlijkheid mogen we reeds een eigen parochie aannemen voor Lovendegem, Zomergem, Aalter, Maldegem en Adegem.

In het gebied van de Vier Ambachten vinden we nog geen spoor van een kerkelijke organisatie in de 10e eeuw. Het was toen nog een uiterst dun bevolkt gebied en nog gedeeltelijk onderworpen aan de overstromingen van de Schelde ⁽³⁰⁾. In 1108 vinden we in dit gebied slechts drie parochies Assenede, Boekhoute en Axel met een hulpkerkje

---

(23) *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de Belgique*, Tome II, Leuven-Brussel, 1865, blz. 12-13.

(24) A. FAYEN, *Liber traditionum sancti Petri Blandiniensis*, Gent, 1906, blz. 74, nr. 67.

(25) A. FAYEN, a.w., blz. 45, nr. 41 : in *Pago Rodaninse prope fluvio maris in loco qui dicitur Addingahem*.

(26) L. STOCKMAN, *Nog problemen betreffende Aalschoot*, AM, nr. 18, 1967 blz. 127.

(27) G. DECLERCQ, *Het ontstaan van het Sint-Salvatorskapittel in Harelbeke*, De Lelegouw, jrg XX, 1978, blz. 169.

(28) G. DECLERCQ, a.w., blz. 169-170 en M. GYSSELING en A.C.F. KOCH, *Diplomata belgica ante millesimum centesimum scripta*, I, teksten, 1950, blz. 262-263, nr. 154.

(29) A. VERHULST, a.w., blz. 103.

(30) P. SCHERFT, *De vier ambachten en hun keur van 1242*, De Vier Ambachten, jaarboek 1968/69, blz. 31.

te Hulst ⁽³¹⁾. Daarvan is de Sint-Pieters- en Martinuskerk van Assenede ongetwijfeld de oudste. Het is mogelijk dat de stichting van de parochie Assenede opklimt tot de 10e eeuw. Daarvoor ontbreken echter alle bewijzen. Oorspronkelijk omvatte de parochie Assenede het gehele gelijknamige ambacht en de parochie Boekhoute bestreek eveneens het gelijknamige ambacht.

2. Toestand omstreeks het jaar 1200.

In 1105 schonk bisschop Baldricus van Doornik het patronaat over de kerk van Ronsele aan de Sint-Baafsabdij te Gent. Op 31 december 1156 werd de abdij in haar bezit van het altaar van Ronsele bevestigd ⁽³²⁾.

Omstreeks 1120 bouwde de abdij van Ename een kapel, toegewijd aan O.-L.-Vrouw langsheen de Langebeke. Daaruit groeide al vlug de parochie Kluizen, waarvoor de abt van Ename een priester mocht voorstellen aan de bisschop van Utrecht voor de benoeming als pastoor ⁽³³⁾.

Op het einde van de 12e eeuw bouwde de burggraaf van Gent te Ertvelde een kerk met als patroonheilige O.-L.-Vrouw. Het was dus een eigen kerk opgericht door de locale heerser ⁽³⁴⁾. Het grondgebied van de parochie Ertvelde werd eveneens als dat van Kluizen afgesplitst van de moederparochie Assenede.

Volgens een oorkonde van de Doornikse bisschop Anselmus zou de abdij van Drongen reeds bepaalde kerkelijke rechten te Hansbeke in bezit hebben gehad in 1147 ⁽³⁵⁾. In 1160 schonk zijn opvolger bisschop Gerardus het *altare de Ansbeke cum omnibus appertinentibus suis* aan abt Jan van Drongen. Dit *altare* was vroeger in handen geweest van een zekere Hugo van Rietmeersch, die het gekregen had van de bisschop van Doornik ⁽³⁶⁾. Pastoor Frans Michem vermeldt in zijn pastoorlijst van Hansbeke in 1150 een zekere Boudewijn als bedienaar van de kerk ⁽³⁷⁾. Het eerste kerkje van Hansbeke werd wellicht in de loop van de eerste helft van de 12e eeuw gebouwd in de nabijheid van de *Hamse beke* ⁽³⁸⁾.

---

(31) J. WALTERS, *De eerste geloofspredikers op het grondgebied van het huidige bisdom Gent*, Gent, 1946, blz. 125.

(32) F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van Ronsele*, Gent, 1884-1870, blz. 18.

(33) A. DE VOS, *Geschiedenis van Ertvelde*, Ertvelde, 1971, blz. 154.

(34) A. DE VOS, a.w., blz. 155.

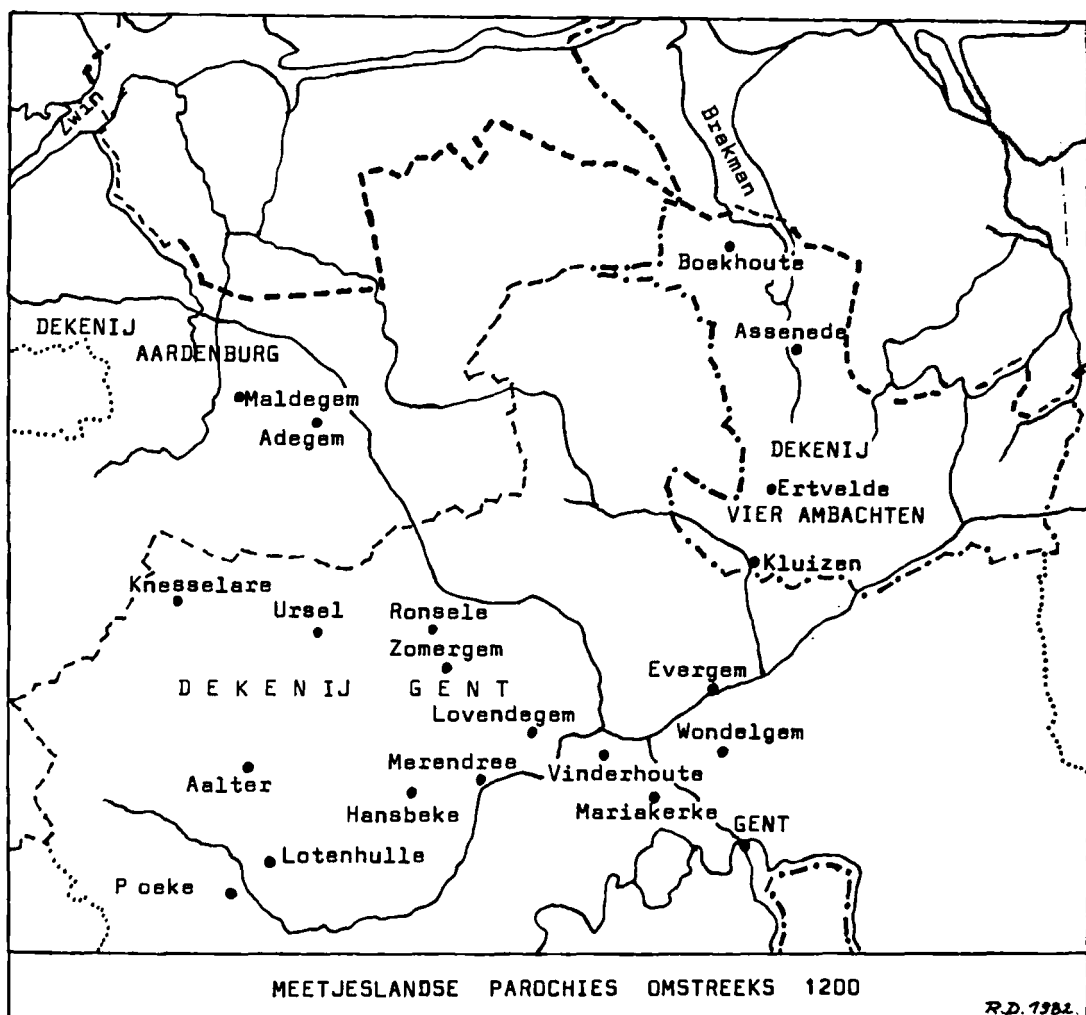
(35) RAG, Abdij Drongen, nr. 6, f° 26 v°.

(36) RAG, Abdij Drongen, nr. 6, f° 26 v°.

(37) F. MICHEM, *De pastoors van het Land van Nevele*, Het Land van Nevele, jrg IV, 1973, blz. 138.

(38) In 1237 vinden we de schrijfwijze *Hamsebeke* voor Hansbeke. Dit suggereert een voor de hand liggende verklaring voor het toponiem Hansbeke: een beek vloeiend naar de wijk Hamme op de Durme. Zie RAG, Abdij Drongen, oorkonde nr.2.

In 1171 kreeg het kapittel van Doornik vijf *altaria* ten geschenke van Wouter I, bisschop van Doornik nl. *unum de Somerghem, alterum de Merendre, tercium de Knesselaer, quartum de Ursele, quintum de Gotthem* ⁽³⁹⁾.

Belangrijk in deze tekst voor de Meetjeslandse parochiegeschiedenis is het verschijnen van de parochie Knesselare, toegewijd aan Sint-Willibrordus, en de parochie Ussel, toegewijd aan Sint-Medardus. Het feit dat de Doornikse bisschop beide parochies tot 1171 in eigen hand had, wijst erop dat de stichting van beide parochies eerder uitgegaan is van de bisschop dan wel van een lekeheer. We menen daarom dat de heer van het Prinsengoed in Knesselare niet in aanmerking komt als stichter en bouwer van het eerste parochiekerkje van Knesselare, dat opgetrokken werd op een hoog gelegen plaats in de nabijheid van het

(39) Kathedraalarchief Doornik, Cartulaire D, f° 20 r°.

Drieselken ⁽⁴⁰⁾. Ook de Sint-Medarduskerk van Ursel werd op een hoogterug gebouwd en lag ver verwijderd van het Velkegemgoed, waar de oudste heren van Ursel hebben gewoond.

Zowel voor Hansbeke, als voor Ursel en Knesselare moeten we een bisschoppelijke stichting aanvaarden met uitsluiting van de lokale heren.

Op de drempel van de 13e eeuw werd de parochie Wondelgem opgericht door de afsplitsing van de moederparochie Sint-Michiels van Gent. De kapel van Wondelgem werd op 12 maart 1200 tot parochiekerk verheven ⁽⁴¹⁾. De nieuwe parochie bestreek het gebied van de *villa Marka* en van de *villa* Wondelgem. De Durme-Kale vormde de grens tussen de parochies Wondelgem en Evergem ⁽⁴²⁾.

De oudste kerk van Wondelgem werd gebouwd in de huidige Maïstraat. Op het einde van de 17e eeuw werd een nieuwe Sint-Katarinakerk opgetrokken op de Kerkdries ⁽⁴³⁾.

De twaalfde eeuw valt dus mager uit op het vlak van de stichting van nieuwe parochies : Kluizen, Ertvelde, Hansbeke, Ursel, Knesselare en Wondelgem. Slechts zes in totaal. De grote periode volgt pas in de loop van de eerste helft van de dertiende eeuw.

3. Stichtingen in de 13e eeuw.

Tijdens de regering van gravin Johanna van Constantinopel werden de grafelijke woeste gronden op grote schaal vercijnsd in het Meetjesland. Het grafelijk bos Aalschoot, dat zich uitstreckte over Eeklo, Kaprijke, Lembeke en Oost-Eeklo, werd in de periode 1220-1245 volledig verkaveld en verkocht. Ook de woeste gronden van het ambacht Zomergem, van Evergem, Sleidinge en Lovendegem werden te gelde gemaakt.

In de tweede helft van de 13e eeuw kwam het moer van Aardenburg aan de beurt, dat eerst volledig uitgeturfd en daarna in cultuur werd gebracht. Ook de woeste gronden van de bestaande parochies werden ontgonnen ⁽⁴⁴⁾.

Deze belangrijke ontginningsbeweging in het Meetjesland was mogelijk geworden door de demografische expansie in het begin van de 13e eeuw, die ook aanleiding gaf tot de stichting van nieuwe steden en een aanpassing van de parochiale structuur. Bisschop Wouter van Marvis stimuleerde trouwens heel erg de oprichting van nieuwe parochies in zijn bisdom.

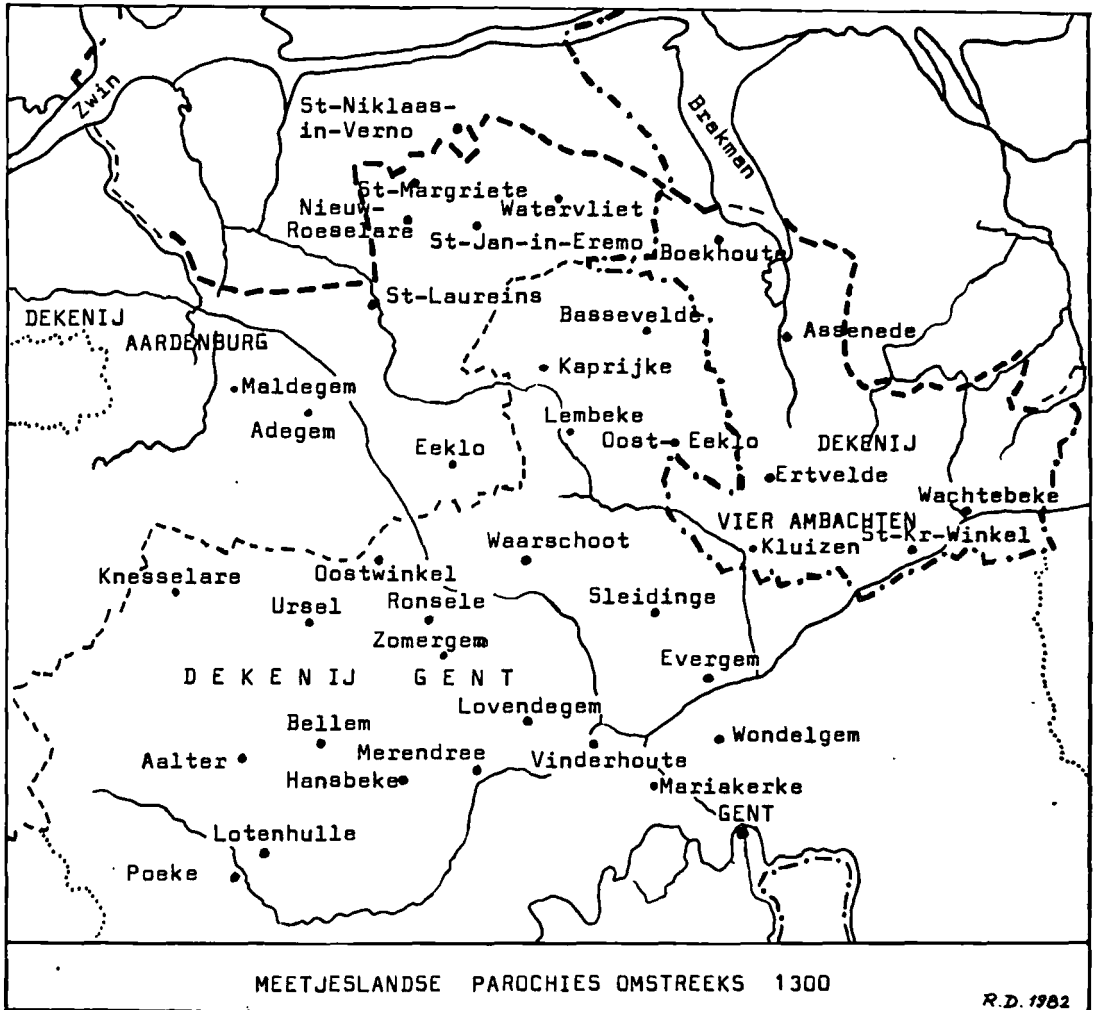
(40) L.M. GOEGBUER, *Hoe en wanneer werd Sint-Willebrord patroon van Knesselare ?*, AM, nr. 29, 1978, blz. 66-67.

(41) A. VERHULST, a.w., blz. 238.

(42) A. VERHULST, a.w., blz. 250 en 269.

(43) L. VANAVERBEKE, *Wondelgem*, Wondelgem, 1968, blz. 39-40.

(44) L. STOCKMAN, *De Brieven van Assenede en de Vier Ambachten*, AM, nr. 23, 1972, blz. 5-126.

In 1226 schonk ridder Bouden van Praet de *ecclesiam de Watervliet cum personatu ejusdem ecclesie* aan de Gentse Sint-Pietersabdij ⁽⁴⁵⁾. De O.L.-Vrouwkerk van Watervliet werd vermoedelijk gebouwd door de heer van Praet in het begin van de 13e eeuw ten behoeve van de horigen binnen zijn heerlijkheid Watervliet. Hij bezat ook aanvankelijk de tienden van Watervliet, die pas in 1258 door kanunnik Jan van Praet aan de Sint-Pietersabdij werden gegeven ⁽⁴⁶⁾. In de buurt van Watervliet op de wijk Vaerne werd in 1229 de Sint-Niklaaskerk opgetrokken. Bij een grensafpaling in 1243 tussen de O.L.-Vrouwparochie van Watervliet en de parochie van Sint-Niklaas-in-Vaerne verklaarden Radulf, pastoor van Vaerne, zijn koster Bouden en andere parochianen dat de kerk 14 jaar geleden werd gebouwd ⁽⁴⁷⁾. Op initiatief van de

(45) A. VAN LOKEREN, *Chartes et documents de l'abbaye de Saint-Pierre au Mont Blandin à Gand*, Tome I, Gent, 1868, blz. 255.

(46) A. VAN LOKEREN, a.w., blz. 308.

(47) KAD, Cart. C, f° 82 v.

bisschop van Doornik werd rond 1247 een kerk te Nieuw-Roeselare opgetrokken in het centrum van de gelijknamige heerlijkheid ⁽⁴⁸⁾, terwijl in een tekst van 1244 sprake is van de *ecclesiam beate Margarete* ⁽⁴⁹⁾.

In de tegenwoordige polderstreek bestonden dus reeds vier parochies rond 1250: Watervliet, Sint-Niklaas-in-Vaerne, Sint-Margriete en Nieuw-Roeselare.

Ook binnen het grafelijk gebied Aalschoot werden verschillende parochies gesticht. We vonden volgende teksten in dit verband:

1241: *in parrochiis de Eclo Sancti Vincentii et de Eclo Sancti Egidii* ⁽⁵⁰⁾

1241: *in parrochia Sancti Vincentii de Eclo* ⁽⁵¹⁾

1250: *in duabus parrochiis Sancti Crucis et Sancti Egidii* ⁽⁵²⁾

1250: *parrochia de Capric* ⁽⁵³⁾

We menen dat de Sint-Vincentiuskerk van Eeklo, de H. Kruiskerk van Oost-Eeklo, de Sint-Gilliskerk van Lembeke en de O.L.-Vrouwkerk van Kaprijke tussen 1220 en 1240 moeten gebouwd zijn. In 1240 kregen zowel Eeklo - Lembeke als Kaprijke hun keure, zodat we reeds een zekere bevolkingsconcentratie mogen veronderstellen in dat jaar.

Ook in het ambacht Zomergem groeide de bevolking dermate aan dat twee nieuwe parochies moesten worden opgericht. In 1244 kondigt bisschop Wouter van Marvis in een oorkonde betreffende de tienden van Zomergem, de oprichting aan van een parochie *in loco qui dicitur Woustwincle* en een tweede *apud Warscot* ⁽⁵⁴⁾. Tien jaar later in 1254 bestaat de *parrochia de Warscoth* reeds ⁽⁵⁵⁾. De *ecclesia de Ronslho*, vermeld in 1244, was het centrum van een oude parochiale enclave binnen de parochie Zomergem ⁽⁵⁶⁾.

De O.L.-Vrouwparochie van Bellem moet rond 1250 tot stand zijn gekomen. In een uitvoerige bijdrage over het ontstaan van deze parochie hebben we getracht dit aan te tonen ⁽⁵⁷⁾.

---

(48) Et. VAN VOOREN, *De kerk van Nieuw-Roeselare, een archeologische benadering in historisch-topografisch perspectief*, Boek A, Leuven, 1980, blz. II.

(49) KAD, Cart. D, f° 226 r°.

(50) KAD, Cart. D, f° 72 v°.

(51) Archief Sint-Janshospitaal Brugge, oorkonde nr. 26.

(52) RAG, Abdij Oost-Eeklo, oorkonde van 1250.

(53) RAG, Abdij Oost-Eeklo, oorkonde van 1250.

(54) KAD, Cart. D, f° 208 r°. Zie bijlage IV.

(55) KAD, Cart. D, f° 209 r°.

(56) M. RYCKAERT, *Zomergem, iets over zijn ontstaan, zijn naam en zijn oudste bewoners*, AM, nr. 7, 1955-1956, blz. 51.

(57) L. STOCKMAN, *De prochie van Bellem wijlen gheheeten Bethleem*, AM, nr. 31, 1980, blz. 188-207.

De Sint-Jorisparochie van Sleidinge wordt voor het eerst vermeld in 1263 ⁽⁵⁸⁾ en die van Bassevelde in 1264 ⁽⁵⁹⁾. Sleidinge is een afsplitsing van de parochie Evergem en Bassevelde ontstond uit de parochie Boekhoute. De parochie Bassevelde ontstond wellicht reeds in de loop van de eerste helft van de 13e eeuw, want Bassevelde komt voor in de *Eerste brieven* van de Brieven van Assenede en de Vier Ambachten die in de periode 1220-1245 werden opgesteld, waarin de cijnsen meestal per parochie werden gegroepeerd. Ook Sleidinge verschijnt in die *Eerste brieven* zodat we de stichting van de Sint-Jorisparochie misschien ook naar de eerste helft van de 13e eeuw mogen opschrijven. Daarentegen vinden we geen spoor van Waarschoot, Oostwinkel en Ronsele in de rubriek van de *Eerste brieven* ⁽⁶⁰⁾.

Het grondgebied van de parochie Wachtebeke werd afgesplitst uit dit van de parochie Mendonk. De parochie Wachtebeke werd pas in de loop van de tweede helft van de 13e eeuw gesticht, want in 1252 wordt een stuk grond gesitueerd in *parrochia de Mendonc in loco qui dicitur Wachtebeke* ⁽⁶¹⁾. Het eerste kerkje van Wachtebeke werd gebouwd op de dries, die ontstaan was door de snijding van de Antwerpse Heerweg met de vroegere Gentse Heerweg ⁽⁶²⁾. Wie de initiatiefnemer was, heb ik niet kunnen achterhalen. In latere tijden behoorde het patronaat of benoemingsrecht van de pastoor toe aan de heer van Izegem ⁽⁶³⁾. Wel verleende bisschop Diederik van Utrecht in 1199 aan de abdij van Sint-Pieters de toelating een kapel te bouwen *inter Calf et Wulfcot super morum*, zonder afbreuk te doen aan de rechten van de parochiekerk (van Assenede?) ⁽⁶⁴⁾. We weten niet of deze kapel uitgroeide tot de parochiekerk van Wachtebeke.

Ook het patronaat van het naburige Sint-Kruis-Winkel was in handen van de heer van Izegem ⁽⁶⁵⁾. Hij bezat trouwens ook nog het patronaat van de moederparochie Assenede. Het klooster van Wevelgem verwierf in de periode 1220-1250 een domein van meer dan 100 bunder heidegrond te Sint-Kruis-Winkel. Deze woestine werd gesitueerd *intra Mendonc et Triest* ⁽⁶⁶⁾. Van een parochie Sint-Kruis te Winkel was er toen nog geen sprake. Wellicht kwam die pas in de loop van de tweede helft van de 13e eeuw tot stand. De parochie van Sint-Kruis-Winkel werd vermoedelijk ook afgesplitst van de oude parochie Mendonk. Het

---

(58) A. VERHULST, a.w., blz. 240.

(59) S. MULLER, *Het bisdom Utrecht*, 's Gravenhage, 1921, blz. 21.

(60) L. STOCKMAN, *De Brieven van...*, blz. 89-90.

(61) L. STOCKMAN, a.w., blz. 69.

(62) E. DE SMET, *Bijdrage tot de toponymie van Wachtebeke*, Wachtebeke, 1975, blz. 59.

(63) RAG, Kerkarchief Wachtebeke, nr. 6, kerkrek. 1701-1703. Meegedeeld door Erik De Smet, waarvoor hartelijk dank.

(64) J. VAN BOCKSTAELE, *Wachtebeke in de tijd der grote ontginningen*, Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Nieuwe Reeks, Deel XXXII, 1978, blz. 83.

(65) RAG, Bisdom Gent, B 2194. Status van 1623 : *patronus est dominus comes Isengemius*.

(66) Rijsel, Archives Nationales, B 4060, stuk nr. 4412bis.

is echter niet uitgesloten dat een deel van Sint-Kruis-Winkel vroeger tot de parochie Assenede behoorde. Hetzelfde geldt wellicht ook voor een deel van de parochie Wachtebeke, want Mendonk was slechts een kleine vlek in het moerassige gebied van de Durme.

In 1295 verschijnt *le parroche de Wincle* voor het eerst in de oorkonden en in 1298 is er sprake van de *prochiepape van den Winkle* (67).

De parochies Poeke en Lotenhulle bestonden reeds in 1206, want toen waren de *altaria de Poke et Lo* in handen van het O.L.-Vrouwkapittel van Doornik (68). In 1227 bezat de heer van Nevele een tiende *in loco qui dicitur Malsam in parrochia de Lo* (69). Het eerste kerkje van Poeke werd gebouwd binnen het domein van de heer van Poeke. De primitieve parochie besloeg slechts een kleine oppervlakte, maar ze breidde zich later uit ten nadele van de parochies Vinkt en Lotenhulle, die ouder zijn dan Poeke (70).

In het moergebied van Aardenburg werden rond 1300 twee nieuwe parochies opgericht. De *parrochia sancti Joannis in Erema* verschijnt in 1307 in de oorkonden (71) en Sint-Laureins duikt in 1297 in de bronnen op (72).

Vermelden we nog dat Pieter Bladelin († 8/4/1472) binnen zijn heerlijkheid Middelburg een bedehuis bouwde in 1452, die in 1458 als parochiekerk werd erkend (73). Tenslotte werd de Sint-Laurentiuskapel van Zelzate op 12 mei 1570 tot parochiekerk verheven. Deze kapel, gebouwd kort voor 1362 (74), werd tot in de 16e eeuw bediend door een van de twee pastoors van Assenede (75).

In de loop van de 13e eeuw kwamen dus parochies tot stand te Waternet, Sint-Niklaas-in-Vaarne, Nieuw-Roeselare, Sint-Margriete, Eeklo, Lembeke, Kaprijke, Oost-Eeklo, Waarschoot, Oostwinkel, Bellem, Sleidinge, Wachtebeke en Sint-Kruis-Winkel. Dit maakt een totaal van veertien nieuwe stichtingen.

---

(67) RAG, Abdij Doornzele, Oorkonden. Deze inlichting dank ik aan Achiel De Vos.

(68) KAD, Cart. B, f° 31 v°.

(69) RAG, Abdij Drongen, nr. 6, f° 18 v°.

(70) L. STOCKMAN, *Geschiedenis van de parochie Poeke*, nog in handschrift.

(71) K. DE FLOU, *Woordenboek der Toponymie van westelijk Vlaanderen*, Gent, 1914-1938, Deel XIV, kolom 663.

(72) RAG, Abdij Oost-Eeklo, oorkonde nr. 34 : *ecclesie Sancti Laurentii*. De volgende vermelding dateert slechts uit 1314. RAK, HAK, nr. 1426, f° 1 v° : *binnen den ambachte van Maldeghem in s(en)te Laureinsprochie*.

(73) F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van Middelburg*, Gent, 1864-1870, blz. 105.

(74) RAG, Sint-Pietersabdij, oorkonde nr. 1236 : *usque capellam novam beati Laurentii*.

(75) Kerkarchief Zelzate, handschrift van pastoor DE LOBELLE, *Hoelang bestaat Zelzate*, blz. 1.

§ 3. De afpaling van de parochies

Naarmate de bewoning dichter werd, ontstond er een behoefte aan juist afgebakende grenzen tussen de verschillende parochies. Zo trekt in 1232 Filips, deken van Assenede, met instemming van de Ertvelde-naren en de Kluizenaren, een grenslijn tussen de parochies Ertvelde en Kluizen ⁽⁷⁶⁾.

In 1242 doet bisschop Walter van Marvis zijn bekende rondgang in de omgeving van het Bulskampveld om de aanpalende parochies af te bakenen. Voor het Meetjesland zijn daarbij de parochies Knesselare, Ursel, Zomergem, Hansbeke, Lotenhulle en Aalter betrokken ⁽⁷⁷⁾. In 1243 bepaalde dezelfde bisschop de grens tussen de parochies van Sint-Niklaas-in-Vaarne en Watervliet ⁽⁷⁸⁾.

In 1264 ontstond er een betwisting tussen de bisschoppen van Doornik en Utrecht betreffende de parochiale kerken van Watervliet, Bassevelde, Kaprijke, Lembeke en Oost-Eeklo, de abdij Oost-Eeklo en nog andere parochies buiten het Meetjesland gelegen. Uit de uitspraak van de twee scheidsrechters, aangesteld door beide bisschoppen, volgde dat de parochies Watervliet, Bassevelde, Kaprijke, Lembeke en Oost-Eeklo en ook de abdij Oost-Eeklo allen tot het bisdom Doornik behoorden en dat bovendien de kerken van Lembeke, Oost-Eeklo en Kaprijke de eigendom zijn van de bisschop van Doornik ⁽⁷⁹⁾. Deze laatste uitspraak zou er kunnen op wijzen dat deze drie parochies werden gesticht op initiatief van Walter van Marvis, bisschop van Doornik van 1220 tot 1252.

§ 4. Het presentatierecht, de tienden en andere kerkelijke inkomsten

De voornaamste kerkelijke inkomsten bestonden uit tienden, de *oblaciones* en de *temporalia*. De tienden zelf omvatten de grote of oude tienden, de novaaltienden en de kleine of smalle tienden. De grote tienden werden geheven op alle graanvruchten, die geteeld werden op de oudste ontgonnen gronden van de parochie, terwijl de novaaltienden betrekking hadden op de granen, gewonnen op de nieuw ontgonnen gronden. De kleine tienden waren verschuldigd voor andere landbouwproducten zoals hooi, groenten, kippen, eieren, enz.

---

(76) A. DE VOS, *Geschiedenis van Ertvelde*, Ertvelde, 1971, blz. 156.

(77) KAD, Cart. D, f° 82 r°. Deze tekst werd uitgegeven door A. VERHOUT-STRATE. *De Rondreis van Walter van Marvis, bisschop van Doornik, in 1242*, AM, nr. 12, 1961, blz. 228-236.

(78) A. DESCAMP, *Notice sur Walter de Marvis, évêque de Tournai*, Doornik, 1852, blz. 140.

(79) A. VAN LOKEREN, *Chartes et documents de l'abbaye de Saint-Pierre au Mont-Blandin à Gand*, Gent, 1869, Tome I, blz. 336-337, nr. 758.

De grote tienden werden in principe aangewend voor drie doeleinden ; een derde kwam aan het *altare* toe en werd meestal gebruikt voor het pastoorsinkomen ; het tweede derde was voor de armenzorg bestemd en het laatste derde werd aangewend voor het onderhoud van het kerkgebouw ⁽⁸⁰⁾. In de praktijk echter waren veel tienden in lekehanden geraakt, maar onder druk van Rome werden er veel tienden geschonken of verkocht aan kerkelijke instellingen in de tweede helft van de 12e eeuw en in de eerste helft van de 13e eeuw.

De *oblaciones* of de giften van de gelovigen op bepaalde feestdagen kwamen ten goede aan de bedienaar van de kerk of de residerende priester van de parochiekerk. De *temporalia* waren de gewone goederen van de kerk, beheerd door de kerkmeesters ⁽⁸¹⁾.

Bij het *altare* behoorde normaal een derde van de tiende, vaak pastoorstiende genaamd, de *oblaciones* en het presentatierecht van de bedienaar of pastoor. De persoon of de instelling die het altaar bezat, mocht dus een kandidaat voor de pastoorsbenoeming bij de bisschop voordragen.

1. De *patronus* of *collator*.

Degene die het presentatie- of begeavingsrecht bezat, noemde men de *patronus* of *collator*. De bisschop van Doornik was *collator* van Sint-Laureins, Sint-Jan-in-Eremo, Nieuw-Roeselare, Bassevelde, Kaprijke, Lembeke, Oost-Eeklo. Deze parochies zijn bijna allen gesticht door de Doornikse bisschop, zodat het collatorschap hem uiteraard toekwam. De *altaria* van Zomergem, Ursel, Knesselare en Merendree werden in 1171 door de bisschop van Doornik aan het O.L.-Vrouwkapittel van Doornik geschonken, zodat het kapittel voor deze vier parochies een priester voor de benoeming mocht voorstellen. De parochies Oostwinkel en Waarschoot, afgesplitst van de moederparochie Zomergem, hoorden bijgevolg ook toe aan het kapittel van Doornik. Ook te Bellem, afgescheiden van de parochie Ursel, was diezelfde instelling *patronus*. Te Ursel bestond er echter een beurtrol tussn de abdij van Drongen en het kapittel van Doornik ⁽⁸²⁾.

Te Eeklo treffen we eveneens een dergelijke beurtregeling aan. Het kapittel van Harelbeke en het kapittel van Doornik mochten elk op hun beurt hetzij de pastoor, de kapelaan, de koster of de schoolmeester ter benoeming aan de bisschop voorstellen ⁽⁸³⁾.

---

(80) R. MOELAERT, *Het personaat over de kerk van Lotenhulle, een laat relict uit de tijd van het eigenkerkwezen (± 1270)*, Het Land van de Woestijne, 3e jrg, 1980, blz. 19.

(81) R. MOELAERT, *Uit oude oorkonden over de tienden te Ursel*, Bos en Beverveld, jaarboek 1979, nr. 12, blz. 130.

(82) R. MOELAERT, a.w., blz. 132.

(83) RAK, HAK, nr. 1542, f° 265 r°. *De conventio inter dominus et capitulum Tornacense et dominus et capitulum Harlebecense, quo ad presentationem, collationem et dispositionem parochialis ecclesie de Eeklo, capellaniarum, beneficiorum*, dateert uit 1452.

De abdij van Sint-Baafs bezat het presentatierecht te Sint-Margriete, Evergem, Sleidinge, Ronsele, Vinderhoute en Wondelgem. De Sint-Pietersabdij bezat door schenking van de heer van Praet, de kerk van Watervliet. Ook in het naburige Sint-Niklaas-in-Vaarne mocht de abt van Sint-Pieters de pastoor ter benoeming voorstellen. Tenslotte behoorden ook nog de kerken van Lovendegem en Mariakerke aan de Sint-Pietersabdij. De abdij van Ename bezat uiteraard, als stichter, de kerk van Kluizen, terwijl de abdij van Drongen in 1160 het altaar van Hansbeke van de Doornikse bisschop had gekregen.

In 1112 schonk bisschop Baldricus het *altare* van Aalter weg aan de Sint-Maartensabdij van Doornik, terwijl het kapittel van Harelbeke het presentatierecht te Maldegem en wellicht ook te Adgem bezat sedert het jaar 1063.

Enkele kerken waren nochtans in lekehanden gebleven. De heer van Izegem had het *altare* van de moederkerk Assenede en van haar dochterkerken Zelzate, Sint-Kruis-Winkel en Wachtebeke in zijn bezit. Tenslotte mocht de heer van Nevele te Boekhoute en de burggraaf van Gent te Ertvelde een pastoor ter benoeming voorstellen ⁽⁸⁴⁾.

2. *De Tienden.*

De beschrijving van de tienden per parochie zou ons veel te ver leiden, omdat in veel parochies de tienden onder veel eigenaars verspreid waren. Het volstaat bevoorbeeld het kohier van de tiende penning van Adegem te bestuderen om vast te stellen hoe groot deze verspreiding van de tienden wel kon zijn ! We zullen ons beperken tot de bespreking van enkele belangrijke oorkonden in verband met de Meetjeslandse tienden. In een bijlage geven we de voornaamste tiendeheffers per parochie.

Een van de grootste bekommernissen van bisschop Walter van Marvis was het inkomen van de parochiepriesters. Hij trachtte dan ook bij elke tiendenregeling het aandeel van de plaatselijke pastoor te garanderen. In 1240 bepaalde hij dat de novale tienden van Scheldevelde, het Bulskampveld en het domein Aalschoot voor de ene helft naar het O.L.-Vrouwkapittel van Doornik moeten gaan en voor de andere helft naar de bisschop van Doornik opdat hij uit dit laatste deel de pastoors van de nieuwe of nog op te richten parochies een voldoende inkomen zou kunnen bezorgen ⁽⁸⁵⁾.

Een jaar later preciseerde hij dat de novale tienden in geheel het bisdom, behalve dan in het Waasland, in drie stukken moeten verdeeld worden : een deel voor de bisschop, het tweede deel voor het kapittel van Doornik en het laatste deel voor het hospitaal van Rijsel. In de kasselrij Kortrijk en in de parochies van Eeklo en Lembeke en in Kaprijke, gelegen binnen het domein Aalschoot, krijgt het hospitaal van

---

(84) In bijlage VI geven we de verwijzingen in verband met de collators.

(85) RAD, Cart. D, f° 72 v°.

Rijsel dit derde deel echter niet. De drie bovengenoemde beneficianten moeten echter in gelijke mate bijdragen om de pastoors van de nieuwe parochies een voldoende wedde te geven ⁽⁸⁶⁾.

Bij de verdeling van de tienden in het ambacht Zomergem reserveerde bisschop Walter van Marvis 10 pond voor de toekomstige pastoors van Waarschoot en Oostwinkel ⁽⁸⁷⁾. Zijn opvolger, bisschop Walter de Crois, kende in 1261 een vierde van de novale tienden, binnen de parochies Adegem en Maldegem, toe aan Wouter en Nikolaas, pastoors van Maldegem, en aan Pieter, pastoor van Adegem ⁽⁸⁸⁾.

In 1261 keurden gravin Margareta en haar zoon Gwijde de verkoop van de *decimas omnes, majores et minutas*, die de Gentse ridder Geeraard de Duivel van hen in leen hield in de parochies Kaprijke, Lembeke, Oost-Eeklo, Bassevelde en ter Piet, aan de Sint-Pietersabdij van Gent, de abdij van Flines en aan het O.L.-Vrouwkapittel van Doornik ⁽⁸⁹⁾. Uit stukken van de 18e eeuw blijkt echter dat de plaatselijke pastoor een derde van de tiende, de Sint-Pietersabdij, de abdij van Flines en het kapittel van Doornik elk tweenegende van de tienden te Bassevelde, te Oost-Eeklo en te Lembeke bezaten ⁽⁹⁰⁾. Wellicht gold diezelfde regel ook te Kaprijke, waar de Sint-Pietersabdij ook recht had op tweenegende van de tiende ⁽⁹¹⁾.

In de parochies Watervliet en Waterland-Oudeman inde de Sint-Pietersabdij een vierde, het kapittel van Doornik een vierde en de kerkfabriek van Watervliet de helft van de tienden ⁽⁹²⁾.

Te Ursel mocht pastoor Alard in 1237 een zesde schoof van de tienden ten zijnen profijte verkopen ⁽⁹³⁾. Te Aalter beschikte de pastoor slechts over een derde van de tiende in het Westgeleed ⁽⁹⁴⁾, terwijl de pastoor van Ertvelde een derde van de belangrijke hoog- en laagtiende mocht opstrijken. ⁽⁹⁵⁾. De pastoor van Vinderhoute was een bevoorrecht man, want hij bezat de volledige tiende binnen zijn parochie ⁽⁹⁶⁾.

In het Meetjesland was het leeuwenandeel van de tienden in handen van abdijen, kloosters en kapittels. Het kapittel van Doornik mocht bijna de volledige tienden innen te Bellem ⁽⁹⁷⁾ en te Knesselare ⁽⁹⁸⁾.

---

(86) RAD, Cart. D, f° 72 v°. Zie ook bijlage I en I. SCHOUPS, Bisschoppelijke aanspraken op novale tienden : Doornik, 12e-14e eeuw, Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge, CXVIII, 1981, blz. 153-171.

(87) RAD, Cart. D, f° 208 r°.

(88) RAK, HAK, cura 2497.

(89) A. VAN LOKEREN, a.w., blz. 330, nr. 726.

(90) RAG, Fonds Sint-Pietersabdij, tweede reeks, nr. 1198.

(91) RAG, Fonds Sint-Pietersabdij, tweede reeks, nr. 1268.

(92) RAG, Fonds Sint-Pietersabdij, tweede reeks, nr. 1509.

(93) RAG, Abdij Drongen, oorkonde nr. 2.

(94) L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, blz. 110.

(95) A. DE VOS, *Geschiedenis van Ertvelde*, blz. 183-184.

(96) SAG, reeks 28, nr. 73/311, kohler 1571, f° 11 v°.

(97) SAG, reeks 28, nr. 7/31, kohler 1571, f° 23 v° tot f° 26 v°. Joos Van Renterghem treedt hier als pachter op van het kapittel van Doornik.

(98) SAG, reeks 28, nr. 33/143, kohler 1571, f° 22 v° tot f° 24 r°.

Ook te Merendree ⁽⁹⁹⁾, te Oostwinkel ⁽¹⁰⁰⁾, te Waarschoot ⁽¹⁰¹⁾, te Sint-Laureins ⁽¹⁰²⁾, te Zomergem ⁽¹⁰³⁾ en te Lotenhulle ⁽¹⁰⁴⁾ kwam een flink stuk van de tienden aan de kapittelheren van Doornik toe. Hun collega's van het kapittel van Harelbeke bezaten een belangrijk deel van de tienden te Maldegem ⁽¹⁰⁵⁾ en te Adegem ⁽¹⁰⁶⁾. Te Eeklo deelden beide kapittels broederlijk de tienden ⁽¹⁰⁷⁾.

De Gentse Sint-Baafsabdij streek veel tienden op te Sint-Margriete ⁽¹⁰⁸⁾, te Ronsele ⁽¹⁰⁹⁾, te Sleidinge ⁽¹¹⁰⁾, te Wondelgem ⁽¹¹¹⁾ en vooral te Evergem ⁽¹¹²⁾. De andere Gentse abdij Sint-Pieters haalde veel tienden binnen te Watervliet ⁽¹¹³⁾, te Waterland-Oudeman ⁽¹¹⁴⁾, te Wachtebeke ⁽¹¹⁵⁾, te Lovendegem ⁽¹¹⁶⁾ en te Mariakerke ⁽¹¹⁷⁾. De abdij van de Bijloke inde veel tienden te Wachtebeke ⁽¹¹⁸⁾ en te Sint-Kruis-Winkel ⁽¹¹⁹⁾. Te Assenede ⁽¹²⁰⁾ en te Boekhoute ⁽¹²¹⁾ kwam een groot gedeelte van de tienden toe aan de abdij van Nonnenbos.

Wij hebben ook nog enkele leken gevonden in het Meetjesland die recht konden laten gelden op tienden. Te Assenede bezat de heer van Wakken tienden *int houde lant* en in de Sint-Andriespolder, de Sint-Janspolder en de Sint-Nicasiuspolder ⁽¹²²⁾. Te Boekhoute inde Alexander Zoete in 1571 een belangrijke tiende *int oude lant* ⁽¹²³⁾. Te Loven-

---

(99) SAG, reeks 28, nr. 44/185, kohier 1571, f° 19 r°.

(100) SAG, reeks 28, nr. 53/219, kohier 1577, f° 12 r°.

(101) SAG, reeks 28, nr. 76/321, kohier 1571, blz. 56-58. Jan De Hertoghe treedt hier op als pachter van het kapittel van Doornik.

(102) R. BERNAERT, *Uit de kronieken van Sint-Laureins vóór 1900*, Sint-Laureins, 1971, blz. 367-368.

(103) SAG, reeks 28, nr. 83/305, kohier 1571, f° 41 r° tot 45 r°. Jan De Hertoghe en Gillis Bauters worden hier als *comijs* van het kapittel van Doornik vermeld.

(104) SAG, reeks 28, nr. 41/166, kohier 1571, f° 21 r° tot f° 21 v°.

(105) Rijksarchief Kortrijk (RAK), Kerkarchief Harelbeke (HAK), nr. 1542.

(106) SAG, reeks 28, nr. 2/8, kohier 1580, f° 26 v° tot f° 27 r°.

(107) RAK, HAK, F 108, f° 7 r°.

(108) D. VERSTRAETE, *Een paalkwestie in de omgeving van Sint-Margriete*, AM, nr. 16, 1965, blz. 66-67.

(109) SAG, reeks 28, nr. 59/246, kohier 1571, f° 6 r°.

(110) SAG, reeks 28, nr. 68/289, kohier 1571, f° 32 r°.

(111) SAG, reeks 28, nr. 80/340, kohier 1574, f° 11 v° - f° 12 r°.

(112) RAG-SBB 186, SBB 197.

(113) D. VERSTRAETE, a.w., blz. 76-77.

(114) D. VERSTRAETE, a.w., blz. 76-77.

(115) SAG, reeks 28, nr. 77/323, kohier 1574, f° 43 v°

(116) RAG, fonds Sint-Pietersabdij, tweede reeks, nr. 1217.

(117) SAG, reeks 28, nr. 42/170, kohier 1572, f° 17 v°.

(118) SAG, reeks 28, nr. 77/323, kohier 1574 f° 43 v°.

(119) SAG, reeks 28, nr. 66/276, kohier 1572, f° 24 v°.

(120) SAG, reeks 28, nr. 3/15, kohier 1571, f° 55 v°.

(121) SAG, reeks 28, nr. 10/41, kohier 1571, f° 21 r°.

(122) SAG, reeks 28, nr. 3/15, kohier 1571, f° 87 v°.

(123) SAG, reeks 28, nr. 10/41, kohier 1571, f° 21 r°.

degem waren in 1571 relatief veel tienden in handen gebleven van adellijke heren zoals Joos Triest en Geraard Rijm ⁽¹²⁴⁾. Te Wachtebeke was de heer van Wieze een belangrijke tiendeheffer ⁽¹²⁵⁾.

3. *De obventiones.*

Over de giften van de gelovigen of *obventiones* zijn we slechts karig ingelicht. Het recht van de pastoor op deze offergiften stond echter buiten alle discussie zodat we daarover weinig vinden in de archieven.

Bij een overeenkomst nopens de Urselse tienden in 1237 kreeg pastoor Alard *omnes obventiones altaris tam intra quam extra* ⁽¹²⁶⁾. Ook pastoor Raimfridus van Zomergem mocht *omnes obventiones altaris* voor zich houden bij een gelijkaardige verdeling van de tienden binnen het ambacht Zomergem in 1244 ⁽¹²⁷⁾.

Verder zullen we meer uitweiden over de inkomsten die de *prochiepape* genoot voor zijn dienst aan de gemeenschap.

§ 5. De parochiepriesters

1. *Recruterings en opleiding.*

Wanneer we de pastoorslijsten overlopen van onze Meetjeslandse parochies laten hun familienamen vermoeden dat de *prochiepapen* leden waren van de plaatselijke begoede families. We laten hier enkele frappante voorbeelden volgen. De Eeklonaar Geraard Vlaminc deed zijn eerste mis in 1450 ⁽¹²⁸⁾, werd dan scholaster te Eeklo ⁽¹²⁹⁾ en fungeerde reeds in 1464 als pastoor van de Sin-Vincentiuskerk ⁽¹³⁰⁾. In 1478 werd een andere Eeklonaar, Kristoffel De Hooghe priester gewijd ⁽¹³¹⁾ en vier jaar later vinden we hem al als *prochiepape* van Eeklo ⁽¹³²⁾.

Het gebeurde natuurlijk ook dat een vreemdeling tot pastoor werd benoemd. Op 8 september 1455 *quam teecloo meestre Ghiselbrecht (Carel), gheboren van Aerlebeke ons warachtich prochiepape* aan ⁽¹³³⁾.

(124) SAG, reeks 28, nr. 41/167, kohier 1571, f° 24 r° tot f° 25 v°

(125) SAG, reeks 28, nr. 77/323, kohier 1572, f° 43 v°.

(126) RAG, abdij Drongen, oorkonde nr. 2.

(127) KAD, Cart. D, f° 208 r°. Zie bijlage IV.

(128) ARA, RK, nr. 34.386, stadsrek. Eeklo 1450, f° 10 r° : *Item den 17 van april was de stede ghebeden ter eerster messe van her Gheeraerd Vlaminc.*

(129) ARA, RK, nr. 34.389, stadsrek. Eeklo 1454, f° 7 r° : *Item betaelt her Gheeraert Vlaminc van dat hem toegheleitt was als scolastre van der stede.*

(130) ARA, RK, nr. 34.399, stadsrek. Eeklo 1464, f° 9 r° : *her Gheeraert Vlaminc prochiepape.*

(131) ARA, RK, nr. 34.413, stadsrek. Eeklo 1478, f° 14 v° : *Item ghegheven inde feste der Cerstoffels De Oghe als hij zijn eerste messe dede.*

(132) ARA, RK, nr. 34.417, stadsrek. Eeklo 1482, f° 15 v° : *her Kerstoffels De Hoghe, prochiepape.*

(133) ARA, RK, nr. 34.390 ; stadsrek. Eeklo 1455, f° 11 r°.

Meester Gijselbrecht Carels was dus van geen Meetjeslandse afkomst. Wellicht kreeg hij de *cure* van Eeklo via het kapittel van Harelbeke, dat medepatronus van Eeklo was. Het is ook best mogelijk dat hij zich te Eeklo liet vervangen door een *vice-cureyt*, want in die periode verbleven meester Geraard De Splitere, meester Rase Heylinc en meester Jan Van den Hende, priesters, te Eeklo, waar zij de *nuchtre messen* deden in de kerk ⁽¹³⁴⁾. In 1464 was Gijselbrecht Carels reeds vervangen door Geraard Vlaminc ⁽¹³⁵⁾.

Pieter Neyt die in 1512 zijn eerste mis deed te Eeklo ⁽¹³⁶⁾, vinden we later terug als pastoor van Adegem ⁽¹³⁷⁾. Jacob Masmeel, pastoor te Kaprijke in de jaren 1565-1569, was een geboren Kaprijkenaar ⁽¹³⁸⁾. In de schepenlijsten van de stad Eeklo vinden we een Pieter Vlaminc en Michiel Heylinc in 1457 ⁽¹³⁹⁾, een Jooris Dhoghe in 1480 ⁽¹⁴⁰⁾, een Pieter Noeyt de Oude in 1486 ⁽¹⁴¹⁾ en een Pieter Noeyt de Jonge in 1507 ⁽¹⁴²⁾. Dit kunnen verwanten zijn van bovenvermelde Eeklose priesters en pastoors.

Zowel te Eeklo als te Kaprijke betaalde de stad een scholaster of schoolmeester. Wellicht kregen de priester-kandidaten bij die scholaster een beperkt onderricht ⁽¹⁴³⁾. Scholaster Geraard Vlaminc kende goed Frans, want de stad Eeklo vergoedde hem herhaaldelijk om brieven te *translaterene uutten Walsche int Vlaemsche* ⁽¹⁴⁴⁾. In deze stadschool kregen de toekomstige geestelijken zeker en vast een opleiding in de tweede helft van de 15e eeuw, want in 1480 kwam de suffragaan van de Doornikse bisschop naar Eeklo om *den scolieren hier vander stede ende andere crune te ghevene* ⁽¹⁴⁵⁾.

---

(134) ARA, RK, nr. 34.392, stadsrek. Eeklo 1457, f° 9 v°

(135) Meester Gijselbrecht Carels schonk in het jaar 1466 eene *glasveinstre ende zekren selverne reliquien ... eene scone tabernacle ... eene selverin ceborie omm thelich Sakement in te draghene* aan de kerk van Eeklo. Bovendien stelde hij *hier zijn jaerghetide ende andere diensten*. ARA, RK, nr. 34.402, stadsrek. Eeklo 1466, f° 9 r°.

(136) ARA, RK, nr. 34.439, stadsrek. Eeklo 1512, f° 13 r° : *Item ghesconcken in de eerste messe van meester Pieter Neyt tzijnder eeren*.

(137) Rijksarchief Brugge, Nieuw Kerkarchief, nr. 373, f° 9 r°.

(138) ARA, RK, nr. 33.103, stadsrek. Kaprijke 1556, f° 5 v°. Hij kreeg toen als *schamel jonck* een toelage van de stad Kaprijke.

(139) E. NEELEMANS, *Tijdrekenkundige Naemlijst der baljuws, greffiers, tre-soriers, burgemeesters en schepenen der stede, keure en vrijhede van Eecloo en parochie van Lembeke, vanden jare 1249-1796*, Gent-Eeklo, 1865, blz. 41-42.

(140) E. NEELEMANS, a.w., blz. 54.

(141) E. NEELEMANS, a.w., blz. 58.

(142) E. NEELEMANS, a.w., blz. 67.

(143) Over de opleiding van de priesters vóór het concilie van Trente vindt men een goed overzicht bij S.A.P.J.H. JANSEN, *Iets over de geestelijkheid aan het eind van de 15e en de eerste helft van de 16e eeuw, vooral met betrekking tot Pamele*, Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige kring van Oudenaarde, Deel XV, 1967, blz. 289-302.

(144) ARA, RK, nr. 34.387, stadsrek. Eeklo, 1452, f° 6 v°.

(145) ARA, RK, nr. 34.415, stadsrek. Eeklo 1480, f° 19 r°.

Indien er geen plaatselijke school bestond, gingen de priesters in spe in de leer bij een pastoor waar ze zich in het vak van « *pape* » konden bekwamen ⁽¹⁴⁶⁾.

Vooraleer een jongeman tot priester kon gewijd worden, moest hij voldoen aan twee voorwaarden : een wijdingstitel hebben en voor een examen slagen. De wijdingstitel verschaftte aan de toekomstige priester de zekerheid van een vast inkomen. Dit kon een eigen inkomen zijn uit familiegoederen en dan kreeg men de wijding krachtens een *titulus patrimonii* ofwel een inkomen uit een of ander kerkelijk beneficium zoals een pastoraat, een kapelanij, een kosterschap, een scholastrie en dan volgde de wijding krachtens een *titulus beneficii*.

Het examen omvatte twee delen : een informatie naar de leeftijd, afkomst en geboorte, karakter en gedrag en een onderzoek naar de kennis van de theologie, de liturgie, de gebeden en het latijn ⁽¹⁴⁷⁾. Dit examen was niet heel streng en diepgaand zodat de pastorale en theologische kennis van de dorpspastoor niet biezonder hoog lag.

De kruinschering en de wijding tot priester van de geslaagde kandidaten gebeurde in de plaatselijke kerk door de bisschop of zijn plaatsvervanger. Te Eeklo kwam de bisschop van Doornik o.m. *crune en ordine* geven in 1413 ⁽¹⁴⁸⁾, in 1424 ⁽¹⁴⁹⁾, in 1428 ⁽¹⁵⁰⁾ en in 1446 ⁽¹⁵¹⁾. In 1563 gaf de Brugse bisschop bij zijn bezoek aan Kaprijke o.m. *ordine* aan de priester-kandidaten ⁽¹⁵²⁾. De nieuw gewijde priesters te Eeklo en te Kaprijke werden over het algemeen op het stadshuis ontvangen. Daardoor kunnen we in bijlage V een aantal namen van Eeklose en Kaprijkse priesters geven.

In de bronnen worden de namen van de priester in het latijn voorafgegaan door *dominus* of *magister* en in het nederlands door *heer* of *meester*. De toevoeging van *meester* of *magister* aan hun naam wijst op een vorming aan een *Facultas Artium* van een universiteit. Een cursus aan deze faculteit duurde ongeveer drie jaar en omvatte vooral filosofische vakken. Na afloop ervan kon de cursist *magister artium* worden. De *meester* kon dan hogere studies aanvatten in de rechten, in de medecijnen of in de theologie ofwel zich tevreden stellen met de

---

(146) J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de geschiedenis van het godsdienstig leven en de kerkelijke instellingen in het Land van Aalst tussen 1550 en 1621*, Oostvlaams Verbond van Kringen voor Geschiedenis, Verhandeling nr. 3, Gent, 1961, blz. 25.

(147) S.A.P.J.H. JANSEN, a.w., blz. 304-307.

(148) ARA, RK, nr. 34.362, stadsrek. Eeklo 1413, f° 6 v° : *als de biscop van Dornicke tEclo quam ende voremde ende gaf crune.*

(149) ARA, RK, nr. 34.370, stadsrek. Eeklo 1424, f° 7 r° : *minheere de bijsscop van Dornike .. omme crune te ghevene.*

(150) ARA, RK, nr. 34.372, stadsrek. Eeklo 1428, f° 9 r° : *Item quam tEclo sdonderdachs in de Sinxendaghen minheere de bisscoop van Doorneke ende ghaf crune.*

(151) ARA, RK, nr. 34.382, stadsrek. Eeklo 1446, f° 8 r° : *Item quam tEeclo sbuscops vicaris van Dornik omme ordine te ghevene.*

(152) ARA, RK, nr. 33.111, stadsrek. Kaprijke 1564, f° 7 r°.

behaalde titel en terug naar huis keren ⁽¹⁵³⁾. In 1455 bezaten op 23 bekende Meetjeslandse pastoors elf de titel van *magister* ⁽¹⁵⁴⁾.

2. Residentieplicht en loopbaan.

In principe moest de *verus pastor* ter plaatse verblijven om de zielzorg van zijn parochie op zich te nemen. In praktijk belastten heel wat pastoors een *vice-cureyt* met het parochiaal werk. Voor de periode 1446-1460 beschikken we voor 20 Meetjeslandse pastoors over inlichtingen betreffende hun woonplaats. Daarvan resideerden er 14 op hun parochie terwijl er slechts in zes parochies een *vice-curatus* de pastorele functies uitoefende ⁽¹⁵⁵⁾.

De *vice-cureyt* werd vergoed voor zijn werk door de pastoor en het gebeurde ook wel dat de pastoor zijn *cure* verpachtte ! Uit een pachtkontraakt van 1552 blijkt dat *Clays De Heere, presbytre proprietaris van der cure van der prochie van Loo ten Hulle aan her Lieven De Smet, ghezeyt van Berleghem* de *cura* van Lotenhulle had verpacht voor 16 pond gr. ⁽¹⁵⁶⁾.

De niet-residerende priesters moesten een taks betalen ten voordele van de decanale kas. Op het einde van de 15e eeuw betaalde Jeronimus Lucratoris, pastoor van Adegem, 11 p. 13 sch. 3 d. aan de decanale ontvanger en zijn collega Christophorus Pijl uit Middelburg 8 p. 3 sch. 4 d. ⁽¹⁵⁷⁾.

In de zestiende eeuw resideerden bijna alle Meetjeslandse pastoors van de dekenij Aardenburg : in 1532 acht op acht ⁽¹⁵⁸⁾, in 1559 negen op tien ⁽¹⁵⁹⁾ en in 1570 twaalf op twaalf ⁽¹⁶⁰⁾.

Op het platteland waren de benoemingsmogelijkheden voor jonge priesters beperkt ; het werd ofwel een pastoraat, een kapelanij, een kosterschap ofwel een scholastrie. Volgen we nu enkele van deze priesterlijke loopbanen. Na zijn eerste mis in 1450 werd Geraard Vlamijnc scholaster te Eeklo, daarna werd hij pastoor van de plaatselijke kerk en in 1478 vinden we hem terug als deken van Aardenburg ⁽¹⁶¹⁾. Pe-

(153) S.A.P.J.H. JANSEN, a.w., blz. 300-301.

(154) J. WARICHEZ, a.w., blz. 65-83.

(155) J. WARICHEZ, a.w., blz. 65-83, aangevuld met gegevens gevonden in de Archives Départementales Rijsel, 14 G, nr. 91, rek. 1446-47, f° 116 r° ; nr. 92, rek. 1447-48, f° 96 v° en f° 135 r° ; nr. 93, rek. 1461-62, f° 105 v°.

(156) SAG, reeks 301, nr. 105, f° 141 r°. Meegedeeld door A. De Vos, waarvoor hartelijk dank.

(157) RAB, Nieuw Kerkarchief, nr. 371, f° 316 v° tot f° 317 v°.

(158) RAB, Nieuw Kerkarchief, nr. 371, f° 187 r° tot f° 189 v°.

(159) RAB, Nieuw Kerkarchief, nr. 371, f° 196 r° tot f° 197 r°.

(160) RAB, Nieuw Kerkarchief, nr. 371, f° 205 v° tot f° 207 v°.

(161) ARA, RK, nr. 34.413, stadsrek. Eeklo 1478, f° 16 r° : *Gheraert Vlaminc, priester, deken vanden kerstenede int Ardenburchsche, prochiepape vander kercken van Eeklo. Heer Geraard Vlamijnc bezat een huus ende hofstede groot 32 roede cum oosthende ant kerckhof, Archief Sint-Janshospitaal Brugge, nr. B 21, f° 82 r°.*

trus Voetwatere, die in 1447 vermeld wordt als *curatus* te Oost-Eeklo ⁽¹⁶²⁾, stierf als pastoor van Waarschoot ⁽¹⁶³⁾. Na zijn priesterwijding verbleef Petrus Neyt enkele jaren als scholaster te Eeklo om in 1516 *vice-curatus* te Adegem te worden. Hij verving dus aldaar de echte pastoor van Adegem, meester Johannes De Corte, deken van Aardenburg. In 1524 slaagde hij erin zich tot *verus pastor* van Adegem te laten benoemen ⁽¹⁶⁴⁾. Rond 1528 werd hij dan nog deken van Aardenburg ⁽¹⁶⁵⁾. Hij bleef dat tot aan zijn dood ⁽¹⁶⁶⁾. Lucas Rogier, pastoor van Bassevelde in 1564 ⁽¹⁶⁷⁾, werd later deken van Evergem ⁽¹⁶⁸⁾.

Heer Filips Alaerdt, kapelaan te Ursel in 1530 ⁽¹⁶⁹⁾, promoveerde later tot pastoor van Aalter ⁽¹⁷⁰⁾. Pieter Nayelle, in 1538 verbonden aan de dienst van de Zeven Getijden te Watervliet ⁽¹⁷¹⁾, fungeerde in 1559 als *prochypape* van Waterland-Oudeman ⁽¹⁷²⁾. In *festo Joannis* 1562 werd heer Gregorius Sjoncke, vermeld als pastoor van Ursel in 1557 ⁽¹⁷³⁾, verwelkomd door de stadsmagistraat van Kaprijke als *nieu verus pastor* in opvolging van meester Jan Van Hulendonck, overleden *erfachtich pastoor* ⁽¹⁷⁴⁾.

Heer Pieter Maeye bracht zijn gehele priesterlijke loopbaan door te Boekhoute. In 1536 was hij gewoon kapelaan die allerlei klusjes opknapte voor de kerk. In 1536 werd hij betaald voor het *spellen vanden hurghede* ⁽¹⁷⁵⁾ en in 1539 voor het vernieuwen van 't kerkrenteboek ⁽¹⁷⁶⁾. In 1542 fungeerde hij als kapelaan van de *capelrye vande Cruse* ⁽¹⁷⁷⁾. Einde 1546 nam hij de functie van *vice-curatus* van Boekhoute waar ⁽¹⁷⁸⁾ en in 1559 werd hij tenslotte benoemd tot echte pastoor van Boekhoute ⁽¹⁷⁹⁾.

De parochie Boekhoute was verdeeld in twee porties zodat er steeds twee pastoors voor de zielzorg instonden. In 1562 werd heer Pieter Maeye betaald over *beede pastoors deser kercken* ⁽¹⁸⁰⁾.

(162) Rijsel, Archives Départementales, 14 G, nr. 92, rek. 1447-1448, f° 118 r°.

(163) RAG, Kerkarchief Waarschoot, nr. 35, f° 19 r° : *Obitum domini Petri Voetwaters, presbyteri curati hujus ecclesie*.

(164) RAB, Nieuw Kerkarchief, nr. 373, f° 9 r°.

(165) ARA, RK, nr. 34.454, stadsrek. Eeklo 1527-1528, f° 23 v° : *Item ghepresenteert meester Pieter Neyt, deken van kerstinhede tzijnen willecomme*.

(166) ARA, RK, nr. 34.449, stadsrek. Eeklo 1544-45, f° 12 r° : *her Pieter Neyt, deken*.

(167) RAB, Fonds Jezulieten, nr. 486.

(168) RAG, Land van Nevele, nr. 1147, kerkrek. Boekhoute 1574-1575, f° 19 v°.

(169) Rijsel, Archives Départementales, 14 G, nr. 104, rek. 1530-31, f° 142 v°.

(170) L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, blz. 168.

(171) SAB, Brugse Vrije, nr. 216, kerkrek. Watervliet 1538.

(172) RAB, Nieuw Kerkarchief, nr. 373, f° 197 r°.

(173) Volgens een uittreksel van de verdwenen kerkrekening van Ursel van 1557 gemaakt door Daniel Verstraete.

(174) ARA, RK, nr. 33.111, stadsrek. Kaprijke 1564, f° 7 v°.

(175) RAG, Lvn, nr. 1146, kerkrek. Boekhoute 1536, f° 12 v°.

(176) RAG, Lvn, nr. 1147, kerkrek. Boekhoute 1539, f° 8 v°.

(177) RAG, Lvn, nr. 1147, kerkrek. Boekhoute 1542-43, f° 22 r°.

(178) RAG-Lvn, nr. 1147, kerkrek. Boekhoute 1544-45.

(179) S. MULLER, *Het bisdom Utrecht*, blz. 13.

(180) RAG, Lvn, nr. 1147, kerkrek. Boekhoute 1562-63, f° 15 v°.

Tot slot willen we nog enkele bijzonderheden meedelen over de loopbaan van Adriaan Ghijl, alias Hadrianus Chilius, pastoor van een van de *porties* van Maldegem van 1540 tot 1569. Hij was afkomstig van Maldegem en kreeg een eerste opleiding aan de kapittelschool van Sint-Donaas. Te Leuven behaalde hij de graad van magister Artium. Na zijn opleiding keerde hij als leraar naar Brugge terug en fungeerde zelfs een tijdje als *rector scholarum* van de kapittelschool van Sint-Donaas.

Adriaan Ghijl heeft Erasmus persoonlijk ontmoet en er is ook een brief van Chilius aan Erasmus bewaard. We mogen dus onze Maldegemse pastoor bij de kring van de humanisten rekenen. Voor zijn leerlingen vertaalde hij het Griekse toneelspel *Plutus* van Aristophanes in het latijn. Kort na 1533 gaat Adriaan Ghijl opnieuw naar Leuven wellicht om aan het Collegium Trilingue te gaan studeren. In 1540 verbleef hij te Maldegem bij zijn zieke moeder en werd nog in hetzelfde jaar tot pastoor van Maldegem benoemd. Dit gebeurde vermoedelijk door bemiddeling van de Leuvense Facultas Artium ⁽¹⁸¹⁾.

3. De parochies met twee portiones.

In vijf parochies van het Meetjesland werd de zielzorg waargenomen door twee gelijkwaardige pastoors. Deze beide pastoors bezaten identieke rechten, die ze gewoonlijk in een welbepaald deel van de parochie konden doen gelden. De parochie was verdeeld in twee *portiones* of *porties*. Te Maldegem bediende de ene pastoor het noordelijk deel van de parochie en de andere het zuidelijk deel ⁽¹⁸²⁾.

De vijf parochies met twee *porties* in het Meetjesland waren: Assenede, Boekhoute, Kaprijke, Maldegem en Zomergem. In 1216 fungeerden Henricus en Andreas als *prochiepapen* van Maldegem ⁽¹⁸³⁾. In 1297 stonden Jacobus en Willem voor de zielzorg van de Kaprijkenaars in ⁽¹⁸⁴⁾. Te Zomergem zijn een zekere E. en Jo, pastoors in 1330 en in hetzelfde jaar vinden we een zekere W. en P. Brunel als parochiepriesters te Kaprijke ⁽¹⁸⁵⁾. Ook te Assenede en te Boekhoute moeten al heel vroeg twee pastoors verbleven hebben.

Van die vijf parochies behoren Assenede, Boekhoute, Maldegem en Zomergem tot de oudste stichtingen. Alleen de parochie Kaprijke ontstond pas in het midden van de 13e eeuw ⁽¹⁸⁶⁾.

(181) A. DE WITTE, *Scholen en Onderwijs te Brugge gedurende de Middeleeuwen*, Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge, Deel CIX, 1972, blz. 184-185 en D. VAN KERCHOVE, *The Latin translation of Aristophanes's Plutus by Hadrianus Chilius, 1533*, Humanistica Lovaniensia, Vol. XXIII, 1974, blz. 42-45.

(182) RAB, Nieuw Kerkarchief, nr. 371, f° 205 v°.

(183) C.P. Serrure, *Cartulaire de Saint Bavon, Gent, (1836-1840)*, blz. 96.

(184) RAG, Abdij Oost-Eeklo, oorkonde nr. 34.

(185) RAG, Staten van Vlaanderen, nr. 4691.

(186) N. HUYGHEBAERT behandelt het ontstaan van twee of meer porties in eenzelfde parochie in zijn artikel: *Notes sur l'origine de la pluralité des curés dans l'ancien comté de Flandre*, *Revue d'Histoire ecclésiastique*, Deel LXIV, 1969, blz. 403-427.

De parochie Assenede besloeg een heel groot grondgebied zodat het logisch was om op een bepaald moment een tweede pastoor te benoemen voor de zielzorg te Assenede. In het moergebied van Zelzate bouwde men de Sint-Laurentiuskapel die al vlug tot een hulpkerk van Assenede uitgroeide waar men de kinderen doopte, de huwelijken sloot, de doden begroef en de gelovigen op zon- en feestdagen de H. Mis konden bijwonen. Bij breve van paus Clemens VII in 1531 werd een van de Assenedse pastoors verplicht te Zelzate te resideren. Dit was het voorspel tot de oprichting van de Sint-Laurentiusparochie van Zelzate op 12 mei 1570 ⁽¹⁸⁷⁾.

Ook de parochie Boekhoute moet in haar beginperiode heel uitgestrekt geweest zijn zodat bij de bevolkingstoename de benoeming van een tweede pastoor zich opdrong. De Boekhoutse pastoors mochten trouwens, na de stichting van een parochie Bassevelde, nog steeds een deel van de Basseveldse tienden opstrijken ⁽¹⁸⁸⁾. In 1570 werden beide porties van Boekhoute verenigd door koning Filips II van Spanje. Jan a Barsilia, medepastoor te Boekhoute die sedert 15 jaar geen dienst in zijn parochie had gedaan, stond al zijn pastorale rechten af aan zijn collega Pieter Maeye, die alleen instond voor de zielzorg van de Boekhoutenaren ⁽¹⁸⁹⁾.

De oorspronkelijke parochie Zomergem omvatte heel het ambacht Zomergem, de enclave Ronsele evenwel uitgezonderd. In de periode 1235-1244 bediende Raimfridus nog heel alleen de parochie Zomergem die toen nog het hele ambacht omvatte. Na de stichting van de parochies Oostwinkel en Waarschoot moet na 1254 de bevolking van Zomergem nog zodanig aangegroeid zijn dat de bisschop het nodig oordeelde een tweede pastoor te Zomergem zelf te benoemen. Zoals we al vermeldden fungeerden in 1330 een zekere E. en Jo. als parochiepriesters te Zomergem ⁽¹⁹⁰⁾.

Ook voor Maldegem kunnen we geredelijk aannemen dat er twee pastoors nodig waren om de parochie behoorlijk te bedienen. Kaprijke daarentegen lijkt mij een buitenbeentje te zijn. Op deze relatief jonge parochie, die slechts rond 1240 ontstond, wekt de aanwezigheid van twee pastoors verwondering omdat de oppervlakte van het grondgebied beperkt was. Het veel grotere Eeklo had slechts één pastoor. Het middeleeuwse Kaprijke herbergde een talrijke schare priesters. Naast de twee pastoors treffen we er in 1532 nog twee kapelaans, een priesterorganist en een priester-koster aan ⁽¹⁹¹⁾. Dat was ook al het geval in 1455 : Boudewijn Bolle en Nikolaas Materlinc fungeerden als pastoors,

---

(187) Naar een handschrift van pastoor DE LOBELLE, *Hoelang bestaat Selzaete*, blz. 1 en blz. 18. Dit handschrift berust op de pastorie van Zelzate.

(188) SAG, reeks nr. 28, nr. 5/25, anno 1571, f° 20 v°.

(189) *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, Leuven-Brussel, 1879, tome XVI, blz. 111-113.

(190) RAG, Staten van Vlaanderen, nr. 4691.

(191) RAG, Kerkarchief Kaprijke, kerkrek. 1531-1532.

Jan Van Overbeke en Jan Van der Leyen als kapelaans en Jacob des Longez als koster. Tenslotte bediende Jacob Kuwt de kapel van Benthille ⁽¹⁹²⁾.

4. Pastorale bezigheden en inkomsten.

Over de pastorale werkzaamheden van onze middeleeuwse *prochie-papen* zijn we uiteraard slecht ingelicht. Slechts sporadisch vinden we een echo van hun activiteiten in de meestal op financiële kwesties betrekking hebbende oorkonden. In 1235 treft kanunnik Willem van Brugge een regeling tussen Raimfridus, pastoor van Zomergem, en het kapittel van Doornik betreffende de verdeling van de *obventiones*, die Raimfridus volledig voor zichzelf opeist. Daaruit vernemen we dat pastoor Raimfridus giften krijgt van de biechtelingen, bij het doopsel van de kinderen en bij het bezoek aan de zieken ⁽¹⁹³⁾. Daarbij kwam natuurlijk nog het celebreren van de mis op zon- en feestdagen, de begravingen en het sluiten van huwelijken.

Opvallend is ook het groot aantal jaarmissen die de pastoors te doen hadden. Dit blijkt heel duidelijk uit het fundatieboek van de kerk van Sleidinge opgemaakt in 1418. We laten daaruit enkele voorbeelden volgen. In 1373 stichtte jonkvrouw Kateline De Ruede een jaargetijde voor *joncvrouwe Aleysen harer moeder* en haarzelf. Ook haar vader Robrecht De Ruede liet een jaar mis opdragen na zijn dood ⁽¹⁹⁴⁾. In 1375 schreef pastoor Pieter Van der Raken de naam van Lysbette Boudins in het fundatieboek over *meneghen dienst* die zij presteerde ten voordele van de Sint-Joriskerk door *ornamente te nayene, te vermakene ende te duane langhen tijt van jaren sonder tidelike loon daer af te hebbene* ⁽¹⁹⁵⁾.

In het fundatieboek van Sleidinge staan nog tientallen andere jaargetijden vermeld. Sommige jaargetijden moesten met een zekere plechtigheid gebeuren zoals dit van Jan De Duutsche uit Keulen. Die gefundeerde mis moest gedaan worden door de pastoor, bijgestaan door een diaken en een subdiaken, en de koster moest de klokken luiden om de mis aan te kondigen. Een *clercke* zong *tgredael* en zes *clercken de tracte* ⁽¹⁹⁶⁾. Het klassieke jaargetijde in de 15e eeuw bestond in het *singhen vigilie ende messe van requiem* ⁽¹⁹⁷⁾.

Veel inlichtingen over de pastorale activiteiten van de Meetjeslandse pastoors uit de eerste helft van de 16e eeuw zijn te vinden in de vragenlijst over de vergoedingen die zij kregen bij het uitoefenen van hun pastoraal werk. Deze vragenlijst werd in 1527 opgesteld en rondgestuurd

---

(192) J. WARICHEZ, a.w., blz. 66-67.

(193) KAD, Cart. D. f° 208 v°. Zie bijlage II.

(194) RAG, Kerkarchief Sleidinge, nr. 29, f° 7 r°.

(195) RAG, Kerkarchief Sleidinge, nr. 29, f° 7 r°.

(196) RAG, Kerkarchief Sleidinge, nr. 29, f° 10 v°.

(197) RAG, Kerkarchief Sleidinge, nr. 29, f° 18 r°.

op initiatief van meester Jacob van Thielt, vicaris van de bisschop van Doornik in het aartsdiaconaat Brugge, naar al de pastoors van de dekenijen Aardenburg, Oudenburg en Brugge ⁽¹⁹⁸⁾. Voor het Meetjesland bleven de antwoorden van de pastoors van Adegem, Sint-Margriete, Middelburg, Maldegem, Sint-Jan-in-Eremo en Sint-Laureins bewaard ⁽¹⁹⁹⁾.

Uit hun antwoorden kunnen we de voornaamste activiteiten van deze Meetjeslandse pastoors afleiden, die hun parochianen van hun doop tot hun uitvaart begeleidden zoals dit nu nog steeds het geval is.

Bij de wieg van het kind stond de pastoor om het door het doopsel in de christelijke gemeenschap op te nemen. Het doopsel van een wetmatig kind kostte te Adegem 2 gr. en dat van een onwettig kind 4 gr. ⁽²⁰⁰⁾. Hetzelfde tarief gold te Sint-Margriete ⁽²⁰¹⁾, te Middelburg ⁽²⁰²⁾, te Maldegem ⁽²⁰³⁾, te Sint-Jan-in-Eremo ⁽²⁰⁴⁾ en te Sint-Laureins ⁽²⁰⁵⁾.

Na het doopsel deed de moeder haar kerkgang of *purificatie*. Te Sint-Laureins ontving de pastoor *de purificatione prolis legitime addite lectione psalmorum* 5 gr. en bij een onwettige geboorte 10 gr. ⁽²⁰⁶⁾. In het naburige Sint-Jan-in-Eremo bedroeg het tarief respectievelijk 4 gr. en 8 gr. ⁽²⁰⁷⁾. Te Adegem en te Maldegem gold het tarief van Sint-Laureins ⁽²⁰⁸⁾. De pastoor van Middelburg kreeg daarvoor respectievelijk 6 gr. en 12 gr., maar hij moest daarvoor ook nog een mis celebren ⁽²⁰⁹⁾.

Bij een verloving, die vaak in de kerk gebeurde, kreeg de pastoor niks, behalve dan te Maldegem waar de beide pastoors elk 2 gr. ontvingen ⁽²¹⁰⁾. Voor de afgifte van een getuigschrift waarin bevestigd werd dat de drie bannen waren afgeroepen, rekende de pastoor van Middelburg 12 gr. aan zijn rijke parochianen, 4 gr. aan de arme en 6 gr. aan personen uit de middenklasse ⁽²¹¹⁾. Te Sint-Jan-in-Eremo betaalden de rijke verloofden eveneens 12 gr., terwijl die uit de middenklasse 4 of 5 stuivers gaven en de arme slechts 3 stuivers of helemaal niets ⁽²¹²⁾.

---

(198) A. HODUM, *Pastoors van het Brugse Vrije in de XVIIe eeuw*, in Album Michiel English, Brugge, 1952, blz. 177-178.

(199) RAB, Nieuw Kerkarchief, nr. 373, f° 9 r° - f° 12 v° (Adegem), f° 24 v° - f° 26 r° (Middelburg), f° 29 r° - f° 30 r° (Sint-Margriete), f° 32 r° - f° 38 r° (Maldegem), f° 48 r° - f° 52 r° (Sint-Jan-in-Eremo), f° 54 r° - f° 55 v° (Sint-Laureins).

(200) RAB, NK, nr. 373, f° 9 v°.

(201) RAB, NK, nr. 373, f° 25 r°.

(202) RAB, NK, nr. 373, f° 29 r°.

(203) RAB, NK, nr. 373, f° 32 r°.

(204) RAB, NK, nr. 373, f° 48 v°.

(205) RAB, NK, nr. 373, f° 54 r° en f° 54 v°.

(206) RAB, NK, nr. 373, f° 54 v°.

(207) RAB, NK, nr. 373, f° 48 r°.

(208) RAB, NK, nr. 373, f° 32 r° en f° 9 v°.

(209) RAB, NK, nr. 373, f° 29 r°.

(210) RAB, NK, nr. 373, f° 32 v°.

(211) RAB, NK, nr. 373, f° 29 r°.

(212) RAB, NK, nr. 373, f° 48 v°.

Ook in Sint-Laureins kreeg de parochieherder 12 gr. van de rijken, terwijl de armen gaven wat ze konden missen ⁽²¹³⁾.

Voor *den trauwene ende solemnisieren vanden huwelicken* bestond er geen eenheidstarief in de dekenij Aardenburg. Te Sint-Margriete kreeg de pastoor 3 gr. ⁽²¹⁴⁾, te Middelburg 3 sch. gr. van de rijke trouwers, 2 sch. gr. van de middenklasse en 1 sch. gr. van de arme ⁽²¹⁵⁾, te Maldegem 8 gr. ⁽²¹⁶⁾, te Sint-Jan-in-Eremo 3 sch. of 2 sch. gr. (= 15 stuivers) van de rijken, 8, 9 of 10 stuivers van de middenklasse en 3 à 6 stuivers van de armen ⁽²¹⁷⁾ en te Sint-Laureins ontving de pastoor soms 2 gr. ⁽²¹⁸⁾.

In de 16e eeuw bestond het gebruik van de *reditus sponse*: de bruid deed samen met haar vriendinnen een *wederkeer* naar de kerk daags na haar huwelijk. Te Sint-Laureins gaf zij dan 5 gr. aan de pastoor en offerde kaarsen. De pastoor deed bij die gelegenheid enkele psalmlezingen ⁽²¹⁹⁾. De pastoor van Sint-Jan-in-Eremo kreeg daarvoor 4 gr. en deed soms een mis voor de bruid en haar vriendinnen ⁽²²⁰⁾. Te Middelburg betaalde de bruid 8 gr. voor het lezen van een mis bij haar *wederkeer* ⁽²²¹⁾. Wanneer de bruid met haar gezelschap te Adegem *ad audiendum divina* kwam, schonk zij 4 gr. aan de pastoor ⁽²²²⁾.

Een van de zwaarste en ook lastigste plichten van de pastoor was het toedienen van de laatste sacramenten aan de zware zieken. Pieter Neyt, pastoor van Adegem, beklaagt er zich over dat een derde van zijn parochie meer dan een mijl van de kerk verwijderd was, zodat het in de wintertijd lastig en gevaarlijk kon zijn om bij de parochianen te komen die in de afgelegen hoek, vlakbij Oostwinkel, woonden om hen in hun laatste ogenblikken bij te staan ⁽²²³⁾.

Zowel de pastoor van Adegem als die van Sint-Margriete kregen 4 gr. voor het toedienen van de laatste sacramenten ⁽²²⁴⁾. De pastoors van Middelburg en Maldegem kregen 8 gr. wanneer zij bij avond of bij nacht opgeroepen werden; overdag evenwel moesten ze tevreden zijn met 4 gr. ⁽²²⁵⁾. De pastoor van Sint-Jan-in-Eremo kreeg 4 gr. ⁽²²⁶⁾, terwijl zijn collega uit Sint-Laureins 8 gr. mocht opstrijken ⁽²²⁷⁾.

---

(213) RAB, NK, nr. 373, f° 54 v°.

(214) RAB, NK, nr. 373, f° 25 r°.

(215) RAB, NK, nr. 373, f° 29 v°.

(216) RAB, NK, nr. 373, f° 36 r°.

(217) RAB, NK, nr. 373, f° 48 v°.

(218) RAB, NK, nr. 373, f° 54 v°.

(219) RAB, NK, nr. 373, f° 55 r°.

(220) RAB, NK, nr. 373, f° 49 r°.

(221) RAB, NK, nr. 373, f° 29 v°.

(222) RAB, NK, nr. 373, f° 10 r°.

(223) RAB, NK, nr. 373, f° 10 v°.

(224) RAB, NK, nr. 373, f° 25 v°.

(225) RAB, NK, nr. 373, f° 29 v° en f° 32 v°.

(226) RAB, NK, nr. 373, f° 49 v°.

(227) RAB, NK, nr. 373, f° 55 r°.

Veel aandacht en zorg besteedden de pastoors aan de lijkdiensten, die volgens de wens van de overledene of zijn familie kort of lang werd gehouden. Er bestonden dan ook verschillende klassen van lijkdiensten. De klassieke lijkdienst omvatte de inhaling van het lijk, de vigilie, de mis, de absouten en de begrafenis ⁽²²⁸⁾.

De vigilie kon worden gezongen met drie, zes of negen *lessen* of lezingen, waarvoor de pastoor van Sint-Margriete respectievelijk 6 gr, 8 gr. of 12 gr. ontving en voor een gezongen requiemmis kwam daar nog een supplement van 6 gr. bij ⁽²²⁹⁾.

Te Sint-Laureins ontving de pastoor van de rijke parochianen 20 sch. gr., voor een requiemmis met een vigilie van 9 *lessen* met *commemoraties* en *commendaties* en vier stallichten rond de lijkbaar. Zeven dagen en dertig dagen na de begrafenis volgde dan nog een rouwdienst. Voor een dienst met 6 lessen betaalde men 18 sch. gr. en voor een gewone begrafenis mis met een vigilie van 3 *lessen* vroeg de pastoor aan zijn arme parochianen slechts 4 of 5 sch. gr. ⁽²³⁰⁾.

De pastoor van Adegem kreeg eveneens 20 sch. gr. voor een requiemmis met een vigilie van 9 lezingen en na de mis *commendationes majores secundum ritum nostre ecclesie*. Daarna volgde nog een rouwdienst op de zevende en dertigste dag na de begrafenis ⁽²³¹⁾. Voor een dienst met een vigilie van 6 lezingen en met *commendationes minores* en een rouwdienst zeven dagen na de begrafenis betaalde men slechts 6 à 8 sch. te Adegem. Tenslotte bedroeg het tarief van een gezongen requiemmis met een vigilie van drie lezingen slechts 5 sch. gr. ⁽²³²⁾. Voor een kindermis met vier stallichten rond de lijkbaar ontving de pastoor van Adegem 4 gr. ⁽²³³⁾.

De overledenen konden een graf krijgen in het koor, in het schip of op het kerkhof. Een bescheiden graf rond de kerk kostte natuurlijk veel minder dan een luxueus graf in de kerk ! Tot daar enkele gegevens over de begrafenisrechten die van parochie tot parochie nog al wat konden verschillen.

Te Maldegem moesten de parochiepriesters *vespere doen alle hoogtijde avent, sacramensavende ende alle vigilie avende*. Bovendien waren ze verplicht *mattene ende vespere te doen alle hooghe daghen, alle sacramens daghe ende octave van dien, alle Onser Vrouwendaghe* en verder dan nog op *alle Appostele daghen ende avende dic naer de usancie van Doornijck gheen vigilie en hebben* ⁽²³⁴⁾.

---

(228) A. HODUM, a.w., blz. 193.

(229) RAB, NK, nr. 373, f° 25 v°.

(230) RAB, NK, nr. 373, f° 55 v°.

(231) RAB, NK, nr. 373, f° 11 v°.

(232) RAB, NK, nr. 373, f° 11 v°.

(233) RAB, NK., nr. 373, f° 10 r°.

(234) RAB, NK, nr. 373, f° 36 v°.

Te Aalter had Lodewijk IV van Vlaanderen in 1548 een rente van 19 pond 8 sch. op zijn hof van Praet bezet, om elke zondag de vespers te laten zingen en het lof te laten doen. De pastoor van Aalter verdiende daar 5 p. 4 sch. per jaar mee, de kapelaan 3 p. 6 sch. en de koster 5 p. 4 sch. ⁽²³⁵⁾.

Jan van Vlaanderen was de stichter van de *officie ende dienst van de heylighen sacramente* te Aalter in de eerste helft van de 15e eeuw. Elke dag van het octaaf waarop de pastoor de mis en de getijden zong kreeg hij 4 sch. 9 d. en de kapelaan ontving elke dag 3 sch. op voorwaarde dat hij zal helpen *zinghene de ghetijden de octave lanc ende de epistele ende de evangelie*. De koster moest ook meehelpen *zinghene de messe ende de ghetijden* en verder moest hij nog elke dag *luudene ter messe ende telcken ghetijde opdat de parochiaenen dies devocie hebben moghen commen*. Daarvoor streek hij een dagelijkse vergoeding van 3 sch. op. Ook de hofkapelaan van de heer van de Woestijne kreeg 12 d. wanneer hij de getijden kwam meezingen ⁽²³⁶⁾.

Te Wondelgem kreeg de pastoor 6 sch. par. van *vesperen te zijnghen up Alder Heleghen dach* en ook *up den Sacramentsdach*. Voor *tlof vanden Sacramente* ontving hij 2 p. par. en *van Onser Vrouwen lof* 2 p. 8 sch. par. ⁽²³⁷⁾. Te Maldegem werden op de zes zondagen van de Vasten de vespers gedaan ⁽²³⁸⁾. De pastoors van Maldegem zongen elke avond in de kerk *tlof van Maria* ⁽²³⁹⁾.

Te Kaprijke, te Evergem en te Maldegem werd het octaaf van het H. Sacrament plechtig gevierd ⁽²⁴⁰⁾. Ook te Lovendegem deed de pastoor een speciale dienst voor het H. Sacrament. In 1562 kreeg hij 18 sch. *vande dienste vanden octave vanden Heleghen Sacramente* ⁽²⁴¹⁾. Tijdens dit octaaf zong pastoor Judocus Fockaert het officie van de Zeven Getijden ⁽²⁴²⁾.

Te Watervliet werd elke zondag en *mestdag* het officie van de Zeven Getijden gezongen door de pastoors en zijn medewerkers ⁽²⁴³⁾. De Ze-

---

(235) L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, Aalter, 1979, blz. 124.

(236) L. STOCKMAN, a.w., blz. 122.

(237) RAG, Bisd. Gent, nr. K 2735, kerkrek. Wondelgem 1569, f° 11 r°.

(238) Kerkarchief Maldegem, kerkrek. 1578-1579, f° 36 r°.

(239) Kerkarchief Maldegem, kerkrek. 1578-1579, f° 40 r°.

(240) RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 28, kerkrek. 1531-1532, f° 21 r° ;
RAG, Bisd. Gent, nr. 1020, kerkrek. Evergem 1500-1501, f° 8 r° ;
Kerkarchief Maldegem, kerkrek. 1572-1573, f° 38 r°.

(241) RAG, Kerkarchief Lovendegem, nr. 13, kerkrek. 1562, f° 8 v°.

(242) RAG, Kerkarchief Lovendegem, nr. 28, rek. 1555, f° 2 r°.

(243) Over de oorsprong en de ontwikkeling van het officie van de Zeven Getijden zie : P. DECLERCK, *Commun en Zeven Getijden in de Brugse parochiekerken*, Hand. Genootschap voor Geschiedenis te Brugge (Emulation), CVIII, 1971, blz. 115-173 en J. DE CUYPER, *Commun en Zeven Getijden in de Kortrijkse Sint-Maartenskerk*, De Leiegouw, jrg XXII, 1980, blz. 117-135.

ven Getijden of zeven biduren werden gehouden *te metten, te prime, te tercie, te sexte, te noene, te vespertide, te compleet* ⁽²⁴⁴⁾. In 1526 zongen pastoor Joos Van Spiere, kapelaan Pieter De Potter, Pieter Van Hollandt, kapelaan van de Sint-Jeronimuskapel, heer Willem De Gheest, priester, en koster Pieter Gheerolf op *zondaghen ende mestdaghen* het officie van de Zeven Getijden. Pastoor Joos Van Spiere ontving in 1526 daarvoor 34 sch. gr. Daar de dagelijkse vergoeding 4 gr. bedroeg, werd dit officie honderdentweemaal gedaan in 1526 ⁽²⁴⁵⁾. In 1561 werden de Zeven Getijden meegezongen door de vier schoolkinderen, waarop ook voor andere kerkelijke diensten herhaaldelijk werd beroep gedaan ⁽²⁴⁶⁾.

Veel pastoors konden nog wat bijverdienen door het vervullen van allerlei vrome stichtingen. Pastoor Christiaan De Boodt van Kaprijke werd in 1531 vergoed met een bedrag van 41 p. 16 sch. par. *van twee messen* die hij *utte weecke celebreit* voor Sint-Jan ⁽²⁴⁷⁾. Te Bellem had de pastoor in de 16e eeuw wekelijks vier gefundeerde missen te lezen. Daarbij kwamen dan nog de jaargetijden en de zondagsmis zodat de Bellemse pastoor bijna een dagelijkse mis op te dragen had ⁽²⁴⁸⁾. Dezelfde regel gold waarschijnlijk ook voor de andere Meetjeslandse pastoors, zodat zij minstens iedere dag iets te doen hadden in hun kerk.

Anderzijds is het echter duidelijk dat hun pastoraal werk niet de gehele dag in beslag kon nemen. Een parochie zoals Sint-Jan-in-Eremo telde in 1527 slechts 340 communicanten of in totaal ongeveer 510 parochianen ⁽²⁴⁹⁾. De pastoor van een plattelandsgemeente beschikte nog over voldoende vrije tijd om zelf nog wat te boeren. Van pastoor Jacob Willaert van Bellem weten we zeker dat in 1564 *hoorenbeesten* hield ⁽²⁵⁰⁾. Dit verschaftte aan de pastoors natuurlijk bijkomende inkomsten.

In sommige parochies waren aan de *cura* bepaalde inkomsten van gronden verbonden. Te Adegem bezat pastoor Neyt het vruchtgebruik van 24 gemet land dat 3 p. gr. per jaar opbracht. Ook een bedrag van 20 sch. 9 d. gr. aan renten kwam hem ten goede als pastoor van Adegem ⁽²⁵¹⁾. De Middelburgse pastoor bezat ook een interessante *cure* want die leverde jaarlijks 4 p. 15 sch. gr. op ⁽²⁵²⁾.

---

(244) RAG, Kerkarchief Watervliet, nr. 160, kerkrek. 1562, f° 10 r°.

(245) SAB, Fonds Brugse Vrije, nr. 216, kerkrek. Watervliet 1526, f° 12 r° tot 13 v°.

(246) RAG, Kerkarchief Watervliet, nr. 158, kerkrek. 1541, f° 14 r°.

(247) RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 28, kerkrek. 1531-1532, f° 21 r°.

(248) L. STOCKMAN, *Kerkelijk leven te Bellem (1490-1574)*, AM, nr. 27, 1976, blz. 141.

(249) RAB, Nieuw Kerkarchief, nr. 373, f° 49 r°.

(250) L. STOCKMAN, a.w., blz. 140.

(251) RAB, Nieuw Kerkarchief, nr. 373, f° 9 r°.

(252) RAB, Nieuw Kerkarchief, nr. 373, f° 29 r°.

De vergelijking, onder financieel oogpunt dan, van de verschillende *curen* van het Meetjesland kunnen we het best maken aan de hand van een taxatielijst van 1330 opgesteld voor het bisdom Doornik ⁽²⁵³⁾.

a. getaxeerd op 50 pond en meer :

Maldegem	90 pond (gesplitst in twee porties)
Zomergem	80 pond (gesplitst in twee porties)
Evergem	70 pond
Kaprijke	60 pond (gesplitst in twee porties)
Bassevelde	50 pond

b. getaxeerd tussen 25 pond en 50 pond

Adegem	45 pond
Knesselare	40 pond
Lembeke	40 pond
Ursel	40 pond
Watervliet	35 pond
Lovendegem	35 pond
Waarschoot	33 pond
Eeklo	32 pond
Oost-Eeklo	30 pond
Aalter	30 pond
Sleidinge	30 pond
Vinderhoute	30 pond
Oostwinkel	30 pond
Lotenhulle	25 pond
Mariakerke	25 pond
Wondelgem	25 pond
Merendree	25 pond

c. getaxeerd onder de 25 pond

Hansbeke	22 pond
Sint-Margriete	20 pond
Nieuw-Roeselare	20 pond
Sint-Jan-in-Eremo	18 pond
Poeke	16 pond
Bellem	15 pond

Voor de dekenij van de Vier Ambachten beschikken we over geen gegevens. Onder financieel oogpunt was het pastoorschap van Evergem het meest interessantste en dat van Bellem het minst aantrekkelijkste in 1330 ! ^(253bis).

---

(253) RAG, Staten van Vlaanderen, nr. 4691.

(253bis) Ter vergelijking verwijs ik ook naar een regeling tussen het O.L.-Vrouwkapittel en de pastoors van de Sint-Maartenskerk van Kortrijk betreffende de pastorale inkomsten : J. DE CUYPER, *De 13de-eeuwse statuten van het Kortrijkse kapittel*, De Lelegouw, jg. XVII, 1975, blz. 311-312 en blz. 325-326. Verder leze men ook nog M. BAELDE, *Betwistingen betreffende « pastoors-salarissen » te Kalken en te Laarne*, Blekorf, LXXXI, 1981, blz. 328-330.

§ 6. De koster, kerk- en armmeesters

1. De koster.

De naaste medewerker van de pastoor was natuurlijk de koster die hem bijstond in de materiële zaken van de kerk. Het latijnse woord *custos* geeft heel duidelijk de oorspronkelijke opdracht van de koster weer nl. de bewaker of bewaarder van het kerkgebouw. Deze helper van de pastoor verschijnt al vroeg in de Meetjslandse bronnen : in 1243 traden pastoor Radulf van Sint-Niklaas-in-Vaerne en zijn koster Bouden op als getuigen bij een grensscheiding tussen de verschillende parochies in de streek van Watervliet ⁽²⁵⁴⁾. Bouden is wel de oudst bekende koster uit het Meetjesland.

De koster zorgde niet alleen voor het proper houden van de kerk, voor het klaarleggen van de misgewaden, voor het aansteken van de kaarsen en voor de andere karweitjes in de kerk, maar hielp ook de pastoor bij het vervullen van bepaalde kerkelijke verplichtingen. Bij jaargetijden bijvoorbeeld kreeg de koster zijn aandeel in de opbrengsten van die jaarmissen, zoals duidelijk blijkt uit het Fundatieboek van Sleidinge ⁽²⁵⁵⁾.

De *custodia* was in veel parochies een gevestigde instelling met bepaalde inkomsten. In 1455 wordt een goed betaald kostersambt vermeld te Hansbeke, Bassevelde, Kaprijke, Evergem, Knesselare, Lotenhulle, Lovendegem, Waarschoot en Zomergem. Te Bellem, Aalter, Lembeke, Merendree, Mariakerke, Oost-Eeklo, Poeke, Ronsele, Sleidinge, Ursel, Oostwinkel en Wondelgem bracht het kosterschap weinig of niets op ⁽²⁵⁶⁾.

In dezelfde bron vinden we ook enkele kosternamen : Egidius Van den Hende te Bassevelde, meester Jacob des Longez te Kaprijke, meester Jacob Van Zeveren te Evergem, Hector Van den Houte te Lotenhulle, Petrus Amblaing te Lovendegem, Henricus de Muenc te Sleidinge, heer Johannes Fricot te Ursel, Roeland Van der Hellen te Waarschoot, Thomas Lissue te Wondelgem, Jacob Wedemaer te Vinderhoute en Paulus Van der Donc te Zomergem. Onder de bovenvermelde kosteren zitten er enkele priesters zoals die van Kaprijke, Evergem en Ursel. In 1533 fungeerde *Adriaen Danckaert, presbyter*, als koster van de kerk te Kaprijke. Daarnaast zien we Franchois Hercke, eveneens *presbyter*, als organist te Kaprijke ⁽²⁵⁷⁾.

---

(254) KAD, Cart. C, f° 82 v°.

(255) RAG, Kerkarchief Sleidinge, nr. 29.

(256) J. WARICHEZ, a.w., blz. 65-83.

(257) RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 28, kerkrek. 1533-1534, f° 13 v°. Deze heer Adriaen Danckaert vinden we in 1516 als kapelaan terug in de kerk van Watervliet. RAB, Brugse Vrije, nr. 216, kerkrek. Watervliet 1516, f° 13 r°.

In de middeleeuwen kon de koster meestal het orgel niet bespelen en moest men bij plechtige gelegenheden een beroep doen op een gelegenheidsorganist. In 1522 kwam Franchois Hercke, *orghelaere van Capricke*, de diensten te Watervliet opluisteren *ter kermesse* ⁽²⁵⁸⁾. Op Sint-Cornelisdag 1540 kwam Jeroom, *organiste van Rusele*, spelen op het Aalterse kerkorgel ⁽²⁵⁹⁾.

Te Adegem werd zelfs de echte koster vervangen door een *vice-custos* Vincentius Jansseune in 1474 ⁽²⁶⁰⁾.

De heer van Nevele mocht in overleg met de pastoor en de notabelen van Lotenhulle de koster benoemen ⁽²⁶¹⁾. Te Eeklo was het bencemingsrecht van de koster in handen van het Sint-Salvatorskapittel van Harelbeke en het O.L.-Vrouwkapittel van Doornik. Voor de andere parochies van het Meetjesland hebben we geen aanduidingen gevonden over het benoemingsrecht in de 16e eeuw.

2. De kerkmeesters

Het patrimonium van de kerk werd beheerd door de kerkmeesters, die ook de kerkrekeningen opstelden en verantwoording over hun beheer moesten geven aan de pastoor en de plaatselijke heer. De oudst bij name bekende kerkmeesters in het Meetjesland zijn die van Maldegem nl. Jan Neyd en Filips Van den Zuerkele die in 1332 als getuigen vermeld worden in een oorkonde ⁽²⁶²⁾. In 1360 is er sprake van de *provisores ecclesie de Eclo-West* ⁽²⁶³⁾. Het aantal kerkmeesters kan twee, drie of vier bedragen.

Te Sleidinge fungeerden vier kerkmeesters in 1371 nl. Jan Van de Velde, Jan De Clerc, Jan Roegers en Heinric Goethalsscuere ⁽²⁶⁴⁾. Te Lotenhulle treffen we in 1415 Willem Huusman en Olivier De Waerscoet als kerkmeesters aan ⁽²⁶⁵⁾. Te Aalter en te Bellem beheerden twee kerkmeesters het kerkpatrimonium vóór 1600; zij bleven twee jaar in functie en elk jaar trad een van beide kerkmeesters af en werd vervangen door een nieuwe kerkmeester in de 16e eeuw ⁽²⁶⁶⁾. Te Watervliet behartigden in de 16e eeuw steeds drie kerkmeesters de belangen van de kerkfabriek. In 1536 werden de financiële belangen van de kerk van Boekhoute verdedigd door ontvanger Joos Zoete en de drie kerkmeesters Jan Hoolman, Jan Van Hecke en Cornelis Reynout ⁽²⁶⁷⁾.

(258) RAB, Brugse Vrije, nr. 216, kerkrek. Watervliet 1521, f° 14 v°.

(259) L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, Aalter, 1979, blz. 124.

(260) Rijsel, Archives départementales, 14 G, nr. 95, f° 86 v°.

(261) ARA, RK, nr. 1001, f° 50 r°.

(262) Archief van het Sint-Janshospitaal Brugge, oorkonde nr. 453.

(263) Rijksarchief Doornik, Cart 74, f° 121 v°.

(264) RAG, Kerkarchief Sleidinge, nr. 29, f° 31 v°.

(265) Stadsarchief Gent, reeks 301, nr. 23, f° 67 r°.

(266) L. STOCKMAN, a.w., blz. 168-169 en L. STOCKMAN, *Kerkelijk leven te Bellem, (1400-1574)*, AM, nr. 27, 1976, blz. 142-143.

(267) RAG, Land van Nevele, Kerkrekening Boekhoute 1536.

Bij de stichting van het jaargetijde van Simon Utenhove en zijn echtgenote Margriete Busers in het midden van de 15e eeuw traden *her Jan Coquet, prochipape, her Jan Goddaert, capelaen, Roeland Van der Hellen, costre, Andries Martens, Weynen Claeys ende Heyndrick De Pau, kerckmeesters, Arent Daneels, Pieter ende Gillis Van der Brugghen, Helegheesmeesters* als gtuigen op ⁽²⁶⁸⁾.

3. *De H. Geestmeesters.*

De H. Geestmeesters of armmeesters beheerden de goederen van de Armendis of H. Geesttafel. Zij waren uiteraard belast met de ondersteuning van de armen en de behoeftigen met de gelden, die voortkwamen uit de opbrengsten van de goederen of van de renten. Bij de stichting van de jaargetijden kregen zowel de kerkfabriek als de armendis een deel van de bezette renten ^(268bis). We verwijzen hier opnieuw naar het Fundatieboek van de kerk van Sleidinge.

In 1362 kochten Boudin Volprecht, Jan Heinric sone Van den Velde, Wouter Sloc en Jan Fierin, *proviseres van den Heleghen Gheest* van Sleidinge een rente van 12 sch. par. ten voordele van de armendis ⁽²⁶⁹⁾. In 1379 wordt Jan De Clerc, Willems zone *provisere* van de Heilige Geest *int vierendeel van Oyweghe* genoemd ⁽²⁷⁰⁾. Dit zou er kunnen op wijzen dat de vier armmeesters van Sleidinge elk een van de vier wijken van Sleidinge nl. Broek, Berrent, Volpenswege en Hoyweghen, onder hun bevoegdheid hadden. De Heilige Geesttafel van Sleidinge bestond zeker al in 1346, want in dat jaar kreeg de armendis een jaarlijkse rente van 4 sch. 9 d. par. ⁽²⁷¹⁾.

De H. Geestmeesters van Lotenhulle Daneel Van Holbrouc en Jan Maelbout werden in 1415 belast met de uitvoering van de fundatie van Jan Van den Steene ⁽²⁷²⁾. In 1521 fungeerden Jan De Winkele als ontvanger, en Joos Zoete, Jan Van Hecke en Clays De Hertogh als *Helich Gheestmeesters* van Boekhoute ⁽²⁷³⁾. Het aantal dismeesters schommelde dus ook tussen twee en vier.

In 1481 ontstond een geschil tussen de drie schepenen van Lembeke, Jan Van der Leye, Symoen Raes en Jan Van Ghendt aan de ene kant en ridder Jan Hauweel en de pastoor van Lembeke aan de andere kant betreffende de aanstelling van de kerkmeesters en Heilig Geestmees-

(268) RAG, Kerkarchief Waarschoot, nr. 35, los blad tussen f° 18 v° en f° 19 r°.

(268bis) V. Arickx beschreef heel goed de werking van een armendis op het platteland op het einde van de 15e eeuw: *De armendis te Pittem tussen 1488 en 1498*, Blekorf, LI, 1950, blz. 170-179. Zie ook P. VAN ZEIR, *De armenzorg te Brugge*, Blekorf, LXI, 1960, blz. 357-358.

(269) RAG, Kerkarchief Sleidinge, nr. 29, f° 6 r°.

(270) RAG, Kerkarchief Sleidinge, nr. 29, f° 9 r°.

(271) RAG, Kerkarchief Sleidinge, nr. 29, f° 12 r°.

(272) Stadsarchief Gent, reeks 301, nr. 23, f° 87 r°.

(273) RAG, Land van Nevele, nr. 1155, armrekening Boekhoute 1521.

ters van Lembeke. Jan Vrombaut en Jan Fraeyaert werden in die zaak gedagvaard in hun hoedanigheid van H. Geestmeesters ⁽²⁷⁴⁾. Alhoewel de tekst niet heel duidelijk is blijken de schepenen van Lembeke het benoemingsrecht van de kerk- en armmeesters voor zich op te eisen ten nadele van ridder Jan Hauweel, heer van Aveschoot, en de pastoor van Lembeke.

Slechts weinig armrekeningen van vóór 1600 bleven bewaard : de voornaamste reeks is die van Boekhoute, die in 1521 aanvangt ⁽²⁷⁵⁾. Verder vinden we sporadische gegevens in oorkonden zoals in een charter over Wachtebeke van 1431, waar Symoen Van den Winkele, Lcys Van den Winkele, Jan Dierkin, Jan Stommelin, Fransoys van Mendonc en Jan Pinne als *kerckmeesters ende Helighgeestmeesters* optreden ⁽²⁷⁶⁾.

Heel belangrijk is de goederenrol van de H. Geest van de parochie Wondelgem daterend van juli 1280. Deze rol wijst op een al stevige organisatie van de Wondelgemse armendis op het einde van de 13e eeuw ⁽²⁷⁷⁾. In 1297 schonk Jacob, pastoor van Kaprijke, 10 sch. aan de armendis van Kaprijke, terwijl elke armendis uit de dekenij Gent met 2 sch. bedacht werd ⁽²⁷⁸⁾.

In het midden van de 14e eeuw waren waarschijnlijk de kerk- en armmeesters reeds ingeburgerd in alle Meetjeslandse parochies. Zelfs een kleine parochie zoals Poeke kende in 1393 al twee kerkmeesters nl. Olivier Van den Coutere en Jan Van Wintre ⁽²⁷⁹⁾. Het is best mogelijk dat in de beginfase van een parochiestichting de koster als kerk- en armmeester optrad ⁽²⁸⁰⁾.

§ 7. De kerkelijke gilden

Vóór 1600 bestonden er in de parochies van het Meetjesland twee soorten gilden. In de eerste plaats de profane gilden die meestal de boogschutters groepeerden, zoals te Eeklo waar de voetboogschutters de Sint-Jorisgilde vormden en de handboogschutters de Sint-Sebastiaansgilde. De tweede soort gilden had een meer religieus karakter en ontstonden rond de devotie tot een bepaalde heilige.

---

(274) ARA, RK, nr. 34.416, stadsrek. Eeklo 1481, f° 11 v°.

(275) RAG, Land van Nevele, nrs. 1155-1158.

(276) F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van Wachtebeke*, Gent, 1864-1870, blz. 25.

(277) L. VANHAVERBEKE, *Geschiedenis van Wondelgem*, Wondelgem, 1968. Een fragment van deze goederenrol steekt tussen blz. 40 en 41 van dit werk.

(278) RAG, Abdij Oost-Eeklo, oorkonde nr. 34.

(279) L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Poeke*, in handschrift.

(280) Dit was het geval te Mannekensvere waar de koster als *procurator ecclesie en procurator pauperum* optrad in 1250. Zie Eg. I. STRUBBE, *Egidius Van Breedene (11...-1270), Grafelijk ambtenaar en stichter van de abdij van Spelmalle*, Brugge, 1942, blz. 323.

1. Ontstaan en verspreiding van de gilden.

Van geen enkele gilde in het Meetjesland hebben we de juiste datum van oprichting kunnen terugvinden. Daarom kijken we even buiten de grenzen van het Meetjesland. Te Machelen-aan-de-Leie werd in 1423 een gilde ter ere van Sint-Cornelius en Sint-Ghislenus gesticht op voorstel van ridder Geraard van Schorisse ⁽²⁸¹⁾. Te Brugge vinden we al in 1394 een Sint-Corneliusgilde die haar kerkelijke diensten verrichtte in een zijkapel van de kerk van het Sint-Janshospitaal ⁽²⁸²⁾. In het Sint-Jacobsgodhuis te Gent was er al een Sint-Jacobsgilde actief in 1270 ⁽²⁸³⁾. Op de Gentse Sint-Jacobsparochie vinden we in 1302 een *Onser Vrouwengilde* ⁽²⁸⁴⁾ en in 1366 een *Kathelinenghulde* ⁽²⁸⁵⁾. Het is best mogelijk dat de oudste gilden in de steden ontstaan zijn en dat van daaruit de gilden zich verspreid hebben over het platteland.

In het Meetjesland heeft de oudste vermelding betrekking op de Sint-Jorisgilde van Sleidinge : in 1379 kreeg *tgulde* van Sleidinge een jaarlijkse rente van 13 d. ⁽²⁸⁶⁾. In het naburige Waarschoot is er sprake van de *besorghers onser Vrouwenghulde* in 1448 ⁽²⁸⁷⁾, terwijl te Wachtebeke *den ghulde van Sente Katelinen* in 1399 al actief was ⁽²⁸⁸⁾. In 1415 vercijsnden Gijselbrecht Strijt en Jan Steyaert, gildemeesters van O.-L.-Vrouw te Bellem, 9 gemet grond aan Bernard Soy, pastoor van Bellem, om er een priesterage op te bouwen ^(288bis).

In het werk van J. Warichez over *L'Etat bénéficial de la Flandre et du Tournaisis* in 1455 staan enkele *confraternitates* of gilden vermeld uit het Meetjesland. Daarbij spant Kaprijke de kroon met niet minder dan vijf gilden ⁽²⁸⁹⁾ :

- *confraternitas beate Marie*
- *confraternitas sancti Jacobi*
- *confraternitas sancti Petri*
- *confraternitas sancti Eligii*
- *confraternitas sancti Anthonii*

---

(281) RAG, kerkarchief Machelen, nr. 484.

(282) J. GELDHOF, *Het gilde van St.-Cornelis en St.-Gheleyn in het Sint-Janshospitaal te Brugge 1586-1741*, Blekorf, LXXVII, 1977, blz. 277.

(283) M. GYSSELING, *Corpus van Middelnederlandse teksten*, deel I, Ambtelijke Beschelden, 's-Gravenhage, 1977, blz. 150-151. *In sancte Jacobs gulde es eene broederscepe ghemaect inden here ons Heren van hemelrike ende Onser vrouwen sancte Marien ende sgroots sancte Jacob, dit gulde es ghemaect bi goede lieden rade, die haren wech ebben ghedaen te mijns heere sancte Jacobs in Galissien.*

(284) Archief van de Sint-Jacobskerk Gent, nr. 842/1.

(285) Archief van de Sint-Jacobskerk Gent, nr. 1316/56.

(286) RAG, kerkarchief Sleidinge, nr. 29, f° 33 r°.

(287) RAG, kerkarchief Waarschoot, nr. 35, f° 19 v°.

(288) RAG, Abdij Oost-Eeklo, oorkonde van 1399.

(288bis) RAG, Kerkarchief Bellem, nr. 16.

(289) J. WARICHEZ, a.w., blz. 87.

Verder vinden we te Bassevelde een *confraternitas beate Marie* ⁽²⁹⁰⁾, te Ronsele een *confraternitas sancti Gengulphi* ⁽²⁹¹⁾, te Sleidinge een *confraternitas beati Georgii* ⁽²⁹²⁾, te Ursel een *confraternitas beate Marie et sancti Medardi* en een *confraternitas sancti Eligii* ⁽²⁹³⁾ en tenslotte te Zomergem een *confraternitas beate Marie* ⁽²⁹⁴⁾. Den ghulde van *Onser Vrouwen inde kercke van Ursle* wordt in 1549 opnieuw vermeld in een oorkonde ⁽²⁹⁵⁾.

Ook in andere gemeenten van het Meetjesland hebben we sporen van een gilde gevonden. In 1493 organiseerde de O.L.-Vrouwgilde van Bellem een *gulededach* ⁽²⁹⁶⁾. Uit 1498 bleef een rekening van de *Sente Kathelinegulde* van Wondelgem bewaard ⁽²⁹⁷⁾. Te Watervliet betaalden de *besorghers van Onser Vrouwenghilde de trompers ende speel-lieden* op de dag van de ommegang ⁽²⁹⁸⁾. In 1533 worden *guldemeesters* te Lovendegem vermeld ⁽²⁹⁹⁾.

Voor hun jaarlijks feest gingen de gildebroeders van Bellem in 1553 tafels en banken lenen bij de gilde van Hansbeke ⁽³⁰⁰⁾. De gilde van Hansbeke had O.L.-Vrouw als patrones, zoals blijkt uit een tekst van 1560 ⁽³⁰¹⁾. Te Aalter richtte de Sint-Cornelisgilde in 1558 een groots banket in ⁽³⁰²⁾. Te Boekhoute beschikte de Sint-Eutatiusgilde in 1494 over een eigen kapel ⁽³⁰³⁾. In 1575 waren te Assenede twee gilden actief: de O.L.-Vrouwgilde en de H. Sacramentsgilde ⁽³⁰⁴⁾. We hebben eveneens uit 1575 een rekening van *Onser Vrouwen gulde* van Ertvelde kunnen terug vinden ⁽³⁰⁵⁾. Deze gilde duikt echter reeds in 1512 in geschreven bronnen op ⁽³⁰⁶⁾.

In 1492 stapten de gildebroeders van *mijnen heere Sent Vincent* op in de Sinksenommegang te Eeklo ⁽³⁰⁷⁾. De *besorghers van Sinte Vincentsgulde* beheerden de goederen van deze Eeklose *confraternitas* ⁽³⁰⁸⁾.

(290) J. WARICHEZ, a.w., blz. 65.

(291) J. WARICHEZ, a.w., blz. 79.

(292) J. WARICHEZ, a.w., blz. 80.

(293) J. WARICHEZ, a.w., blz. 81.

(294) J. WARICHEZ, a.w., blz. 83.

(295) ARA, Wetachtige Kamer nr. 3350, oorkonde.

(296) RAG, kerkarchief Bellem, nr. 62, kerkrek. 1494-1495, f° 3 v°.

(297) RAG, kerkarchief Wondelgem, nr. 263.

(298) SAB, Fonds Brugse Vrije, nr. 216, kerkrek. Watervliet 1509, f° 9 v°.

(299) RAG, kerkarchief Lovendegem, nr. 13, f° 6 v°.

(300) RAG, kerkarchief Bellem, nr. 75, gilderek. 1553, f° 3 v°.

(301) RAG, Fonds Zomergem, nr. 230, f° 41 r°: *tghulde te Hansbeke van Onser Vrouwen*.

(302) RAG, kerkarchief Aalter, kerkrek. 1558-1559, f° 45 r°.

(303) P.M. GRIJPINK, *Registers op de parochiën, altaren, vicariën en de Bedienaars zoals die voorkomen in de Middeleeuwse rekeningen van den officiaal des aartsdiakens van den Utrechtschen Dom*, 1e deel. *Quatuor Officia Flandriae*, Amsterdam, 1914, blz. 14.

(304) RAG, kerkarchief Assenede, nr. 31bis, f° 8 v° en f° 9 v°.

(305) RAG, Bisdom Gent, reeks R, nr. 883/2.

(306) RAG, Sint-Veerle, oorkonde: *den gulden van Onser Vrouwen taertvelde*.

(307) ARA, RK, nr. 34.424, rek. 1492, f° 9 r°.

(308) ARA, RK, nr. 34.456, rek. 1531, f° 14 v°.

In 1571 verdiende Daneel Carré, kapelaan in de kerk van Lembeke, 12 p. par. voor zijnen dienst *vanden gulde binnen de voorseyde kercke van Lembeke* ⁽³⁰⁹⁾. Te Evergem treffen we in 1500 gildemeesters en een *cappellaen vander gulde* aan ⁽³¹⁰⁾. De patroon van deze Evergemse gilde was Sint-Christoffel. In de kerkrekening van Middelburg van 1570-1571 vinden we de vermelding van een Sint-Jacobsgilde te Middelburg ⁽³¹¹⁾ en van een *Sente Barbele ghulde* te Maldegem ⁽³¹²⁾. Te Wachtebeke duikt in 1339 *den ghulde van Sente Katelinen* op in de bronnen ⁽³¹³⁾.

In 1456 deden Jan Dirkin, Willem De Makere en Bertelmeeus Bloc, als *provisores van Onser Vrouwenghulde* te Wachtebeke uitgaven om het O.L.-Vrouwaltaar te verfraaien ⁽³¹⁴⁾. De Sint-Jansgilde van Sint-Jan-in-Eremo, groepeerde broeders en zusters en hield een jaarlijkse maaltijd, waar brood, vis, erwten, mostaard, boter en bier op tafel kwamen ⁽³¹⁵⁾. Volgens Fr. De Potter en J. Broeckaert stak er in het Adegemse kerkarchief een renteboek van het *gulden van Onser Vrouwen* van Adegem ⁽³¹⁶⁾. In 1350 bezat *Onser Vrouwenghilde van Adeghem* een stuk land in het Ambacht Maldegem ⁽³¹⁷⁾ en in de Adegemse kerkrekening van 1545 vonden we *ghuldemeesters vanden Heleghen Sacramente* vermeld ⁽³¹⁸⁾.

Samenvattend kunnen we besluiten dat er minstens 24 gemeenten van het Meetjesland vóór 1600 één of meerdere gilden bestonden nl. te Aalter, Adegem, Assenede, Bassevelde, Bellem, Boekhoute, Eeklo, Ertvelde, Evergem, Hansbeke, Kaprijke, Lembeke, Lovendegem, Maldegem, Middelburg, Ronsele, Sleidinge, Sint-Jan-in-Eremo, Ursel, Waarschoot, Wachtebeke, Watervliet, Wondelgem en Zomergem. Alhoewel we voor de twaalf overige gemeenten van het Meetjesland geen tekst over een kerkelijke gilde hebben gevonden, lijkt het me toch waarschijnlijk dat ook in die gemeenten een gilde actief was tijdens de late middeleeuwen.

Over de periode van stichting hebben we weinig concrete gegevens voorhanden. We denken echter dat reeds vóór 1450 op alle parochies één of meerdere gilden opgericht waren geworden. Wellicht dateren de meeste uit de periode van 1350 tot 1450.

(309) ARA, RK, nr. 34.495, rek. 1570-1571, f° 12 v°.

(310) RAG, Bisdom Gent, nr. R 10201, rek. 1499-1500, f° 9 v°.

(311) RAG, kerkarchief Middelburg, kerkrek. 1573, f° 23 r°.

(312) RAG, kerkarchief Middelburg, kerkrek. 1573, f° 22 r°.

(313) RAG, Abdij Oost-Eeklo, oorkonde.

(314) Fr. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van Wachtebeke*, Gent, 1864-1870, blz. 25.

(315) Fr. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van Sint-Jan-in-Eremo*, Gent, 1870-1872, blz. 23.

(316) Fr. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van Adegem*, Gent, 1870-1872, blz. 23.

(317) Ar SJHB, D2, f° 44 v°.

(318) RAG, kerkarchief Eeklo, nr. 22, kerkrekening Adegem 1544-1545, f° 3 r°.

2. Organisatie van de gilden.

Over het bestuur van de kerkelijke gilden hebben we niet zoveel opgediept uit de kerkarchieven. In 1498 worden *Pieter De Wevere met haren ghesellen als dekin ende provisers van sente Kathelinegulde* van Wondelgem vermeld ⁽³¹⁹⁾. Het bestuur van de gilde beruste bij een deken en provisores of gildemeesters. In het Meetjesland vinden we meestal twee gildemeesters aan het hoofd van een gilde. Te Bellem fungeerden steeds twee gildemeesters in de periode gaande van 1553 tot 1573 ⁽³²⁰⁾ en te Wachtebeke vonden we er drie in 1456 ⁽³²¹⁾. In 1575 maakten Jan Ranschaert en Jacob Landrick als *besorghers* van de O.L.-Vrouwgilde van Ertvelde de rekening van hun gilde op ⁽³²²⁾. De rekeningen van de Sint-Gangulfusgilde van Ronsele werden slechts door één gildemeester opgemaakt. Vanaf 1531 fungeerde Jan Sierens als *ghesvoren ghuldemestre van Sente Ganghelofghulde* van Ronsele ⁽³²³⁾.

De gildemeesters worden in veel teksten ook als *besorghers* aangeduid, zoals te Waarschoot waar de *besorghers van de ghulde* belast werden met het doen *bernen een kerse voren thelich Cruce, eene voren Onser Vrouwen ende eene voren Sente Jan* in uitvoering van een bepaalde fundatie ⁽³²⁴⁾.

Te Sleidinge kon de Sint-Jorisgilde in 1443 een *ghuldepriester* onderhouden ⁽³²⁵⁾. In 1455 droeg Johannes Speybrouc als *guldepape* van Sleidinge zes missen per week op ⁽³²⁶⁾. Deze priester woonde in 1408 in de *guldestede* ⁽³²⁷⁾. Deze woning stond vlakbij de priesterage van Sleidinge. Beide huizen paalden aan het kerkhof, zodat de *guldepape* en de *prochiepape* naaste burens waren. Te Bellem woonde de pastoor in een huis dat eigendom was van de plaatselijke O.L.-Vrouwgilde ⁽³²⁸⁾. Te Evergem verbleef in 1500 een *cappellaen vander gulde* ⁽³²⁹⁾.

De gildemeesters of provisores beheerden de goederen en de penningen van hun gilden. De gilde van Ertvelde bezat in 1575 bijna 13 gemet land en de O.L.-Vrouwgilde van Bellem inde in 1553 6 p. par. pacht van het *Onser Liever Vrouwen gaverkin*, 2 p. par. van een stuk land *ghenaempt den Snept* en tenslotte 30 sch. par. van *den ghulden huuse*, bewoond door de pastoor van Bellem ⁽³³⁰⁾.

---

(319) RAG, kerkarchief Wondelgem, nr. 263.

(320) L. STOCKMAN, *Kerkelijk leven te Bellem (1490-1574)*, AM, nr. 27, 1976, blz. 143.

(321) Fr. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van Wachtebeke*, Gent, 1264-1870, blz. 25.

(322) RAG, Bisd. Gent, reeks R 883/2.

(323) RAG, Bisd. Gent, reeks B 2091, gilderekening 1531-1532, f° 1 r°.

(324) RAG, kerkarchief Waarschoot, nr. 35, f° 19 v°.

(325) RAG, kerkarchief Sleidinge, nr. 29, f° 16 r°.

(326) J. WARICHEZ, a.w., blz. 80.

(327) RAG, kerkarchief Sleidinge, nr. 29, f° 21 v°.

(328) RAG, kerkarchief Bellem, nr. 57, gilderekening 1553, f° 1 r°.

(329) RAG, Bisd. Gent, nr. R. 1020/1, rek. 1499-1500, f° 9 v°.

(330) RAG, kerkarchief Bellem, nr. 75, gilderekening 1553, f° 1 r°.

De gilden genoten ook nog veel inkomsten door schenking van renten bij het funderen van een jaargetijde. Priester Jacob Eldolf schonk in 1407 een rente van 8 sch. par. voor zijn jaargetijde in de kerk van Sleidinge. Dit bedrag werd als volgt verdeeld: *hier af sal de kerke hebben jaerlix 3 sch. par., delegheest 8 d. par., t gulde 8 d. par. de prochipape 3 sch. par. ende de coster 8 d. par.* ⁽³³¹⁾. In het fundatieboek van de kerk van Sleidinge staan veel dergelijke bereningen ten voordele van de kerk, de gilde, de Heilige Geesttafel, de parochiepriester en de koster. Sommige gildemeesters hadden het recht om bepaalde omhalingen te doen. Te Ertvelde noteerden wij de volgende ontvangsten tijdens de omhaling:

— <i>up onsen vrouwendagh gheboerte</i>	9 sch. 6 d.
— <i>up onsen vrouwendagh lichtmesse</i>	14 sch. 9 d.
— <i>up onsen vrouwendagh in maerte</i>	12 sch. 3 d.
— <i>up onsen vrouwendagh alf ougst</i>	2 p. 4 sch. 9 d.
— <i>in den block</i>	5 sch. 4 d.

Vooral op O.L.-Vrouw Hemelvaart toonden de kerkgangers zich dus mild voor de O.L.-Vrouwgilde van Ertvelde ⁽³³²⁾.

In Wondelgem wisten de gildemeesters van Sint-Katelijne 37 sch. gr. rond te halen tijdens het feestmaal in 1498 ⁽³³³⁾. *Up den eersten ghuldedach in de maeltyt* van 1553 ontvingen de gildemeesters van Bellem 28 p. 17 sch. 3 d. par. en *tswoendaechs in de naerghulde* de som van 7 p. par. ⁽³³⁴⁾. Deze relatief hoge bedragen mogen wellicht beschouwd worden als een bijdrage van de gildebroeders voor hun feestmaaltijd.

De Sint-Gangulfusgilde van Ronsele moest het echter met heel wat minder stellen. In totaal ontving gildemeester Jan Van Steeland slechts 46 p. 2 sch. par. in het jaar 1548. De inkomsten van deze gilde bestonden in hoofdzaak uit renten, giften van vlas en koren en bijdragen van de leden voor het gildemaal ⁽³³⁵⁾.

Voor het Meetjesland hebben we in de bewaarde gilderekeningen geen spoor van bijdragen van de leden gevonden. De gildebroeders betaalden wel voor hun deelname aan het jaarlijkse gildemaal en stortten misschien ook wel een penning in de *schotele* van de gilde, zoals te Ronsele waar de gildemeester 6 sch. 2 d. gr. ontving in 1548 ⁽³³⁶⁾ en te Bellem waar de gildemeesters in 1553 een ontvangst van 12 p. par. noteerden van *apoorte inneghecommen binnen dese jaere ende ghegaerdt achter de kercke vanden goeden liede huter scotele* ⁽³³⁷⁾.

(331) RAG, kerkarchief Sleidinge, nr. 29, f° 14 r°.

(332) RAG, Bisdom Gent, reeks R 883/2, rekening 1575, f° 2 v°.

(333) RAG, kerkarchief Wondelgem, nr. 263.

(334) RAG, kerkarchief Bellem, nr. 75, gilderekening 1553, f° 1 v°.

(335) RAG, Bisdom Gent, reeks B 2091, gilderekening 1548.

(336) RAG, Bisdom Gent, reeks B 2091, gilderekening 1548, f° 1 r°.

(337) RAG, kerkrekening Bellem, gilderekening 1553, f° 1 r°.

· Te Machelen-aan-de-Leie kon men lid worden van de Sint-Corneliusgilde door betaling van een jaarlijkse bijdrage. Enkele ledenlijsten van deze vermaarde gilde bleven bewaard. In deze *Guldenboucken* werden de leden per parochie ingeschreven ⁽³³⁸⁾. Tijdens het Ancien Regime was Machelen een belangrijk bedevaartscentrum, waar pelgrims uit heel Vlaanderen Sint-Cornelius en Sint-Ghislenus kwamen dienen. ^(338bis).

Een dergelijk systeem van inschrijving kende men wellicht niet bij de gilden die slechts een plaatselijk belang hadden en niet verbonden waren met een belangrijk bedevaartsoord. Ook te Aalter, waar nochtans een bloeiende Sint-Corneliusdevotie bestond, hebben we geen enkel spoor van een *Guldenbouck* gevonden.

Deze kerkelijke gilden stonden onder het toezicht van de dorpsheer en de *prochiepape*. Pastoor Olivier Steyaert van Ronsele en baljuw Maarten De Rycke, samen met de schepenen Jacob Van Steenlandt en Lieven Henderix ondertekenden de gilderekening van 1548 in naam van de heer van Ronsele. Te Bellem hielden de pastoor en de heer van Schuurvelde toezicht op de inkomsten en uitgaven van de O.L.-Vrouwgilde.

3. Doel van de kerkelijke gilden.

Wijlen Frans Verstraeten, onderpastoor van de Sint-Jacobskerk van Gent, heeft een heel goede omschrijving gegeven van het opzet en het doel van de kerkelijke gilden : *Een gilde of broederschap is een vereniging van godvruchtige leken die bepaalde initiatieven nemen in verband met de verering van een heilige, waarvoor ze missen laten opdragen, processies organiseren of feesten inrichten* ⁽³³⁹⁾.

Ook Antoon Viaene formuleerde een definitie van deze lekegilden : *Deze confrerieën waren lekengilden, met eigen statuut, samengesteld uit mannen of (vooral in de 16e eeuw algemeen) uit mannen en vrouwen, gildebroeders en gildezusters, bestuurd door een raad van gilde-meesters of zorgers (lat. provisores). De confrerie was gehecht aan een van de altaren van de parochiekerk, liet daar bijzondere missen lezen die dikwijls in een fondatie waren vastgelegd. Sommige confrerieën hadden een eigen kapelaan. De gilde op het platteland had, evenals deze in de stad, haar eigen « gildepelder » of baarkleed ; daardoor waren haar leden bij hun begrafenis vrijgesteld van het parochiale peldergeld. Het bezorgen en bijwonen van de begrafenis was een van de kenmerkende mutualistische plichten van de gildebroeders. De grote dagen van de confrerie waren de jaarlijkse gildedagen, met hoge dienst in de kerk,*

(338) RAG, kerkarchief Machelen, nr. 483 (anno 1479) en nr. 484 (anno 1543).

(338bis) M. VERDEGEM *Geschiedenis van de Corneliusedevaart, Machelen-Gilde van 1643 tot 1820*, Machelen, 1982.

(339) Fr. VERSTRAETEN, *De Gentse Sint-Jakobsparochie*, Deel I, 1100-1500, Gent, 1975, blz. 79.

vooral echter met het grote gildemaal, en met op de laatste dag een « nadienst » voor de overleden gildebroeders- en zusters (³³⁹bis).

De meeste Meetjeslandse gilden hadden O.L.-Vrouw als patrones nl. te Adegem, Assenede, Bellem, Kaprijke, Ertvelde, Ursel, Wachtebeke, Waarschoot, Watervliet en Zomergem. Te Ursel en te Kaprijke bestond er ook een Sint-Elooisgilde. Te Sleidinge vereerden de gildebroeders Sint-Joris als patroon, te Eeklo Sint-Vincentius, te Evergem Sint-Christoffel, te Maldegem Sint-Barbara, te Middelburg Sint-Jacob, te Sint-Jan-in-Eremo Sint-Jan, te Ronsele Sint-Gangulfus, te Wondelgem Sint-Katelijne, te Boekhoute Sint-Eustatius en te Aalter Sint-Cornelius. Te Kaprijke hadden in 1455 Sint-Pieter, Sint-Jacob en Sint-Antonius ook nog een gilde.

In de gilderekeningen komen geregeld posten voor betreffende het celebreren van missen. Te Ertvelde deed heer Jeroom Adriaens elke zaterdag een *sijnghende misse* ter ere van Maria (³⁴⁰). Ook te Bellem droeg de pastoor elke zaterdag een mis ter intentie van O.L.-Vrouw op. Te Aalter las kapelaan Clays De Vos in 1557 twee wekelijkse missen voor de Sint-Corneliusgilde (³⁴¹).

Te Lovendegem betaalden de gildemeesters van het H. Sacrament de pastoor voor *de zeven ghetijden te doene binnen der octave vanden heleghe Sacraments* en voor *een shelich Sacramentsmesse te doene alle donderdaghe metten sondach love* (³⁴²). In 1498 betaalden de Sint-Katelijnemeesters 20 gr. aan de processiedragers *up Sente Kathe-linendach*. Aan de *trompers* die in de processie gingen werd een vergoeding van 10 sch. 3 d. uitgekeerd (³⁴³).

Tenslotte organiseerde elke gilde een jaarlijks feestmaal. Te Ursel werden volgende uitgaven gedaan door de Sint-Elooisgilde in 1550 (³⁴⁴) :

- *Item betaelt Joos Van Kerrebrouc van een beeste ghesleghen int ghulde tsente Loeysdach anno L, comt 15 p. 12 sch. par.*
- *Item betaelt Gheert Steyaert, van broot dat hy ghebacken heeft om tghulde, mits de eyercoucken, loochbroodt ende andersins, ende boven der tarwe die hem ghelevert was van die achter de prochye gheghaert was 6 p. 9 sch. 6 d.*
- *Item betaelt van vier vaten aerweten ende een half Ghendsche mate ten 13 gr. tvat, comt samen 2 p. 18 sch. par.*

(339bis) A. VIAENE, *Gilden op het Platteind*, Blekorf, LXIV, 1963, blz. 279-280.

(340) RAG, *Bladom Gent*, reeks R 883/2, gilderekening 1576, f° 4 v°.

(341) L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, blz. 145.

(342) RAG, kerkarchief Lovendegem, nr. 28, f° 2 r°.

(343) RAG, kerkarchief Wondelgem, nr. 203.

(344) Fr. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van Ursel*, Gent, 1864-1870, blz. 27.

- *Item betaelt van acht pondt buetere ghesleten in tghulde ten 3 sch. 3 d. par. elc pondt, comt tsamen 26 sch. par.*
- *Item betaelt van poere ende van suffraen tsamen 13 s. par.*
- *Item betaelt van azijne 3 sch. par.*
- *Item betaelt van zaute 3 sch. par.*
- *Item betaelt de coken voor dat zy tghulde ghecooct hebben ende voor huerlieden verlies van cannekens ende platteelkens tsamen 18 sch. par.*
- *Item betaelt die de scuetelen wiesch 2 sch. par.*
- *Item betaelt van drie tonnen biers ghehuerbuert in tghulde 38 sch. par. elcke tonne, compt tsamen 5 p. 14 sch. par.*
- *Item betaelt van assyse vanden voorn. bier ende vander beeste in tghulde gheslegghen 38 sch. par.*
- *Item betaelt ten huuse van Jan Clyncke, van biere datter ghehaelt was, dwelc in tnaergulde ghedroncken was, comt 32 sch. par.*

Hetzelfde gebeurde op elke parochie zoals te Aalter in 1558 ⁽³⁴⁵⁾, te Bellem in 1553 ⁽³⁴⁶⁾ en te Ronsele in 1548 ⁽³⁴⁷⁾. Het jaarlijks gilde-maal vormde het hoogtepunt van de werking van de kerkelijke gilden. Het was een welgekome afwisseling in het eentonige leven van de gildebroeders in de plattelandsdorpen ^(347bis).

§ 8. De kapelanijen en de kapelannen

Kan. P. Declerck geeft volgende definitie van de kapelanij ⁽³⁴⁸⁾: *de kapelanij was een als kerkelijk beneficium erkende stichting, waarbij de stichter(s) een bepaalde bijdrage beschikbaar stelde(n) met de last in een bepaalde kerk een welomschreven aantal geestelijke diensten, meestal missen, te laten celebreren, en was meteen ook het daaraan verbonden recht van de bedienaar (kapelaan) de voor hem bepaalde opbrengst van deze stichting te innen.*

De kapelaan was dus in principe niet betrokken bij de zielzorg, hij diende enkel de bepalingen van de stichting uit te voeren.

⁽³⁴⁵⁾ L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, blz. 156.

⁽³⁴⁶⁾ L. STOCKMAN, *Kerkelijk leven te Bellem (1490-1574)*, AM nr. 27, 1976, blz. 138-139.

⁽³⁴⁷⁾ L. STOCKMAN, *De kerkelijke gilden in het Meetjesland vóór 1600*, Ons Heem, jrg 33, 1979, blz. 256-257.

^(347bis) In de stad Brugge was het menu van de Sint-Joosgilde veel uitgebreider en gevarieerder dan de sobere spijkskaart van de plattelandsgilden! Zie daarover P. VAN ZEFIR, *Breugheliaanse Gildemalen, de Brugse Sint-Joosgilde viert, 1450-1501*, Blekorf, LXII, 1981, blz. 309-314.

⁽³⁴⁸⁾ P. DECLERCK, *De Middeleeuwse kapelanij in het bisdom Doornik*, in *Album Antoon Viaene, Brugge, 1970*, blz. 133-134.

1. De stichtingen.

De oudst bekende kapelanijschichtingen zijn die van Ertvelde, waar Zeger, burggraaf van Gent, twee kapelanijschichtte in zijn burcht te Ertvelde : de eerste ter ere van Sint-Maria-de-Meerdere en de tweede ter ere van Sint-Gillis. Later werden beide kapelanijschicht naar een altaar in de kerk van Ertvelde overgebracht ⁽³⁴⁹⁾. De kapelanij van Sint-Maria-de-Meerdere was belast met drie wekelijkse missen en die van Sint-Gillis met een wekelijkse mis.

Ook de heer van de Woestijne moet in het begin van de 13e eeuw een kapelanij gesticht hebben in zijn woning op de Woestijne, want in 1216 wordt een zekere Symoen als zijn kapelaan vermeld ⁽³⁵⁰⁾.

Te Maldegem stelde Willem van Maldegem 15 p. VI. ter beschikking voor een kapelanij ter ere van Sint-Barbara in 1251. De kapelaan had de verplichting een dagelijkse mis te lezen ter intentie van de stichter en zijn familie ⁽³⁵¹⁾. Waarschijnlijk heeft hij kort nadien nog een tweede kapelanij ter ere van Sint-Amandus gesticht, want in 1255 stelde Willem van Maldegem Symoen ter benoeming tot kapelaan van de Sint-Amanduskapelanijschicht en Boudewijn ter benoeming tot kapelaan van de Sint-Barbarakapelanijschicht voor aan het kapittel van Harelbeke ⁽³⁵²⁾.

Te Wondelgem duiken rond 1300 de O.L.-Vrouwkapelanijschicht en de Sint-Katelijnekapelanijschicht in de bronnen op ⁽³⁵³⁾.

In de taxatielijst van de geestelijke beneficia, opgemaakt in 1330, staan volgende kapelanen en kapelanijschichten vermeld voor het Meetjesland ⁽³⁵⁴⁾ :

Dekenij Aardenburg :	Maldegem :	Eustatius B. West-Eeklo :	W.
Dekenij Gent :	Kaprijke :	Hugo	
	Evergem :	capellanus	
	Oost-Eeklo :	capellanus monalium	
	Aalter :	capellanus capellanus de Wastina	
	Lovendegem :	capellanus capellanus	
	Lembeke :	capellanus	

(349) A. DE VOS, a.w., blz. 155 en blz. 189.

(350) C.P. SERRURE, *Cartulaire du Saint-Bavon*, blz. 96.

(351) RAK, HAK, nr. 1542, f° 215 v°.

(352) RAK, HAK, cura 3129. Zie ook Fr. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van Maldegem*, Gent, 1870-1872, blz. 109-110.

(353) M. GYSSELING, a.w., blz. 491.

(354) RAG, Staten van Vlaanderen, nr. 4691.

Voor beide dekenijen tellen we dus minimum elf kapelanijen. Daarbij moeten we alleszins nog de twee kapelanijen van Wondelgem voegen. Deze taxatielijst lijkt me dus onvolledig te zijn.

Voor al tijdens de veertiende eeuw kwamen er talrijke kapelanijenstichtingen bij in het Meetjesland. In tien jaar tijds, gaande van 1356 tot 1365 noteerden we er niet minder dan tien nl. te Sint-Niklaas-in-Vaarne in 1356 ter ere van Sint-Niklaas, te Watervliet in 1357 ter ere van het H. Kruis, te Bassevelde zelfs twee stichtingen in 1357 ter ere van O.L.-Vrouw, te Waarschoot in 1359 ter ere van O.L.-Vrouw, te Lotenhulle in 1361 ter ere van Sint-Jan-Baptist, ook te Lembeke twee stichtingen in 1363 en 1364 telkens ter ere van Sint-Gillis ⁽³⁵⁵⁾ en tenslotte in 1365 te Aalter op de Pietendries ⁽³⁵⁶⁾. Zeven jaar later in 1372 stichtte Roeland I van Poeke de O.L.-Vrouwkapelanij in de Sint-Lambertuskerk van Poeke ⁽³⁵⁷⁾. Pieter Bladelin bracht naar de kerk van Middelburg de twee kapelanijen over, die in 1373 gesticht werden door Filips van Reigersvliet in de kerk van Heile ⁽³⁵⁸⁾.

De dotatie voor deze kapelanijen ging van 15 p. Vl. tot 20 p. Vl. met uitschieters te Poeke, waar een bedrag van 32 p. Vl. beschikbaar gesteld was en op de Pietendries waar 36 p. Vl. voorzien was. Als stichters vermelden we o.m. Maria sBusers, vrouwe van Bassevelde, Johanna, vrouwe van Waarschoot, de vrouwe van Schuurvelde, de heer van de Woestijne en Ingelram Hauweel.

In 1455 telden de Meetjeslandse parochies van de dekenij Gent achttien kapelanijen nl. twee te Aalter, Bassevelde, Kaprijke, Lembeke, Lotenhulle, Lovendegem en Wondelgem en één te Evergem, Merendree, Poeke en Waarschoot ⁽³⁵⁹⁾.

In de dekenij van de Vier Ambachten treffen we in het begin van de 16e eeuw te Assenede twee kapelanijen aan nl. de Sint-Kruiskapelanij en de O.L.-Vrouwkapelanij, te Boekhoute de O.L.-Vrouwkapelanij, te Kluizen de Sint-Gerulfuskapelanij ⁽³⁶⁰⁾ en te Ertvelde de Sint-Gilliskapelanij en de kapelanij van Sint-Maria-de-Meerdere ⁽³⁶¹⁾. Volgens De Potter en Broeckaert bestonden de kapelanijen van O.L.-Vrouw en het H. Kruis te Assenede al in 1334. Later zou er dan de Sint-Katelijnekapelanij bijgekomen zijn ⁽³⁶²⁾.

Binnen de dekenij Aardenburg hebben de parochies Eeklo en Maldegem twee kapelanijen in 1532 nl. de Sint-Vincentiuskapelanij en de

---

(355) Rijksarchief Doornik, Cart. 74. Zie ook bijlage VI.

(356) R. MOELAERT, *De kapelanij Onze Lieve Vrouw ter Pieten te Aalter*, AM, nr. 13, 1962, blz. 199-224.

(357) L. STOCKMAN, *De O.L.-Vrouwkapelanij in de kerk van Poeke*, Blekorf, LXXVI, 1975-1976, blz. 235-236.

(358) F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van Middelburg, Gent*, 1870-1872, blz. 117.

(359) J. WARICHEZ, a.w.

(360) P.M. GRIJPINK, a.w., blz. 6-7, en blz. 13-14.

(361) A. DE VOS, a.w., blz. 190-191.

(362) Fr. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van Assenede*, Gent, 1870-1872, blz. 155.

O.L.-Vrouwkapelanij te Eeklo en de Sint-Barbarakapelanij en de O.L.-Vrouwkapelanij te Maldegem ⁽³⁶³⁾. Ook te Watervliet verbleef er een kapelaan gedurende de 16e eeuw.

2. De kapelanen.

Alhoewel de kapelaan enkel de verplichtingen van zijn fundatie moest vervullen en niet rechtstreeks bij de zielzorg betrokken was, stellen we toch vast dat hij de plaatselijke pastoor een handje toestak bij het parochiaal werk. Zo zong kapelaan Adriaan Danckaert de *passye* op Palmzondag 1515 te Watervliet ⁽³⁶⁴⁾. In 1562 kregen de drie kapelanen van Eeklo nl. Filip Dobbelaere, Vincent Loete en Nikolaas Immeschoot een toelage van het stadsbestuur voor hun diensten in de kerk ⁽³⁶⁵⁾. Kapelaan Jan Mackereets deed een dagelijkse hoogmis in de kerk van Maldegem, die gefundeerd was door Jacob van Halewijn ⁽³⁶⁶⁾. Kapelaan Gillis Boelins celebreerde in de kerk van Kaprijke elke woensdag de *Triniteitsmesse* in het jaar 1531 ⁽³⁶⁷⁾. Michiel Mathys, kapelaan te Boekhoute, kreeg 12 p. par. voor het doen van de *Sinte Eustaechiusmesse* ⁽³⁶⁸⁾.

Het gebeurde vaak dat de kapelanen niet resideerden en hun verplichtingen door andere priesters lieten nakomen. In 1559 verbleven Jacob Kervijn, beneficiant van de O.L.-Vrouwkapelanij, en Joannes Isebaert, beneficiant van de Sint-Vincentiuskapelanij, niet te Eeklo ⁽³⁶⁹⁾. Meester Pieter Coroodt, houder van de Sint-Barbarakapelanij, resideerde niet te Maldegem, maar zijn collega van de O.L.Vrouwkapelanij woonde er echter wel ⁽³⁷⁰⁾.

De oudst bij name bekende kapelaan in het Meetjesland is de reeds vernoemde Symoen, kapelaan op het Woestijnegoed. In 1248 werd die functie uitgeoefend door een zekere Michaël ⁽³⁷¹⁾. Bouden Weits, een lid van de Eeklose familie Weits, bekleedde in 1314 het ambt van kapelaan in de kerk van Eeklo ⁽³⁷²⁾. Te Maldegem vonden we al in 1255 de kapelanen Symoen en Boudewijn. In 1358 fungeerde Laurentius Goethals als kapelaan te Lovendegem ⁽³⁷³⁾. Te Ertvelde was in 1361 Gillis De Meyere kapelaan van Sint-Maria-de-Meerdere ⁽³⁷⁴⁾. Rond 1300 komen Wouter Proest en Pieter Cardevake voor als kapelanen van de O.L.-Vrouwkapelanij en van de Sint-Katelijnekapelanij van

---

(363) RAB, Nieuw Kerkarchief, nr. 371, f° 187 r° en f° 189 r°.

(364) SAB, Brugse Vrije, n. r. 216, kerkrek. Watervliet 1515, f° 14 r°.

(365) ARA, RK, nr. 34.487, stadsrek. Eeklo, 1562-1563, f° 12 v° - f° 13 r°.

(366) Kerkarchief Maldegem, kerkrek. 1577-1578, f° 39 v°.

(367) RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 28, kerkrek. Kaprijke 1531, f° 22 r°.

(368) RAG, Land van Nevele, nr. 1147, kerkrek. Boekhoute 1556-1557, f° 14 v°.

(369) RAB, Nieuw Kerkarchief, nr. 371, f° 196 r°.

(370) RAB, Nieuw Kerkarchief, nr. 371, f° 196 r°.

(371) L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, blz. 112.

(372) L. STOCKMAN, *De Eeklose familie Weits in 1314*, Blekorf, LXXXVII, 1977, blz. 296.

(373) RAD, Cart. 74, f° 112 r°.

(374) A. DE VOS, a.w., blz. 190.

Wondelgem ⁽³⁷⁵⁾. De namen van de kapelanijen uit 1330 werden reeds boven vermeld. Het zou ons te ver voeren om al de bekende kapelanen uit het Meetjesland te vermelden. Hun namen horen eerder thuis in artikels over de diverse parochies uit onze streek. We willen enkel nog iets meer vertellen over twee biezondere kaplanijen nl. de kapelanij van Bentille en die van ten Broecke te Lovendegem.

3. *De Sint-Antoniuskapel te Bentille.*

Op 1 december 1359 stichtten enkele gelovigen van de wijk Bentille te Kaprijke een kapelanij ter ere van O.L.-Vrouw in de Sint-Antoniuskapel van Bentille. In deze stichtingsoorkonde lezen we dat deze kapel onlangs werd gebouwd ter ere van de heilige Antonius, belijder. Deze Sint-Antoniuskapel werd dus al opgetrokken vóór de grote Sint-Elisabethvloed uit de jaren 1376-1377.

Aan de kapelanij werd een inkomen van 15 pond Vl. verbonden. Deze inkomsten werden gehaald uit gronden gelegen in de parochie Kaprijke, in *parrochia Sancti Laurentii in Heremo* en in *parrochia Sancti Johanni in Heremo*. De kapelaan had de verplichting drie missen per week op te dragen. Het benoemingsrecht was in handen van de Doornikse bisschop ⁽³⁷⁶⁾.

De inkomsten van deze kapelanij werden beheerd door *besorghers*. Zij verschijnen in de stadsrekening van Kaprijke in 1564, toen de schepenen geldelijke steun verleenden *ter reparacie van een nieu portael en van een nieu hendelduere* voor de Sint-Antoniuskapel ⁽³⁷⁷⁾.

Volgens Daniël Verstraete stond deze kapel aan de rechterkant van de Moerstraat komend van Eeklo, iets voorbij de kruising met de weg naar Kaprijke ⁽³⁷⁸⁾. Uit deze Sint-Antoniuskapel is later de parochie van Bentille ontstaan.

4. *De kapelanij van ten Broecke te Lovendegem.*

Aan het goed ten Broecke te Lovendegem was er een kapelanij verbonden, belast met twee missen per week. Deze kapelanij had op de wijk Berrent te Sleidinge een tiende gelegen *noort de Westvoortstraete, oost 't gescheyde van Ste Baefs, zuydt den waterloop daer Sleidingen ende Everghem scheyden, west de straete die van d'Hulst naar Linde loopt*. Zij bezat ook nog 15 gemet te Aandijk in het ambacht Axel ⁽³⁷⁹⁾.

In 1455 werden de inkomsten van de kapelanij ten Broecke op 28 pond geschat. Petrus Bogaert fungeerde dan als kapelaan ⁽³⁸⁰⁾.

(375) M. GIJSSELING, a.w., blz. 491.

(376) RAD, Cart. 74, f° 40 v° - f° 41 r°.

(377) ARA, RK, nr. 33.111, stadsrek. Kaprijke 1564, f° 15 v°.

(378) D. VERSTRAETE, *Getelsterde dorpen in het Noorden van het Meetjesland*, AM, nr. 8, 1957, blz. 104.

(379) RAG, Fonds Sint-Pieters, 2e reeks, nr. 1216 en F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van Lovendegem*, Gent, 1864-1870, blz. 25.

(380) J. WARICHEZ, a.w., blz. 74.

§ 9. De scholen en scholasters

In enkele parochies van het Meetjesland hebben we sporen gevonden van een georganiseerd onderwijs aan de kinderen onder leiding van een scholaster of onderwijzer.

1. *De Latijnse school van Eeklo.*

In de stadsrekening van Eeklo van 1452 staat een bedrag van 6 pond ingeschreven ten voordele van *her Gheeraert Vlaminc als scolastre van der stede*. Te Eeklo was er dus een school ingericht in het midden van de 15e eeuw die op subsidies van de stad kon rekenen ⁽³⁸¹⁾ ! Als schoolmeester fungeerde Geraard Vlamijnc, een jonge clericus, die pas in 1450 priester was gewijd ⁽³⁸²⁾.

De school behoorde vermoedelijk toe aan de stad Eeklo, want in 1457 betaalde de stadsontvanger 9 pond uit aan Jan Van den Brande en Geraard De Splitere, schoolmeesters, bij de aanvaarding van de school uit handen van de wet van Eeklo ⁽³⁸³⁾. Scholaster Geraard De Splitere nam in 1471 een *ondermestre* in dienst om de *scole te bet te regierne* ⁽³⁸⁴⁾. De stadsschool van Eeklo moet bijgevolg druk bezocht geworden zijn !

Boven schreven we reeds dat de jonge geestelijken binnen deze school werden gerecruteerd. In 1480 kwam de suffragaan van de Doornikse bisschop om aan de scholieren van de stad Eeklo de kruin te geven ⁽³⁸⁵⁾.

De scholieren kregen les in een lokaal dat door de stad werd gepacht ⁽³⁸⁶⁾. Dit was in het bezit van Ernolet Rogghe fs Jans. Zijn zoon Jan, die als schoolmeester te Eeklo fungeerde in die periode 1495-1499, deed zijn eerste mis in 1499 ⁽³⁸⁷⁾. Een ander lid van deze familie, Aarnout Rogghe, was scholaster te Eeklo in 1499.

Op kermiszondag van 1510 werd Lauwereins Van den Hende met zijn schoolkinderen op twee kannen wijn getracteerd door de wet van Eeklo omdat zij de hoogmis hadden gezongen ⁽³⁸⁸⁾.

Tijdens de Paasweek van 1529 beeldde schoolmeester Adriaan Mattheus met zijn leerlingen de *passie ende verrijsenisse* uit ⁽³⁸⁹⁾. In 1531 kreeg eenen *scolier wonende met meester Adriaen binnen deser stede*

⁽³⁸¹⁾ ARA, RK, nr. 34.388, stadsrek. Eeklo 1452, f° 7 r°.

⁽³⁸²⁾ ARA, RK, nr. 34.386, stadsrek. Eeklo 1450, f° 10 r°.

⁽³⁸³⁾ ARA, RK, nr. 34.392, stadsrek. Eeklo 1457, f° 9 v°.

⁽³⁸⁴⁾ ARA, RK, nr. 34.405, stadsrek. Eeklo 1471, f° 8 r°.

⁽³⁸⁵⁾ ARA, RK, nr. 34.415, stadsrek. Eeklo 1480, f° 19 r°.

⁽³⁸⁶⁾ ARA, RK, nr. 34.426, stadsrek. Eeklo 1497, f° 9 r°.

⁽³⁸⁷⁾ ARA, RK, nr. 34.429, stadsrek. Eeklo 1499, f° 8 r°.

⁽³⁸⁸⁾ ARA, RK, nr. 34.438, stadsrek. Eeklo 1510, f° 19 v°.

⁽³⁸⁹⁾ ARA, RK, nr. 34.454, stadsrek. Eeklo 1527-1529, f° 24 r°.

een brulochtghelt als hij zijn eerste messe celebreerde binnen dese kercke ⁽³⁹⁰⁾.

Adriaan Mattheeus kreeg 48 pond par. in 1548 *ter hulpe vanden costen van zijn submoniters ende consideratien dat hij den aermen ende ambachtslieden kindren leert omme niet ende zonder stipende* ⁽³⁹¹⁾.

In 1563 kreeg schoolmeester Franchois De Meyere een toelage van 100 p. par voor zijn school ⁽³⁹²⁾. In datzelfde jaar speelde hij met zijn leerlingen de *historie vanden Samaritaen* in het Latijn ⁽³⁹³⁾. Dit bewijst ontegensprekelijk dat op de Eeklose school het Latijn werd onderwezen aan de scholieren.

Tenslotte vonden we nog in de tweede helft van de 16e eeuw een zondagsschool te Eeklo ⁽³⁹⁴⁾. In bijlage VI geven we de lijst van de Eeklose schoolmeesters zoals die in de stadsrekeningen voorkomen.

2. *De parochieschool van Lembeke.*

In 1566 ontving heer Symoen Goedefroet, kapelaan te Lembeke, een toelage van 7 p. sch. van de stad Eeklo voor het houden van de school *vander prochie* van Lembeke ⁽³⁹⁵⁾. In 1570 verstrekte Jan De Schuutere, pastoor van Lembeke, onderricht aan de Lembeekse schoolkinderen ⁽³⁹⁶⁾.

3. *De scholastrie van Kaprijke.*

De stadsrekening van Kaprijke van 1474 vermeldt terloops het bestaan van een *scolastrie* te Kaprijke ⁽³⁹⁷⁾. Daar werden de schoolkinderen o.m. ingeschakeld voor het opluisteren van de godsdienstige plechtigheden. In 1504 werden drie schellingen betaald aan *ses scoollierkens* die een toorts in de hand hielden terwijl dat men *de vighelie ende messe dede* ⁽³⁹⁸⁾.

Op de zaterdag na Sint-Antoniusdag 1534 kregen de 36 Kaprijkse schoolkinderen elk een wit brood ⁽³⁹⁹⁾.

In 1563 schonk de wet van Kaprijke 12 p. par. aan Jacob Schuerijnck, schoolmeester te Kaprijke, opdat hij onderricht zou geven aan de *schamele* schoolkinderen ⁽⁴⁰⁰⁾. Franchois De Meyere genoot een

---

(390) ARA, RK, nr. 34.456, stadsrek. Eeklo 1531, f° 12 r°.

(391) ARA, RK, nr. 34.471, stadsrek. Eeklo 1546-1547, f° 8 r°.

(392) ARA, RK, nr. 34.487, stadsrek. Eeklo, 1562-1563, f° 12 r°.

(393) ARA, RK, nr. 34.487, stadsrek. Eeklo 1562-1563, f° 16 r°.

(394) ARA, RK, nr. 34.495, stadsrek. Eeklo 1570-1571, f° 13 r°.

(395) ARA, RK, nr. 34.490, stadsrek. Eeklo 1565-1566, f° 12 r°.

(396) ARA, RK, nr. 34.494, stadsrek. Eeklo 1569-1570, f° 13 r°.

(397) ARA, RK, nr. 33.040, stadsrek. Kaprijke 1474, f° 12 r°.

(398) ARA, RK, nr. 33.064, stadsrek. Kaprijke 1504, f° 9 v°.

(399) RAG, Kerkarchief Kaprijke, kerkrek. 1533-1534, f° 16 v°.

(400) ARA, RK, nr. 33.110, stadsrek. Kaprijke 1563, f° 6 v°.

jaarlijks *pensioen* van 72 p. par. van de stad Kaprijke voor het houden van de school ⁽⁴⁰¹⁾.

In de Kaprijkse stadsrekeningen vonden we heel wat minder gegevens over de scholastrie zodat we hier vermoedelijk van geen stadsschool kunnen spreken. Het lijkt me eerder een betalende school geweest te zijn onder leiding van een geestelijke. Op het einde van de 16e eeuw kwam er dan wel belangstelling van de stad voor de school.

4. *De zangschool van Watervliet.*

Te Watervliet kregen Jan Van Ghuyse en Adriaan De Wulf elk 30 sch. gr. als scholasters *omme dat de vier coorijsten soudē leeren lesen, scrijven ende sijnghe de ghetijden* ⁽⁴⁰²⁾. Ook de vier schoolkinderen ontvingen 30 sch. par. omdat zij dagelijks het officie van de Zeven Gezeiten meezongen ⁽⁴⁰³⁾.

In 1555 kreeg koster Jan Van Ghuyse een vergoeding van 3 p. gr. om drie van *den schamelsten kindren van den prochie* te leren lezen, schrijven en zingen en bovendien om de *selve kindren daghelicxs te houdene ende bedwinghene ter kercken te commene zo int sijnghe van den ghetijden, hoochmesse als vesperen* ⁽⁴⁰⁴⁾. Deze koorzangers kregen dus een opleiding en onderricht om de plaatselijke kerkdiensten op te luisteren.

In 1557 fungeerde Jacob Palm als schoolmeester, terwijl Jan Van Ghuyse nog enkel het kosterambt bekleedde ⁽⁴⁰⁵⁾.

5. *De andere scholen.*

Te Evergem bestond reeds in 1435 een *scolasterie* verbonden aan de kosterij. Zij was toen in erfelijke eigendom van Jan van Zeveren ⁽⁴⁰⁶⁾.

In een akkoord van 1521, afgesloten tussen de pastoors en de koster van Maldegem enerzijds en de burgemeester en schepenen van Maldegem anderzijds nopens de kerkelijke inkomsten, wordt terloops melding gemaakt van een *scolastre* ⁽⁴⁰⁷⁾. In 1574 ontving heer Aernoudt Vercruce, schoolmeester te Middelburg, de som van 12 p. par. *van dat zijne kijnderen ende andere ghesonghen hebben ter decoratie van den dienst deser kercke* ⁽⁴⁰⁸⁾. Tenslotte is er nog sprake van schoolkinderen in 1500 te Evergem ⁽⁴⁰⁹⁾ en in 1535 te Boekhoute ⁽⁴¹⁰⁾.

(401) ARA, RK,n r. 33.113, stadsrek. Kaprijke 1506, f° 7 v°.

(402) RAG, Kerkarchief Watervliet, nr. 158, kerkrek. 1541, f° 13 v°.

(403) RAG, Kerkarchief Watervliet, nr. 158, kerkrek. 1541, f° 14 r°.

(404) RAB, Brugse Vrije, nr. 216, kerkrek. Watervliet 1554-1555, f° 8 v° en f° 9 r°.

(405) RAB, Brugse Vrije, nr. 216, kerkrek. Watervliet 1556-1557, f° 11 r° en f° 13 r°.

(406) SAG, 301/33 II, 17 v°.

(407) RAB, Nieuw Kerkarchief nr. 373, f° 34 v°.

(408) Fr. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van Middelburg, Gent, 1870-1872*, blz. 119.

(409) RAG, Bisdom Gent, nr. R. 1020/1, kerkrek. Evergem 1499-1500, f° 7 r°.

(410) RAG, Land van Nevele, nr. 1148, kerkrek. Boekhoute 1535, f° 12 v°.

§ 10. De viering van de kerkelijke hoogdagen en de kerkelijke gebruiken

1. *De ommegangen.*

De grote ommegangen vormden een van de hoogtepunten van het kerkelijke en volkse leven in de 15e en 16e eeuwen. Vooral de omme-gang die rond Sinksen naar de verste uithoeken van de parochies trok, kende een grote volkstoeloop. Roger Moelaert beschreef al in geuren en kleuren de processies die vanuit Aalter, Ursel en Knesselare vertrokken naar de kapel op de Pietendries ⁽⁴¹¹⁾. In deze processie werden het kruis, de vaandels, het beeld van O.L.-Vrouw en van de plaatselijke patroonheiligen megedragen. Ook stapten *trompers van spelen* mee in de stoet op. Op het plein voor de kapel hield een van de pastoors van drie parochies een preek voor de processiegangers.

Ook te Lembeke hield men de grote ommegang door de parochie in de Sinksendagen. In 1430 moest Jan Zeghers, pachter van het goed te Kromvelde te Lembeke, de eigenaar van het goed op Pinkstermaandag *ommevoeren metter processien van Lembeke* ⁽⁴¹²⁾. Op de grens Kaprijke-Lembeke werd er dan een sermoen gehouden bij *Sinte Gillis precatie* ⁽⁴¹³⁾.

In 1465 situeerde men een percheel land *ter plaetse daermen smaendachs in de Sinxendaghen alle jaeren prekende es up den ommegang van Sint-Gillis bij Caprijcke, west van de Beecstrate, oost, noort ende zuyt de voors. Beecstrate diemen gaet naer Bassevelde ende an twesthende licht de strate diemen gaet van Caprijcke naer Lembeke* ⁽⁴¹⁴⁾.

De grote ommegang van Lembeke greep dus plaats op Pinkstermaandag en bestond al in het begin van de 15e eeuw. Op het grenspunt van Bassevelde, Kaprijke en Lembeke werd halt gehouden en gepredikt.

Te Eeklo gingen op de woensdag in de Sinksendagen van 1419 drie *trompers ende een paer meestreulx* mee in de processie van Sint-Vincent ⁽⁴¹⁵⁾. In 1431 vinden we de vermelding van een straat *daer men Sinte Vincent duere draeght* ⁽⁴¹⁶⁾. Te Raverschoot stond een Sint-Vincenthuizeken, waar vermoedelijk statie werd gehouden tijdens de grote

---

(411) R. MOELAERT, *De kapelanij Onze Lieve Vrouw ter Pieten te Aalter*, AM, nr. 13, 1962, blz. 211-214.

(412) SAG, nr. 301/31, 53 r°.

(413) RAG, Kaprijke, nr. 341, f° 164 r°.

(414) ARA, RK, nr. 45 220, f° 123 r°.

(415) ARA, RK, nr. 34 368, stadsrek. Eeklo 1419, f° 5 r°.

(416) RAG, Priorij Waarschoot, O.

omweggang ⁽⁴¹⁷⁾. Zowel te Raverschoot in het grensgebied met Adegem als op de Vlote in het grensgebied met Kaprijke lag er een Sint-Vincentstraatje ⁽⁴¹⁸⁾. Bij de Sint-Vincentbomen in de Hoogstraat werd vermoedelijk eveneens gestopt ⁽⁴¹⁹⁾. Te Raverschoot stond al rond 1400 den *predicbome van Eecklo* ⁽⁴²⁰⁾. De Eeklose omweggang trok dus ook al rond in het begin van de 15e eeuw.

Te Maldegem kende men met Pinksteren de grote Sint-Barbara-omweggang, die op de uithoeken van Maldegem zoals te Donk, op de grens met Sijsele, te Burkel op de grens met Oedelem, in de Oude Gentweg en in de Zuidhoutstraat vlakbij de grens met Adegem, voorbij kwam. Daar kwamen Sint-Barbarawegen of -wegeltjes voor. Op de wijk Moerhuizen stond de preekboom van *mevrouw St Barbele* ⁽⁴²¹⁾. Daar de processieweg heel lang was, lieten de priesters zich in 1577 *ommevoeren* tijdens de omweggang ⁽⁴²²⁾.

Tijdens de kruisweek ⁽⁴²³⁾ van 1500 werd er gepredikt op de wijken Doornzele en ten Hulle van Evergem ⁽⁴²⁴⁾. Deze traditie leefde te Evergem verder na de godsdiensttroebelen tijdens het pastoraat van Jan Baecke. Omstreeks 1612-1613 hield hij een sermoe *ten Hulle van H. Gheest, te Wuppelghem van Ons Lieve Vrouwe ende te Doorisele van H. martelaere St. Christoffel* ⁽⁴²⁵⁾.

Te Lovendegem trok de *processie van Sente Martin* te Sinksen rond in 1533. Aan de dragers van de kaarsen, vaandels en kruisen werd 1 p. 6 sch. 6 d. betaald, terwijl de predikant en de *trompers* 3 p. 16 sch. 6 d. kregen ⁽⁴²⁶⁾. In 1566 werd 17 p. 3 sch. 6 d. uitgetrokken voor het verteer van *swoensdaechs inde Sinxendaghen inden maeltijt metten trompers, predicant ende draghers* ⁽⁴²⁷⁾.

Ook voor andere parochies vonden we teksten in verband met omweggangen :

— Kluizen : *daer onse Vrouwen vander Cluysen met processien naer Riemen gaet* ⁽⁴²⁸⁾.

(417) A. DE VOS, *Eeklo : van natuurlandschap tot stratennet*, AM, nr. 22, 1971, blz. 70, nr. 281. Te Kaprijke komt ook een Onze Vrouwe Hulzeken voor in het grensgebied met Bassevelde, dat misschien in verband mag gebracht worden met de Kaprijkse Sinksenomweggang : *ande Ooststraete gheheeten Schoondonckshouck daer nu ter tijt (anno 1498) Onse Vrouwe huusekin up staet*, RAB, fonds Jezuleten, nr. 2661, f° 35 v°.

(418) A. DE VOS, a.w., blz. 70, nr. 282 en nr. 283.

(419) A. DE VOS, a.w., blz. 70, nr. 280.

(420) Ar SJHB., D2, f° 43 r°.

(421) D. VERSTRAETE, *De processie van Ste Barbara*, Weekblad Vrij Maldegem van 15/10/1962.

(422) Kerkarchief Maldegem, kerkrek. Maldegem 1577, f° 43 r°.

(423) De kruisweek is de week van het octaaf van Pinksteren.

(424) RAG, Bladom Gent, nr. R. 1020/1, kerkrek. Evergem 1499-1500, f° 7 v°.

(425) A. DE VOS, *De Christoffeldevotie te Evergem*, AM, nr. 1, 1949, blz. 66-67.

(426) RAG, Kerkarchief Lovendegem, kerkrek. 1533, f° 9 v°.

(427) RAG, Kerkarchief Lovendegem, kerkrek. 1566, f° 5 r°.

(428) Archief abdij Flines, Abdij Doornzele, oorkonde van 1545.

- Ronsele : *beneden Steenberch in Ronsele naer Diepenbeke daer placht over te gaene den ommeganck van Ste Gandelof* ⁽⁴²⁹⁾.
- Boekhoute : *sPrioorenweghe daer tCruuce van Bouch(oute) preect anden Landtdijc* ⁽⁴³⁰⁾.
- Bassevelde : *daer men preect sdindaghs inde cruusweke, ... west een straetkin van Bassevelde naer de meulen loopende* ⁽⁴³¹⁾.
totter Cnocken daer men preect met Onser Vrouwen van Bassevelde ⁽⁴³²⁾.
- Adegem : *item betaelt twee trompers ende een cloeronder voort spelen den ommeganc tSijnxen 1545*
item betaelt eenen broeder vander Sluus van den ommeganc te prekene
item betaelt meester Pieter Neynt, prochiepape, voor twee stooopen wijs... voor et decoeren vanden ommeganc tSijnxen 45
item betaelt her Symoen en her Jan De Zwaef voort tdecoeren vanden zelven ommeganc ⁽⁴³³⁾.
- Mariakerke : *suutwaert ande strate daer men Onser Vrouwen van Meeren ommedracht* ⁽⁴³⁴⁾.
- Kaprijke : *de draghers van Onser Vrouwe inden ommeganck deser stede Sincxen 1562* ⁽⁴³⁵⁾.
- Watervliet : *up den ommeganckdach als men Maria omme draecht* ⁽⁴³⁶⁾.
- Wachtebeke : *eenen berghe lancx daer men placht te predekene metten processien* ⁽⁴³⁷⁾.
: *versus Sinte Katelinenvorde usque quandam motam ubi solet predicari sive sermonicari* ⁽⁴³⁸⁾.

Deze laatste teksten komen uit oorkonden van 1353 en van 1362 zodat men het rondgaan van de processies in onze Meetjeslandse dorpen

---

(429) RAG, Fonds Zomergem, nr. 398, f° 41 v° (anno 1606).

(430) RAG, Nieuwenbosse, nr. 7, Landboek van 1511, f° 23 r°.

(431) RAG, Fonds Assenede, nr. 919, f° 388 v° (anno 1559).

(432) RAG, Nieuwenbosse, nr. 7, Landboek van 1511, f° 38 v°.

(433) RAG, Kerkarchief Eeklo, nr. 22, kerkrekening Adegem 1544-1545, f° 10 v° en f° 11 r°.

(434) RAG, Fonds Sint-Elisabethbegijnhof, oorkonde van 15/9/1448.

(435) ARA, RK, nr. 33.109, stadsrek. Kaprijke 1562, f° 8 r°.

(436) SAB, Brugse Vrije, nr. 216, kerkrek. Watervliet 1522, f° 2 r°.

(437) F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van Wachtebeke*, Gent, 1864-1870, blz. 27.

(438) RAG, Sint-Pietersabdij, oorkonde nr. 1236.

tot in het midden van de 14e eeuw mag laten teruggaan. We kunnen besluiten dat zeker in de 15e en de 16e eeuw in bijna alle parochies een grote ommegang naar de grenzen van de parochies trok.

2. *De patroonheiligen.*

De grote ommegangen werden vaak naar de patroonheilige van de parochie genoemd, zoals de Sint-Gangulfusomwegang, de Sint-Barbaraomwegang of de Sint-Vincentomwegang. In bijlage VII geven we naar best vermogen de titelheiligen van de Meetjeslandse kerken.

In die lijst komt Sint-Maarten slechts driemaal voor nl. te Assenede, te Lovendegem en te Zomergem. Een andere heilige uit de Karolingische tijd is Sint-Denijs die de beschermheilige van Aalter was, vooraleer hij werd vervangen door de meer populaire Sint-Cornelius ⁽⁴³⁹⁾. Reeds in 1472 spreekt een tekst van de *prochie van Sinte Cornelis te Haeltere* ⁽⁴⁴⁰⁾. Volgens Daniël Verstraete werd de oudste kerk van Maldegem onder de bescherming gesteld van Sint-Pieter. Later verdrong de tweede patrones Sint-Barbara de apostel Petrus als beschermheilige ⁽⁴⁴¹⁾. Te Assenede en te Hansbeke vinden we Sint-Pieter als medepatroon. Andere oude patrocinia zijn Sint-Bavo te Vinderhoute en Sint-Radegonde te Merendree.

O.L.-Vrouw komt negenmaal als patroonheilige voor in het Meetjesland. Te Adegem werd ze echter later verdrongen door Sint-Adrianus ⁽⁴⁴²⁾. De kerk van Watervliet, gebouwd na de overstromingen, werd toegewijd aan O.L.-Vrouw ; de oude kerk had Sint-Philippus als schutspatroon ⁽⁴⁴³⁾.

Het H. Kruis vinden we niet alleen te Sint-Kruis-Winkel, maar ook te Boekhoute, te Oost-Eeklo en later ook te Wachtebeke. Tenslotte werd Sint-Katelijne in twee kerken als beschermheilige aangeroepen nl. te Wachtebeke en te Wondelgem. De nog niet aangehaalde parochiekerken hebben tenslotte een patroonheilige die slechts eenmaal voorkomt in het Meetjesland.

Het aantal verschillende kerkpatronen is zodanig groot dat we weinig houvast hebben om een bepaalde lijn te ontdekken in het kiezen van een beschermheilige in het Meetjesland.

---

(439) L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, blz. 107.

(440) Archief Sint-Janshospitaal te Brugge, D4, 11 r°.

(441) D. VERSTRAETE, *Parochiale toestanden te Maldegem onder het Ancien Régime*, in het Vrij Maldegem van 26/4/1953.

(442) RAB, Nieuw kerkarchief, nr. 373, f° 9 r° : *parochialis ecclesie beate Marie de Adeghem. Op Onser Vrouwendach in Maerte 1544 offerden de gelovigen tarwe, rogge, bueter, vlas en heyeren op haar altaar voor een totaal bedrag van 7 p. 9 1/2 sch. Dit is het hoogste bedrag aan appoorten over geheel het jaar, zodat er geen twijfel kan bestaan dat O.L.-Vrouw de patrones van Adegem was vóór 1800*. RAG, Kerkarchief Eeklo, kerkrekening Adegem 1544-1545, f° 4 v°.

(443) A. VAN LOKEREN, a.w., Tome II, blz. 322.

3. De viering van de belangrijke kerkelijke feestdagen.

Tijdens de 15e en 16e eeuw werden de grote kerkelijke feesten zoals Kerstmis, Pasen en Pinksteren met veel luister gevierd en gingen gepaard met bijzondere volksgebruiken.

Tijdens de Kerstnacht 1533 werden de kinderen van Lovendegem vergast op *coucken* ⁽⁴⁴⁴⁾. Te Lembeke werden op Kerstavond 1553 *follaerts* uitgedeeld ⁽⁴⁴⁵⁾. Een *follaert* is een langwerpig koekebrood. Tijdens de Kerstnacht 1499 werden te Evergem 208 *follaerts* uitgedeeld aan de *herdekins* ⁽⁴⁴⁶⁾. In 1507 betaalden de kerkmeesters van Evergem 5 sch. 2 d. voor 400 *vollaerts* ⁽⁴⁴⁷⁾. Dit gebruik bestond al in 1486 te Wondelgem ⁽⁴⁴⁸⁾ en bleef daar in zwang gedurende de 16e eeuw ⁽⁴⁴⁹⁾. Ook te Assenede werden *folaerden* uitgedeeld ⁽⁴⁵⁰⁾.

Tijdens de Kerstviering 1574 zongen de schoolkinderen te Middelburg de *versekens over Kerstmesse* ⁽⁴⁵¹⁾.

Ook de diensten van de Goede Week werden biezonder verzorgd. Te Boekhoute kwam een gastpredikant de passie prediken op Goede Vrijdag en op Pasen de *verrisenesse* ⁽⁴⁵²⁾. Op Witte Donderdag kregen de Boekhoutse schoolkinderen *crakelinghen* aangeboden ⁽⁴⁵³⁾.

In 1515 zong heer Adriaen, kapelaan te Watervliet, het passieverhaal op Palmzondag ⁽⁴⁵⁴⁾. Op Goede Vrijdag kwam een broeder de *passye predicken naer costume* ⁽⁴⁵⁶⁾. Op Witte Donderdag werd in de kerk van Watervliet een half pond *tergye* (= suikergoed) uitgedeeld aan de priesters en de notabelen ⁽⁴⁵⁷⁾. In 1522 betaalden de kerkmeesters van Watervliet 2 sch. 6 d. gr. voor de *crakelinghen die ghedect waeren up den Witten Donderdach* ⁽⁴⁵⁸⁾. Op Goede Vrijdag 1523 kwam broeder Dyonijs, predicaer van Brugghe, naar Watervliet om het passiesermonen te houden en op Goede Vrijdag 1524 werd Pieter Van Elsberghe

---

(444) RAG, Kerkarchief Lovendegem, nr. 13, kerkrek. 1533, f° 7 r°.

(445) RAG, Kerkarchief Lembeke, nr. 13, kerkrek. 1353, f° 3 v°.

(446) RAG, Bisdom Gent, nr. R. 1020/1, kerkrek. Evergem 1499-1500, f° 6 r°.

(447) RAG, Bisdom Gent, nr. R. 1020/9, kerkrek. Evergem 1507-1508, f° 6 v°.

(448) RAG, Bisdom Gent, K 2703, kerkrek. Wondelgem 1486, rolrek.

(449) RAG, Bisdom Gent, K 2735, kerkrek. Wondelgem 1569, f° 11 r° : *item van vollaers diemen deelt up den Kerstnacht*.

(450) RAG, Kerkarchief Assenede, nr. 31, kerkrek. 1561, f° 36 r°.

(451) Fr. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van Middelburg, Gent, 1870-1872*, blz. 119.

(452) RAG, Land van Nevele, nr. 1145, kerkrek. Boekhoute 1527, f° 13 v°.

(453) RAG, Land van Nevele, nr. 1146, kerkrek. Boekhoute 1535, f° 12 v°.

(454) SAB, Brugse Vrije, nr. 216, kerkrek. Watervliet 1515, f° 14 r°.

(455) RAG, Kerkarchief Watervliet, nr. 158, kerkrek. 1541, f° 16 r° : *over tsijnghen vanden vier passien*.

(456) SAB, Brugse Vrije, nr. 216, kerkrek. Watervliet 1515, f° 14 v°.

(457) SAB, Brugse Vrije, nr. 216, kerkrek. Watervliet 1509, f° 9 v°.

(458) SAB, Brugse Vrije, nr. 216, kerkrek. Watervliet 1522, f° 14 v°.

als gastpredikant uitgenodigd ⁽⁴⁵⁹⁾. Op Witte Donderdag werd opnieuw *tragye* uitgedeeld ⁽⁴⁶⁰⁾. De Watervlietenaren communiceerden op Pasen 1541 onder de beide gedaanten ⁽⁴⁶¹⁾.

Ook te Assenede kwam een broeder de passie prediken en werden er krakelingen verdeeld ⁽⁴⁶²⁾. Te Adegem zong heer Symoen De Zwaef het passieverhaal op Goede Vrijdag en Palmzondag van de jaren 1544 en 1545 en op de Goede Vrijdag 1545 kwam *eenen van Onser Vrouwen broers* uit Brugge de passie prediken ⁽⁴⁶³⁾. Voor Witte Donderdag kochten de kerkmeesters krakelingen en bier ⁽⁴⁶⁴⁾.

Te Lembeke ontvingen de kerkmeesters 24 sch. par. op Goede Vrijdag van *cruupene ende ommeghane* ⁽⁴⁶⁵⁾. Dit *cruupghelt* staat in verband met het kruipen voor het kruis of de Kruisverering. Het kruisbeeld werd op de trappen van het altaar gelegd en de gelovigen kropen er naar toe op hun knieën om de wonden van de Zaligmaker te kussen. Aldus Jozef De Wilde, pastoor emeritus van Lembeke. Te Lembeke werd ook het passiesermoen gehouden en werden er krakelingen gebakken voor Witte Donderdag ⁽⁴⁶⁶⁾.

Diezelfde gebruiken vinden we nog te Evergem ⁽⁴⁶⁷⁾ en te Bellem waar de kerkmeesters in 1494 een grote *Paskesse* kochten ⁽⁴⁶⁸⁾.

Op Goede Vrijdag 1533 ontvingen de kerkmeesters van Lovendegem 2 p. 3 sch. in *den ommeganc van den kercke mids de cruupgelde* ⁽⁴⁶⁹⁾. In 1562 nodigde de pastoor van Lovendegem een gastpredikant uit voor de Goede Week ⁽⁴⁷⁰⁾.

Met Pinksteren 1530 kochten de kerkmeesters van Evergem *nuwels* (= kleine wafels) ⁽⁴⁷¹⁾. Deze *nuwels* werden vanaf een hoger gelegen plaats in de kerk rondgestrooid over de gelovigen. Te Wondelgem liet men in 1453 een *duve* als sijnbool van de H. Geest in de kerk rond-

---

(459) SAB, Brugse Vrije, nr. 216, kerkrek. Watervliet 1525, f° 17 r°.

(460) SAB, Brugse Vrije, nr. 216, kerkrek. Watervliet 1525, f° 18 r°.

(461) RAG, Kerkarchief Watervliet, nr. 158, kerkrek. 1541, f° 16 r° : *van wijn diere verbesicht was te Paschen... omme te distribueren den personen die ten Heleghen Sacramente ghegaen waren.*

(462) RAG, Kerkarchief Assenede, nr. 31, kerkrek. 1560-1561, f° 34 v°.

(463) RAG, Kerkarchief Eeklo nr. 22, kerkrekening Adegem 1544-1545, f° 16 v° en f° 17 r°.

(464) RAG, Kerkarchief Eeklo, nr. 22, kerkrekening Adegem 1544-1545, f° 9 v°.

(465) RAG, Kerkarchief Lembeke, nr. 13, kerkrek. 1553, f° 2 v°.

(466) RAG, Kerkarchief Lembeke, nr. 13, kerkrek. 1553, f° 3 v°.

(467) RAG, Bisdom Gent, nr. R. 1020/1, kerkrek. Evergem 1499-1500, f° 7 r°.

(468) L. STOCKMAN, *Kerkelijk leven te Bellem (1400-1574)*, AM, nr. 27, 1976, blz. 136.

(469) RAG, Kerkarchief Lovendegem, nr. 13, kerkrek. 1533, f° 3 v°.

(470) RAG, Kerkarchief Lovendegem, nr. 13, kerkrek. 1562, f° 8 r°.

(471) RAG, Bisdom Gent, nr. R 1020/26, kerkrek. Evergem 1530-1531, f° 9 r°.

vliegen en werden ook *nuwelen* rondgestrooid ⁽⁴⁷²⁾. In 1486 gebeurde dit ook, zoals uit de kerkrekening blijkt ⁽⁴⁷³⁾.

Dit gebruik was sterk verspreid in de 16e eeuw in de parochies van het Brugse Vrije ⁽⁴⁷⁴⁾.

4. *Andere gebruiken.*

Op 5 mei 1360 verleende de bisschop van Doornik aan de Eeklose clerus de toelating om elke zaterdag na het zingen van de vespers, stoetsgewijze naar het altaar van O.L.-Vrouw te gaan om daar met *luider stem* het antifoon *Salve Regina, Mater misericordie* op te zeggen ⁽⁴⁷⁵⁾. Daaruit is dan later het Lof ontstaan, die gewoonlijk op de Vespers volgde op de zondagnamiddag tijdens onze preconciiaire collegetijd !

Wanneer een pastoor bouwplannen of uitbreidingsplannen had in de middeleeuwen stuurde hij een bode met de relieken van de plaatselijke heilige naar naburige en ook verre kerken, waar zij ter verering werden uitgesteld met de bedoeling fondsen te verzamelen. Voor het gebruik van de kerk werd een vergoeding betaald die dan ook geboekt staat in de kerkrekeningen.

In 1499 kwamen volgende boden met relikwieën op bezoek te Evergem ⁽⁴⁷⁶⁾ :

- *vanden bode van Sente Remeus*
- *vanden bode van Onser Vrouwe van Alsberghe*
- *vanden bode van Onser Vrouwe van Le*
- *vanden bode vanden Sacramente van Merssche*
- *vanden bode van Sente Bernaerts berghe*
- *vanden bode van Sente Hubrecht*
- *vanden bode van Onser Vrouwe van Alle*
- *vanden bode vande Blende van Brugghe*
- *vanden bode van Onser Vrouwen van Riemen*
- *vanden bode van Sente Anthuenis*
- *vanden bode van Sente Cornelis van Nienove*
- *vanden bode van Sente Cornelis van Inde boven Aken*
- *vanden bode van Onser Vrouwe van Castre*

---

(472) RAG, Kerkarchief Wondelgem, nr. 32, kerkrek. 1453, rol.

(473) RAG, Bisd. Gent, K 2703, kerkrek. Wondelgem, rol van 1486 :

- *Item van eender duve up den Sijnren* 15 d. gr.

- *Item van nuwelen* 2 gr.

(474) J. DE SMET, *Kerkelijke gebruiken en toestanden in het Brugse Vrije, 1500-1780*, Blekorf, LXI, 1960, blz. 145.

(475) RAD, Cart. 74, f° 121 v°.

(476) RAG, Bisd. Gent, nr. R. 1020/1, kerkrek. Evergem 1499-1500, f° 3 r°.

Te Lovendegem noteerden de kerkmeesters ontvangsten van ⁽⁴⁷⁷⁾ :

- *vanden bode van Onser Vrouwen van Halle*
- *vanden bode van Sente Anthuenis*
- *vanden bode vander Driveldichh(ey)t*
- *vanden bode van Sente Hubrecht*
- *vanden bode van Sente Klemens*
- *van bootscepe van Sente Barbele*

Te Kaprijke kwamen een drietal boden op rondreis in 1532 ⁽⁴⁷⁸⁾ :

- *vanden bode van Ste Hubrecht*
- *vanden bode van Ste Cornelis*
- *vanden bode van den Helegghen Drievuldigheyt*

Vermelden we tenslotte dat *den bode van Sente Cornelis t'Aeltre* in 1496 op ronde was in de Sint-Jacobskerk van Brugge ⁽⁴⁷⁹⁾.

§ 11. De verspreiding van de reformatie in het Meetjesland

In de door ons onderzochte documentatie betreffende het kerkelijk en godsdienstig leven in het Meetjesland vóór 1600, hebben we bijna geen sporen gevonden van de reformatie in onze streek. Daar echter zo'n belangrijke godsdienstige stroming niet onvermeld mocht worden gelaten, geven we een beknopte samenvatting van hetgeen door andere auteurs over dit onderwerp werd geschreven. We verwijzen daarbij vooral naar de studies van Johan Decavele ⁽⁴⁸⁰⁾, Achiel De Vos ⁽⁴⁸¹⁾ en Maurits Ryckaert ⁽⁴⁸²⁾.

Tijdens de periode 1521-1545 waren er Lutheraanse kernen actief te Eeklo en te Ertvelde, terwijl er te Sint-Kruis-Winkel en te Merendree in de jaren 1535-1538 doopsgezinden bedrijvig waren ⁽⁴⁸³⁾.

⁽⁴⁷⁷⁾ RAG, Kerkarchief Lovendegem, nr. 13, kerkrek. 1533, f° 6 r°.

⁽⁴⁷⁸⁾ RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 28, kerkrek. 1531-1532, f° 15 r°.

⁽⁴⁷⁹⁾ L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, blz. 153.

⁽⁴⁸⁰⁾ J. DECAVELE, *De dageraad van de reformatie in Vlaanderen (1520-1565)*, Verh. Kon. Vl. Acad. van België, nr. 76, Brussel, 1975, 2 dln. en *Katharina van Boetzelaer, een merkwaardige figuur in het protestants verzet tijdens het « wonderjaar »*, in *Vereniging voor de Geschiedenis van het Belgisch Protestantisme*, reeks V, aflevering 5, 1969, blz. 151-171.

⁽⁴⁸¹⁾ A. DE VOS, *Godsdienstberoerten te Eeklo tijdens de XVIe eeuw*, AM, nr. 12, 1961, blz. 57-136.

⁽⁴⁸²⁾ M. RYCKAERT, *Een beeldenstorm in de kerk van Oostwinkel op 13 augustus 1566*, AM, nr. 8, 1957, blz. 109-112, en *Zomergem onder de Geuzentijd 1566-1630*, AM, nr. 9, 1958, blz. 91-94.

⁽⁴⁸³⁾ J. DECAVELE, *De dageraad van de Reformatie in Vlaanderen*, kaart tegenover blz. 234.

Tijdens de eerste vijftien jaar van de tweede helft van de 16e eeuw drong de hervorming dieper door in het Meetjesland en kregen vooral de gereformeerde Calvinisten vaste voet in de parochies Aalter, Ursel, Eeklo, Kaprijke, Wachtebeke en Sint-Kruis-Winkel. De doopsgezinden konden hun positie heroveren te Merendree en nieuwe kernen stichten te Hansbeke en Ursel ⁽⁴⁸⁴⁾.

De beeldenstorm liet uiteraard ook het Meetjesland niet onberoerd. Te Oostwinkel werd op 24 augustus 1566 onder impuls van pastoor Jan Teerlinck zelf alle heiligenbeelden en schilderijen op een geweldadige wijze uit de kerk verwijderd ⁽⁴⁸⁵⁾.

Te Aalter ontstond in 1566 een sterke Calvinistische stroming onder invloed van Katarina van Boetzelaer, echtgenote van Lodewijk V van Vlaanderen, heer van de Woestijne ⁽⁴⁸⁶⁾. Te Zomergem ging een van beide pastoors, Jan Van de Castele, over naar het Calvinisme en wist een aantal Zomergemnaren rond zich te scharen ⁽⁴⁸⁷⁾.

Te Eeklo slaagden de Calvinisten erin de macht in handen te krijgen gedurende vijf jaar 1578-1583. De Sint-Vincentiuskerk werd in beslag genomen door de hervormden voor het uitoefenen van de Calvinistische eredienst. Op 25 juli 1578 waren zij de kerk van Eeklo binnengedrongen om daar alles kort en klein te slaan ⁽⁴⁸⁸⁾.

In het Meetjesland gingen enkele pastoors tot de hervorming over nl. pastoor Jan Teerlinck van Oostwinkel, pastoor Jan van de Castele van Zomergem, pastoor Gillis De Meyer van Vinderhoute ⁽⁴⁸⁹⁾, pastoor Adriaan Van Malderghem van Ursel ⁽⁴⁹⁰⁾ en pastoor Maarten De Smet van Sleidinge ⁽⁴⁹¹⁾.

Pastoor Jacob Collins van Aalter bleef trouw aan zijn Roomse overtuiging ondanks de druk van de plaatselijke kasteelvrouw. Ook pastoor Mathias Pasia van Eeklo was ook een fervente antihervormingsgezinde ⁽⁴⁹²⁾. Van de overige Meetjeslandse pastoors mogen we ook aannemen dat zij hun ambt verder bleven vervullen na de godsdiensttroebelen van 1566.

Om een volledig en een genuanceerd beeld te kunnen schetsen van de reformatie in het Meetjesland zou een grondige studie moeten gemaakt worden op basis van de bestaande publicaties en een uitgebreid bronnenonderzoek.

---

(484) J. DECAVELE, a.w., kaart tegenover blz. 516.

(485) M. RYCKAERT, *Een beeldenstorm in de kerk van Oostwinkel op 23 augustus 1566*, blz. 109-112.

(486) J. DECAVELE, *Katarina van Boetzelaer*, blz. 151-171.

(487) M. RYCKAERT, *Zomergem onder de Geuzentijd 1566-1630*, blz. 91-94.

(488) A. DE VOS, a.w., blz. 87-90.

(489) J. DECAVELE, *Katarina van Boetzelaer*, blz. 160.

(490) J. DECAVELE, a.w., blz. 157.

(491) J. DECAVELE, *De dageraad van de Reformatie in Vlaanderen*, blz. 54.

(492) A. DE VOS, a.w., blz. 85.

§ 12. Samenvatting

In het hart van het Meetjesland kwamen de eerste parochies slechts in de eerste helft van de 13e eeuw tot stand. De oudste parochies liggen op de rand van onze streek zoals Merendree, Mariakerke, Vinderhoute, Evergem, Lovendegem, Aalter en Maldegem, die vóór 1000 al bestonden. De parochie Assenede dateert wellicht pas uit het einde van de 11e eeuw. In de loop van de 12e eeuw werden parochies gesticht te Ursel, Knesselare, Ertvelde, Kluizen, Boekhoute en Hansbeke en rond 1200 de parochie Wondelgem.

Tengevolge van de vercijsingspolitiek van de gravinnen van Vlaanderen werd het kerngebied van het Meetjesland ontgonnen in de loop van de eerste helft van de 13e eeuw. Dit gaf aanleiding tot het oprichten van een kerk te Eeklo, Kaprijke, Lembeke en Oost-Eeklo. In het ambacht Zomergem werden Oostwinkel en Waarschoot van hun moederparochie afgescheiden. In de polderstreek krijgen we stichtingen van parochies te Watervliet, Waterland-Oudeman, Sint-Margriete en Nieuw-Roeselare. Ook Bellem, Sleidinge, Bassevelde, Sint-Kruis-Winkel en Wachtebeke kregen een eigen parochiekerk in de loop van de tweede helft van de 13e eeuw. Tenslotte werden kerkjes in het moergebied van Aardenburg gebouwd ter ere van Sint-Jan en Sint-Laureins.

In 1232 trok de deken van Assenede een grenslijn tussen de parochies Ertvelde en Kluizen en in 1242 kwam bisschop Walter van Marvis de parochies afpalen gelegen op de rand van het Bulskampveld. Hij zorgde er ook voor dat de pastoors van de nieuw gestichte parochies over voldoende inkomsten beschikten om zonder materiële zorgen hun parochies te kunnen bedienen. Daartoe trachtte hij hen steeds een deel van de tienden toe te kennen. De meeste tienden kwamen echter in handen van abdijen en kloosters.

Te Eeklo bestond er een Latijnse school, waar talrijke Eeklose priesters hun opleiding kregen. Over het algemeen resideerden de Meetjeslandse pastoors in hun parochies tijdens de 16e eeuw. In vijf parochies nl. te Assenede, Boekhoute, Kaprijke, Maldegem en Zomergem werd de zielzorg waargenomen door twee pastoors.

Een vragenlijst uit 1527 betreffende de inkomsten van de pastoors van de dekenij Aardenburg verschaftte ons meteen een goed overzicht van de pastorale activiteiten, die we klassiek kunnen noemen. Over het algemeen hadden ze ook veel vrome stichtingen te vervullen zoals jaargetijden en devotiëmissen.

De koster verschijnt al heel vroeg in de bronnen als naaste medewerker van de pastoor, terwijl de kerk- en armmeeesters pas in de 14e eeuw opduiken in de oorkonden. Toch mogen we gerust aannemen dat in elke parochie een kerkfabriek en een armendis functioneerde in 1300.

De stichting van de kerkelijke gilden in het Meetjesland kunnen we dateren tussen 1350 en 1450. Praktisch in elke parochie waren er één of meerdere gilden actief. In 1455 telde Kaprijke niet minder dan vijf kerkelijke gilden.

De goederen en inkomsten van de gilden werden beheerd door één, twee of drie gildemeesters. Te Wondelgem stond er een deken aan het hoofd van de gilde en te Sleidinge kon de Sint-Jorisgilde een eigen gildepriester onderhouden. De gilden verkregen hun inkomsten uit pachten, renten, giften van vlas en koren, en omhalingen.

Voor het jaarlijks gildemaal, een van de hoofdmomenten in het gildeleven, betaalden de leden een bijdrage. Voor hun patroon lieten de gildebroeders missen opdragen en zij betaalden ook een deel van de kosten voor de jaarlijkse ommegang tijdens de Sinksendagen.

In de 13e eeuw, maar vooral in de 14e eeuw werden veel kapelanijen gesticht in het Meetjesland. Meestal gebeurde dit op initiatief van een plaatselijke heer. Behalve op kleine parochies zoals Bellem en Ronsele bestonden er één of meerdere kapelanijen, die gesticht waren in een kerk of ook wel in een kapel. Zo ontstond de parochie van Bentille rond de Sint-Antoniuskapel, waar een O.L.-Vrouwkapelanij aan verbonden was. De kapelaan moest wekelijks enkele missen lezen en werd daarvoor vergoed uit de opbrengst van de dotatie.

In het Meetjesland vonden we gegevens over een Latijnse school te Eeklo, een parochieschool te Lembeke, een scholastrie te Kaprijke en een zangschool te Watervliet. Ook te Boekhoute, Evergem en Middelburg en misschien ook nog elders, was er een zekere vorm van onderwijs ingericht.

In het godsdienstig leven van het gewone volk speelde de grote Sinkenommegang een heel grote rol. De pastoor trok dan samen met notabelen en een grote schare parochianen processiegewijs naar de uithoeken van de parochie. In deze ommegang werd ook het beeld van de patroonheilige megedragen. Deze processies vingen zeker al uit in het begin van de 15e eeuw. De Goede Week werd op elke parochie intens gevierd met als hoogtepunt de passiepreek op Goede Vrijdag.

Tot slot hebben we vastgesteld dat de reformatie een vaste voet in het Meetjesland had gekregen en dat ook een aantal pastoors naar het Calvinisme overgingen ⁽⁴⁹³⁾.

L. STOCKMAN

---

(493) Ik dank Achiel De Vos, voorzitter van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland, heel hartelijk voor de talrijke gegevens die hij mij voor dit artikel bezorgde. Cyriel Vleeschouwers, assistent bij het Algemeen Rijksarchief te Brussel, verdient een bijzonder woord van dank voor zijn hulp bij de uitgave van de drie oorkonden. Hij bezorgde mij ook de teksten uit het Cartularium 74 van het Rijksarchief van Doornik en de namen van de dekens uit het Cartularium 75 van hetzelfde archief. Tenslotte vestigde Hugo Notteboom mijn aandacht op de Adegemse kerkrekening van 1544-45.

Bijlage I

1241, 5 februari (n.s.)

Walter van Marvis, bisschop van Doornik, treft een regeling voor de verdeling van de novale tienden, gelegen binnen het bisdom Doornik. Daarbij wordt een derde gereserveerd voor de bisschop van Doornik, het tweede derde gaat naar het kapittel van Doornik, en het laatste derde komt ten goede aan het O.L.-Vrouwhospitaal van Rijsel. In de kasselrij Kortrijk en in de parochies Eeklo, Lembeke en Kaprijke zal het Rijsels hospitaal echter geen enkel recht hebben op novale tienden. Bij de oprichting van nieuwe parochies zal steeds een deel van de novale tienden moeten afgestaan worden voor de vergoeding van de pastoors.

A. Origineel niet voorhanden.

A'. Afschrift, einde 13e eeuw, naar A, Kathedraalarchief Doornik, Cartularium D, f° 72 v°.

W(alterus) (1), Dei gratia Tornacensis episcopus, universis Christi fidelibus presentem cartam inspecturis eternam in Domino salutem.

Cum decime novalium totius dyocesis Tornacensis certis parrochiarum limitibus non comprehensorum de terris iam cultis et in posterum colendis, tam de wastinis, nemoribus, silvis, paludibus, moris tam de jactibus maris, iam jactis et posterum jaciendis ad nos de jure communi pertineant, et de eis pro nostra voluntate possimus disponere et ordinare, nos de prafatis novalibus, non obstantibus quibuscumque alterationibus inter nos et decanum et capitulum Tornacenses ex una parte et illustrem dominam J(ohannam), Flandrie et Hannonie comitissam, ex altera habitis, taliter duximus disponendum quod videlicet, exceptis novalibus totius Wasie, unam terciam partem ad usus nostros reservantes, aliam terciam partem decano et capitulo Tornacensibus reliquamque terciam partem hospitali beate Marie Insulensis concessimus perpetuo possidendas. Hoc tamen excepto et notato quod prefata tertia pars hospitalis in castellania Curtracensi et in parrochiis de Eclo Sancti Vincentii et de Eclo Sancti Egidii et in Capric nullatenus se extendit nec ipsum hospitale aliquid juris habet percipiendi decimas novalium ibidem. Hoc etiam salvo quod nos de predictis decimis novalium presbyteris parrochialibus locorum, in quibus nove ecclesie construentur, congruam portionem assignare poterimus de qualibet parte dictarum trium partium equaliter trium partium detrehendo.

In cujus rei memoriam et firmitatem presentes litteras sigilli nostri munimine fecimus roborari. Actum anno Domini M°CC°XL°, feria tertia post Purificationem beate Virginis.

---

(1) Het betreft hier Walter de Marvis, bisschop van Doornik van 17/2/1220 tot 16/2/1252. P. DECLERCK, *Walter van Marvis, bisschop*, Nationaal Biografisch Woordenboek, Deel 3, Brussel, 1968, kol. 935 tot kol. 950.

Bijlage II

1235, 8 juni

De deken en het kapittel van Doornik en Raimfridus, pastoor van Zomergem, onderwerpen hun geschil betreffende de verdeling van de giften van de gelovigen aan de scheidsrechterlijke uitspraak van de deken van Antoing en zijn medescheidsrechters. Zij beslissen dat de deken en het kapittel van Doornik recht hebben op twee derde van alle giften, behalve op die welke geschonken worden naar aanleiding van de biecht, het doopsel en bij het ziekenbezoek, die volledig aan Raimfridus toekomen. Raimfridus mag echter de volledige opbrengst van alle giften voor zich houden mits de jaarlijkse betaling van 30 pond Vl. en het leveren van 5 pond peper en 10 pond was aan de deken en het kapittel van Doornik. Hij mag ook nog gedurende vier jaar de tienden die vroeger in handen waren van Dirkinus van Maldegem, zelf innen mits betaling van 60 pond Vl. en de levering van 5 pond peper en 10 pond was aan hetzelfde kapittel. Tenslotte mag hij ook nog de tienden van Oost-Eeklo gedurende vier jaar zelf innen mits betaling van 10 pond Vl.

A. Origineel niet voorhanden.

A'. Afschrift, einde 13e eeuw, naar A, Kathedraalarchief Doornik, Cartularium D, f° 208 v°.

Universis quibus presens scriptum videre contigerit Willelmus de Bruggis, canonicus Tornacensis, in Salutari salutem.

Inter decanum et capitulum Tornacenses ex parte una et R(aimfridus), presbiterum de Zomergem ex altera coram decano Anthoniense et conjudicibus suis auctoritate Apostolica controversia movebatur, dictis decano et capitulo dicentibus duas partes per totum universarum obventionum tam intra ecclesiam de Zomergem quam extra jure parochiali provenientium ratione juris personatus, quod ibidem habet ecclesia Tornacensis, ad ipsos pertinere, dicto presbitero contradicente quod in hiis que proveniunt gratia confessionum et dum parvuli baptisantur et de introductionibus mulierum et de legatis et de visitationibus infirmorum nichil omnino juris habent decanus et capitulum Tornacenses et quod in omnibus provenientibus tam intra ecclesiam de Zomergem quam extra iidem decanus et capitulum debent esse pro parte sua sola medietate contenti.

Tandem vero partes ipse suis parcentes laboribus et expensis in me compromiserunt sub hac forma, quod quicquid super dictis obventionibus pro meo libito voluntatis ordinarem firmiter observarent.

Vallatum etiam fuit hoc arbitrium fide utrimque interposita et pena sexaginta librarum Flandrensium, parti observanti ordinationem meam a parte quam forte resilire contingeret reddendarum.

Ego, siquidem prestito juramento a prefatis decano et capitulo quod credebant duas partes per totum ad ipsos, sicut dictum est superius, pertinere, arbitrando taliter ordinavi quod ea que proveniunt gratia confessionum et dum parvuli baptizantur et de visitationibus infirmorum pertineant ad solum presbiterum.

In proventibus autem introductionum et legatorum et omnium aliorum, que tam intra ecclesiam quam extra ad jus parrochiale spectant, percipiant memorati decanus et capitulum duas partes et presbiter terciam partem tantum.

Ordinavi similiter quod dictus presbiter coram prefatis iudicibus et etiam coram officiali Tornacensi debet statim recognoscere duas partes eorum que premissa sunt juris personatus ad dictos decanum et capitulum pertinere. Insuper ordinavi quod idem R(aimfridus), presbiter, quamdiu tenebit ecclesiam de Zomerghem habeat obventiones personatus ejusdem loci sub annuo canone triginta librarum Flandrensiarum et quinque librarum piperis et decem librarum cere, antedictis decano et capitulo singulis annis terminis competentibus solvendarum, ita quod una medietas in Purificatione Beate Virginis et altera in sinodo Tornacensi persolvatur Tornaci.

Piper autem et cera solventur in festo Purificationis et habebit ad quatuor annos decimas que fuit domini Dirkini de Maldeghem pro LXa libris Flandrensiarum et pro quinque libris piperis et decem libris cere, pipere et cera in festo Purificationis, denariis autem in nundinis ^(a) Brugensibus Tornaci integraliter persolvendis. Libra autem piperis duorum solidorum et libra cere XVI denariorum Flandrensiarum transcendere non valebit.

Habebit idem presbiter ad eosdem quatuor annos decimas de Oesteclo decem libris Flandrensiarum annuatim in nundinis Brugensibus persolvendis.

Has ordinationes de decima domini Dirkini et de decima de Oesteclo feci pro bono pacis ex habundanti et ordinationibus hiis a me prolatis pars utraque consensit.

Presbiter quidem, si ad tres annos plegios dare non poterit eos sufficienter singulis annis renovabit.

Dictus autem presbiter sub juramento suo promisit dictis decano et capitulo quod, expletis quatuor annis, eos, ut de decima que fuit domini Dirkini suum faciunt profectum sine suo mittendo fideliter adjuvabit. Et «ut» hec ordinatio nostra in posterum rata permaneat et firma consistat, litteris presentibus sigillum meum opposui et «ad» ampliorem securitatem eas feci dictorum decani et capituli necnon et ipsius presbiteri sigillis provide communiri.

Actum anno Domino M^oCC^oXXXV^o feria sexta post Trinitatem.

(a) In tekst nudinis.

Bijlage III

1235, 8 juni

W., deken, meester Nicholaus de Beka en W. de Obiert, kanunniken van Antoing, bevestigen dat Raimfridus, pastoor van Zomergem, erkent heeft dat de deken en het kapittel van Doornik, recht hebben op twee derde van alle giften, voortkomend uit het parochiale recht, behalve op de giften geschonken naar aanleiding van de biecht, het doopsel of de kerkgang van de vrouwen ⁽¹⁾ en bij het ziekenbezoek, die volledig aan Raimfridus toekomen. Deze erkenning is een gevolg van de scheidsrechtelijke uitspraak van Willem van Brugge, kanunnik van Brugge. Zie bijlage II.

A. Origineel niet voorhanden.

A'. Afschrift, einde 13e eeuw, naar A, Kathedraalarchief, Cartularium D, f° 208 v°.

W( ), decanus, magister Nicholaus de Beka et W ( ) de Ob(ier)t, canonici Anthonienses, omnibus ad quos littere pervenerint in Domino salutem. Inter decanum et capitulum Tornacenses ex parte una et R (aimfridum), presbiterum de Zomergem, ex altera coram nobis auctoritate Apostolica questio vertebatur super obventionibus tam intra ecclesiam de Zomergem quam extra jure parochiali provenientibus, et tandem inter ipsas partes compromissum fuit in magistrum Willelmum de Brugis, canonicum Tornacensium, et cum in ipsius arbitrio prolato contineretur quod idem presbiter deberet coram nobis, iudicibus, recognitionem facere continuo subsequentem, recognovit idem presbiter coram nobis in jure duas partes per totum universarum obventionum, tam intra ecclesiam de Zomergem quam extra jure parochiali provenientium, ratione juris personatus pertinere ad ecclesiam Tornacensium, exceptis obventionibus que proveniunt gratia confessionum et dum parvuli baptisantur et de introductionibus mulierum et de visitationibus infirmorum, quas obventiones dixit ad solum presbiterum pertinere, quod per procuratorem ad hoc destinatum concessit ecclesia memorata. Nos itaque ad petitionem utriusque partis predictas recognitionem et concessionem, ad hoc ut in posterum valeant, in presenti cedula fecimus annotari et sigillorum nostrorum appensionibus communiri.

Actum anno Domini M^oCC^oXXX^o quinto, feria sexta post Trinitatem.

---

(1) Dit in tegenstelling met de bepaling uit de oorkonde van bijlage II, waar geen sprake is van de giften bij de kerkgang van de vrouwen.

Bijlage IV

1244, 20 april

Walter, bisschop van Doornik, bevestigt een overeenkomst betreffende de verdeling van de tienden in (het ambacht) Zomergem tussen het kapittel van Doornik en Raimfridus, pastoor van Zomergem. Drie vierde gaat naar het kapittel en één vierde naar de pastoor, die bovendien nog de opbrengsten van het *altare* van Zomergem en de kleine tienden krijgt. Hij moet daarvoor evenwel jaarlijks drie gouden *malle de Troise* aan het kapittel van Doornik betalen. Na de dood of het ontslag van Raimfridus moet er tweemaal tien pond afgetrokken worden van de pastorale inkomsten van Zomergem voor de bezoldiging van twee pastoors in de nieuw op te richten parochies te Waarschoot en te Oostwinkel.

De oorkonde werd vermoedelijk in tweevoud opgemaakt voor het kapittel van Doornik (*A*) en voor Raimfridus, pastoor van Zomergem (*A'*).

A. Origineel niet voorhanden.

A'. Origineel niet voorhanden.

B. Afschrift, einde 13e eeuw, naar *A*, Kathedraalarchief, Cartularium D, f° 208 r° en f° 208 v°.

W(alterus), Dei gratia Tornacensis episcopus, universis presentes litteras inspecturis in Domino salutem.

Noverit universitas vestra quod, cum in parrochia de Zomerghem ecclesia Tornacensis, que ibidem jus obtinet patronatus, et parrochialis presbiter dicti loci diversimode inter se decimas dividerent, ita quod sacerdos minorem in antiquis et majorem in novis decimis perciperet portionem, timentes ne per coniunctiones et divisiones agrorum quas agricole cotidie pro sua faciunt voluntate que antique et que nove essent decime procedente tempore non liqueret, ut imminenti ex hujusmodi confusione discordie obviarent, in hoc concorditer convenerunt ut, subblata (sic) antiquarum et novarum discretione terrarum omnes decimas, quas nunc in dicta parrochia sine pignoris titulo percipiunt, communiter colligant et inter se taliter patiantur, ut ecclesia Tornacensis tres partes capiat et sacerdos quartam de hiis percipiat portionem et pro portionibus ipsos contingentibus onus subeant expensarum quas in ipsis decimis congregandis et conservandis, defendendis et manutendis fieri oportebit.

Fructus vero decimarum nunc pignoris titulo tenet in eadem parrochia ecclesia Tornacensis sola percipiet, quamdiu pignoris causa durabit. Et, si forte aliquae decime detente a laicis venales vel pignori obligande in eadem parrochia offerantur, eas communiter emere vel pignori reci-

pere poterunt Tornacensis ecclesia et sacerdos ac fructus inter se dividere pro portionibus superius diffinitis et, si sacerdos sic oblatarum decimarum emptioni vel pignoris obligationi intendere noluerit vel non poterit, in solidum eas ecclesia Tornacensis emere vel pignori recipere poterit et fructus integre percipere earundem, eodem modo sacerdoti concesso ut solus scilicet hujusmodi decimas emere vel pignori recipere possit et fructus recipere ex eisdem, si ecclesia Tornacensis earum emptioni vel pignoris obligationi intendere noluerit vel non possit.

Obventiones vero altaris et minute decime, in quibus partem consuevit capere ecclesia Tornacensis, ad solum sacerdotum deinceps pertinebunt, pro quibus obventionibus obolum aureum, qui vulgariter dicitur *malle de Troisse*, in singulis natalibus anni scilicet Natali, Pascha et Penthecoste idem sacerdos solvere tenebitur ecclesie Tornacensi.

Fructus autem lini ad majorem decimam pertinebit.

Post decessum vero vel discessum Raimfridi sacerdotis, qui nunc preest ecclesie de Zomerghem memorate, decem librae annui redditus detrahentur de sui beneficio successoris ad opus presbiteri instituendi apud Warscot, ubi conveniens apparet novam instituere parrochiam et propter loci distantiam dividere a parrochia de Zomerghem sepedicta.

Et, si tempore procedente post decessum vel discessum Raimfridi supradicti a parrochia de Zomerghem, ab eadem parrochia in loco qui dicitur Woustwincle vel alio convenienti secundam novam parrochiam dividi contigerit, iterato decem librae detrahentur de beneficio sacerdotis de Zomerghem ad opus sacerdotis qui in hac secunda ecclesia divisa a sepedicta ecclesia de Zomerghem ministrabit.

Hujusmodi enim detractationum gratia presbitero de Zomerghem ab ecclesia Tornacensi omnes obventiones altaris et pingnior portio in decimis sunt concesse.

Has igitur conventiones sive ordinationes ab ecclesia Tornacensi et sepedicto sacerdote de Zomerghem recognitas coram nobis ad preces partium quia vidimus eas paci et utilitati utriusque ecclesie profuturas approbamus et pontificali auctoritate confirmamus. Datum anno Domino M^oCC^oXL^o quarta post Misericordia Domini.

Bijlage V

Lijst van de Eeklose en Kaprijkse priesters, ontvangen op het stadshuis naar aanleiding van hun eremis

Eeklo

- 1450 Gheeraert Vlaminc ⁽¹⁾
- 1454 Rase Heylinc ⁽²⁾
- 1462 Thomas Kempen ⁽³⁾
- 1478 Kristoffel De Hooghe ⁽⁴⁾
- 1482 Jan De Splitere en Vincent Moortamere ⁽⁵⁾
- 1499 Jan Cools ⁽⁶⁾
- 1508 Lauwereins Van den Hende ⁽⁷⁾
- 1512 Pieter Neyt ⁽⁸⁾
- 1516 Pieter De Baets ⁽⁹⁾

Kaprijke

- 1516 Marten De Doncker ⁽¹⁰⁾
- 1549 Joos Bauweesch, augustijn ⁽¹¹⁾
- 1558 Thomaes De Pape ⁽¹²⁾
- 1562 Christoffel De Pape ⁽¹³⁾

---

(1) ARA, RK, nr. 34.386, stadsrek. Eeklo, f° 10 r°.
(2) ARA, RK, nr. 34.389, stadsrek. Eeklo, f° 8 r°.
(3) ARA, RK, nr. 34.397, stadsrek. Eeklo, f° 7 r°.
(4) ARA, RK, nr. 34.413, stadsrek. Eeklo, f° 14 v°.
(5) ARA, RK, nr. 34.417, stadsrek. Eeklo, f° 17 v°.
(6) ARA, RK, nr. 34.429, stadsrek. Eeklo, f°
(7) ARA, RK, nr. 34.435, stadsrek. Eeklo, f° 7 v°.
(8) ARA, RK, nr. 34.439, stadsrek. Eeklo, f° 10 v°.
(9) ARA, RK, nr. 34.443, stadsrek. Eeklo, f° 10 r°.
(10) ARA, RK, n r. 34.443, stadsrek. Eeklo, f° 10 r°.
(11) ARA, RK, n r. 33.096, stadsrek. Kaprijke, f° 6 v°.
(12) ARA, RK, nr. 33.105, stadsrek. Kaprijke, f° 6 v°.
(13) ARA, RK, nr. 33.109, stadsrek. Kaprijke, f° 7 v°.

Bijlage VI

Lijst van de bekende kapelanijschtingen in het Meetjesland

Parochie	Stichter	Collator	Benoeming
1 Ertvelde	Zeger van Gent	Burggraaf van Gent	Bisschop van Utrecht
2 Ertvelde	Zeger van Gent	Burggraaf van Gent	Bisschop van Utrecht
3 Maldegem	Willem van Maldegem	Kapittel van Harelbeke	Bisschop van Doornik
4 Maldegem	Willem van Maldegem		Bisschop van Doornik
5 Maldegem	Willem van Maldegem		Bisschop van Doornik
6 Sint-Niklaas-in-Vaerne	Walterus dictus Everardus	Sint-Pietersabdij	Bisschop van Doornik
7 Watervliet	Petrus natus Johanni filii Gerardi	Sint-Pietersabdij	Bisschop van Doornik
8 Bassevelde	Maria sBusers	Bisschop van Doornik	Idem
9 Bassevelde	Willelmus filius Bartholomei en echtgenote Margareta en dochter Maria	Bisschop van Doornik	Idem
10 Waarschoot	Johanna, vrouwe van Waarschoot	Heer van Lovendegem	Bisschop van Doornik
11 Bentille	diverse personen	Bisschop van Doornik	Idem
12 Lotenhulle	Vrouwe van Schuurvelde	Bisschop van Doornik	Idem
13 Lembeke	Ingelram Hauweel	Bisschop van Doornik	Idem
14 Lembeke	Eustatius van Berderlare	Bisschop van Doornik	Idem
15 Aalter	Wouter van Knesselare	Sint-Maartens-abdij van Doornik	Bisschop van Doornik
16 Poeke	Roeland I van Poeke	Baron van Poeke	Bisschop van Doornik

(1) A. DE VOS, *Geschiedenis van Ertvelde*, blz. 189.

(2) A. DE VOS, a.w., blz. 189.

(3) RAK, HAK, nr. 1542, f° 215 v°.

(4) RAK, HAK, cura nr. 3129.

(5) RAK, HAK, cura nr. 3129.

(6) RAD, Cart. 74, f° 15 r° - f° 15 v°.

(7) RAD, Cart. 74, f° 19 r° - f° 19 v°.

(8) RAD, Cart. 74, f° 30 v° - f° 31 r°.

atroonheilige	Dotatie	Verplichtingen	Datum	
int-Maria- e Meerdere	?	3 missen/week	1199	(¹)
int-Gillis	?	1 mis/week	1199	(²)
int-Barbara	15 pond Vl.	dagelijks	1251	(³)
int-Amandus	15 pond Vl.	dagelijks	1255	(⁴)
int-Barbara	15 pond Vl.	dagelijks	1255	(⁵)
int-Niklaas	16 p. 7 sch. 7 d.	3 missen/week	13/3/1356	(⁶)
eilig Kruis	16 p. par.	3 missen/week	27/1/1357	(⁷)
D.L.-Vrouw	13 p. par. + 4 p. 2 sch. par.	3 missen/week	16/10/1357	(⁸)
D.L.-Vrouw	17 p. 8 sch. par.	3 missen/week	7/12/1357	(⁹)
D.L.-Vrouw	14 p. 5 d. + 3 p. par.	3 missen/week	8/6/1359	(¹⁰)
D.L.-Vrouw	15 p. par.	3 missen/week	1/12/1359	(¹¹)
int-Jan-Baptist	17 p. par.	2 missen/week	1/5/1361	(¹²)
int-Gillis	20 p. par.	4 missen/week	24/8/1363	(¹³)
int-Gillis	20 p. par.	4 missen/week	4/7/1364	(¹⁴)
D.L.-Vrouw	36 p. par.	3 missen/week	10/7/1365	(¹⁵)
D.L.-Vrouw	32 p. par.	4 missen/week	24/3/1372	(¹⁶)

-
- 0) RAD, Cart. 74, f° 31 v° - f° 32 r°,
 1) RAD, Cart. 74, f° 39 r° - f° 39 v°,
 2) RAD, Cart. 74, f° 40 v° - f° 41 r°,
 3) RAD, Cart. 74, f° 54 r° - f° 54 v°,
 4) RAD, Cart. 74, f° 66 v° - f° 67 r°,
 5) RAD, Cart. 74, f° 71 v° - f° 72 r°,
 6) RAD, Cart. 74, f° 78 r° - f° 79 r°,
 7) RAD, Cart. 74, f° 149 v° - f° 150 r°.

Bijlage VII

Lijst van de Eeklose en Kaprijkse schoolmeesters

Eeklo

- 1454 Gheeraert Vlaminc ⁽¹⁾
- 1457 Gheeraert De Splitere en Jan Van den Brande ⁽²⁾
- 1458 Gheeraert De Splitere ⁽³⁾
- 1471 Gheeraert De Splitere ⁽⁴⁾
- 1487 Heindric Kindekens en Jan Rogghe ⁽⁵⁾
- 1495 Jan Cools ⁽⁶⁾
- 1499 Jan Cools en Aernoud Rogghe ⁽⁷⁾
- 1503 Laureins Van den Hende ⁽⁸⁾
- 1512 Laureins Van den Hende en Pieter Neyt ⁽⁹⁾
- 1513 Pieter Neyt ⁽¹⁰⁾
- 1527 Adriaen Mattheeus ⁽¹¹⁾
- 1548 Adriaen Mattheeus ⁽¹²⁾
- 1558 Jacob Van den Berghe ⁽¹³⁾
- 1563 Franchois De Meyer ⁽¹⁴⁾
- 1564 Lieven Sanders ⁽¹⁵⁾
- 1565 Jan Ysembaert ⁽¹⁶⁾
- 1578 Jan Ysembaert ⁽¹⁷⁾
- 1579 Germeyn Cocle ⁽¹⁸⁾
- 1581 Germeyn Cocle ⁽¹⁹⁾
- 1584 Laureins Van Maldeghem ⁽²⁰⁾

Kaprijke

- 1563 Jacob Schuerynck ⁽²¹⁾
- 1565 Franchois De Meyer ⁽²²⁾
- 1566 Franchois De Meyer ⁽²³⁾

-
- (1) ARA, RK, nr. 34.389, stadsrek. Eeklo, f° 7 r°.
  - (2) ARA, RK, nr. 34.392, stadsrek. Eeklo, f° 7 r°.
  - (3) ARA, RK, nr. 34.393, stadsrek. Eeklo, f° 7 r°.
  - (4) ARA, RK, nr. 34.405, stadsrek. Eeklo, f° 8 r°.
  - (5) ARA, RK, nr. 34.421, stadsrek. Eeklo, f° 20 v° en f° 22 r°.
  - (6) ARA, RK, nr. 34.426, stadsrek. Eeklo, f° 9 r°.
  - (7) ARA, RK, nr. 34.429, stadsrek. Eeklo, f° 8 r° en f° 12 r°.
  - (8) ARA, RK, nr. 34.432, stadsrek. Eeklo, f° 11 v°.
  - (9) ARA, RK, nr. 34.439, stadsrek. Eeklo, f° 16 r°.
  - (10) ARA, RK, nr. 34.440, stadsrek. Eeklo, f° 17 v°.
  - (11) ARA, RK, nr. 34.453, stadsrek. Eeklo, f° 11 r°.
  - (12) ARA, RK, nr. 34.472, stadsrek. Eeklo, f° 9 v°.
  - (13) ARA, RK, nr. 34.482, stadsrek. Eeklo, f° 13 v°.
  - (14) ARA, RK, nr. 34.487, stadsrek. Eeklo, f° 12 r°.
  - (15) ARA, RK, nr. 34.488, stadsrek. Eeklo, f° 12 r°.
  - (16) ARA, RK, nr. 34.489, stadsrek. Eeklo, f° 12 r°.
  - (17) ARA, RK, nr. 34.502, stadsrek. Eeklo, f° 11 r°.
  - (18) ARA, RK, n r. 34.504, stadsrek. Eeklo, f° 14 v°.
  - (19) ARA, RK, nr. 34.505, stadsrek. Eeklo, f° 15 v°.
  - (20) ARA, RK, nr. 34.506, stadsrek. Eeklo, f° 15 v°.
  - (21) ARA, RK, nr. 33.110, stadsrek. Kaprijke, f° 6 v°.
  - (22) ARA, RK, nr. 33.112, stadsrek. Kaprijke, f° 16 r°.
  - (23) ARA, RK, nr. 33.113, stadsrek. Kaprijke, f° 17 v°.

Bijlage VIII

Lijst van de parochies met de patroonheilige, collator en voornaamste tiendeheffers

I. Dekenij Aardenburg

1 Adegem	O.L.-Vrouw, later Sint-Adriaan	Kapittel van Harelbeke ⁽¹⁾	Kapittel van Harelbeke ⁽²⁾
2 Eeklo	Sint-Vincentius	Kapittels van Doornik en Harelbeke ⁽³⁾	Kapittels van Doornik en Harelbeke ⁽⁴⁾
3 Maldegem	Sint-Pieter ? Sint-Barbara	Kapittel van Harelbeke ⁽⁵⁾	Kapittel van Harelbeke ⁽⁶⁾
4 Middelburg	Sint-Pieter en Sint-Paulus	?	Sint-Baafs- abdij ⁽⁷⁾
5 Nieuw- Roeselare	?	Bisschop van Doornik ⁽⁸⁾	Bisschop en Kapittel van Doornik ⁽⁹⁾
6 St-Laureins	Sint-Laurentius	Bisschop van Doornik ⁽¹⁰⁾	Kapittel van Doornik ⁽¹¹⁾
7 Sint-Jan-in- Eremo	Sint-Jan	Bisschop van Doornik ⁽¹²⁾	Kapittel van Doornik ⁽¹³⁾
8 Sint- Margriete	Sint-Margareta	Sint-Baafs- abdij ⁽¹⁴⁾	Sint-Baafs- abdij ⁽¹⁵⁾
9 Sint-Niklaas- in-Vaarne	Sint-Niklaas	Sint-Pieters- abdij ⁽¹⁶⁾	Sint-Pieters- abdij ⁽¹⁷⁾
10 Watervliet	Sint-Philippus, later O.L.-Vrouw	Sint-Pieters- abdij, later heer van Watervliet ⁽¹⁸⁾	Bisschop van Doornik en Sint-Pieters- abdij ⁽¹⁹⁾

(1) RAK, HAK, cura 2499.

(2) SAG, reeks 28, nr. 2/8, kohier 1580 f° 26 v° tot 27 r°.

(3) RAK, HAK, nr. 1542, f° 265 r°.

(4) RAK, HAK, nr. F 108, f° 7 r°.

(5) RAK, HAK, cura 2499.

(6) RAK, HAK, cura 2499.

(7) RAB, Nieuw Kerkarchief, nr. 373, f° 29 r°.

(8) A. LONGNON, *Pouillés de la province de Reims*, Parijs, 1908, Tome I, blz. 446.

(9) D. VERSTRAETE, *Geleisterde dorpen in het Noorden van het Meetjesland*, AM, nr. 8, 1957, blz. 88.

(10) A. LONGNON, a.w., blz. 449.

(11) RAB, Nieuw Kerkarchief, nr. 373, f° 54 r°.

(12) A. LONGNON, a.w., blz. 449.

(13) RAB, Nieuw Kerkarchief, nr. 373, f° 48 r° en D. VERSTRAETE, a.w., blz. 89.

(14) A. LONGNON, a.w., blz. 449.

(15) D. VERSTRAETE, a.w., blz. 88-89.

(16) D. VERSTRAETE, a.w., blz. 100-101 en KAD, Cart. D, f° 226 v°.

(17) D. VERSTRAETE, a.w., blz. 100-101.

(18) RAG, Waterdijk, 2e reeks, nr. 1. Oorkonde van 1514.

(19) RAG, Sint-Pietersabdij, 2e reeks, nr. 1509.

II. Dekenij van de Vier Ambachten

1 Assenede	Sint-Pieter en Sint-Maarten	heer van Izegem ⁽²⁰⁾	Abdijen van Nieuwenbosse en Bijloke en de heer van Izegem ⁽²¹⁾
2 Boekhoute	Heilig Kruis	heer van Nevele ⁽²²⁾	Abdij Nieuwenbosse ⁽²³⁾
3 Ertvelde	O.L.-Vrouw	burggraaf van Gent ⁽²⁴⁾	Abdijen van Nieuwenbosse en Bijloke en de pastoor van Ertvelde ⁽²⁵⁾
4 Kluizen	O.L.-Vrouw	abdij van Ename ⁽²⁶⁾	Abdijen van Nieuwenbosse en Ename ⁽²⁷⁾
5 Sint-Kruis- Winkel	Heilig Kruis, later O.L.-Vrouw	heer van Izegem ⁽²⁸⁾	Abdijen van Nieuwenbosse en Bijloke ⁽²⁹⁾
6 Wachtebeke	Heilig Kruis, later Sint-Katarina	heer van Izegem ⁽³⁰⁾	Abdijen van Sint-Pieters en Bijloke ⁽³¹⁾
7 Zelzate	Sint-Laurentius	heer van Izegem ⁽³²⁾	Abdijen van Nieuwenbosse en Bijloke ⁽³³⁾

---

(20) RAG, Bisdome Gent, nr. B 117, f° 2 r°.

(21) SAG, reeks 28, nr. 3/15, kohier 1571, f° 55 v°, f° 56 r° en f° 87 v°.

(22) RAG, Bisdome Gent, nr. B 117, f° 9 r°.

(23) SAG, reeks 28, nr. 10/41, kohier 1571, f° 21 r°.

(24) A. DE VOS, *Geschiedenis van Ertvelde*, blz. 199.

(25) A. DE VOS, a.w., blz. 159, 173 en 183.

(26) A. DE VOS, a.w., blz. 199.

(27) A. DE VOS, a.w., blz. 159 en 182.

(28) RAG, Bisdome Gent, nr. B 117, f° 65 r°.

(29) SAG, reeks 28, nr. 66/278, kohier 1572, f° 24 r° en f° 24 v°.

(30) RAG, Kerkarchief Wachtebeke, nr. 6, kerkrek. 1701-1703.

(31) SAG, reeks 28, nr. 77/323, kohier 1572, f° 43 v°.

(32) RAG, Bisdome Gent, nr. B 117, f° 73 r°.

(33) SAG, reeks 28, nr. 3/15, kohier 1571, f° 55 v° en f° 56 r°.

III: Dekenij Gent

1 Aalter	Sint-Denijs, later Sint-Cornelius	Sint-Maartens- abdij van Doornik ⁽³⁴⁾	Sint-Maartens- abdij van Doornik ⁽³⁵⁾
2 Bassevelde	O.L.-Vrouw	Bisschop van Doornik ⁽³⁶⁾	Abdij van de Bijloke en pastoor van Bassevelde ⁽³⁷⁾
3 Bellem	O.L.-Vrouw	Bisschop van Doornik ⁽³⁸⁾	Kapittel van Doornik ⁽³⁹⁾
4 Evergem	Sint-Christoffel	Sint-Baafs- abdij ⁽⁴⁰⁾	Sint-Baafsabdij, pastoor van Evergem en familie Rijm ⁽⁴¹⁾
5 Hansbeke	Sint-Pieter en Sint-Paulus	Abdij van Drongen ⁽⁴²⁾	Kapittel van Doornik ⁽⁴³⁾
6 Kaprijke	O.L.-Vrouw	Bisschop van Doornik ⁽⁴⁴⁾	Abdijen van Sint-Pieters en Flines en Kapittel van Doornik ⁽⁴⁵⁾
7 Knesselare	St-Willibrordus	Kapittel van Doornik ⁽⁴⁶⁾	Kapittel van Doornik en pastoor van Knesselare ⁽⁴⁷⁾

---

(34) L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, blz. 110.

(25) L. STOCKMAN, a.w., blz. 109.

(36) RAG, *Bisdom Gent*, nr. B 117, f° 5 r°.

(37) SAG, reeks 28, nr. 5/25, kohier 1571, f° 20 r° - f° 21 r°.

(38) A. LONGNON, a.w., blz. 432.

(39) L. STOCKMAN, *De prochie van Bellem wijlen gheheeten Bethleem*, AM, nr. 31, 1980, blz. 199.

(40) RAG, *Bisdom Gent*, nr. B 117, f° 21 r°.

(41) SAG, reeks 28, nr. 20/86, kohier 1571, f° 40 r° - f° 49 v°.

(42) A. LONGNON, a.w., blz. 431.

(43) SAG, reeks 28, nr. 25/106, kohier 1577, f° 24 v° - f° 25 r°.

(44) J. WARICHEZ, *L'Etat bénéficiaire de la Flandre et du Tournaisis*, Leuven, 1912, blz. 66.

(45) A. VAN LOKEREN, *Chartes et documents de l'abbaye de Saint-Pierre au mont Blandin à Gand*, Tome I, blz. 330.

(46) A. LONGNON, a.w., blz. 432.

(47) SAG, reeks 28, nr. 33/143, kohier 1572, f° 22 v° - f° 24 r°.

8	Lembeke	Sint-Gillis	Bisschop van Doornik ⁽⁴⁸⁾	Pastoor van Lembeke, Abdijen van Sint-Pieters en Flines en Kapittel van Doornik ⁽⁴⁹⁾
9	Lotenhulle	Heilig Kruis	Kapittel van Doornik ⁽⁵⁰⁾	Kapittel van Doornik, Pastoor en kerk van Lotenhulle ⁽⁵¹⁾
10	Lovendegem	Sint-Maarten	Sint-Pieters-abdij ⁽⁵²⁾	St-Veerlekapittel en Aalmoezenij van Sint-Pietersabdij ⁽⁵³⁾
11	Mariakerke	O.L.-Vrouw	Sint-Pieters-abdij ⁽⁵⁴⁾	Sint-Pietersabdij en pastoor van Mariakerke ⁽⁵⁵⁾
12	Merendree	Sint-Radegondis	Kapittel van Doornik ⁽⁵⁶⁾	Kapittel van Doornik en pastoor van Merendree ⁽⁵⁷⁾
13	Oost-Eeklo	Heilig Kruis	Bisschop van Doornik ⁽⁵⁸⁾	Pastoor van Oost-Eeklo, Abdijen van Sint-Pieters en Flines en Kapittel van Doornik ⁽⁵⁹⁾

---

(48) A. LONGNON, a.w., blz. 433.

(49) RAG, Sint-Pietersabdij, 2e reeks, nr. 1198.

(50) R. MOELAERT, *Het personaat over de kerk van Lotenhulle, een laat relict uit de tijd van het eigenkerkwezen*, Land van de Woestijne, 3e jrg, 1980, blz. 19-21.

(51) SAG, reeks 28, nr. 41/166, kohler 1571, f° 21 r° - f° 21 v°.

(52) RAG, Bisdome Gent, nr. B 117, f° 42 r°.

(53) RAG, Sint-Pietersabdij, 2e reeks, nr. 1217.

(54) RAG, Bisdome Gent, nr. B 117, f° 46 r°.

(55) SAG, reeks 28, nr. 42/170, kohler 1572, f° 17 v° - f° 18 r°.

(56) E. REUSENS, *Pouillé du diocèse de Gand, du XVIIe siècle*, *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, Tome XXIII, 1892, blz. 10.

(57) SAG, reeks 28, nr. 44/185, kohler 1571, f° 19 r°.

(58) RAG, Bisdome Gent, nr. B 117, f° 48 r°.

(59) RAG, Sint-Pietersabdij, 2e reeks, nr. 1217.

14 Oostwinkel	O.L.-Vrouw	Bisschop van Doornik ⁽⁶⁰⁾	Kapittel van Doornik ⁽⁶¹⁾
15 Poeke	Sint-Lambertus	Kapittel van Doornik ⁽⁶²⁾	Baron van Poeke ⁽⁶³⁾
16 Ronsele	Sint-Gangulfus	Sint-Baafs-abdij ⁽⁶⁴⁾	Sint-Baafsabdij en pastoor van Ronsele ⁽⁶⁵⁾
17 Sleidinge	Sint-Joris	Sint-Baafs-abdij ⁽⁶⁶⁾	Sint-Baafs-abdij ⁽⁶⁷⁾
18 Ursel	Sint-Medardus	Kapittel van Doornik en abdij van Drongen ⁽⁶⁸⁾	Abdij van Drongen en pastoor van Ursel ⁽⁶⁹⁾
19 Vinderhoute	Sint-Bavo	Sint-Baafs-abdij ⁽⁷⁰⁾	Pastoor van Vinderhoute ⁽⁷¹⁾
20 Waarschoot	Sint-Ghislenus	Kapittel van Doornik ⁽⁷²⁾	Kapittel van Doornik en pastoor van Zomergem ⁽⁷³⁾
21 Wondelgem	Sint-Katarina	Sint-Baafs-abdij ⁽⁷⁴⁾	Sint-Baafs-abdij ⁽⁷⁵⁾
22 Zomergem	Sint-Maarten	Kapittel van Doornik ⁽⁷⁶⁾	Kapittel van Doornik en pastoor van Zomergem ⁽⁷⁷⁾

(60) RAG, Bisdom Gent, nr. B 117, f° 49 r° en RAK, HAK, cura 2499.

(61) SAG, reeks 28, nr. 53/219, kohier 1577, f° 12 r°.

(62) L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Poeke*, in handschrift.

(63) L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Poeke*, in handschrift.

(64) RAG, Bisdom Gent, nr. B 117, f° 51 r°.

(65) SAG, reeks 28, nr. 59/246, kohier 1577, f° 4 v°.

(66) RAB, Bisdom Gent, nr. B 117, f° 53 r°.

(67) SAG, reeks 28, nr. 68/289, kohier 1571, f° 32 r°.

(68) R. MOELAERT, *Uit oude oorkonden over tienden te Ursel*, Bos en Beverveld, nr. 12, 1979, blz. 129-133.

(69) R. MOELAERT, a.w., blz. 129-133.

(70) RAG, Bisdom Gent, nr. B 117, f° 61 r°.

(71) SAG, reeks 28, nr. 73/311, kohier 1571, f° 11 v°.

(72) RAG, Bisdom Gent, nr. B 117, f° 63 r° en RAK, HAK, cura 2499.

(73) SAG, reeks 28, nr. 76/321, kohier 1571, blz. 56-58.

(74) RAG, Bisdom Gent, nr. B 117, f° 67 r°.

(75) SAG, reeks 28, nr. 80/340, kohier 1574, f° 11 v° - f° 12 r°.

(76) RAG, Bisdom Gent, nr. B 117, f° 56 r° en RAK, HAK, cura 2499.

(77) SAG, reeks 28, nr. 83/355, kohier 1571, f° 41 r° - f° 45 r°.

Bijlage IX

Lijst van de bekende dekens van de kristenheid Gent tot 1600

- 1190 *Rodulfus, Gandensis decanus* ⁽¹⁾
1218 H., landdeken van Gent ⁽²⁾
1236 *Magister Walterus, decanus Christianitatis in Gandavo* ⁽³⁾
1310 Johannes, landdeken van Gent ⁽⁴⁾
1432 Livinus Stoop ⁽⁵⁾
1546 *Meester Jan Martins, deken vanden Kerstenhede te Ghendt* ⁽⁶⁾

---

(1) A. VAN LOKEREN, *Chartes et documents de l'abbaye Saint-Pierre au Mont Blandin à Gand*, Tome I, Gent, 1868, blz. 199.

(2) RAG, Sint-Baafs, oorkonde nr. 131.

(3) KAD, Cart. D, f° 210 r°.

(4) RAG, Sint-Baafs, oorkonde nr. 550.

(5) RAD, Cart. 75, f° 94 v° - f° 95 v°.

(6) ARA, RK, nr. 33.093, stadsrek. Kaprijke 1546, f° 8 r°.

Bijlage X

Lijst van de bekende dekens van de kristenheid Aardenburg tot 1600

- 1311 *Balduinus dictus Haesel* ⁽¹⁾
1413 Pieter De Vriendt ⁽²⁾
1417 Bertrandus Beverlinc ⁽³⁾
1419 Bertrandus Beverlinc ⁽⁴⁾
1432 Jacobus Baderan ⁽⁵⁾
1449 Jacob Maes ⁽⁶⁾
1458 Jan van Knesselare ⁽⁷⁾
1478 Geraard Vlamync ⁽⁸⁾
1485 Jan Egidii ⁽⁹⁾
1496 Zeger De Huuze ⁽¹⁰⁾
1510 Jan De Corte, overleed waarschijnlijk in 1516 ⁽¹¹⁾
1528 Pieter Neyt ⁽¹²⁾
1545 Pieter Neyt ⁽¹³⁾
1547 Nicasius van Maldeghem ⁽¹⁴⁾
1553 Nicasius van Maldeghem ⁽¹⁵⁾

- 1559 Robert Chantelme (¹⁶)
- 1562 Robert Chantelme (¹⁷)
- 1565 Vincent de Backere (¹⁸)
- 1571 Vincent de Backere (¹⁹)
- 1571 Guillielmus Cornu (²⁰)
- 1574 Guillielmus Cornu (²¹)
- 1574 Henricus Pont (²²)

-
- (1) M. ENGLISH, *Het voormalig dekanaat Aardenburg (.... - 1802)*, AM, nr. 12, 1961, blz. 150.
  - (2) M. ENGLISH, a.w., blz. 150.
  - (3) M. ENGLISH, a.w., blz. 150.
  - (4) RAD, Cart. 75, f° 60 v° - f° 61 r°. In 1426 was hij kanunnik van Sint-Donaas en deken van de kristenheid Brugge. Zie C. VLEESCHOUWERS en M. VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK, *Regesten der cartularia van het bisdom Doornik*, Archief- en Bibliotheekwezen in België, Deel XLIV, 1973, blz. 194-195.
  - (5) RAD, Cart. 75, f° 95 r°.
  - (6) M. ENGLISH, a.w., blz. 150.
  - (7) M. ENGLISH, a.w., blz. 150.
  - (8) ARA, RK, nr. 34 413, stadsrek. Eeklo 1478, f° 16 r° : *Gheraert Vlaminc, priestre deken van kerstenede int Ardenburchsche*.
  - (9) M. ENGLISH, a.w., blz. 150.
  - (10) M. ENGLISH, a.w., blz. 150.
  - (11) ARA, RK, nr. 34.437, stadsrek. Eeklo 1510, f° 11 r° : *Jan De Corte, dekin vanden kerstenede int quartier van Ardemburch* en ARA, RK, nr. 34.439. stadsrek. Eeklo 1512, f° 17 v° : *meester Jan De Corte, pbr deken*, RAB, Nieuw kerkarchief, nr. 373, f° 9 r° : *post obitum venerabilis viri magistri Johannis De Corte, decani Christianitatis Ardenburgensis*.
  - (12) ARA, RK, nr. 34.454, stadsrek. Eeklo Nov. 1527 - Hoym. 1529, f° 23 v° : *Item ghepresenteert meester Pieter Neyt, deken van kerstinhede tsijnen willecomme*.
  - (13) SAB, Brugse Vrije, nr. 216, kerkrek. Watervliet 1543, f° 20 r° : *meestre Pieter Neyt, deken van den kerstenede, als hij quam vijsenteeren de kercke* en ARA, RK, nr. 34.469, stadsrek. Eeklo 1544-1545, f° 12 r° : *her Pieter Neyt, deken, bringhende darticlen vanden ghelove*.
  - (14) ARA, RK, nr. 34.471, stadsrek. Eeklo 1546-1547, f° 9 v° en SAB, Brugse Vrije, nr. 216, kerkrek. Watervliet 1548, f° 16 v°.
  - (15) ARA, RK, nr. 34.473, stadsrek. Eeklo 1553-1554, f° 12 r° : *meestre Nicasis van Maldeghem, dekin van Ardenburch, commende visiteren de kercke den 12/10/1553*.
  - (16) RAG, Kerkarchief Watervliet, nr. 159, kerkrek. 1559, f° 18 r°.
  - (17) RAG, Kerkarchief Watervliet, nr. 180, kerkrek. 1562, f° 12 v°.
  - (18) M. ENGLISH, a.w., blz. 151.
  - (19) M. ENGLISH, a.w., blz. 151.
  - (20) M. ENGLISH, a.w., blz. 151.
  - (21) M. ENGLISH, a.w., blz. 151.
  - (22) M. ENGLISH, a.w., blz. 151.

Inhoudsopgave

- §. 1. Inleiding
- §. 2. Het ontstaan van de parochies en hun uitgestrektheid
  - 1. Toestand omstreeks het jaar 1000
  - 2. Toestand omstreeks het jaar 1200
  - 3. Stichtingen in de 13e eeuw
- §. 3. De afpaling van de parochies
- §. 4. Het presentatierecht, de tienden en andere kerkelijke inkomsten
  - 1. De patronus of collator
  - 2. De tienden
  - 3. De obventiones
- §. 5. De parochiepriesters
  - 1. Recruitering en opleiding
  - 2. Residentieplicht en loopbaan
  - 3. De parochies met twee portiones
  - 4. Pastorale bezigheden en inkomsten
- §. 6. De koster, kerk- en armmeesters
  - 1. De koster
  - 2. De kerkmeesters
  - 3. De H. Geestmeesters
- §. 7. De kerkelijke gilden
  - 1. Ontstaan en verspreiding van de gilden
  - 2. Organisatie van de gilden
  - 3. Doel van de kerkelijke gilden
- §. 8. De kapelanijen en de kapelanen
  - 1. De stichtingen
  - 2. De kapelanen
  - 3. De Sint-Antoniuskapel van Bentille
  - 4. De kapelanij van ten Broecke te Lovendegem
- §. 9. De scholen en scholasters
  - 1. De Latijnse school van Eeklo
  - 2. De parochieschool van Lembeke
  - 3. De scholastrie van Kaprijke
  - 4. De zangschool van Watervliet
  - 5. De andere scholen
- §. 10. De viering van de kerkelijke hoogdagen en de kerkelijke gebruiken
  - 1. De ommegangen
  - 2. De patroonheiligen
  - 3. De viering van de belangrijke kerkelijke feestdagen
  - 4. Andere gebruiken
- §. 11. De verspreiding van de reformatie in het Meetjesland
- §. 12. Samenvatting

Lijst van de bijlagen

- Bijlage I : Oorkonde van bisschop Walter van Marvis betreffende de novale tienden in het bisdom Doornik.
- Bijlage II : Scheidsrechterlijke uitspraak over de verdeling van de giften van de gelovigen tussen de deken en het kapittel van Doornik en Raimfridus, pastoor van Zomergem
- Bijlage III : Oorkonde betreffende de verdeling van de inkomsten van het *altare* van Zomergem tussen het kapittel van Doornik en Raimfridus, pastoor van Zomergem.
- Bijlage IV : Oorkonde betreffende de verdeling van de tienden in (het ambacht) Zomergem tussen het kapittel van Doornik en Raimfridus, pastoor van Zomergem.
- Bijlage V : Lijst van de Eeklose en Kaprijkse priesters, ontvangen op het stadhuis naar aanleiding van hun eremis.
- Bijlage VI : Lijst van de bekende kapelanijsstichtingen in het Meetjesland.
- Bijlage VII : Lijst van de Eeklose en Kaprijkse schoolmeesters.
- Bijlage VIII : Lijst van de parochies met de patroonheilige, collator en voornaamste tiendeheffers.
- Bijlage IX : Lijst van de bekende dekens van de kristenheid Gent tot 1600.
- Bijlage X : Lijst van de bekende dekens van de kristenheid Aardenburg tot 1600

HET SINT-JANSHOSPITAAL TE BRUGGE EN DE BOSBOUW IN HET MEETJESLAND

Reeds vroeg, in de 12e en 13e eeuw, kwam het hospitaal in het bezit van vage woeste gronden in het Meetjesland door schenkingen of aankoop.

Deze werden dan veelal ontgonnen om turf te winnen, toen de veel gebruikte brandstof.

Na de jaren 1400 liep die turfwinning door het hospitaal ten eind. Eerst gebeurde dit in de omgeving, ten noorden van Brugge, dan in Zeeuws-Vlaanderen, Maldegem en Eeklo in het Meetjesland, en tenslotte na 1400 te Zevenbergen en Etten in Noord-Brabant ⁽¹⁾.

Die uitgeveende gronden werden dan droog gelegd en geleidelijk bewerkt tot vruchtbaar landbouwgrond of renderende bosbouw.

Zo had het hospitaal rond 1300 de hofsteden Schoeringe en Trenten in Zuienkerke, het Hof te Wenduine, de Westscheure in St.-Andries, ten Briele in St.-Michiels, ter Elst in Oostkamp, de Maenschijn-hofstede of Hildenghem in Snellegem, ter Lepe in Aartrijke, het Hof te Oedelem en te Maldegem-Donk, ten Moere en Altena bij Eeklo en de bosbouw aldaar ⁽²⁾.

Niet alleen werd aldus door het hospitaal landbouwgrond gewonnen, ook bossen werden aangeplant.

Die houtwinning door het hospitaal concentreerde zich aanvankelijk vooral in het Meetjesland, later ook op het Vloethemveld in de gemeenten Snellegem, Zedelgem en Aartrijke.

In deze studie beperken we ons tot het Meetjesland.

Met de ontwikkeling van de steden, vanaf de 11e en 12 eeuw, de aangroei van de bevolking en het handelsverkeer, rees de vraag naar hout.

Hout voor bouw en bedrijf, dijken en sluizen, bruggen, schepen en molens. Voor verwarming in de winter en bereiding der spijsen.

Anderzijds met de crisis in de landbouwprijzen ⁽³⁾, de herhaalde oorlogen in de 14e eeuw, ziet het hospitaal er geen brood meer in, al die hofsteden nog langer zelf uit te baten in eigen beheer.

Vanaf 1329 vercijsnt het hospitaal dan ook tal van hofsteden, als « ter Lepe », in Aartrijke, het hof te Snellegem, te Wenduine, alsook « ten Moere » en « Altena » bij Eeklo.

Tevens begint het hospitaal meer intensief aan bosbouw te doen, voornamelijk in het Meetjesland. Veld of gedegencereerd bos wordt droog gelegd, dreven aangelegd, grachten gedolven, grond gelabeurd en bemest, aanplantingen gedaan.

Niet alleen in het Meetjesland, ook te Oedelem en Sijsele, en het Vloethemveld in en om Snellegem.

Eigenlijk wordt overal veel hout gewonnen, langs dreven en kant-hagen tussen de akkers der hofsteden, zelfs binnen het beluik van het hospitaal, op het kerkhof en in de moestuin « het coolhof ».

Voortaan bevat ieder pachtbrief, de verplichting voor de boer jaarlijks 50 à 100 bomen aan te planten, waar één boom verdwijnt moeten er twee in de plaats gezet worden.

Rekening 1332 heeft reeds voor uitgaven : « van bosschen te makene, van eken, van berken, van wedauwen, van holmekine ende van esschen, van doornen (esdoorn), van wulghen poten, van werve, 44 lb. 15 s. ⁽⁴⁾.

« Item van delvene te Altena, te Maldegheem, te Donc, Oedelem ende te Snellegheem, ende van potene, 30 lb. 5 s. 10 d. ⁽⁵⁾. En dat gaat zo door.

In de rekeningen van 1340 tot 1350 worden reeds inkomsten geboekt voor verkoop van « hout » voor een gezamenlijk bedrag van 905 lb.

I. Tweede helft 14e eeuw

A. BOSAREAAL.

1. *Het goed « ten Moere »* ⁽⁶⁾.

Van 310 gemeten groot in 1315, wordt in 1347 nog 236 gem. aangegeven. Reeds 33 gemeten worden door het hospitaal als bos uitgebaat in eigen beheer, en 33 gem. zijn « wildernessen ».

2. *Het Goed Altena* ⁽⁷⁾.

Gelegen te Veldekensdamme-Adegem heeft Altena volgens de inventaris van 1333 een oppervlakte van 125 gemeten, waarvan 32,5 gem. bebouwd met haver en rogge, « al 't ander is weede en woestine ten beesten boef ».

Maar in rekening 1339 wordt reeds voor Altena een ontvangst geboekt voor verkoop van hout, van 46 lb.

Na de uitvening van de turf rond 1380, was reeds een deel van de woestine omgewerkt tot landbouwgrond, maar veruit het grootste deel op bosbouw.

3. *Maldegem-Donk* ⁽⁸⁾.

Bij testament van Kanunnik Arnold van Maldegem in het jaar 1275, kwam het hospitaal in het bezit van al zijn eigendommen te Maldegem, Donk en omgeving, behalve zijn leengoederen.

O.a. een hoeve bij Aardenburg genaamd « Zassemans », vercijnst voor 20 lb. Vlaams sjaars.

- 100 bunder lands (300 gem.) in Maldegem-Donk, eertijds bezit van Jan Donk, jaarlijks geldend 24 lb. vlaams, sjaars.

- gans zijn moerland, geschat op 80 lb. vlaams, sjaars.

Dit bezit werd nog vergroot door allerlei kleinere schenkingen en aankoop.

De inventaris van 1333 geeft voor het hof te Donk alleen al, 150 gem. land en 150 gem. veld.

B. DE UITBATING.

Het hospitaal verstookt tot eind 14e eeuw bij voorkeur turf als brandstof, practisch wordt al het brandhout verkocht.

De bossen na de aanplantingen van de jaren 1330 geven nu reeds regelmatig de « hau ».

De ontvangsten wegens verkoop van de hauw : talie, snoeilingen, reu-lingen of wortelstruiken, zieke of verdroogde bomen verzamelde ik in volgende tabel, voor de jaren 1362 tot 1375.

Benevens de ontvangsten voor hout uit Altena, Donk en « ten Moere » te Eeklo, werden ook deze opgenomen voor Oedelem, Aartrijke en Snellegem, dit tot vergelijking. Verders zijn ook de inkomsten van de andere hoven verrekend in de kolom totaal.

Uit de tabel blijkt duidelijk dat in de 14e eeuw Altena en Donk de voornaamste centra zijn voor houtwinning.

Ontvangsten van verkocht hout (1).

Jaar	Altena	Donk	Ten Moere	Oedelem	Snellegem Aartrijke	Totaal
1362	355	140		28		518
1363	88	135		15		273
1364	100	175				315
1365	114	108	119	26		400
1366	101	58	112	88		359
1367(2)	250	8	128	19	48	503
1368	226	60	100			386
1369	163	174	4			341
1370	208	214				425
1371	117	87				271
1372	350	140	28			518
1373(3)		287				376
1374	460	90	124	79	47	794
1375(4)	358	53	139			834

1. in ponden groten tornoois.
2. 1367 in detail : Altena 230, Moere 104, Snellegem 48, van eken te Oedelem 19, van 7 elzen te Donk 8, van troncwulghen te Altena 11, van elshoute tweleke stoet an eene dreve t' Altena 4, van ouden upgaenden wulghen t' Altena dewelcke stonden bi de tegelrie 6, van ouden esschen ende oude abeelen te Moere 24, van okkernooten te Maldegheem 44.
3. 1373 in detail : van houte te Donk 287, houte ten Briele 75, van risen die van troncwulghen camen 14.
4. 1375 in detail : van houte t'Altena 358, Donc 53, ten Moere 139, van heschine houte t'oorscamp 30, idem ten Briele 30, van heschine houte tAltena ende ten Moere 224.

Dus moet van het jaar 1375 in de tabel - nog 224 lb. bijgevoegd worden. De reden waarom zovele leemten voorkomen in de kolom « ten Moere » is wellicht te wijten aan de mogelijkheid, dat de broeder bursier de inkomsten van ten Moere gevoegd heeft bij deze van Altena. zonder dit speciaal te melden.

Op het eind van de regering van graaf Lodewijk van Male, de opstand van Gent (1379-1385) en naweeën, is ook de bosuitbating in het Meetjesland stil gevallen.

Verwoestingen, opeisingen en plunderingen worden vermeld, vruchten en vee geroofd. Bossen beschadigd en « verberrent ». ⁽⁹⁾

II. 15e eeuw

A. BOSAREAAL.

Gewoonlijk werd de oppervlakte van de hoven aangegeven met de formule « winnende lands, wildernessen ende heiden, of na de opgave van de landbouwoppervlakte « de rest is mersch, woestine ende busch ».

Zodat de oppervlakte van het bos in het vage bleef, overigens werd de heide, toen veelal niet gemeten.

Maar met de verkoop van de « hau » op stam, begint men de « stringhen » of de percelen te meten, en krijgen we met verloop van tijd een juister idee omtrent het bosareaal.

Het archief van het hospitaal bezit een « Generalen Rentenboek » uit het begin van de 15e eeuw, dit boek geeft een overzicht van de inkomsten uit renten, landerijen en bossen ⁽¹⁰⁾.

Dit handboek is echter erg beschadigd, moet in het water gelegen hebben. Veel bladen zijn onleesbaar geworden, soms is het schrift helemaal uitgewist.

Uit wat leesbaar bleef, vis ik uit voor Altena en Donk.
Altena in Adegem.

f° XIX.

1. upten 21sten dach van wedemaent anno 1406, so was ghemeten den busch Altena, dat men heet « in den polre » tenden der langher dreve..., ende es groot vonden bi der mate 4 ymete 1 line ende 58 roeden.
2. noch ten selven tiden eene plaetse van bussche, bi de straete die comt van onder dike ende loopt t eclowart, ende is groot vonden bider mate 5 l. 24 r.
3. noch ten selven tiden eene plaetse van bussche, oost van 't hof Altena, ende es groot vonden bider mate 2 ym. 2 l. 64 r.
4. int jaer 1406 upten 9sten dach van hoymaent was ghemeten bi Tamsin Vromboude den landmetere van eclo - den busch die men heet « smaechs busch » ende was groot vonden 10 ym. 32 r. hemelbreet ⁽¹¹⁾.

f° XXXVI.

5. ghemeten int jaer 1403 upten 4den dach van hoymaent, per Pieter de Mueninc « den oostbusch » groot 10 ym. 1 l.
6. ghemeten den busch die men heet « die oost-leke » es groot 8 ym. preter 4 r., ligt zuid-oost Altena, de langhe dreve an de westside, tcorte drevekin in Veldekinsdamme.
7. upten 23sten dach van Wedemaent bi Pieter de Monec landmetere den busch, die men heet « die langhe stringhe » es groot 9 ym 2 l. 67 r.
8. item so leghets 5 ym. 86 r. « in den orzelhouc » tusschen onse lande ende onze busschen an alle ziden.
9. ghmeten upten 12sten dach van Wedemaent a° 1408, eene plaetse van bussche, groot zijnde 12 ym. 2 r. ghemeten bi Boidin Soyaerde van Somerghem landmetere.

f° XXXVII.

10. ghemeten upten 7sten dach van hoymaent anno 1405 bi Gillis vander Haghe den landmetere t Altena den busch, die men heet « den claver busch, die es groot 26 ym. 2 l. 38 r.
11. item upten vors. dach ghemeten bi den vors. Gillis vander Haghe noch 1 gem. 2 l. 4 r. ligghende « in den Orzelhouc ».

Altena heeft dus volgens dit handboek uit het begin van de 15e eeuw, minstens 93 gemeten bos tegenover 44 gemeten landbouwland.

Donk - Maldgem

f° XXXII.

1. upten 21sten dach van wedemaent anno 1406, so was ghemeten den busch te Donk, die men heet « den westbusch ende den berckebusch » ende es groot bidermate 18 ym. 1 l. 89 r. Den vors. busch was ghemeten bi Jan De Vulder.
2. den 18sten dach van meye a° 1420, so was ghemeten bi Pieter vanden Heede ghezwoeren landmetere den hau, di men heet ...., groot 2 l. 15 r. ; it. 1 l. 66 r. ; it. 1 ym. 80 r. ; it. 7 l. 25 r. ; it. 1 ym. 40 r. ; it. 1 ym. 68 r.

somma 7 ym 1 l. ptr. 3 r.

3. den 21sten dach van pietmaent int jaer 1408, doe was ghemeten bi Gillis vander Haghe den landmetere, den busch die men heet « scoudebrouc » ende desen vors. busch es groot vonden - hemelbreet 11 ym. 2 l. 53 r.
4. den laetste dach van weidemaent a° 1421, so was ghemeten bi Jan Coolmus gezwoeren landmetere in Moerkerke, den busch die men heet « den quaden hau » ende es groot vonden bider mate 16 ym. 97 r.

Dus volgens de leesbare tekst is er voor Donk - buiten land en heidegrond, reeds 54 gemeten bos.

B. UITBATING.

Het verbruik van turf als brandstof in het hospitaal vermindert en verdwijnt tenslotte.

In 1416 wordt nog een zending turf verstuurd uit Etten, de enig overgebleven turfuitbating van het hospitaal, gelegen in Noord-Brabant. Alleen al voor transportkosten wordt 52 lb. betaald voor 2 schepen met elk 12 last turf ⁽¹²⁾.

De vervoerekosten worden steeds maar duurder, met al die tolgelden.

De volgende jaren wordt nog wel turf aangekocht, maar geleidelijk schakelt men volledig over op brandhout. Brandhout dat geleverd wordt door de eigen naastbij gelegen hoeven van het hospitaal. Het hof « ter Elst » in Oostkamp, « ten Briele » in St-Michiels, « de Westscheure » in St.-Andries, het hof te Oedelem en « ter Lepe » in Aartrijke. Het hout, niet nodig voor eigen gebruik, uit het verder afgelegen Meetjesland wordt gewoonlijk verkocht.

Volgens rekening 1417 is het hof te Donk verpacht aan Jan vander Zeelke en Bouden Cloosterman, alsdan groot wesende van « wilder-

nessen, heyden en winnende land, $\pm$ 175 gemeten, den hoop vercijnst somme 80 lb. ».

Het goed Altena in de prochie van Woestwinckele aen Zegher van Buederwaen, (het landbouwland) groot wesende 44 gemeten winnende lands « mitsgaders meer wildernessen ende heyde, daartoe behorende, den hoop omme 40 lb. ».

Voornoemde pachters van Donk en Altena zijn tevens ook de boswachters voor het hospitaal, en bovendien nog zelfstandige houthandelaars.

Als houthandelaars kopen ze veelal « de hau op stam » van de hen toevertrouwde bossen. De koper moet de talie laten afkappen en opbinden in bussels, in daguur of in tasse (¹³).

Daarna, wordt het brandhout door hen weer verkocht aan het hospitaal of aan anderen.

Na het kappen van de talie - en opruiming wordt het bos gekuist. Een bos kuisen betekent : « rumene » van alle bramen, opnieuw uitdelven van de grachten die het taliebos verdelen in « stringhen » en de zorgen voor de ontwatering. Verdroogde of « riscaelde » (¹⁴) bomen verwijderen, alsook eventuele boomstammen die te dicht bij elkaar staan. De bomen worden dan ook vaak gesnoeid, de zware takken in slieren of fasselen gekloven en gebundeld (¹⁵).

De boeren kopen zo nodig droog hout om de fornuizen te stoken, dilte of boonpersen, bandroeden voor de strodaken, wissien voor manden, bilk of weidestaken, zwaardere talietakken voor karrekoten en fijnere takken voor erweterijsels en afdamming. Ook bakkers gebruiken rijzen en fasselen om hun oven te heten, en brouwers om de brouwketel te stoken, zonder te spreken van zwaarder hout, nodig voor het onderhoud van de gebouwen of de uitrusting van het bedrijf.

Zo verkoopt het hospitaal de hauw van 21 gemeten bos aan Zegher Buederwaen, elk gemet à 6 lb., comt 132 lb. Hetzelfde jaar koopt het hospitaal aan hem 6 last fasselen terug, elk last à 34 lb., comt 208 lb. (rek. 1417).

In hetzelfde jaar 1417 staat nog vermeld voor « barninghe » :

- van eene scepe hout te bringhene van Veldekinsdamme.
- van 8050 ghebonden rijns te bringhene bi Bo. Cloosterman en Jan vander Zeele, 44 lb.
- van 4646 ghebonden fasselen te bringhene, 25 lb.
- van 300 tachouds tebringhene, 33 s.
- van 110 rijns ende fasselen, 6 lb. 12 d. ».

Ieder jaar wordt aldus ergens houw verkocht en brandhout terug aangekocht. Volgend lijstje als voorbeeld.

Houw verkocht.

Brandhout aangekocht.

Jaar	Donk	Altena	Totaal	
1402	120lb.	156	276(1)	voor :
1407	72	264	476	55 lb
1411	240	163	403	221
1413	532	248	822	365
1414	282	176	576	298
1418	178	108	297	235

(1) in het totaal steken ook inkomsten verkochte houw, uit andere hoven.

Een goede uitbating van de bossen vergt ook regelmatig uitgaven voor onderhoudswerken en toezicht. Regelmatig kappen van de talie, kuisen van het taliebos, eventueel aanplantingen van stekken en plantsoenen, labeurwerk en bemesting, « betunen ».

Pachters moeten betaald worden voor het labeurwerk met paard en ploeg, en wagen voor aanvoer van vette. Wielmakers en zadelmakers voor herstel aan materiaal. Voor het toezicht moeten boswachters worden aangesteld.

Ook de boswachters moeten gecontroleerd worden, zoniet komt gemakkelijk misbruik van vertrouwen. Zo het geval van Zegher f. Arnouds van Buederwaen, gheseyt Donvervaerde in 1427 ⁽¹⁶⁾.

Eind 15e eeuw komt het brandhout verstookt in het hospitaal, veelal uit de bossen bij Eeklo : Altena, ten Moere, of Donk.

De uitbating, de houw, het opmaken van het brandhout blijkt dan te gebeuren onder het toezicht van een broeder, nl. de bekende broeder Jan Floreins, de besteller van enkele beroemde Memling-schilderijen.

Wat niet verbruikt wordt in het hospitaal of op de boerderijen zelf, werd verkocht.

Zo geeft rekening 1479 - 80 f° 53 in « ontvangsten diversen :

- vercocht Janne Kempe - den hau van de noordersche busschen te donc - 8 gem. 2 li. om 9 lb. tgemet, comt 78 lb.
  - Janne Vlaenderman, 16 gem. hau te donc om 7 lb. 4 s., comt 115 lb.
  - Vincent Warnart 14 gem. 2 li. busch ligghende t eeclo om 220 lb. Kleinere ontvangsten worden gemeld voor verkoop van hout uit Leke, ter Lepe in Aartrijke en Zedelgem.
- Dezelfde rekening geeft in « uitgaven diversen : ghesijn bi broeder Janne Floreins - te Veldekinsdamme omme de busschen te bewaren

ende doen bedelven, de berninghen te doen maken, de percheelen van rente ende pachters te ondersoucken, daeromme verteirt 88 lb.

- noch bi br. Janne Floreins van onsen busschen omtrent eeclo omme te doen bedelvene 62 lb. ».

Rekening 1480-81 geeft voor verbruik in het hospitaal, in rubriek

« grooten coste van den huse » f° 64, voor berninghe :

de costen vanden berninghe draghen bij der leveringhe van broeder Janne Floreins :

42.121 fassseelen

40.420 rijsen binnen desen jare hier ghesleten daer of de costen belopen - mids zinen verteirde costen daeromme ghedaen, ende met 300 blocken hier te bringhen, tsamen 395 lb. ».

III. Eind 18e eeuw

De tweede helft van de 18e eeuw is gekenmerkt door een bijzondere activiteit om de natuurlijke rijkdommen van de bodem uit te baten.

Onder het Oostenrijks Bewind, vooral met de regering van Maria-Theresia (1740-1780) ziet men bij ons een krachtige vernieuwing en ontwikkeling in de nijverheid, handel en verkeer en landbouw.

Tengevolge van allerlei invloeden : vooruitgang van de natuurwetenschappen, denkbeelden van Verlichting en Fysiocraten, toename van bevolking, wordt gezocht naar nieuwe bestaansmiddelen.

Dit bracht een hele trend op gang. Ook meer intensieve landbouwuitbating met betere werkmethodes, teeltkeus en bemesting. Eveneens hernam op spektakulaire wijze de ontginning van heide of veld. Alle belemmeringen als tol- en barrièregelden, die het verkeer stremden werden zoveel mogelijk verwijderd. Nieuwe wegen en vaarten aangelegd.

De stijging van prijzen en pachten stimuleerde het persoonlijk initiatief, weldra gesteund door de regering via vrijstelling van grondbelasting bij omwerking van heide tot land- of bosbouw.

De rekeningen van het hospitaal op het eind van het oud regiem tonen daarvan de weerslag. Niet alleen werd de afgebroken ontginning van het Vloethemveld - begin 15e eeuw - nu opnieuw hernomen en doorgevoerd.

Maar ook in het Meetjesland wordt met vernieuwde energie de bosbouw nog uitgebreid.

A. BOSAREAAL

Donk - Maldegem

Volgens de kaart van landmeter Vermeesch was in 1760 het « meeste Goed » nog 289 gemeten groot.

In 1776 is dit hof verpacht aan Martinus Coene en nu 275 gem. groot, « mids het maecken van het bedde tot de calcydewegh van Brugge naar Maldegem ».

In 1778 wordt de pacht aan Martinus Coene hernieuwd, maar nu reserveert het hospitaal 93 gemeten voor bosbouw zodat Martinus Coene enkel nog 181 gem. gebruikt.

Daarop worden deze gereserveerde 93 gemeten publiek verpacht « aan de minstbiedende de naeste voor 12 jaeren, 't eerste in te gaen met bavo 1779, ende van nu voorts te mogen schueren hetselve veldt, omme te maecken cultivabel landt ».

- de eerste partij, van beide zijden de nieuw gemaakte dreve tot 8 gem. 2 l. 10 r° werd toegewezen aan Pieter van Hevel voor £ 1-9-0 gr.
- de tweede partij 10 gem. 1 l. 45 r° aan Pieter van Damme voor £ 1-15 gr.
- de derde partij 7 gem. 1 l. 35 r° aen Gaspar De Rycke voor £ 1-4-8 gr.
- de vierde partij 2 gem. 1 l. 94 r° aen Martinus Coene voor £ 0-12-6 gr.

In hetzelfdejaer wordt nog van deze 93 gemeten, 2 gem. veld « bezayt met rugghe ende eeckels, die zullen vergroyen in proffytte van den hospitale. En in de maand meye 1779 salder besayt worden twee partijen, ook van hetselve veldt, tsaemen groot 14 gemeten met maste saet.

Het resterende veldt ende veldtbusschen blijven vergroyen in prof-fytte van hetselve hospitaal » (¹⁷).

Het ander hof te Donk « Het Nieuwhof » werd verpacht aan Frans Roels, 144 gem. 19 r°.

Ook uit dit hof wordt nu door het hospitaal ruim 20 gemeten voor-behouden voor boshouw, « gereserveerd » of « an sich getrokken » zoals de rekeningen dit zeggen.

Onder die 20 gemeten, die voorbehouden worden - horen ook 4 gem. 50 r° heide-bos bij de Raepenbrugge in St-Laureins en 1 gemet in de wijk « het Maenschijn » (¹⁷).

Ecklo

Ook het goed « ten Moere » verliest nog grond, 9 gem. 2 l. 30 r° wordt door het hospitaal « naar sigh getrocken omme te maecken tot

bosch ». Ook de « canthagen blijven vergroyen in proffytte van het hospitaal ».

Uit het hof Altena, in 1781 70 gemeten en verpacht aan Joannes Versyp wordt voorbehouden :

- 1 gemet land tot het maken van een kwekerij voor jonge boomkens, « lopend langs de dreve naar Nieuwendorpe tot aen de Waegebrugge, waer teynden deze partije gemaect is een aerd tot legghen van vette ende van hout voor den pachter van Altena ⁽¹⁸⁾.
- Bij Altena wordt ook nog wat grond vrijgemaakt voor 3 huisjes, waar de boswachter Frans de Neve en medewerkers wonen.
- Alsook 18 gemeten bos, waarvan de opbrengst van de verkochte hauw telkens zal vermeld worden in een speciale rubriek.

Inderdaad volgt nu in iedere rekening een speciale rubriek, met opgaaf van naam, ligging en oppervlakte van het bos, het jaar van de verkochte talie en eventueel de opbrengst van de verkochte talie.

Later wordt het bosareaal voor het Meetjesland in 10 hauwen verdeeld.

Deze rubriek heeft als hoofding : « Ontfanck van bosschen ende taillie van houtte in de ambachten Somerghem, Adeghem, Oostwinckel, Maldeghem, Veldekensdamme, Eeclo ende Raveschoot.

Deze hospitale competeert in de geseyde ambachten de naervolghende bosschen, de gonne onverpacht sijn ende blijven vergroyen thaeren proffytte ende jaerlicx den hauw vergoght wordt ».

Volgt als specimen zulk een rubriek voor het jaar 1776, f° 61 v° en volgende :

Ontfranck van bosschen en talie.

- 1 Sint Jansbosch gelegen tenden de Moere-dreve op Eecloo, groot 9 gem. 1 l. 30 r°, gecapt te Kersmisse 1772.
- 2 Den Elzenbosch, groot 16 gem. 1 l. 40 r° op Adegem, gecapt te Kersmisse 1772.
- 3 Den Waele-bosch, 5 gem. 86 r°, gecapt Kersmisse 1772.
- 4 De 5 lijnen op Adegem, gecapt Kersmisse 1772.
- 5 D'helft van Braembosch op Oostwinkel, 10 gem. 2 l. 20 r°, de talie vergoght 1773.
- 6 Den Braembosch op Oostwinckel, 16 gem. 2 l. 32 r°, talie vergoght 1773.
- 7 Het verbrande Nieuwlant op Adegem 5 g. 71 r°, talie vergoght 1773.
- 8 Het Elzeboschken op Adegem, 1 g. 1 l. 200 °r, talie vergoght 1773.

- 9 Den grooten Hauw op Adegem, 17 g. 2 l. 92 r°, talie vercocht 1774.
- 10 De Kleinen Hauw op Adegem, 1 g. 2 l. 95 r°, talie vercocht 1774.
- 11 D'halft van den Jongen Braeckelbosch, 10 g. 2 l. 20 r°, talie vercocht 1774.
- 12 Het Boschken, 4 g. 50 r°, tusschen de Celie ende Stroobrugge, talie vercocht 1774.
- 13 De partije bosch, loopende op Sinte Lauwereyns dichte bij de Celiebrugge, al den westcant van de vaert op de Lieve, 3 g. 1 l. 33 r°, talie vercocht 1774.
Van de 5 pcsten der vercochte talie op den 8 dec. 1774 (nr. 9 tot 13) ontfaen vanden stockhouder ⁽¹⁹⁾ Vermeesch de somme £ 99-0-7 gr.

1775 :	£ 515-0-9
1776 :	£ 99-0-7
somme suyver :	£ 614-1-4 ⁽²⁰⁾ .
- 14 Sint annebosch op Adegem, 10 g. 1 l. 88 r° gecapt 7-9-1775.
- 15 Den Wulgenbosch op Adegem, 12 g. 2 l. vercocht 1775.
- 16 Den busch genaemt « den tweeden slaggh » voor desen gegaen hebbende met de hofstede van Wwe. de Cant, 3 g. gecapt 1775.
- 17 Den bosch genaemt « het Houcke bosch » op Oostwinckel, 3 g., gecapt 1775.
- 18 Den bosch genaemt « het Houcke bosch » op Eeclo ± 200 r°, gecapt 1775.
- 19 Den bosch ligghende op St-Lauwreyns, tusschen de Celie ende Raepenbrugge tegen het « Lieve Straetken » 4 gm., gecapt 1775.
De 6 posten (nrs. 14 tot 19) is de talie vercocht den 7 novembre 1775, onfaen de somme van £ 481-6-1 gr., synde de suyver portée.
- 20 Den bosch loopende langst de St.-Jansdreve op Eeclo, met de helft van de dreve, 22 g. 2 l. 30 r°, de talie vercocht 1767.
- 21 Het Cappoen boschken op Adegem, 2 g. 2 l. 30 r°, de talie vercocht 1767.
- 22 Den St-Jansbosch over de Lieve, over het houtte Wambaes, tevoren gebruyckt geweest bij de hofstede Jan Stroo op Adegem, de talie vercocht 1767.
- 23 De partye genaemt « de drye Bilxkens » op Eeclo, te vooren gebruyckt geweest bij de hofstede Jan Piessens.
- 24 De partye bosch bij het Vossenhol op de wijk de Kleine Burkel, op Maldegghem, int stadhuys vercocht int passeeren naar Eeclo, deze partye zijn vercocht den 5den en 6den nov. 1776.
- 25 Den Waelebosch, 9 1/2 g. 1 l. 1 r°, op Oostwinckele, talie vercocht 1767.

- 26 Het « Houcke Boschken » op Eeclo, 1 gem. op Adegem, vercoght 1768.
- 27 « Den Abeele putbosch » op Adegem, met d'helft van de dreve, 10 g. 68 r°, gecapt Kersmisse 1768.
- 28 « Den maete of maegden bosch », op Oostwinckel, 10 g. 1 l. gecapt 1768.
- 29 « Het Boschken » 4 gem. 2 l., gecapt Kersmisse 1769.
- 30 « Den Oostbosch » op Adegem 8 g. 1 l. 10 r°, gecapt 1769.
- 31 « Den Nederlake bosch » op Adegem, 8 g. 1 l. 10 r°, gecapt 1769.
- 32 Den bosch genaemt « de seven gemeten » d'helft op Eeclo ende Adegem, 4 g. 2 l., gecapt Kersmisse 1769.
- 33 Den bosch genaemd « de aght gemeten » op Adegem, 6 g., gecapt 1770.
- 34 « Het Kivitte bosch » op Oostwinckele, 10 g. 58 r°, id.
- 35 « Den Claverbosch » op Adegem 13 g. 2 l. 48 r°, id.
- 36 « Den Schraevenbosch » op Adegem, 3 g. 1 l. 57 r°, id. 1771.
- 37 « Den Waelebosch » op Adegem 22 g. 1 l. 24 r°, id. 1771.
- 38 Den hauwe van « den Jongen Bosch » aen het Wambaes, van het gebruyckt geweest van d'hofstede aen Veldekensdambrugge.
- 39 « De twee lijnen » aen het Verbrande Nieuwland, 1 l. 8 r°, aen de hofstede ende sompelinghe van het Braembosch, 5 l. 22 r°, synde ten deele geleydt met de hofstede genaemt Altena, gebruyckt door Verssijp.
- 40 « De 3 gemeten 90 r° bij den legher f° 12 art. 2, eene dreve beplant met boomen ende syn vergroyende in proffytte van desen hospitaele ».

Kaart van *Dever* : Het goed Altena en omgeving op het eind van het oud regiem (uit A.S.J.H. - Dienst Inspectie Landgoederen).

B. AANLEG NIEUW BOSCH.

Het archief bezit voor die tijd voldoende gegevens die toelaten een juist idee te vormen, hoe een bos wordt aangelegd en uitgebreid.

Vroeger werd bij verpachting, de oppervlakte der hoven gewoonlijk aangegeven met de formule « onder winnende lants ende mersch, mager bosch ende velt ». Alles te samen, « den hoop » verpacht voor een bepaald bedrag.

De pachters lieten hun vee grazen in het veld, paarden en rundvee, schapen en varkens. Met het gevolg dat veel schade werd gebracht aan den normale opgroei der jonge scheuten in het bos. Wanneer het hospitaal plant een veld meer rationeel uit te baten - als eigenlijke bos-teelt, wordt vooreerst dit veld onttrokken uit de pacht, « gereserveerd » « ten proffijtte van den hospitaale ».

Na ingewonnen advies en overleg, werd het veld « an sich getrocken » en in kleinere gedeelten opnieuw verpacht « voor een appel en 'n ei » voor een aantal jaren onder voorwaarde dit veld « in culture » te brengen, ofwel nam het hospitaal zelf de ontginning in handen. De laatste methode was de vlugste manier, maar kostte ook het meeste geld.

Een planning en bestek werd opgemaakt - het werk in aanbesteding uitgegeven (²¹).

Dreven werden getrokken door het veld, weerzijds bomen geplant, brede grachten gedolven. Op gelijke afstand kleinere grachten gedolven midden het veld en verbonden met de diepere grachten en beken.

Aldus werd voor een goede afwatering gezorgd, het veld in « stringhen » verdeeld. En tevens met de dreven een toegangsweg aangelegd - voor de verdere werkzaamheden en vervoer met paard en kar.

Volgt het opruimen van het veld. Talie en eventueel opgaande bomen gekapt en geveld. De ruelingen of wortelstruiken uitgedolven. Vaak het overgebleven spul : onkruid, bramen en klein struikgewas in brand gestoken. Ofwel de bovenste heidelaag met een grote hauw afgekapt in zogenaamde heideplaggen of turven, welke dan gedroogd en verbrand werden. De as ervan, ontzuurt de grond.

Dikwijls werd het veld, na een eerste omploegen, in de eerste jaren bezaaid met vruchten : rogge, boekweit, koolzaad, klaver en haver ; gemakkelijk groeiende vruchten in lichte grond om zo het land te verbeteren.

Als het land dan eindelijk gereed komt, volgt het zware labeurwerk, het diepgronden en de bemesting, want jonge planten hebben voedsel nodig. Veelal wordt dit zware werk verricht door de naburige pachters, met ploeg en een koppel paarden (²²).

Bemesting.

In die tijd gebruikte men nog uitsluitend natuurlijke meststoffen. Kunstmest is van later datum en gebruik (Von Liebig °1803, † 1873).

Voor bemesting gebruikte men alle soort as, het meest houtas, en stalmest.

Het hospitaal verpachtte toen nog drie blekerijen in de Westmeers en omgeving, waar vroeger de ramen stonden. Daar werd lijnwaad gebleekt.

Veel hout werd verstookt om de ketels te verwarmen tot het zuiveren van het lijnwaad en achteraf te bleken. Regelmatig werd die blekersas opgekocht door het hospitaal voor de bemesting. Ook zwarte as, turf, « ouillie-as ». Nog vernoemd kalk, vette aarde, en stalmest, beir, kiekevette en schaapskeutels ⁽²³⁾.

Aanplanting.

Gebeurt door bezaaiing, vooral dennen of mastenzaad. Ook door planten van stekken, plantsoenen of potstaken ⁽²⁴⁾.

Deze komen uit de eigen kwekerijen of worden elders aangekocht. Bij elke bosteelt van belang worden kwekerijen aangelegd. Zo heeft het hospitaal kwekerijen te Altena, ten Moere, Donk, Oedelem, Aatrijke en Leke.

Volgens de rekeningen van gans de 14e eeuw werden hier steeds veel wilgen gekweekt, eiken, berken, elzen en essen, linden iepen en olmen, abelen en populieren.

Onder de fruitbomen het meest vernoemd appel en perebomen, notelaars en kerselaars ⁽²⁵⁾.

Maar op het eind van de 18e eeuw en 19e eeuw, worden zoveel soorten en variëteiten bomen en struiken ingevoerd, dat men er de tel bij verliest. Vooral dan naaldbomen of koniferen.

In gans de 14e eeuw wordt in de rekeningen van het hospitaal geen enkele maal een den of een beuk vernoemd. Maar in 1778 horen we voor het eerst een nieuwe geluid. Met het reserveren van de 92 gemeten heide voor bosbouw te Donk, schrijft men : « in de maand meye 1779 salder besayt worden twee partijen van hetselve veldt, tsaemen groot 14 gemeten met mastesaet.

In rekening 1777 lezen we : « betaeld aen Jo^v Cornelis £. 22-10-0 g. voor levering van 290 bucke plantsoenen en in rek. 1778 betaeld aen Jo^v Hergodts £ 8-15-0 g. voor 150 bucke plantsoenen ».

Volgens A. Verhoustraete werden de dennen bij ons ingevoerd door de familie De Merode's, de toenmalige heren van Aalter. Blijkbaar was deze den reeds gekend in de 17e eeuw in de Kempen, maar in Vlaanderen nog niet.

De Merode's waren Brabantse-Kempische heren (Merode - Westerlo). In 1772 werd veel veld gescheurd in Aalter, en met sparrezaad bezaaid. In 1811 was daar reeds 262 ha bos, waarvan 75 ha. dennen ⁽²⁶⁾.

De beuken werden eveneens bijzonder aangeplant tijdens het Oostenrijks Bewind, vooral van 1788 tot 1794 in het Zoniënwoud. Het grootste deel, twee derden, werd met beuken beplant. Op het eind van de 18e eeuw was het Zoniënwoud nog 12.000 ha groot, de leemgrond leek bijzonder geschikt voor beukenteelt.

Maar achteraf bleek dat de zware beukenkruin en het grote blad weinig zonlicht doorlaat, en de bodem verzuurt.

Vanaf die tijd dateren de statige beuken in onze parken.

Wat de beuk en de eik is onder onze loofbomen, is onder de naaldbomen de den (*pinus sylvestris*) ook mastboom genoemd, de spar (*pinus abies*) en de lorkeboom (*larix*). Deze laatste verliezen hun naalden in de winter. Deze naaldbomen groeien gemakkelijk in lichte, zandige grond, en werden toen veel gezaaid in het Meetjesland. Volgend lijstje tot verduidelijking :

rek. 1777 Jo^v Cornelis levert 290 b bucken en abeele plantsoenen voor £ 22-10-0 g.

rek. 1778 Jo^r Hergodts 150 buckeplantsoenen voor £ 8-5-0 g.

rek. 1779 Jan Timmermans 475 buckeplantsoenen voor £ 17-0-1 g.

rek. 1782 Jan Sprackman 60 pond « mastesaet » £ 11-17-1 g.

id. in 1784 levert nog eens mastesaet voor £ 10-16-1 g. en 2000 doorneplanten.

rek. 1783 Jonker Charles-Albert-Emmanuel De Schietere, heere van Caprijke levert 7000 eecke stecken en 150 buckeplantsoenen voor £ 11-0-0 g.

rek. 1786 Jonker Jan François van Meldert tot Oudenarde 3700 stecken voor £ 2-16-9 g.

rek. 1788 Jacques Moke 10 vaeten buckenoten ende 4 vaeten berckesaet voor £ 5-2-8 g.

rek. 1791 dan is de leverancier Driutius tot Loven, van 80 pond mastesaet voor £ 17-9-0 g.

Benevens deze nieuwere soorten vermelden de rekeningen nog steeds de oudere aanplantingen van 5.500 berkeplanten en 9000 elzenplanten (1771), abelen en olmen (1874).

Mijnheer J. vande Kerckhove, deken van Gistel, levert 11.000 eke stekken in 1777, en nog eens 31.100 eke stekken in 1779 voor £ 17-17-0 g.

Aan Ignatius Neyt wordt in 1784 £ 8-15-9 g. betaald voor levering van 18.500 elzeplanten en 2000 doorneplanten.

C. VERDERE UITBATING.

Niet alleen de aanleg en omwerking van het veld tot bos vergde zware uitgaven aan arbeidsloon, vervoerkosten, bemesting en aanplanting. Ook daarna voor voortdurend toezicht en onderhoud.

Het hospitaal had verschillende beëdigde boswachters in dienst. In 1791 worden vernoemd : Jaak Verschelde voor de bossen te Oedelem en Donk, Pieter Potvlieghe voor Eeklo en Adegem, Jan Haneca voor Vloethem ⁽²⁷⁾.

Rek. 1788 vermeldt nog Jan Neyrinckx van Dudzele « die moet sorghe draegen voor de bosschen van het hospitaal op Zuykerkercke en Uytkercke », benevens de 8 gemeten bos te Dudzele zelf.

Doorgaans genieten ze kosteloos van een huisje en wat grond, kledij en schoenen, een jaarlijkse wedde en bijvergoeding voor speciaal werk - als het tekenen van bomen en het opstapelen van de bussels bij het taliekappen ⁽²⁸⁾.

Als gewone onderhoudskosten worden elk jaar belangrijke uitgaven geboekt. Aan de bode van Eeklo Guillaume van Genagte « voor de boswachter en zijn wercklieden, voor ghedaene delvinghen in de bosschen, maecken van straeten, dreven, ende planten en snoucken op Eecloo, Adegem, Waerschoot, per journalliere notitie, £ 91-12-4 g. » (1770, f° 99 r°).

Aankoop taliehout.

Aangezien de talie elk jaar publiek verkocht wordt, moet ook elk jaar brandhout aangekocht worden door het hospitaal. In de uitgaven der rekeningen vindt men dan ook een rubriek genaamd « betaelinghe van ouillie-coolen en brandhout » ⁽²⁹⁾.

Hieruit blijkt dat rond de jaren 1770 het verbruik van steenkool vrijwel nog miniem is, maar geleidelijk toeneemt. Meestal wordt brandhout verstoekt.

Volgens de resolutieboeken ⁽³⁰⁾ geschiedt de levering van brandhout bij aanbesteding « de minstbiedende de naaste ». Vaak zijn de leveranciers pachters van het hospitaal : uit Oostkamp, St.-Michiels, Oedelem, Maldegem-Donk, Syssele, Aartrijke, Zedelgem, Snellegem, en desnoods ook uit de omgeving van Eeklo.

Elk jaar wordt de kennisgeving van de publieke aankoop als kerkgeboden aangeplakt aan de ingangspoort van het hospitaal, aan de Kruis-, Gent-, Catherine- en Smedepoort, op den burg en de vismarkt.

Als brandhout koopt men veelal « eecke en murwe fasseelen ⁽³¹⁾, eecke blocken, backersrijsen en cleene rijsekens ». De leverancier moet het brandhout leveren in de boeie van het hospitaal vanaf 1 september tot uiterst 1 november, « de eecke endemurwe fasseelen van Oostcampse gauwse ⁽³²⁾, ieder lanck vier en halve voet, te midden dick vier en half palmen, ende van drye uyterlick vier stocken in eenen bandt » ⁽³³⁾.

Het hout moet « ten bequamen saysoene syn gecapt, niet geoorloft eenig hout, tsy blocken ofte fasseel te leveren, dat desen jaere ende winter is gecapt of gevelt ».

Met de Franse Revolutie komt een korte onderbreking in de bos-exploitatie, vooral tijdens het schrikbewind van de Nationale Conventie en het Directoire, de algemene ontreddering en het gebrek aan geld-middelen. Na de staatsgreep van Bonaparte in 1799 komt meer orde in het nieuwe staatsbestel, en herneemt de activiteit in de bosbouw.

Als overzicht, in 1799, heeft het Sint-Janshospitaal een bosareaal ge-reserveerd :

- voor 't Meetjesland
verdeeld in 10 hauwen meer dan 318 gemeten, de heide is practisch volledig omgewerkt tot bosbouw. Voeg daarbij de meer dan 42 gem. bos te Donk, maakt een totaal van minstens 360 gemeten.
- voor Oedelem, 58 gemeten.
- Dudzele-Uitkerke-Zuierenkerke, 36 gemeten.
- St.-Andries, in de Paal en Sysseellanden, 5 gemeten.
- St.-Michiels, 6 gemeten.
- Oostkamp, in 1791 wordt 41-1-46 gem. gereserveerd uit de hofstee « ter Elst » in optie tot bosbouw.
- Aartrijke, gereserveerd in 1783, al wat overbleef van de hofstede « ter Lepe », gebruikt door Jacob Cool, meer dan 87 gem., in optie tot bosbouw.
- Leke, in 1781 was reeds 7-0-18 gem. bebost.
- Vloethemveld, behalve
de Hofstede noortweghe, 98-1-95 gem. verpacht aan Cornelis Alle-meersch.
aan De Keyzer 21 gem. in erfcijs, nog deels veld.
aan Haneca 6 gem., nog deels veld.
Heyndrickx 6 gem., nog deels veld.
Warmoes, 11-2-0 gem., deels veld.
blijft nog gereserveerd in het Vloetenveld 541-2-26 r° - onder bos, vijvers en heide.

*
*
*

Hiermede komt een eind aan deze studie, echter nog niet aan de bos-exploitatie van het hospitaal.

Maar in de tweede helft der 19e eeuw slinkt het bosareaal, ten gunste van landbouw en industrie.

Intussen werden allerlei nieuwe soorten naald- en loofbomen inge-voerd uit Noord-Amerika en andere landen, zelfs uit China en Japan. Vernoemen we enkel die groene weelde van naaldbomen en struiken in bossen, lanen en parken. De grove den (*pynus sylvestris*), de zilver-

spar (abies), de fijne spar (picea abies), de lork (larix decidua), de Douglas, de tsyga's en thyja's, ceders en cypressen.

David Douglas o.a. stuurde hele scheepsladingen met kisten vol zaden van allerlei variëteiten uit Noord-Amerika naar Engeland.

Bertrand Jussieu zorgde voor de bevoorrading van « Le Jardin des Plantes » te Parijs, en het Trianon te Versailles. En werden vanuit deze centra verder verspreid.

Dat heeft ons landschap op merkwaardige wijze vernieuwd en verfraaid.

In de 20e eeuw versnelt echter de aftakeling van het bos. Door uitbreiding van de woonkernen, aanleg autowegen en autostrades, verkaveling voor buitenverblijven en weekend-huisjes « uit en thuis ».

Door aanleg van industrieterreinen langs de nieuwe ringbanen rondom de steden en langs de nieuwe verkeerswegen.

Dit alles vormt een stel nieuwe gegevens, dat vraagt om een afzonderlijke studie.

Bosbouw is niet langer meer een louter economisch probleem en bedrijf. Of een privilege van bevoorrechten.

Met de aantasting en vervuiling van de natuur, groeide ook het besef en de nood aan een gezond leefmilieu, waarvan de bomen de longen zijn.

Gelukkig werden in de laatste jaren door Staat, Provincie en bepaalde gemeenten enkele bossen en parken aangekocht, en toegankelijk gesteld voor het publiek.

Voor sommigen ook het contact met het wonder der schepping. Zelfs Voltaire schreef : « L'Univers m'embarrasse, et je ne puis songer que cette horloge existe, et n'ait point d'horloger ? ».

G. HIMPENS, 25 juli 1981.

BIBLIOGRAPHIE.

Baron de Poederlé, Manuel de l'Arboriste et du Forestier, Brussel, 1793, 3e uitgave.

Comte Goblet d'Alviella, Histoire des Bois et Forêts de la Belgique, Brussel, 1927, 3 delen.

en vooral *Hugh Johnson*, The International Book of Trees, in Nederlandse bewerking onder titel « Het Bomenboek » uitgegeven door Lomer & Rauning, Wageningen, 1974.

Voor ons gewest :

A. *Verhoustraete*, Het oostelijk deel van het Bulskampveld en de ontginning ervan, A.M., 1959.

Stan van Outryve d'Ydewalle, Geschiedenis van St.-Andries,

Stan. van Outryve d'Ydewalle, Geschiedenis van 't Veld, Brugge, 1921.

L. *Van Acker*, Heideontginning ten zuiden van Brugge, Biekerf, 1960.

A. *Lowyck*, Manier van Heideontginning 1773, Biekerf 1955, p. 52.

L. *Stockman*, Bomen en Tronken op het Ryselhof te...

Kaprijke in 1461, Biekerf, 1970, p. 340.

J. *Raes*, Taliehout en kanthagen, Biekerf, 1969, p. 105.

Voor Nederland :

A.E. *Beuger*, Ontginningsgeschiedenis in Nederland in de 19e eeuw, Spiegel Historiae, 1981, juli-aug., p. 400.

Voor Frankrijk :

Duhamel du Monceau, Traité de la culture des terres.

-
- (1) A. VERHULST, Het landschap in Vlaanderen, Antwerpen, 1964
E. DE REU, De moeren en de Turfproductie in de Vier Ambachten, onuitgegeven licentiaatsstesis, Rijksuniversiteit Gent, 1958.
K. LEENDERS, Etten en de Turf, Heemkundige Kring «Jan uten Houtte», Etten-Leur, 1980.
- (2) A. VAN ZUYTEN VAN NIJEVELT, Les grandes fermes en Flandre vers 1300, Ann. d'Em., Brugge, 1931.
- (3) E. PERROY, Les crises du XIVe siècle, annales, Economies, Sociétés, Civilisations, 1949, T. IV, p. 167-182.
- (4) werve = wervel, eigenlijk waterwilg, *salix caprea* (Van Dale).
- (5) A.S.J.H. Rek. 1332, het rekenjaar loopt van mei 1331 tot mei 1332.
- (6) L. STOCKMAN, Het Goed ten Moere te Eeklo, A.M., 1972, p. 121.
- (7) L. STOCKMAN, Het Goed Altena te Adegem, A.M., 1978.
- (8) COMTESSE DE LALAING, Maldegheem La Loyale, 1849, p. 379.
- (9) A.S.J.H. Rek. 1384.
- (10) A.S.J.H., Generalen Rentenboek, 5, D4, (± 1420).
- (11) Hemelbreet, staat tegenover bider mate. Hemelbreet beduidt de gehele breedte - lengte of breedte van het bos, de tussenlopende grachten, dreven of wegen inbegrepen.
Heide werd gewoonlijk niet gemeten, vroeger wel «omreden» door een grafelijke ambtenaar, ruiters of «equitator». Zie L. STOCKMAN, rideghelt en Blaseghelt, Biekerf, 1971, p. 206.
- (12) Eén last = ± 10.000 turven, 1 blok turf = ± 1 cm³.
- (13) In tasse = in aanbesteding.
- (14) Riscaelde bomen = die van binnen verdroogd zijn en verteerd, die boom is holde of «rieschelde». Als men hem veit, valt hij in «poermul» (DE BO).
- (15) G. ALTOOS. Een houtvenditie gereed leggen, Biekerf, 1978, p. 302.
- (16) A.S.J.H. Oorkonde nr. 1115/1427.
en J. MERTENS, Bepalingen omtrent de bezaaling, beplanting en behuizing in Ann. d'Em., Brugge, 1971, p. 245-260.
- (17) A.S.J.H., rek. 1778, f° 21.
- (18) Aerd = soort loskaai of stapelplaats.
- (19) Stockhouder = vendumeester, ambtelijke leider bij publieke verkopeningen.
- (20) De talie wordt gewoonlijk later verkocht, niet in het jaar dat ze gekapt is.

- (21) A.S.J.H., oorkonden nr. 142/1765 ; nr. 152/1770 ; nr. 154/1770. Met reflecties van den landmeter Huyssuene.
- (22) Rek. 1777, f° 98 r° : « aen Pieter Meurisse over een waele ofte verleggh ploegh om te gebruiken in de velderie.
Rek. 1779, f° 95 : « voor laheur en vervoer van vette, α 38-0-0 g. ».
- (23) Turfas, van gedroogde en verbrandde heideplaggers ouillieas, van steenkool. Rek. 1789 : « Levering van 37 hoedt en 4 vaeten schaepskeutels. - Levering van 480 vaeten asschen en kiekevete ».
- (24) Stekken zijn 1 tot 2 jaar oud, plantsoenen ouder - reeds 8 tot 9 voet hoog (BARON DE POEDERLE, Manuel de l'Arboriste et du Forestier, Brussel, 1793, 3e uitg., p. 17).
Potstaken, = vooral bij wilgen, takken die men groen in de grond poot of plant en nog wortel schieten (DE BO). Voet = 0,2743 m.
- (25) Rek. 1785 : « betaald aan sieur Albert Vandermoere voor levering van 27 appel- en 10 perebomen,
id. voor levering van 2000 abeele stekken en 30 appelaars.
Van ouds stonden veel notelaars in Maldegem, tot bevoorrading van het hospitaal tijdens de vasten.
- (26) A. VERHOUSTRAETE, Het oostelijk deel van het Bulskampveld en de ontginning ervan, A.M., nr. 10, 1959, p. 28.
- (27) A.S.J.H., Resolutieboek, F6, 1780-1795, actum 2-12-1791.
G. CAPPON, Vloethemveld en zijn boswachters, tijdschrift « Zillegem » 1980, nr. 4.
- (28) Rek. 1776, « ... aen Livinus Aernouts schoenmaecker tot Eecloo, voor maecken van schoenen voor de boswachters ende officieren £. 4-16-0 g. ; aen Carel de Prince over maecken van leersen £ 1-3-4 g. »
Rek. 1778, « ...voor levering van laecken en maecken van klederen voor de boswachters tot Eecloo, £ 21-4-0 g. ».
Rek. 1787, « ...betaelt aen sieur Jacques Dugardyn ende Jos. Roose voor levering van laecken, met het maecken casacke veste en broucke voor den boswachter van den hospitale op Eecloo, £ 5-8-9 gr. ».
- (29) Ouillie-coolen = houille, steenkool. Genoemd worden ingelse en fransche smedecoolen, gaillette-coolen (nootjeskolen). « Betaelt aan Dominicus des Camps £ 18-6-2 g. courant over den coop van 36 rasieren ($\pm$ 80 kgr.) houillie-coolen, door hem gekoght te Doornik, ende met de peerden ende waegen van desen hospitale getransporteert, daeronder begrepen d'oncosten van de voyage, mitsgaders 14 s. en 6 gr. betaelt voor de barriieren, assignaten 0-14-6, metallic specien 17-11-8 g. (Rek. 1794-98, f° 103).
- (30) A.S.J.H., Resolutieboek, F5, 1779 ad 1797.
- (31) Murwe of soghte fassael = uit zacht hout, staat tegenover hard hout als eek en beuk.
- (32) Gauwse = standaardmaat.
- (33) Bandt = dus hoogstens uit 4 stocken of slieren.

BEGIJNTJES VAN HET GROOT-BEGIJNHOF
SINT-ELISABETH TE GENT,
AFKOMSTIG VAN HET AMBACHT MALDEGEM

BAUTS, Marie Pieternelle fa Guilliame en Joanne Marie De Rijcke « Beggijntien ten hove van Sinte Elisabeth in Gendt ». Komt voor in de staat van goed van haar vader Guilliame Bauts fs Jan en Joanne Blommet† « binnen de Prochie van Sommergem in de haegstraete heere-lykhede van de Prosdije van Sinte Pieters » 22-2-1791 bundel 396, ambacht Maldegem - akte van 7 mei 1792 - R.A. Gent.

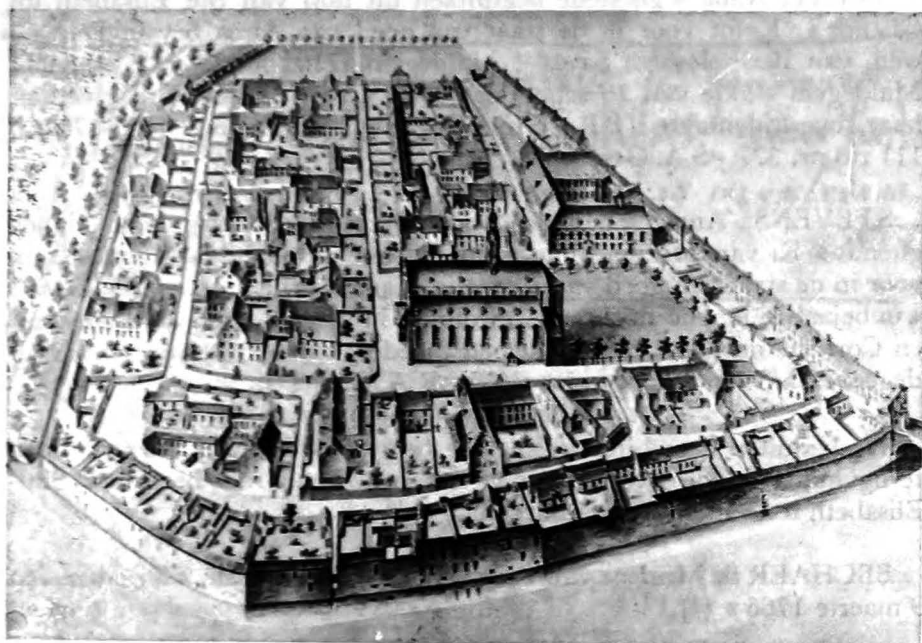
BEKAERTS, Marie en Petronelle, K. van Jan en Tanneken Roete fa Joos « wesende haer selfs bij staete van wesende geestelycke baginne in het clooster van St Elisabeth binnen gendt ». Komen voor in de staat van goed van Janneken Roete fa Joos† « jonge dochter » 31-3-1680 ambacht Maldegem, parochie Adegem, halfzuster van Tanneken Roete, bundel 63, ambacht Maldegem - akte van 15 mei 1680 - R.A. Gent ⁽¹⁾.

BEQUAERTS, Maria en Pietronelle, K. van Jan en Tanneken Roete fa Joos « beede haer selfs wesen geestelick Baggijntken in het clooster van Ste Elisabeth tot ghendt ». Komen voor in de staat van goed van hun vader Jan Bekart × Tanneken Roete fa Joos die † 11-2-1680 op ambacht Maldegem, parochie Adegem, bundel 63, ambacht Maldegem - akte van 15 mei 1680 - R.A. Gent ⁽²⁾.

DE BUSSCHER, Joanne Marie fa Bernardus en Susanne Crul « begijntjen inden grooten hove van Ste Elisabeth tot Gendt ». Komt voor in de staat van goed van Rosa Crul fa van wijlen Pieter en Joanne Van Hevele, welke Pieter fs was van wijlen Cipriaen Crul en Barbara Dyserynk, de voornoemde Joanne Van Hevele, 's overledens moeder was fa van Joannes Van Hevele en Susanne Matthys, † « bejaerde dogter » 92 j. oud LM parochie A 19-9-1792, bundel 399, ambacht Maldegem - akte van 11 januari 1793 - R.A. Gent.

DE RIJCKE, Judoca Marie fa Joannes en Marie Versluijs, † « begijntjen in het groot beggijnhof tot ghent » 1794. Komt voor in haar staat van goed bundel 404, ambacht Maldegem - akte van 20 november 1795 - R.A. Gent. Zie verder, haar overlijdensakte (P.R. Groot-Begijnhof overlijdens 1788-1796 nr. 328 f° 8 vso - S.A. Gent).

DE SMET, Marie fa Pieter en Pietronelle Pinckel « bagyne int groot bagijnhof van Ste Elisabeth binnen der stede van ghendt ». Komt voor in de staat van goed van haar vader Pieter de Smet fs Andries LM † parochie Adegem, juni 1694 × Pietronelle Pinckel, bundel 84, ambacht Maldegem - akte van 16 april 1695 - R.A. (Gent ⁽³⁾). Zie verder, haar overlijdensakte (P.R. Groot-Begijnhof overlijdens 1701-1787 f° 82 vso nr. 327 - S.A. Gent).

Geaqualleerde pentekening van het panorama van het Groot-Begijnhof
Sint-Elisabeth te Gent door P.J. Goetghebuer uit 1848.

(S.A. Gent ; Atlas Goetghebuer, F. 61 D. 35/5)

GEERAERT, Catharine fa Vincent en Joosijntjen Dobbelaere fa Lieven † « Begijntjen binnen thof van St Elisabeth int convent te pilvaex, binnen de stadt van ghendt » op 18-11-1695. Komt voor in haar staat van goed bundel 84, ambacht Maldegem - akte van 8 februari 1695 - R.A. Gent ⁽⁴⁾.

LAMBRECHT, Pietronelle fa Jaecques en Cornelia fa van Jan Staes fs Jan en van Catharina Braet fa Cornelis d'oude « ghestede begintien in het hof van Ste Elisabeth binnen de stadt van Ghendt » † Gent, 10-2-1714. Komt voor in haar staat van goed bundel 122, ambacht Maldegem - akte van 12 maart 1714 - R.A. Gent ⁽⁵⁾. Zie verder, haar overlijdensakte (P.R. Groot-Begijnhof overlijdens 1701-1787 f° 87 rto nr. 327 - S.A. Gent).

LEMAIRE, Marie « ghestede begintien in het hof van Ste Elisabeth tot Ghendt » fa Noel. Komt voor in de staat van goed van Anne Lemeire fa Noel † Maldegem op 29-8-1713, Jaecques Sey fs Jaecques wed. en H (ouder), bundel 123, ambacht Maldegem - akte van 22 januari 1714 - R.A. Gent ⁽⁶⁾. Zie verder, haar overlijdensakte (P.R. Groot-Begijnhof overlijdens 1701-1787 f° 91 rto nr. 327 - S.A. Gent).

SAVAT, Anne « ghestede begijntken int hoff van Ste Elisabeth tot Ghendt ». Komt voor in de staat van goed van Anna Sey fa Pauwels wed. van Bertholomeus Savat † Maldegem 1710, bundel 112, ambacht Maldegem - akte van 16 september 1710 - R.A. Gent ⁽⁷⁾. Zie verder, haar overlijdensakte (P.R. Groot-Begijnhof overlijdens 1701-1787 f° 111 rto nr. 327 - S.A. Gent).

STEVENS, Anne « bestede begynne int groot beginhoof binnen ghendt » K. van Marten Stevens en Jaecquemijnken Maeckaert. Komt voor in de staat van goed van Cornelia Maerckaert † LM op 30-11-1683 « onbejaerde jonghe dochter » gewonnen in × met Niclays Maerckaert en Cornelia de Keer, haar vader en moeder, bundel 69, ambacht Maldegem - akte van 16 november 1684 - R.A. Gent ⁽⁸⁾.

We besluiten deze bijdrage met de begijntjes die we hebben kunnen terugvinden in de overlijdensregisters van het Groot-Begijnhof Sint-Elisabeth te Gent op het stadsarchief.

BECHAERT, Marie « van t' convent ter spiegelen is overleden den 9 maerte 1766 » ⁽⁹⁾.

DE BRUIJCKERE, Anna Franccise fa Jacobs en Marie Claeys « gebortig van Adegem audt 80 jaeren beggijntjen van t Covent ter Velden is overleden den 3 maerte smorgens ten 3 uren 1781 » ⁽¹⁰⁾.

DE BRUIJCKER, Joanna Carolina fa Nicolaus « gebortig van Adegem, van het Convent ter Velden is overleden den 10 februari 1775 » ⁽¹¹⁾.

DE BRUIJCKERE, Joanna Cornelle fa Jacob « ghebortigh van Adeghem, van t' Convent der velden is overleden den 26 7ber 1768 » ⁽¹²⁾.

DE BUSSCHERE, Anna Marie fa Petrus en Pitronelle Matthijs « gebortig van Adegem audt 79 jaeren begyntjen van t' Convent ter Spiegelen, is overl. : den 13 7bre naer middag ten Een uren 1789 » ⁽¹³⁾.

DE PAUW, Barbara fa Joannes « ghebortigh van Maldeghem, van het Convent van Ste Elisabeth is overleden den 4 April 1772 » ⁽¹⁴⁾.

DE RIJCKE, Judoca Marie fa Joannes en Marie Versluijs « gebortig van Somerghem den 6 juli 1723 begyntjen van t' Convent ten hove is overl. : den 23 9bre snags ten jaren 1794 » ⁽¹⁵⁾. Niettegenstaande zij geboren is te Zomergem vinden we haar staat van goed terug in bundel 404, ambacht Maldegem - akte van 20 november 1795 - R.A. Gent.

DE SMET, Marie Livine « van het covent ter velde is overl. : den 27 februarie 1706 » ⁽¹⁶⁾.

LAMBRECHT, Petronella « van het groot covent is overleden den 10e febre 1714 » ⁽¹⁷⁾.

- Lijck -
 Joffr. Barbara de Pauwe, fa Joannes
 gebortigh van Adegem, van het
 Convent van Ste Elisabeth is overleden.
 den 4. April 1772.
 De Pauwe

Overlijdensakte van Barbara DE PAUW fa Joannes, † 4 april 1772 Gent
 (Groot-Begijnhof Sint-Elisabeth).

LEMERRE, Marie « van het convent ter Spieghen (sic) = ter Spieg-
 helen is overleden in april 1720 » ⁽¹⁸⁾.

MATHIJS, Emeliana Dorothea fa Piter en Anna Marie de dhurtere,
 « gebortig van maldegem audt 41 jaeren begyntjen van t Convent van
 Ste Christina, is overl. den Eersten maerte snags ten 3 uren 1795 » ⁽¹⁹⁾.

PEIRS, Martine fa Martinus « gebortigh van Aeijsdeghem is over-
 leden den 1 7ber 1773 van het Convent ter wijngaerde » ⁽²⁰⁾.

SAVAT, Anna « van t' groot covent is overleden den 27 meye 1753 »
⁽²¹⁾.

STANDAERT, Anna Marie fa Bernaerdus en Marie de baets « ge-
 bortig van Adegem den 22 julij 1769 begyntjen van t Convent ter Vel-
 den is overl. : den 15 julij savons ten 7 uren 1796 » ⁽²²⁾.

VAN KILLEGEM, Marie Cornelia fa Pieter en Anna Marie Ma-
 tijs « gebortig van adegem audt 55 jaeren beggijntjen van t Covent
 ter Velden is overleden den 21 ouste smorgens ten 7 uren 1780 » ⁽²³⁾.

Wilfried STEEGHERS

GEBRUIKTE TEKENS EN AFKORTINGEN.

† = overleden	A = Adegem
fs = zoon	LM = Lact of vrijlaet van Maldegem
fa = dochter	K = kind
× = gehuwd te, op	

BIBLIOGRAFIE

- 1 — STEEGHERS W. - De Staten van Goed van Ambacht Maldegem, Gent, 1977-1981. Hierin verschenen reeds 6 delen en een afzonderlijk deel (tafel).
- 2 — STEEGHERS W. - Overleden Begijntjes van het Groot-Begijnhof St-Elisabeth te Gent afkomstig van Eeklo, Maldegem en Adegem in de 18e eeuw. In : « De Eik » 1981, jg. 6 nr. 1. Blz. 29-30.

-
- (1) STEEGHERS W. - De Staten van Goed van Ambacht Maldegem, deel IV, f° 377.
  - (2) idem.
  - (3) ibidem deel V, f° 463.
  - (4) ibidem deel V, f° 641.
  - (5) ibidem deel VI, f° 692.
  - (6) Ibidem deel VI, f° 696.
  - (7) Ibidem f° 663.
  - (8) ibidem deel V, f° 395.
  - (9) Overlijdensregister Groot-Begijnhof 1701-1787 f° 118 rto nr. 327 - S.A. Gent.
  - (10) idem f° 133 rto.
  - (11) ibidem f° 125 rto.
  - (12) ibidem f° 119 rto.
  - (13) Overlijdensregister Groot-Begijnhof 1788-1796 nr. 328 f° 3 vso - S.A. Gent.
  - (14) idem 1701-1787 nr. 327 f° 121 vso - S.A. Gent.
  - (15) ibidem 1788-1796 nr. 328 f° 8 vso - S.A. Gent.
  - (16) ibidem 1701-1787 f° 82 vso nr. 327 - S.A. Gent.
  - (17) ibidem f° 87 rto nr. 327 - S.A. Gent.
  - (18) ibidem 1701-1787 f° 91 rto nr. 327 - S.A. Gent.
  - (19) ibidem 1788-1796 nr. 328 f° 9 rto - S.A. Gent.
  - (20) ibidem 1701-1787 nr. 327 f° 124 rto - S.A. Gent.
  - (21) ibidem f° 111 rto nr. 327 - S.A. Gent.
  - (22) ibidem 1788-1796 nr. 328 f° 10 vso - S.A. Gent.
  - (23) ibidem 1701-1787 nr. 327 f° 132 - S.A. Gent.

GRENZEN VAN DE PAROCHIE ADEGEM

Inleiding

Grenzen boeiden de mensen reeds sedert het begin der beschaving : iedereen wenste te weten wat het « mijn » en het « dijn » was, vooral als het om eigendom ging.

Het merkwaardige van een grens is, dat men door slechts één voetstap verder te gaan, zich in een ander land, dorp enz. bevindt : elk grondgebied eindigt op een bepaalde plaats.

Waar de inwoners van een parochie in vroegere eeuwen de precieze begrenzing ervan kenden is dat nu niet meer het geval : de grenzen vervagen en hebben aan belang ingeboet. Hoe anders was dat voor een paar honderd jaar ! Oudere mensen toonden aan hun kinderen de ligging van « het gescheed » en bij het planten van een grensboom of het plaatsen van een grenskruis werden diezelfde kinderen soms getraakteerd of... kregen ze ter plaatse een fiks pak slaag zodat ze nooit meer zouden vergeten waar de grens zich bevond. Bij betwistingen deed men beroep op « hauderlinghen » om de grenslijn aan te duiden. De baljuw, burgemeester en schepenen waren steeds aanwezig bij afbakeningen en een landmeter diende alles nauwkeurig te noteren. De straf voor wie een scheidingspaal verplaatste of omverploegde was niet mals : aan het « paalrecht » werd zeer streng de hand gehouden.

Om dit alles aan te tonen namen we de parochie Adegem als voorbeeld. We beginnen onze tocht in het noorden en volgen de grens volgens de richting van de wijzers van het uurwerk, behalve wanneer dit anders wordt aangegeven.

ADEGEM - SINT-LAUREINS

De noordelijke grens van Adegem, tussen Adegem en Sint-Laureins, volgde tot aan de fusies der gemeenten in 1977 het midden van het Schipdonkkanaal en dit vanaf Celiebrug tot aan Steentjes. De scheiding volgde dan verder de Heskensstraat tot op de wijk Boterhoek ⁽¹⁾. In de loop van enkele eeuwen werd de grens hier verschillende keren drastisch gewijzigd.

Tussen Celie en Steentjes

Het gebied tussen Celie ⁽²⁾ en Steentjes maakte vroeger deel uit van de Noordbroekwatering. De hoofdwatergang van deze watering liep enkele tientallen meter ten zuiden van de Lieve ⁽³⁾. Het water van deze watergang mocht onder geen beding met dat van de Lieve in aanra-

paalsteen
grenskruis
grensboom
waterput
voorn. wiijsaangen

40 000

king komen en diende afgeleid te worden langs het Conduit in Maldegem ⁽⁴⁾. Een gedeelte van de oorspronkelijke grens tussen Adegem en Sint-Laureins was nu precies die hoofdwatgang van de Noordbroekwatering ⁽⁵⁾. Ongeveer halfweg tussen Celie en Steentjes liep de grens dan in noordelijke richting over de Lieve. Op de kaart van Pourbus ⁽⁶⁾ zien we op die plaats een paalsteen staan. Ook aan de noordkant van de Lieve bevond er zich een paalsteen : « Adriaen heyne met eenen cheins op de nochts. van de Lieve beghinnende vanden paelsteen thenden de partie numero LXV en streckende tot celyen brugghe in lyngde van LXII roeden sonder te weten de brede » ⁽⁷⁾. De paalsteen stond dus ongeveer 240 meter ten oosten van Celie brug.

In het midden van de 17de eeuw bleef er van die oorspronkelijke grens niets meer over. Hij was een flink eind naar het noorden opgeschoven zodat hij bijna tegen Celie brug kwam : « tot het land van adriaen haerens soo nog deur het land naer de lieve » ⁽⁸⁾. Het land van Adriaen Haerens lag iets ten zuiden van Celie brug, op de oostkant van de straat. In de « terrier ende ommelooper » van Sint-Laureins wordt de scheiding op precies eender manier afgebakend : « deur diverse sticx landt danof de reste licht in de prochie van Adeghem... » ⁽⁹⁾.

De Noordbroekwatergang had dus afgedaan als grensscheiding. Tot in 1766 bleef alles ongewijzigd : « van daer ommekeerende met de noortoostzijde veurghemeene jeghens de prochie van St. Laureyns door de sticken tot op de Lieve » ⁽¹⁰⁾. Op het kadastraal plan van Popp zien we dat de grens opgeschoven is tot in het midden van het kanaal. Deze verschuiving is waarschijnlijk gebeurd met het opstellen van het modern kadaster in het begin van de 19de eeuw.

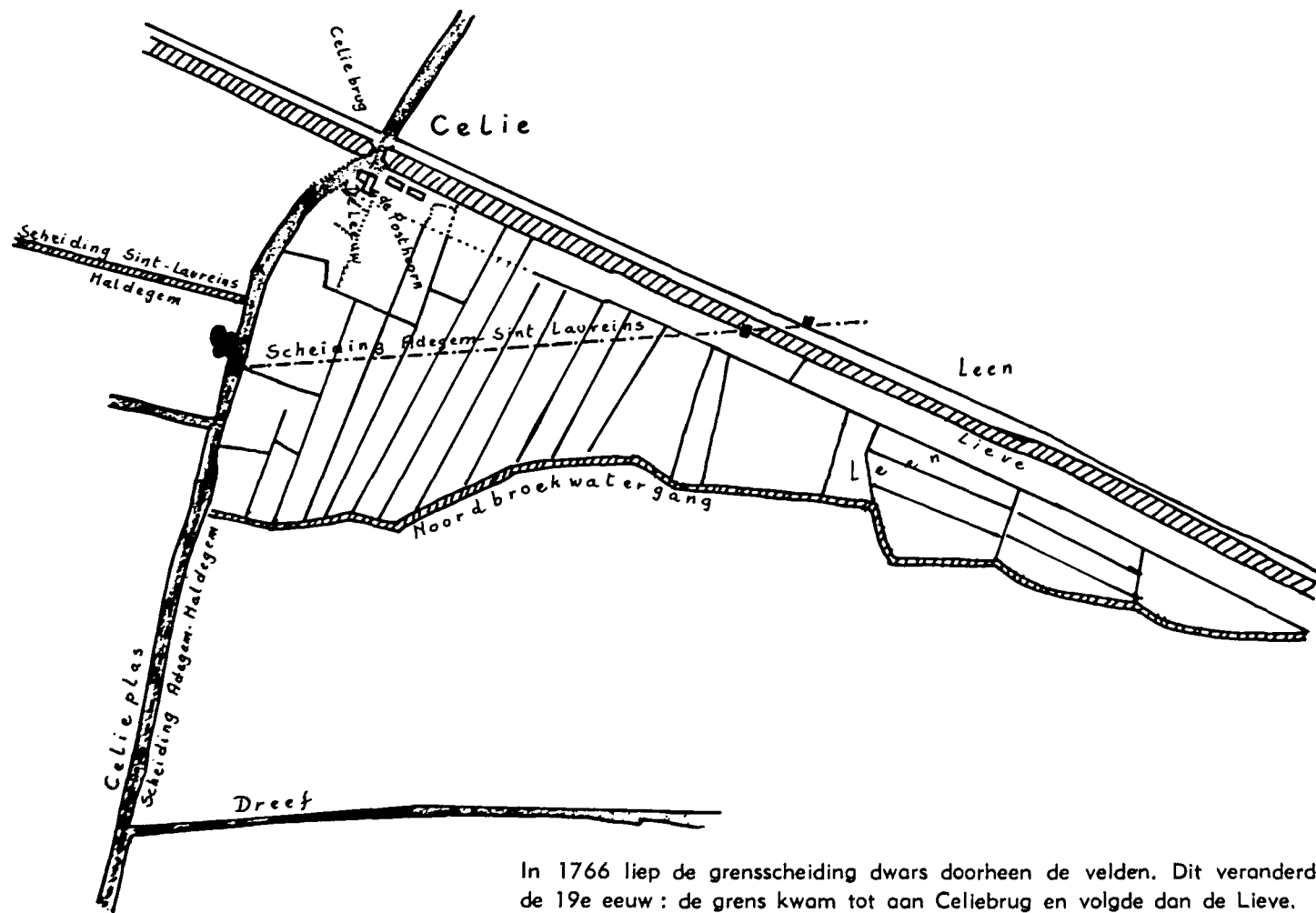
Vermelden we hier nog dat het punt waar Adegem, Maldegem en Sint-Laureins samenkwamen zich ten zuiden van Celie brug bevond, op de weg « ghenaeemt Selien Plasch » ⁽¹¹⁾. Op dat punt stond een hoge boom die tevens aanduidde dat ook de tiendengebieden van de drie parochies hier samenkwamen ⁽¹²⁾.

Van de Lieve naar de Boterhoek.

Alhoewel in het hoofd van het 10de begin te lezen staat dat de scheiding « langs dese lieve tot steentgens rabodt » zou komen is dat blijkbaar een vergissing ⁽¹³⁾. Die fout wordt door landmeter Heems dan ook hersteld : « lancxt de lieve tot steentjens straetken » werd uit het hoofd geschrapt ⁽¹⁴⁾. Pas in de 19de eeuw liep de grens tot aan Steentjes.

Ten noorden van de Lieve liep dat « gescheet » in rechte lijn tot ongeveer 50 meter ten zuiden van de Boterhoek : « de gronden van erfven ghelegghen over de lieve streckende jeghens sinte laureins ende eecloo, scheidende vande noortsyde van Jan Poppens leen dweirs deur de sticken recht naer eenen waeterput ghelegghen in het land toebehoorende Jacques Berthels schietende rechte deure tot het land van Gillis van leeuwen daer eecloo aencomt » ⁽¹⁵⁾.

In 1766 liep de grensscheiding dwars doorheen de velden. Dit veranderde in de 19e eeuw: de grens kwam tot aan Celiebrug en volgde dan de Lieve.
(naar het landboek van 1766).

Bij de opstelling van het nieuwe landboek in 1766 werd er nog eens op gewezen dat het « alignement » begon op de noordoosthoek van Jan Poppens leen en liep naar « eenen staeck geslaghen in het midden van wijlent eenen waterput... » ⁽¹⁶⁾. De waterput was dus verdwenen maar een zekere Jan de Clercq « als beleeder aangewezen als sijnde van zijne perfecte kennis » ⁽¹⁷⁾ kon de ligging ervan nog goed aanduiden.

De scheiding tussen beide parochies kon toch niet helemaal precies bepaald worden daar er heel wat percelen « niet en connen gesepareert ofte belegghert worden omme dies de grachten sijn gevolt ende verleyt » ⁽¹⁸⁾. Een ander perceel zou, volgens het verloop van de grens, op Adegem moeten liggen, maar toch staat het in het landboek van Sint-Lau-reins.

Zo zijn we dan aan de grens met Eeklo gekomen, iets ten zuiden van de Boterhoek. De hofstede van Pieter Bogart « ligghende aende suyts. vande moerstraete en aende westz. vanden gescheede » ⁽¹⁹⁾ had een oppervlakte van 2 gemeten waarvan er ongeveer 150 roeden op Adegem zouden moeten liggen. Weerom was het hier niet mogelijk de juiste oppervlakte te bepalen « in adeghem, mits geene paelsteen en exteren » ⁽²⁰⁾. De woning op de oostkant van de hoeve van Pieter Bogart was « d'oude herberghe alias het Swaentje ofte den Boterhouck » ⁽²¹⁾.

ADEGEM - EEKLO

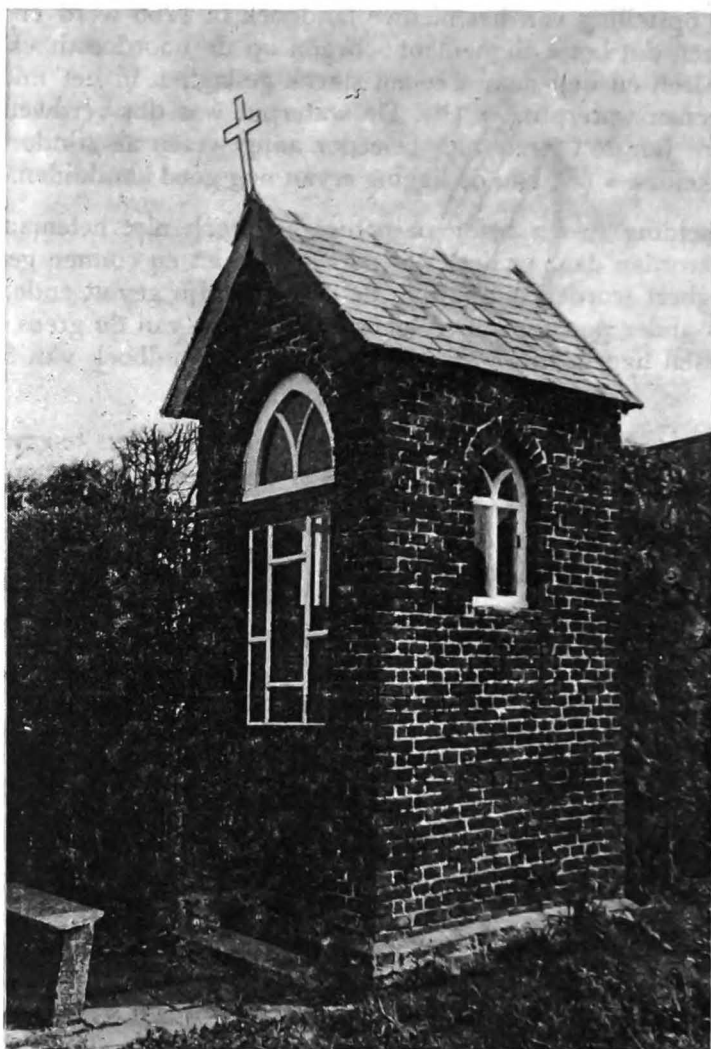
Van de Boterhoek zuidwaarts naar Balgerhoeke.

Volgens de grensafbakening van de keure van Eeklo, opgesteld in 1240, liep de grens « per Balgerhoeke usque ad Noordmoer » : van Balgerhoeke in noordelijke richting naar de Noordmoerstraat of « Moerstraete » op de Boterhoek ⁽²²⁾.

Op de scheiding van beide parochies werd een grenskruis geplaatst waarvan in 1642 geen sprake meer was. Er stond zelfs geen paalsteen meer ⁽²³⁾.

Voegen we her nog aan toe dat de weg tussen Balgerhoeke en de Boterhoek er nog niet lag. De verbinding tussen beide wijken gebeurde tot begin 19de eeuw langsheen de Lieve tot op Steentjes en zo verder langs de Heskensstraat tot op de Boterhoek. Het eerste stuk van die Heskensstraat wordt in het landboek van 1766 « Leeskens straetken » genoemd, het laatste stuk noemt men « Moerstraete » ⁽²⁴⁾.

In de nabijheid van de Boterhoek treffen we op Eeklo het toponiem « Bandam » aan. De naam duikt reeds op in 1442 en verder in 1707 : « westwaert tot den bandam ofte gescheet van deze stede en het Ambacht van Maldeghem » ⁽²⁵⁾. In 1550 spreekt men van een « bandyck » : « Libri Adriaen demaecke aende oostzijde daer den bandyck op light met de oostzijde aen geheel de heerlyckhede een stuck daerof som light op eecloo » ⁽²⁶⁾.

Kapelletje langsheen de weg van Balgerhoeke naar Sint-Laureins.
Het staat op de grens tussen Eeklo en Adegem.

We vermelden dit toponiem omdat het « een dam betreft onderworpen aan rechtsdwang, afbakening van dit gebied » ⁽²⁷⁾. Veel toponiemen in verband met de rechtspleging vindt men terug bij de scheiding van parochies, dus zo ver mogelijk van de woonkern. Heel wat zuidelijker maar nog steeds op Eeklo's grondgebied ligt de Galgestraat, de verbinding tussen de Blakstraat en de Raverschoot straat. De galg van Eeklo bevond zich hier vroeger : het was eveneens een afgelegen plaats, op het uiteinde van het Eeklose rechtsgebied.

Van de Boterhoek liep de scheiding « suytwestwaerts jeghens de prochie van Eecloo tot aen den paelsteen staende op de zuytzijde van de straete bij Balverhoucke Brugghe » ⁽²⁸⁾. In 1619 werd de grens hier voor het eerst nauwkeurig afgebakend. Een honderdtal meter ten noorden van de Balgerhoekstraat stond de hoeve waar in 1642 Christiaen

Van Peperzele woonde (²⁹). Die Van Peperzele woonde daar ook reeds in 1619. In december van dat jaar begaf landmeter Symon Provoost zich naar die hoeve. Hij was in het gezelschap van de baljuws, burge-meesters en schepenen van zowel Eeklo als Maldegem. Tevens had de magistraat van beide rechtsgebieden een beroep gedaan op « houderlynghen » uit beide parochies om de landmeter met raad en daad bij te staan. Een grensafbakening gebeurde steeds met enige plechtstatigheid en met het nodige ceremonieel. Het was een « ernstige » gebeurtenis.

Op de hoeve van Van Peperzele had vroeger een grote boom gestaan maar nu stond daar de schuur. Op het zuideinde van die schuur scheidden de keure van Eeklo en het Ambacht van Maldegem. Vanaf dit punt, dus de vroegere populier, liep de grens in zuidelijke richting tot op de Balgerhoekstraat waar een doornstruik had gestaan die de twee jurisdicties eveneens scheidde. Landmeter Provoost « drieboomde » de scheiding af : « zoo hebbe ick als landmter voornoemd mijn instrement ghenomen ende hebbe t'zelve af ghedrieboomd alzoo dat behoort » (³⁰). Het werkwoord « driebomen » werd gebruikt om de loop van een grenslijn aan te geven. Men nam als vertrekpunt de plaats waar men stond of een eerste grensteken (hier de zuidkant van de schuur). Langs een of andere « drieboom » (de doornstruik op de Balgerhoekstraat) nam men een nog verder gelegen derde grenspunt (een zuidelijker gelegen grenspaal op de « erfve van de Ghendtsche Lieve ») (³¹).

Stippen we hier nog bij aan dat de grens in de 19de eeuw niet de weg tussen Balgerhoeke en de Boterhoek volgde : de scheiding begint op de rechterkant ervan bij de herberg de Boterhoek. Vroeger liep de grens achter die herberg ! De grenslijn liep vervolgens op de oostkant van de baan, om deze opnieuw te kruisen ter hoogte van het eeuwenoud kapelletje dat op de grensscheiding werd gebouwd.

Van Balgerhoeke naar Raverschoot.

Tussen het Ambacht van Maldegem en de keure van Eeklo hadden in de loop van de 17de eeuw verschillende grenscorrecties plaats waarvan we er reeds één citeerden, namelijk die van 30 december 1619. Door deze betwistingen kunnen we dan ook tamelijk exact de grenzen bepalen.

Volgens de afpaling van de Keure van Eeklo in 1240 liep de lijn van Raverschoot « nordward usque zuythende de Molengracht et abhinc secundum quae se extendit Molengracht per Balgerhoucke usque ad Noordmoer » (³²). Met deze eerder vage beschrijving lag het voor de hand dat hier meerdere grens-« wrijvingen » ontstonden.

Vooreerst is er die Molengracht. Naar de precieze ligging ervan kunnen we enkel gissen. Waarschijnlijk is hij voor een deel ingegraven in de Lieve (voltooid voor 1269) maar dan zou de Lieve zelf de grens moeten vormen en dat is nergens het geval : nu eens loopt de scheiding op de oostkant, dan weer eens op de westkant van deze Gentse waterloop.

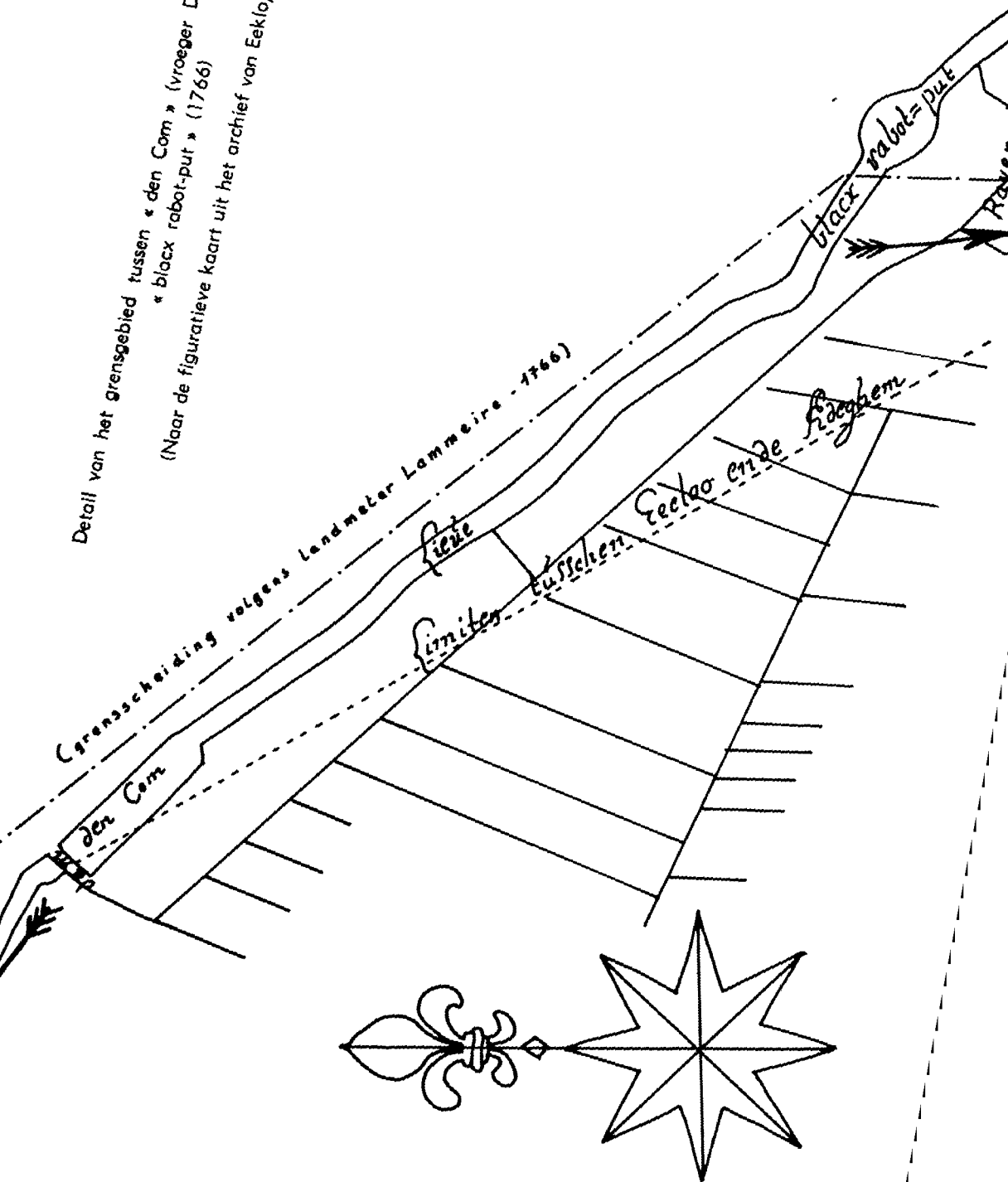
De wijk Balgerhoeke op de grens tussen Adegem en Eeklo. Het Schipdónkkanaal werd gegraven in de loop van de Lieve.

Op de zuidkant van de Balgerhoekstraat begon de grens « bijcans te middele van de westerse duere vanden huuse van Gheraert van Renterghem, wesende aldaer tavernier » ⁽³³⁾. De herberg van Van Renterghem was de middenste woning van de drie die toen op de zuidkant van de straat stonden : in het eerste huis (dus tegen de brug) woonde Jacques Dercke, in het derde huisde Christoffel De Smedt ⁽³⁴⁾. Het geheel was cijns van de stad Gent, maar toch dienden er « ommestellynghen » te worden betaald aan de ontvanger van Adegem ⁽³⁵⁾.

Vanaf het midden van de voordeur liep de grens dan dwars door de herberg om die te verlaten aan « den westersen styl van de haechter duere vanden selven huuse » ⁽³⁶⁾. Volgens de « leste metynghe » lagen er van deze partij 121 roeden op Adegem ⁽³⁷⁾.

Bij een volgende betwisting (in 1648) laat men de scheiding beginnen « op t'huus daer de cave ghestaen heeft van dhoirs Guilliaeme Vergauwe ». Die « cave » stond op 13 roeden en 5 1/2 voeten van het midden van Balgerhoeke brug ⁽³⁸⁾. In 1650 is er voor het eerst sprake van een paalsteen op die plaats. Hij stond ten « noortwesthende van het huys op de straete » waar de weduwe van Jan Simoens toen woonde ⁽³⁹⁾. Van die paalsteen liep de grens verder zuidwaarts naar een volgende paalsteen die geplaatst was op « de erfve van de Ghentsche lieve alzo men naer de rabodten gaet ». Deze grenssteen stond op een afstand van 9 roeden en 10 voeten van het midden der Lieve. Hij zou ongeveer staan waar de nieuwe brug over het kanaal ligt. Nog meer zuidwaarts komt de grens op het midden van Dorekens rabot. Dit rabot lag ongeveer 840 meter ten zuiden van de oude Balgerhoeke brug.

Detail van het grensgebied tussen « den Com » (vroeger Dorekenrabot) en de
 « black rabot-put » (1766)
 (Naar de figuratieve kaart uit het archief van Eeklo, nr. 42).

Deze keersluis, een der laatste in werking op de Lieve ⁽⁴⁰⁾ dankt haar naam aan een doornboom die hier lange tijd als grensboom de limietscheiding aanduidde. Een doornboom of doornstruik werd trouwens veel gebruikt om er een grensscheiding mee aan te duiden ⁽⁴¹⁾. Het is een taaie en langlevende plant.

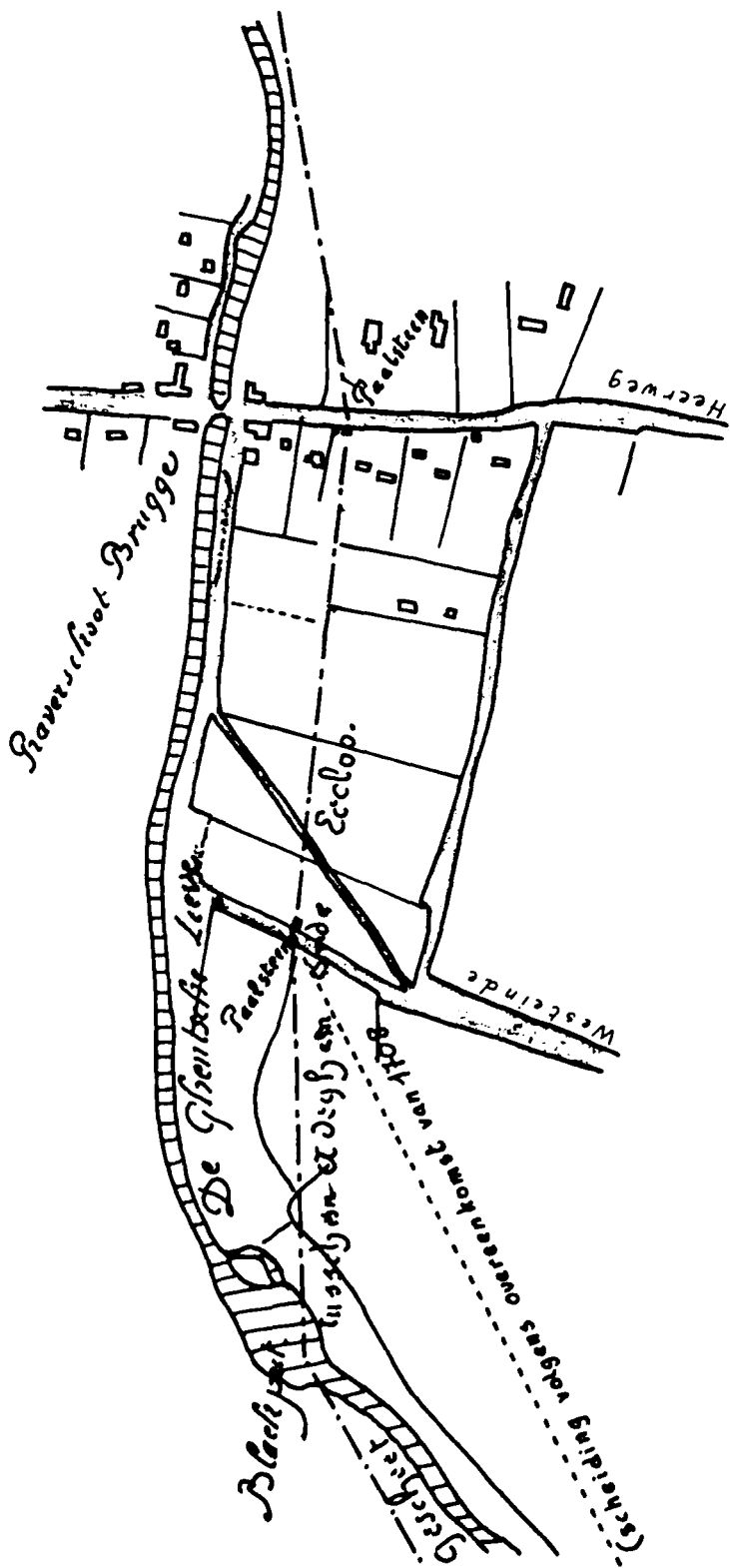
Van Balgerhoeke brug tot aan Dorekens rabot is er eigenlijk weinig betwisting over de grens : vergelijking tussen de afpalingen van 1619, 1648 en 1650, en de landboeken van 1642 en 1766 brachten geen noemenswaardige verschillen aan het licht.

De moeilijkheden beginnen pas vanaf Dorekens rabot. In het hoofd van het 11de begin lezen we dat de grens « twisch over de Balgerhoeckstraete naer de weststerre van het "black rabodt" zou lopen ⁽⁴²⁾. Het Blak rabot lag op ongeveer 590 meter en zuiden van Dorekens rabot, op de plaats waar de Lieve een bocht neemt naar Raveschoot. Volgens beide Adegemse landboeken liep de grens volledig op de oostkant van de Lieve en kruiste hij deze pas aan het Blak rabot. Dit is nochtans volledig in tegenspraak met hetgeen overeen gekomen was op 9 juli 1708 ! ⁽⁴³⁾. Op een bijgevoegde kaart zien we inderdaad dat de grens de Lieve kruist bij Dorekens rabot. Vanaf dit rabot liep hij dan verder naar een eerste paalsteen die op het einde van het Westeindeken stond. Waarom landmeter Lammeire de grens « met eene rode ketenlinie » toch blijft tekenen tot aan « de weststerre van het Black rabot welke heeft gestaan daer den Black put toch nogh in wesen is » ⁽⁴⁴⁾ kan maar verklaard worden door het feit dat hij geen kennis heeft kunnen nemen van het akkoord van 1708 waarin nochtans duidelijk staat dat « de limitscheydinghe begon van het midden vanden Dam die light in de Lieve ten noortwesteynde vanden Com daer voor desen de westersche sterre van Doorentins rabot placht te staen schietende van daer in een rechte Linie suytoostwaert tot aenden paelsteen op de westeyndestraete » ⁽⁴⁵⁾. Op de kaart van Popp verloopt de grens op precies dezelfde wijze. De paalsteen op het einde van het Westeindeke bevond zich op 29 roeden en 10 voeten van het midden van de Lieve.

De scheiding liep dan verder in zuidelijke richting naar Raverschoot toe : « over deselve straete (= Westeindeke) tot op den pereboom staende west achter thuus waer Jooris Geernart woont en vandaer in rechte linie tot op de ravensschotse straete alwaer eenen paelsteen zal worden gestelt » ⁽⁴⁶⁾.

Landmeter Lammeire, een nauwkeurig man, ziet het echter anders : « het gescheet is genomen bij dese nieuwe maete van den eenen paelsteen recht op den anderen inghevolghe van welck gescheet op alle partien behalvent op d'eerste wort te cort bevonden, alhoewel men soude moeten verstaen uyt het vierde art vanden ouden bouck dat het gescheet meer westwaert soude moeten ligghen mits hij aldaer segt dat de prochies sijn scheidende op cene peereboom oost bij d'hofstede, t'welcke contradictoir is met de maete » ⁽⁴⁷⁾.

Zo zijn we in elk geval op de wijk Raverschoot gekomen, waar de laatst vermelde paalsteen tot voor een paar jaar nog te zien was.

De grensscheiding bij Raverschootbrug. Het noorden bevindt zich links.
 Zoals men kan zien houdt de grensbetwisting op bij de eerste paalsteen. (naar het landboek van 1766).

Van Raverschoot naar het Wambuis.

Tussen Raverschoot en het Wambuis paalde het grondgebied van Adegem « met het oosthende aen den barm van de lieve, t'gescheet jeghens Eecloo op t'oosthende hier door streckende » ⁽⁴⁸⁾ of nog nauwkeuriger « vanden heerwegh te Raverschoot declinerende neghen graden naer den oostcant in ene rechte linie naer eenen andere paelsteen bij het houten wambuys an het verheylegat » ⁽⁴⁹⁾. Bij alle partijen land in het landboek treffen we de vermelding aan « daerof den oostcant light op Eeclo » ⁽⁵⁰⁾.

Waar de grens op de Vulderstraat komt werd in 1240 een grenskruis geplaatst : « hinc super unam viam quae venit de Cleempitte usque Houvelde, ubi etiam ad evidentiam termini crux posita est ». De Vulderstraat werd vroeger over de gehele lengte Onderdijkstraat genoemd. Het was een oude verbindingsweg tussen Oedelem en Eeklo. Het is duidelijk te zien dat deze straat onderbroken werd door het graven van de Lieve. We zien dit trouwens nog bij andere Adegemse straten : Steentjesstraat, Westeindstraat, enz.

Het toponiem Houvelde of Honevelde situeert zich ten noorden van de Vulderstraat, langsheen de grens Adegem-Eeklo.

Ten oosten van de Lieve.

Nog steeds volgens de Keure van Eeklo dd. 1240 liep de grens van Houvelde in zuidoostelijke richting over de Lieve naar het onderste kruis van de moer van het Sint-Janshospitaal en vandaar in rechte lijn naar het noordelijk einde van de Zoutweg tot aan de waterloop gegraven door « Dominus Allardus de Hole » alwaar een kruis werd geplant.

In 1766 werd de « scheiding jeghens Eeclo ghenomen vanden paelsteen staende inde vulderstraete west van t'fruwelegat over de lieve ten zuytoosthende vande dreve van die van St Janshuijs zuydoostende streckende tot den paelsteen staende op den herwegh ten zuydoosthende van den waeghebosch » ⁽⁵¹⁾. Die Wagenbos lag met de oostkant « Crom aen t'Eecloo vaerdeken » en aan de dreef van het Sint-Janshuis die ook voor een groot deel op Eeklo lag. De paalsteen stond in de zuidwesthoek, in het midden van de straat ⁽⁵²⁾. Vóór die paalsteen stond er hier vroeger een kruis, Patetskruis genoemd omdat een zekere Wouter Pateten hier in 1345 grond bezat ⁽⁵³⁾.

Van dit Patetskruis kruiste de grens verder het « nieuw straetken », en het « paradijsstraetken » tot op de « bourmourstraete » waar vroeger eveneens een grenskruis stond.

In de hoek gevormd door de Bogaerdmoeerstraat en de grens van Eeklo lag vroeger « het groot leen » : eene groote partij meersschen ende hettynghen gheleeghen in veel partyen met diversche grachten » ⁽⁵⁴⁾. In die partij, in 1766 omschreven als zijnde bos, lag een « groote

put naest den noorthouck mitsgaeders eene bewalde mote bij de zuyt-oostz. ontrent den midden inligghende » (⁵⁵). Op Adegem bedroeg de oppervlakte van dit « groot leen » 11 gemeten 1 lijn en 79 roeden. De paalsteen bevond zich « ten noorthende bij de voorschreven mote staende van daer doorsteeckende op het alignement van deze en den gonne staende op t'nieuwstraetken tot de boven moerstraete ». Adegem was « hyndende op t'moetssen » (⁵⁶).

De « bourmoerstraete », « boven moerstraete » of Bogaerdmoeërstraat werd vanaf het grenspunt van Eeklo-Oostwinkel-Adegem de Zoutweg genoemd. De Zoutweg was een zeer oude verbindingsweg tussen Eeklo en Zomergem (⁵⁷).

ADEGEM - OOSTWINKEL

De meest zuidelijke grens van Adegem werd van oudsher gevormd door de Jabbeke, nu de Wagemakersstroom. Deze beek vormde niet alleen de scheiding tussen de parochies Adegem en Oostwinkel, het was tevens de grens tussen het Brugse Vrije en de Oudburg van Gent. Van de daarnet genoemde Bogaerdmoeërstraat begeven we ons in westelijke richting naar Oostwinkel. Tussen deze laatste straat en de Lieve liep de grens rechtdoor tot het punt waar de Jabbeke uitmondde in de Lieve (⁵⁸).

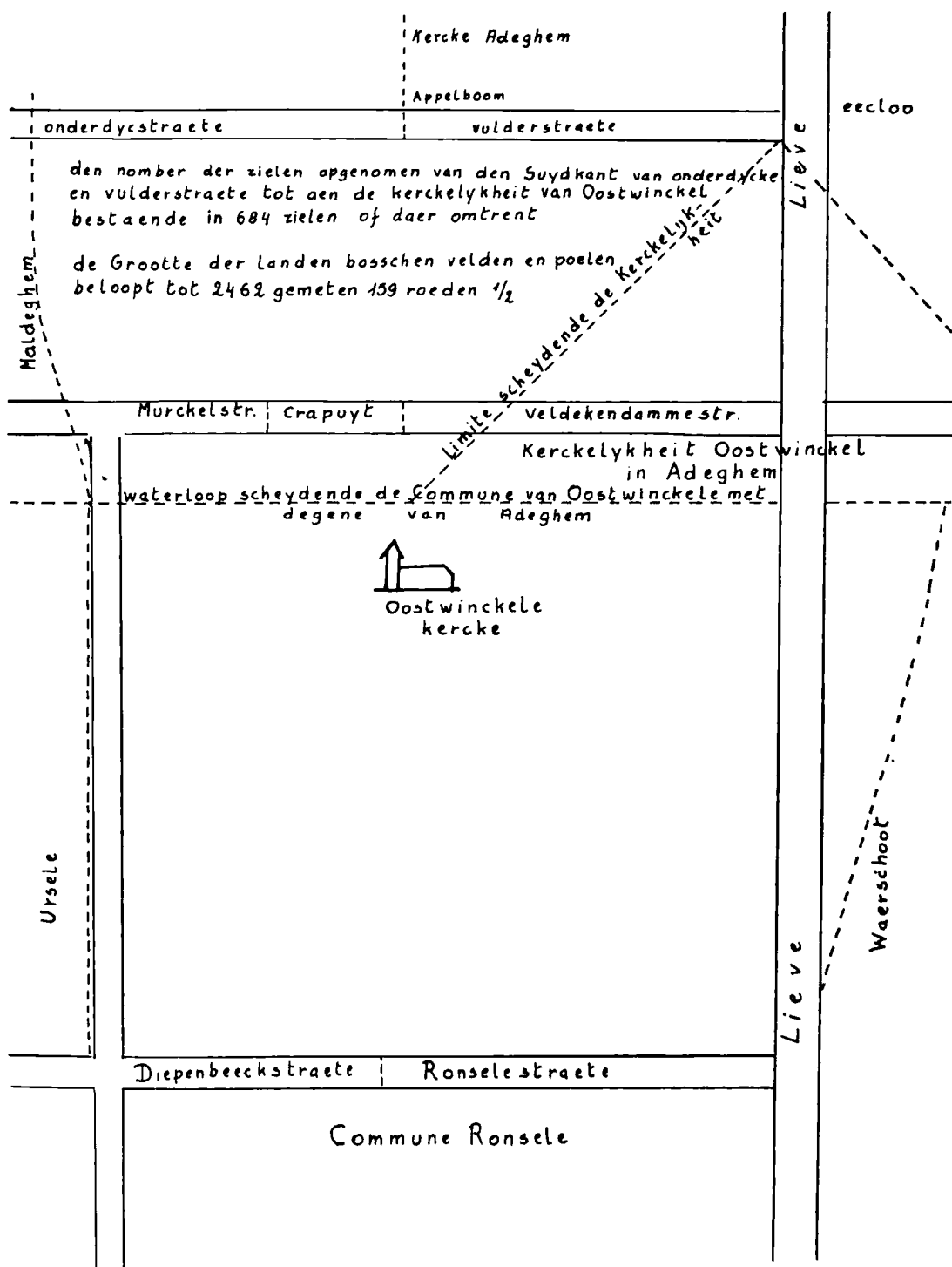
Ingevolge een betwisting omtrent het innen van de novale tienden in dit gebied werd door het kapittel van Doornik (tiendeheffer in Oostwinkel) en door het kapittel van Harelbeke (tiendeheffer op Adegem) op 27 en 28 maart 1281 een overeenkomst gesloten waarbij de grenzen van beide parochies als volgt werden afgelijnd (⁵⁹) : « a cruce de hanevelt usque au cruce posetam supra rivum de jabbeka in vlamincstraete lineariter et ab illa cruce posetam supra rivum de jabbeka in vlamincstraete usque ad finem rivi de jabbeka versus zoutweghe inter adeghem et woestwincle et warscote versus meridiem ».

Het tiendegebied begon dus aan het kruis bij Honeveld (op het einde van de Vulderstraat) en volgde een lijn in zuidwestelijke richting tot aan het grenskruis op de Jabbeke. De scheiding verliep dan verder vanaf dit laatste kruis in oostelijke richting langsheen de Jabbeke, tot het einde ervan. Vanaf de Lieve liep de grens dan tot op de Zoutweg.

In dezelfde overeenkomst lezen we nog :

« item a cruce posetam supra honevelt usque ad crucem posetam ante domum Wertini de beca et ab illa cruce usque ad zautweghe predictum et hoc inter Adeghem et Eeclo versus septentrionem ».

De aandachtige lezer zal onmiddellijk weten dat bovenstaand fragment eigenlijk de grens met Eeklo aanduidt. Hier staat het Pateetskruis geplaatst voor de woning van Wertini de Beca. Stond het huis van die Wertini in het « groot leen » waar in 1766 nog sprake is van een bewalde mote ?

Het « schemate geometrico » dat de Oostwinkelse pastoor Johannes De Bruyne in 1804 tekende. Op deze schets zien we de scheiding tussen de gemeenten en de parochies. De pastoor wou Oostwinkel uitbreiden tot aan de Onderdijkstraet en de Vulderstraat.

(Naar het origineel dat berust op het archief van het bisdom Gent, bundel Oostwinkel).

De Jabbeke, aloude grens tussen Adegem en Oostwinkel.

Bovenstaande vrij duidelijke afbakening van de grens kon niet voorkomen dat er in 1345 opnieuw een geschil rees tussen beide tiendeheffers. Het grenskruis bij de Jabbeke was toen echter reeds een gewone paalsteen geworden ⁽⁶⁰⁾.

In 1557 wordt de scheiding dan nog maar eens nauwkeurig bepaald. Het punt van waar Oostwinkel de « vruchten haelt ende up gheeft » begint op de westkant van de parochie Oostwinkel « daer den wech van hursele ten velde ofte heye nedercompt daerment heet den steenen pael », de plaats dus waar de paalsteen op de Jabbeke stond.

Verder worden we in het document ingelicht hoe de grens langsheen de Jabbeke liep : (van west naar oost) « ende loopt ten noorthende achter omme de stede vander weduwe ende kijnderen van wijlen Jan ghalms, loopende alzoo achter diversche hofsteden totter hoofstede van Jan penneman ende van daer dweirsch over de straete die van oostwynckel kercke naer muerckele loopt ende dezelve waterloop schiet oostwaert over de voornoemde straete ten acker waert en die es gheheeten Jans ofte Jansackere totten neckers pit van daer oostwaert inne totten peerdentstraetken ende van daer loopt den selven waterloop tuschen Jans acker meersch ende de hooghe driessen alzo naer de strepe die ter zuutzyde vanden waterloop ende Willem haevezaex mersschelken ten noortzyde Alzoo schietet den waterloop oostwaert wech achter de noortcanten vande bauwens doncken tot up een groot ghehouckte gracht de welcke licht tussschen den noordoosthouck van bauwens doncken ende den noortwesthouck van eenen mersschelkene toebehoorende de hoorie van bertelemeeus de pau.

Het grenspunt Adegem-Ursel-Maldegem bevindt zich in het midden van de foto, waar het sparrebos begint. Het grenskruis is reeds sedert lang verdwenen.

nu zal men weten dat wij vanden beghinsele totten voorn. mersschellene altijd hebben ghevolgt den voorn. waterganck ofte jabbeke » ⁽⁶¹⁾. Al de vermelde toponiemen uit bovenstaand citaat vonden we terug in het landboek van Oostwinkel, waar de grens verder op precies eender manier wordt aangeduid als in het landboek van Adegem ⁽⁶²⁾. Ook de kaarten van Popp van zowel Oostwinkel als Adegem zijn eensluidend.

Wel dienen we hier nog aan toe te voegen dat de Jabbeke met het aanleggen van de ruilverkaveling in dit gebied, volledig is rechtgetrokken, zodat de oude grens nu niet meer te vinden is.

ADEGEM - URSEL

Het grenspunt waar Adegem-Oostwinkel-Ursel samenkomen bevond zich een tiental meter ten zuiden van de Jabbeke, op de westkant van de Vlaminkstraat. Die Vlaminkstraat was een gedeelte van de oude Gentse heerweg.

We bevinden ons daar op een kruispunt waar vier wegen samenkomen : in het noorden de reeds genoemde Vlaminkstraat, de Veldhoek loopt naar het oosten, naar het dorp van Oostwinkel, in zuidelijke richting loopt de Sint-Jansstraat en naar het westen kunnen we Oostwinkel dreve, de « veltstraete » of « straete ter heye » volgen die ons naar Ursel-kruis brengt. Hier liep de scheiding tussen Adegem en Ursel « over de vlaeminckstrate cum zuytz. aen t'gescheed deser prochie en de gonne van ursel » ⁽⁶³⁾. Hij schiet in noordwestelijke richting naar Hulselo, nu eens percelen land of bos doorkruisend, dan weer eens een stukje van de bovenloop van de Jabbeke (in Ursel Viverdijk

Op zoek naar het grenspunt van Adegem-Ursel-Maldegem in de bossen van Hunselo

genoemd) ⁽⁶⁴⁾ of gewoon een gracht volgend. We kruisen, oost van de Zwepe, het « zantstraetjen », nu de moderne baan van Tielt naar Eeklo. Tenslotte komen we uit op de Hulselostraat.

We bevinden ons hier zeer dichtbij het militair domein. Niet ver er vandaan troffen we, bij een onderzoek ter plaatse, de overblijfselen aan van de omwalling van de reeds lang verdwenen Hulselo hoeve. De mensen in de streek noemen die omwalling « de Toverput », omdat er ook bij de grootste droogte steeds water in de put zou staan. Verschillende landbouwers uit de streek weten dit nog zeer goed en bij zeer droge zomers gingen ze er water halen. Dit zou trouwens de reden zijn waarom men de put niet gedempt heeft bij de aanleg van het vliegveld ⁽⁶⁵⁾. Reeds in 1648 heeft men het over die omwalling : « een deel van hulseloo walleken dat licht op adeghem zuut van het voors. gescheet jehghens hursel » ⁽⁶⁶⁾.

Volgen we de Hulselostraat nog een honderdtal meter naar het noorden dan komen we aan het punt waar Adegem-Maldegem-Ursel samenkomen. Reeds zeer vroeg (in 1345) wordt hier een grenskruis vermeld : « item van die paele die staet in die jabbeke in die Vlaminckstraete noorwaert streckende up die Cruce die staet bewesten Hulslo totter loke an die hoofdside van hulslo » ⁽⁶⁷⁾.

In 1418, bij het opnieuw afbakenen van de tienden van de Zuid- en de West-Murkelhoek wordt dit grenskruis nog eens vermeld : « ende van daer gaende tot den cruce van hulsloo ende den west muercel houc, de keerckwech van crailo aen de westzide » ⁽⁶⁸⁾. In beide Adegemse landboeken, noch in dat van Maldegem is hier sprake van enig grensteken.

ADEGEM - MALDEGEM

De grens tussen Adegem en Maldegem, ongeveer even lang als die met Eeklo, levert heel wat minder moeilijkheden op daar hij praktisch over de gehele lengte bestaande straten volgt.

Vanaf het grenspunt bij Hulselo loopt hij in noordelijke richting langsheen de Kraailokerkweg, een der langste kerkwegels uit de streek. Oorspronkelijk was het de weg die de belangrijkste Kraailohoeve verbond met de kerk van Maldegem ⁽⁶⁹⁾.

Hulselo en Kraailo zijn twee zeer oude Frankische landschapsnamen. Het tweede element uit beide toponiemen « lo » klimt op tot het Germaanse « lauha » : een gebied met verspreide bomen, zodanig dat het vee er kon grazen, gelegen op hogere zandgronden en omgeven door moeras(sen) ⁽⁷⁰⁾.

De scheiding loopt « cum westzijde aen crayloo kercken weghel en de hulselo straete synde het gescheed van Adeghem en Maldeghem tot aen de crackeelstraete synde het gescheed jeghens uersel » ⁽⁷¹⁾. Die Krakeelstraat wijst er ongetwijfeld op dat er hier meer dan eens geruzied werd over de juiste begrenzing van de parochies. In de nabijheid liggen dan ook de « crackeel bilcken » ⁽⁷²⁾.

Een andere bijzonderheid in de omgeving is de ligging van talrijke velden langsheen de Kraailokerkweg : Murkelveld, Kellaertveld, Raffoelveld ⁽⁷³⁾, Meulestaakveld ⁽⁷⁴⁾, Wulfsveld, Gemene veld ⁽⁷⁵⁾, Veldbilken, Veldeken. Veld betekent oorspronkelijk ongecultiveerde woeste grond. Bij het in cultuur brengen van (delen uit) het veld sinds de late middeleeuwen kreeg "veld" de secundaire betekenis van « perceel bouwland » en werd het synoniem voor « akker ». Het onbebouwde veld scheidde de bewoonde dorpskernen van elkaar tot het tenslotte zelf akker werd ⁽⁷⁶⁾. Voor de ontginning van dit veld (dat zich ook over Maldegem en Oostwinkel uitstreckte) was er geen nood aan een precieze grensafbakening. Pas in de 13de-14de eeuw begonnen de twisten tussen de tiendeheffers die er dan ook voor zorgden dat ze de ligging van hun tienden goed kenden. Meestal werden daardoor ook de parochiegrenzen afgebakend ⁽⁷⁷⁾.

Het gebied tussen Hunselo en de meer noordelijk gelegen Zuidhoutstraat bestond dus, tot in 1642, grotendeels uit bossen. Er lag zelfs geen enkele partij bouwland op de grens ! Het hoeft ons dan ook niet te verwonderen hier en daar de vermelding « verduysterden kercken wegh » ⁽⁷⁸⁾ aan te treffen. Het bos en het veld worden dan nog omschreven als zijnde « maegher » wat zeker de ontginning niet in de hand werkte.

Tussen de Onderdijkstraat (die we reeds eerder kruisten bij het Honneveld) en Maasbone liep de grens nu eens ten oosten, dan weer ten westen van de dreef die beide plaatsen verbond. Hoewel Popp de Kraailobeek als grens neemt, was dit vroeger niet zo : de scheiding liep van één tot enkele meter ten westen van die beek. De hoeve Maasbone zelf lag tot in 1766 nog op Maldegem : de omwalling ervan, gevoed door de

Het Blakkeveld dat zijn naam niet heeft gestolen : eindeloos ver reikt de horizon hier.

Foto's Walter Notteboom

Kraailobeek, vormde de grens. Pas in de 19e eeuw nam men deze beek als scheiding. Omdat de omwalling grotendeels verdwenen was en men de beek achter de hoeve had geleid kwam Maasbone dan ook op Adegem te liggen.

Aan het einde van de dreef naar Maasbone liep het « verduystert St Barbelstraetken » naar het westen toe tot op de Gentweg. Deze processieweg zou de oorspronkelijke grens hebben gevormd tussen Maldegem en Adegem. Het grondgebied van Maldegem kwam tot aan de Gentweg, volgde die een heel eind naar het noorden toe om dan weer oostwaarts op de Zuidhoutstraat te komen die vanaf hier Sint-Barbaraweg wordt genoemd ⁽⁷⁹⁾. In de 17de eeuw is er van deze eerder merkwaardige Maldegemse inham geen sprake meer.

Vanaf de hoeve Maasbone klimt de « zuythautsche straete » zacht naar de hofstede « den Campel ». Het is eventjes vóór deze hoeve dat het Sint-Barbarawegeltje terug op deze straat kwam. Na een tamelijk steile afdaling komen we op de « Crommewegh straete » die haar naam niet gestolen heeft : haaks en krom slingert ze zich van de Adegemse Kallestraat naar Eelvelde.

De grenslijn loopt ten noorden van deze Krommeweg, dwars door het land tot aan de « heerwegh van Maldeghem naer Raverschoot Brugge ». We volgen nu de grens in noordoostelijke richting tot aan « den hooghen pat », een kerkwegel die achter Adegem kerk begint en recht naar Maldegem loopt. Van « den hoogen pat » loopt de scheiding door een grote partij land van « Syne Excellentie den Prince van Croy, baron van Maldeghem » naar een paalsteen staande op « den breeden

wegh » of « den antwerpschen heerwegh » (de huidige Gentsesteenweg). De paalsteen stond op de zuidkant van de weg, op de plaats waar de Begijnewatergang onder de weg stroomde en die « den hooghen brugstock » werd genoemd. Een brugstock was een soort voetbrugje dat over de watergang lag ⁽⁸⁰⁾.

Van die paalsteen (die ongeveer 100 roeden west van de Waleweg stond) loopt de grens verder noordwestwaarts om op diezelfde Waleweg uit te komen, een 30 roeden ten zuiden van de Broekelstraat. Popp tekent de grens hier heel wat zuidelijker. We blijven de Waleweg volgen tot we aan het punt komen waar we begonnen : het grenspunt van Adegem-Maldegem-Sint-Laureins ⁽⁸¹⁾.

Dat er rond de grenzen van een parochie wel eens verhalen en legenden kunnen ontstaan blijkt uit volgende historie die nu nog leeft bij heel wat Adegemse mensen :

Eeuwen geleden brak in Vlaanderen een vreselijke pestepidemie uit. Duizenden mensen stierven aan de gevolgen van de « zwarte dood ». De inwoners van Adegem, door schrik bevangen, betrouwden op de bescherming van hun patroon, de H. Adrianus, beschermheilige tegen besmettelijke ziekten. Terwijl de hele wereld rond Adegem uitstierf droegen de mensen van Adegem, geleid door hun pastoor, het beeld en de relikwieën van de heilige tot aan de grens met Maldegem, waar een boom stond. En zie : de pest « bleef in de boom hangen ! ». Langs de Maldegemse kant werd de boom zwart en verdorde, terwijl hij langs de Adegemse kant zijn weelderig groen behield. Geen enkele inwoner van de parochie werd door de vreselijke ziekte besmet. Sedertdien zegt men dat « Adegem buiten de wereld ligt ! » ⁽⁸²⁾.

Dat dit verhaal slechts een legende is wordt bewezen door het feit dat de H. Adrianus pas na de godsdienstberoerten patroonheilige van Adegem werd : voordien was de parochie toegewijd aan O.L. Vrouw ⁽⁸³⁾. Toch ligt Adegem niet geheel buiten de wereld, want de Wet van Maldegem laat op het einde van het landboek noteren « dat d'uytterste paelen deser prochie (= Maldegem) niet en Limiteren de Jurisdictionen vanden voornoemden ambachte van Maldeghem ende aendere aen gheleghen » ⁽⁸⁴⁾.

BESLUIT.

Vóór de 12de eeuw was het grondgebied van Adegem nog niet volledig afgebakend. De uitgestrektheid van de onontgonnen velden in het zuiden en het klein getal der inwoners maakten het begrijpelijk dat het onnodig was een nauwkeurige afpaling te hebben.

Anders werd het in de 13de-14de eeuw. De zich uitbreidende ontginningen maakten dat dit gebied aan belangrijkheid toenam. Vooral de tiendeheffers wensten precies te weten waar ze de vruchten konden ophalen. In die periode werden dan ook heel wat kruisen, stenen palen en zelfs bomen en struiken op belangrijke grenspunten geplaatst.

In Adegem gebeurde dat vooral op de grenzen met Eeklo en met de parochies Oostwinkel en Ursel : het waren andere rechtsgebieden. Op deze grenzen vonden we niet minder dan 6 kruisen (Boterhoek, Honeveld, Pateetskruis, Bogaerdmoerstraat, Jabbeke, Hulselo), 4 paalstenen (Balgerhoeke, ten noorden van Dorekens rabot, einde Westeindeke, Raverschoot) en 3 bomen (Balgerhoeke, tussen Westeindeke en Raverschoot en bij Dorekens rabot). Op de grens tussen Adegem en Maldegem, die tot hetzelfde rechtsgebied behoorden, vonden we slechts één paalsteen (de Hogen Brugstok) en één boom (onder Celie). Op de grens met St.-Laureins vonden we tenslotte twee paalstenen en een waterput als grenspunten.

De toponymie kan ons ook heel wat leren over grensscheidingen. Denken we bv. aan de rechtsspraak (Bandam, Galgestraat), veldnamen (cruce stick), straatnamen (Krakeelstraat) als aan namen van processiewegels (« Ste Barbel weghelken »).

Ook volksverhalen kunnen ons wel iets bijbrengen : het verhaal « Adegem buiten de wereld » is in die zin alleszins merkwaardig.

Uit ons onderzoek is verder gebleken dat de grenzen van Adegem, behoudens enkele veranderingen in het noorden en een eigenaardige Maldegemse inham in het westen, in de loop van honderden jaren geen noemenswaardige wijzigingen hebben ondergaan. Een vluchtig onderzoek van de grenzen van Maldegem, Ursel en Oostwinkel toonde aan dat dit voor deze gemeenten eveneens het geval was.

We mogen dus het besluit trekken dat de grenzen van onze parochies vastgelegd werden in de 13de-14de eeuw, periode van intense ontginningen, en dat ze sedertdien ongewijzigd tot ons zijn gekomen (de fusies van de gemeenten in 1977 terzijde gelaten).

Hugo Notteboom

NOTEN

- (1) Rijksarchief Gent (RAG), Kaarten en Plannen 2558 : Inplanting van de nieuwe te bouwen kerk van Balgerhoeke (1899).
- (2) Over het toponiem Celie zie : Omtrent Adegem, p. 59.
- (3) Gemeentelijk Archief Maldegem, Archief Adegem (GAM-AA) Landboek 1766, Figuratieve kaart 12e begin.
- (4) D. Verstraete, Het Conduit in 1419 I en II, in weekblad Vrij Maldegem, 1969, nrs. 24 en 25.
- (5) D. Verstraete, De Noordbroekwatering, VM 1962, nr. 12.
- (6) Pourbus, Kaart van het Brugse Vrije (kopie door Pieter Claeissen 1596-1597), Stadhuis Brugge
- (7) Stadsarchief Gent (SAG), reeks 529/5 : « Register van alle de gronden van erfven gheleegen op beede de zijden van de Lieve dese stad competerende vernleut inden jare 1612 »
- (8) RAG, Adegem 3, Landboek 1642, f° 164 r°
- (9) RAG, Ambacht 835 : « Terrier ende Ommelooper van de generaele landen en bosschen van de prochle St Laureyns 1646 », f° 71 v°
- (10) GAM-AA, Landboek 1766, hoofd 10de begin
- (11) GAM-AA, Landboek 1766, Fig. kaart 10de begin
- (12) D. Verstraete, De Noordbroekwatering, VM 1962, nr. 12
- (13) RAG, Adegem 3, Landboek 1642, f° 164 r°, hoofd 10de begin

- (14) Rijksarchief Brugge (RAB), Ommelopers Mestdagh 773-787, Ommeloper Ade-
gem, 1766, hoofd 10de begin
- (15) RAG, Adegem 3, Landboek 1642, f° 193 v°
- (16) RAB, Oml. Mest. 773-787, Ommeloper Adegem, 1766, hoofd 10de begin
- (17) RAB, idem, opm. bij perceel nr 37
- (18) RAB, idem, opm. na perceel nr 11
- (19) RAG, Ambacht Maldegem, 978, « Bouck van de viermaetenwaeterynghe
in Ste Laureyns 1550 » (kopie 18de eeuw)
- (20) RAB, Oml. Mest., 11de begin, opm. na perceel nr 43
- (21) GAM-AA, Landboek 1766, Fig. kaart 11de begin
- (22) L. Stockman, De Afpaling van de Keure van Eeklo in 1240 in : Appeltjes van
het Meetjesland nr. 22 (1971), p. 113-120.
- (23) GAM-AA, Landboek 1766, Fig. kaart 11de begin en RAG, Adegem 3, Land-
boek 1642, hoofd 11de begin.
- (24) GAM-AA, Landboek Adegem, Fig. kaart 11de begin
- (25) A. De Vos, Eeklo : van natuurlandschap tot stratennet, AVM, 22 (1971), p 21
- (26) RAG, Ambacht Maldegem 978, f° 4 v°
- (27) M. Gysseling, Bijdrage tot Eeklo's Middeleeuwse toponymie in : Het Konink-
lijk Atheneum van Eeklo viert zijn tweede lustrum, p 105
- (28) GAM-AA, Landboek 1766, hoofd 11de begin
- (29) RAG, Adegem, 3, Landboek 1642, f° 206 v°
- (30) Stadsarchief Eeklo (SAE) 141, Grensbetwistingen tussen de Keure van Eeklo
en het Ambacht Maldegem. Overeenkomst van 30 december 1619
- (31) J. Helsen, Toponymica in Kempische grensafbakeningen in : Med. ver. voor
Naamkunde, jrg. 31 (1955), p 21
- (32) L. Stockman, o.c.
- (33) SAE 141, Overeenkomst 30 december 1619
- (34) SAG, reeks 529/7, Kaarten van de Lieve en aangrenzende gronden met no-
tities van pachters en eigenaars ervan, 17de eeuw
- (35) RAG, Adegem 5, Hoofdynghe van elckx ghebruyck... f° 121 v° en Adegem 6,
idem : f° 137 r°, f° 137 r°, f° 208 r°, f° 271 r°
- (36) SAE 141, Overeenkomst 30 december 1619
- (37) RAG, Adegem 3, Landboek 1642, f° 207 v°
- (38) SAE 141, Overeenkomst 12 augustus 1648
- (39) GAM-AA, Landboek 1766, Fig. kaart 11de begin
- (40) K. De Flou, Woordenboek der toponymie van Westelijk Vlaanderen, enz.,
1914-1938, 17 dln.
- (41) RAG, Adegem 3, f° 193 v°
- (42) SAE 142, Figuratieve kaart van de grensscheiding tussen Eeklo en Adegem,
9 juli 1708
De grensscheiding vanaf de Kom zorgde nog tot in 1820 voor de nodige tribu-
laties ! In de raadszitting van 26 februari lichtte burgemeester Johannes Ver-
meersch zijn raadsleden in over de stand van zaken in verband met de
« opérations cadastrales ». Hij vond dat er « plusieurs changements ont été
faites aux limites, notamment à l'endroit dit : den Kom, ou il croit que
les limites ne sont pas exactes... La ligne de séparation entre les territoire
d'Eecloo et d'Adeghem se trouve défectueuse et erroneuse ». GAM-AA. Re-
gister der beraadslagingen van de Gemeenteraad.
- (43) GAM-AA, Landboek 1766, Fig. kaart 14de begin
- (44) SAE 142, Figuratieve kaart, 9 juli 1708
- (45) GAM-AA, Landboek 1766, hoofd 15de begin
- (46) RAB, Oml. Mest., 773-787 Ommeloper Adegem, 15de begin, opm. na perceel
nr. 5
- (47) Id., hoofd 19de begin
- (48) SAE 142, Figuratieve kaart, 9 juli 1708
- (49) RAG, Adegem, 3bis, Landboek 1642, 19de begin. Volgens de « Atlas des Com-
munications Vicinales 1844 » loopt de grens hier nochtans voor een klein
gedeelte over de Lieve.
- (50) RAB, Oml. Mest., 773-787 Ommeloper Adegem, 23ste begin, opm. na perceel
nr. 24
- (51) Id., 24ste begin, perceel nr. 39
- (52) L. Stockman, o.c.
- (53) RAG, Adegem 3bis, Landboek 1642, 24ste begin, perceel nr. 14

- (55) RAB, Oml. Mest., 773-787 Ommeloper Adegem, 24ste begin, perceel nr. 79
- (56) SAE 141, Overeenkomst 20 oktober 1649
- (57) Raymond Dauw, Een uode wegverbinding tussen Eeklo en Gent ? in : Ons Meetjesland, jrg. 14 (1981), p. 32-34
- (58) RAG, Oostwinkel 4, Landboek 1689, 7de begin f° 123 en verder
- (59) Rijksarchief Kortrijk, Kerkarchief Harelbeke (RAK-KAH) cura 2499
- (60) D. Verstraete, Grenspalen van het Ambacht Maldegem, VM 1961, nr. 45
- (61) RAG, Archief Bisdom Gent, reeks B 2094, Tienden van het Ambacht Waarschoot.
- (62) RAG, Adegem 3 bis, Landboek 1642, 24ste, 25ste en 26ste begin en Oostwinkel 4, Landboek 1689, 1ste beloop
- (63) RAG, Adegem 3bis, Landboek 1642, hoofd 27ste begin
- (64) Medegedeeld door Roger Moelaert
- (65) Medegedeeld door Marcel Haers n.a.v. een bezoek aan de omgeving van Hulselo en Blakkeveld.
- (67) RAK-KAH, Cart. Harl. 214. Zie ook : D. Verstraete, Kruisen als grenspalen, in Ons Heem, jrg. 7 (1949) en K. De Flou, o.c.
- (68) RAK-KAH, Cart. III, 227-228 : Jan Bane verkoopt 't kapittel van Harelbeke de 2/3 van zijn tiende : de « muerckelackertiende » gelegen te Maldegem en Adegem, « zuut en noort en west muerckelhouc » (26-7-1418)
- (69) D. Verstraete, Op wandel naar Kraailo, VM 1953, nr. 36
- (70) Naamkunde, jrg 9 (1977) afl. 1, 2 e.a.
- (71) RAB, Oml. Mest., 773-787 Ommeloper Adegem, hoofd 25ste begin
- (72) id., 31ste begin, perceel nr. 51 en 52
- (73) Een raffoel is een soort vleespastei (vleestaarte) in de vorm van een maan-sikkel.
- (74) Van Onderdijke liep een Molenwegel naar de Murkel waar de mensen langs kwamen om hun graan te laten malen op de molen van de Kruiput.
- (75) Het Gemene Veld was een soort gezamenlijk bezit : « groot VII ghemeten mits tselve is ghemene hier voor memorie » RAG, Adegem 1, Bosboek 1649-1650, f° 106 r° en Landboek 3bis, 31ste begin, verschillende vermeldingen.
- (76) Naamkunde, jrg. 5 (1974), p. 20 en jrg. 8 (1977) afl. 1 en 2
- (77) RAK-KAH : Tal van documenten omtrent tiendenbetwistingen in de 13de, 14de en 15de eeuw
- (78) RAG, Adegem 1, Bosboek 1649-1650, 5de begin, perceel nr. 147
- (79) D. Verstraete, Over Noordhoucke en Zuidhoue naar d'Helle, VM 1960 nr. 53
- (80) RAB, Oml. Mest., 773-787, Ommeloper Adegem, 6de begin
- (81) id., 10de begin en ook : GAM-AA, Landboek Adegem 1766, Fig. kaart 10de begin
- (82) Zie ook : Vlaamsche Zanten, jrg. 5 (1904) p 172, waar de legende verteld wordt door O. Steghers
- (83) RAG, Kerkarchief Eeklo, nr 22, kerkrekening Adegem 1544-1545
- (84) GAM, Oud Archief 67c, Landboek begin 18de eeuw.

HOE EN WANNEER WERD DE HEILIGE BARBARA PATRONES VAN DE KERK VAN MALDEGEM ?

Aan Z.E. Heer R. VEREECKE
pastoor-deken van Maldegem

In het huidige bisdom Gent zijn slechts twee kerken aan de heilige Barbara toegewijd : Evergem-Rieme en Maldegem. Evergem-Rieme is zeer jong. De parochie werd pas gesticht in 1928. De keus van de heilige Barbara tot patrones werd waarschijnlijk bepaald door het feit dat de bewoners van de nieuwe parochie hoofdzakelijk arbeiders zijn die in de industriezone van Zelzate zwaar en gevaarlijk werk verrichten. De heilige Barbara is immers de patrones van mijnwerkers, vuurwerkers, pompiers en van allen die alle slag van gevaarlijk werk doen. Zij is tenslotte ook de patrones van de goede dood.

Te Maldegem is het anders. De heilige Barbara is wel sinds eeuwen patrones van kerk en parochie, maar het was niet altijd zo. Oorspronkelijk was de kerk van Maldegem aan de heilige Petrus, de prins der Apostelen, toegewijd ⁽¹⁾.

In de lange geschiedenis van de kerk van Maldegem komt de heilige Barbara pas in de helft van de dertiende eeuw opdagen.

I. De Sint-Pieterskerk te Maldegem.

Maldegem is een oude Frankische nederzetting ⁽²⁾ op de kruising van twee zeer oude wegen : de Antwerpse heirweg (Brugge-Antwerpen) en de Aardenburgse Haringweg. Dit in de buurt van de oude Romeinse nederzetting Roderburg, nu Aardenburg, dat samen met Oudenburg een verdediging was van de Romeinen aan Schelde en Noordzee. Buiten die vesting was de streek voor de Romeinen van weinig belang. Ze was schaars bevolkt en overdekt met onherbergzame bossen en moerassen ⁽³⁾.

Wie eerst het christelijk geloof gepredikt heeft in de streek van Maldegem weten wij niet met zekerheid. Mogelijks zijn de eerste missionarissen in de streek gekomen vanuit de Sint-Baafsabdij te Gent. Deze abdij werd omstreeks 630-639 gesticht door Sint Amandus (625-75) en was oorspronkelijk ook toegewijd aan de heilige Petrus ⁽⁴⁾. Van een bedevaart naar Rome, naar het graf van de heilige Apostelen bracht Amandus zijn grote verering voor Sint Petrus mede. Trouwens, de heilige Petrus was hem daar verschenen, zo verhaalt zijn biograaf, en had hem opdracht gegeven het evangelie te gaan prediken in Gallië ⁽⁵⁾.

Hij stichtte de Gentse abdij als centrum van waaruit hij de missionering van onze streken organiseerde.

In zijn werk « De eerste geloofspredikers op het grondgebied van het huidige bisdom Gent » ⁽⁶⁾ zegt Walters dat « ... sommigen menen dat

Amand predikte te Torhout Kortrijk en omstreken, Aardenburg, Kalloo... ». Niet alleen was Gent een centrum van missionering maar ook van verering van de heilige Petrus. Wij weten met zekerheid dat Amandus te Antwerpen een kerk gebouwd heeft aan de heiligen Petrus en Paulus toegewijd (⁷).

Heeft Sint Amandus persoonlijk in de streek van Maldegem het evangelie gepreekt, en heeft hij « de streek tussen Gent en Brugge » gemissionieerd ? (⁸). Daarop schijnen de aan de heilige bisschop toegewijde kerken van Wingene en Beernem met zijn bekende Amandusputje, en niet het minst de legende van de Sint-Amandusboom te Knesselare te wijzen. Maar er is tot nu toe geen historisch bewijs voor gevonden. En de legende van de Amandusboom is te recent en mist elke historische grond (⁹).

Dat de door Sint Amandus gestichte abdij te Gent, de latere Sint-Baafsabdij, en haar zusterklooster - of was het een stichting van de Sint-Baafsabdij ? - de Sint-Pietersabdij op de Blandijnberg bij Gent al vroeg eigendommen bezaten in de « pagus Rodanensis », de streek van Rodenburg, nu Aardenburg, welke « zich uitstreckte tot bezuiden Maldegem » (¹⁰), kan erop wijzen dat de monikken van deze kloosters al heel vroeg de streek van Maldegem hebben gekerstend.

Bij het herstel van de Gentse abdijen door de heilige Gerardus van Brogne in 953 bezat de Sint-Baafsabdij te Rodenburg een « mater ecclesia cum capella » - een moederkerk of hoofdkerk, ongetwijfeld de Sint-Baafskerk aldaar ; de kapel was vermoedelijk de voorloper van de Mariakerk (¹¹). Kort nadien, in 960 werd deze kerk van Aardenburg geconsacreerd ter ere van Sint Bavo (¹²).

Er is voor het eerst spraak van een kerk te Maldegem in 840. Lodewijk de Vrome (814-840) schenkt de « altaria » van Pittem, Kortrijk, Torhout, Oudenaarde, Eine, Aalter, Nevele, Deinze, Komen, Spiere, MALDEGEM, Aardenburg en Slijpe aan bisschop Wendelmaer van Doornik « omme met die vruchten profijten ende emolumenten daer af comende tcollegie van sijne caneuniken taugmentern ende te vermeerderen... » (¹³). Eerst in 1071 wordt de heilige Petrus als patroonheilige van de kerk van Maldegem vernoemd. Robrecht de Fries, graaf van Vlaanderen, (1071-1093) wilde uit dank voor de overwinning die hij te Kassel op 22 februari 1071 heeft behaald op Richildis van Hene-gouwen en de Franse koning Filips I (1059-1108), overwinning die hij toeschreef aan de beschermende tussenkomst van de heilige Petrus, verscheidene kerken laten bouwen of doen herstellen ter ere van de Prins der Apostelen, onder andere te Kassel, Brugge, Ieper, Oostkamp, Oostende, Tielt, MALDEGEM en andere plaatsen (¹⁴).

Er is dus geen twijfel mogelijk de kerk van Maldegem was van oudsher aan de heilige Petrus toegewijd. In de veertiende en de vijftiende eeuw wordt Sint Pieter nog steeds als dusdanig vermeld. In 1483 wordt Filips IX van Maldegem plechtig begraven in de parochiekerk van de H. Petrus te Maldegem (¹⁵). In 1501 wordt de kerk van Maldegem nog steeds een Sint-Pieterskerk genoemd in de stichtingsakte van een

jaargetijde van de Sinte-Barbaragilde (¹⁶). Verder verliest men te Maldegem de naam van de heilige Petrus uit het oog en de heilige Barbara, daar sinds eeuwen zeer vereerd neemt stilaan de bovenhand. Nochtans in het verslag van zijn dekanale visitatie te Maldegem in 1691 schrijft deken Kerremans van Eeklo, dat hij in een oud register van 1528 gelezen heeft dat de kerk van Maldegem aan de heilige Petrus toegewijd was, en dat de kerkwijding gevierd werd op het feest van de Kruisverheffing, 14 september (¹⁷).

II. De verering van de heilige Barbara in de Sint-Pieterskerk te Maldegem.

De heilige Barbara, maagd en martelares, heeft geleefd in de derde, begin vierde eeuw. Vanaf de zevende eeuw was haar eredienst al zeer verspreid en vanaf de negende eeuw reds algemeen, zowel in het Oosten als in het Westen (¹⁸). Haar feest werd gevierd op 4 december. Maar sinds het IIe Vaticaans concilie werd haar feest van de liturgische kalender afgevoerd om reden van het tekort aan historische documenten over de heilige (¹⁹).

Sinds de middeleeuwen werd de heilige Barbara in Vlaanderen zeer vereerd. Ze is er een echte volksheilige geworden.

Een voornaam centrum van die verering bij ons was de Sint-Baafsabdij te Gent. Daar werd sinds de tiende eeuw een groot gedeelte van haar lichaam bewaard (²⁰). Erembald, monnik en later abt van Sint-Baafs, bracht in 985 uit Rome relikwieën mede van de heiligen Pancratius en BARBARA (²¹). Zeer waarschijnlijk is dat het vertrekpunt en het begin van de verering in Vlaanderen van de zo populaire heilige. Jammer dat deze relikwieën van de Sint-Baafsabdij samen met die van andere heiligen door de Geuzen in de zestiende eeuw, « ...furor hereticorum... », geprofaneerd en verstrooid werden (²²).

Ook te Brugge was vroeger een centrum van Barbaraverering. Een merkwaardige relikwie, « de verdroogde linker hand met een deel van de arm » van de heilige werd bewaard in de Sint-Basiliuskerk op de burcht (nu de basiliek van het H. Bloed), waar ook een confrerie ter ere van de heilige Barbara bestond. Vanwaar kwam die merkwaardige relikwie, en sinds wanneer berustte ze in de Sint-Basiliuskerk? Daar konden wij tot nu toe niets over vinden. Maar het zou niet onmogelijk zijn dat deze « grote » relikwie van de Gentse Sint-Baafsabdij naar Brugge werd overgebracht (²³).

In 1250 stichtte Willem, heer van Maldegem, in de Sint-Pieterskerk aldaar een kapelanie ter ere van Onze-Lieve-Vrouw, de heilige Amandus en de heilige Barbara (²⁴). Zijn oudste zoon Filips II van Maldegem bevestigde deze stichting in 1254-55 (²⁵).

Wij mogen aannemen dat deze Barbarakerk met kapelanie en de verplichting een dagelijkse mis op te dragen, zeer waarschijnlijk het begin is van de grote verering van de heilige Barbara in de kerk van Maldegem.

Wie beïnvloedde de heren van Maldegem bij deze stichting?

Een bloedverwant van de heren van Maldegem, Theodoricus van Maldegem was van 1251 tot 1262 abt van de Sint-Baafsabdij te Gent ⁽²⁶⁾. Er moeten wel goede betrekkingen geweest zijn tussen de abt en zijn familie, want Filips II die in 1254 de stichting van zijn vader bevestigde, verkocht in 1263 aan de Sint-Baafsabdij gronden gelegen te Maldegem, «... tempore Theodorico abbate...» - ten tijde van abt Theodoricus, voegt de kroniek er bevestigend aan toe.

De Sinte-Barbarakapel was zo voornaam dat Filips IV van Maldegem ze in 1341 verkoos tot grafkapel voor zijn vrouw en kinderen ⁽²⁷⁾. Tenslotte heeft Jacob van Halewijn de Sinte-Barbarakapel in 1525 doen herbouwen in het zuidelijk transept van de kerk.

De verering van de heilige Barbara zal wel zeer gestimuleerd geweest zijn door het feit dat, volgens de stichting, er elke dag in die kapel een heilige mis ter harer ere moest gecelebreerd worden. Er was ook in de kerk van Maldegem een relikwie waarvan wij alleen weten dat ze in een «rijve» bewaard werd. Zij moet dus wel belangrijk genoeg geweest zijn om in een schrijn bewaard te worden ten einde ze in de grote ommeegang mee te dragen. Wij mogen veronderstellen dat deze relikwie door abt Theodoricus aan de kerk van Maldegem geschonken werd bij de stichting van de kapelanie omstreeks 1250.

De Sinte-Barbaraprocessie van Maldegem moet zeer merkwaardig geweest zijn en veel bedevaarders naar het heiligdom aangetrokken hebben. Deze processie, de documenten in het latijn spreken van de «magnum turnum», de «grote ommeegang», ging uit op Sinksen en duurde twee dagen. Men vertrok 's morgens op de hoogdag en eindigde op tweede Sinksen. Het was inderdaad een grote «toer», men ging rondom de gehele parochie en volgde de «Barbaraweg» die ongeveer gelijk liep met de grenzen van de parochie.

Daniel Verstrzete, bijzondere kenner van de wegen en straten in onze streek, is er in geslaagd uit de oude bescheiden de aloude Sinte-Barbaraweg rond Maldegem vast te leggen ⁽²⁸⁾. Hiervan zijn maar twee stukken overgebleven; twee wegen op het Maldegem van vóór de fusie dragen nu nog de zeer oude naam «Sinte-Barbaraweg».

De processie vertrok van de kerk en ging westwaarts over Donk en Burkel naar Papinglo waar men bleef overnachten. 's Anderendaags trok men verder oostwaarts. Onderweg hield men stil bij een kapel of, zoals op Moerhuizen, bij een boom «de preekboom van mevrouw Sinte Barbele», - «...ter plaatsen daer men preikt van sinte Barbele ten ommeeganghe 't Sinxen...». Men rustte eveneens bij Vake, «...te Vake daer sint Barbele 't Sincsen rust...». Ook daar werd een preek gehouden «...ter plaetse daer de preiclinde staet van sint Barbele».

Deze grote processie is wel een bewijs hoe zeer de devotie tot de heilige Barbara bij het volk leefde en ingeworteld was.

De kerk van Maldegem werd door de Geuzen in 1579 platgebrand en verwoest. Bij het herstel van de katholieke eredienst werd eerst het koor van de kerk samen met de zijkapel van de heilige Barbara her-

steld. Waarschijnlijk werd hierbij de aloude titularis de heilige Petrus vergeten. Voor zover ik weet zijn geen documnten voorhanden die de verandering van titularis van de kerk staven of bevestigen, en die dus wettelijk van de Sint-Pieterskerk een Sinte-Barbarakerk hebben gemaakt. In het register van 1528 waar deken Kerremans van spreekt in zijn visitatieverslag van 1691, heeft hij daar blijkbaar niets over gevonden. Hij zegt alleen dat het feest van de heilige Barbara « als patrones van de kerk door het volk gevierd wordt » ⁽²⁹⁾.

En nu de vraag wat is van die eens zo bloeiende Barbaraverering overgebleven ?

De zo belangrijke tweedaagse processie is misschien al verdwenen ten tijde van de Geuzenberoerten. Sindsdien is er ook geen sprake meer van de « rijve » en de relikwie. Er is nog de titel van Sinte-Barbarakerk waarvan wij niet weten of die ooit wettig Sint Pieter vervangen heeft. Er is nog het Sinte-Barbara-altaar in dezelfde kapel, in het zuidertransept, waar vroeger de dagelijkse mis ter ere van de heilige moest gecelebreerd worden, volgens de stichting van 1250 althans. Op het altaar staat nog de zeer mooie schilderij, « de verheerlijking van de heilige Barbara » in 1860 geschilderd door Romaan Eugene van Maldeghe, een verre afstammeling van de eens zo machtige en tot de heilige Barbara zo devote heren van Maldegem... En er is nog het zeer mooie Barbarabeeld onder de preekstoel van 1787 ⁽³⁰⁾.

Dit is alles wat nog overblijft van de eens zo bloeiende Sinte-Barbaraverering te Maldegem.

L.M. GOEGBUER o.s.a.

- (1) C. de Lalaing : Maldeghe la Loyale, Bruxelles 1849, bl. 53.
- (2) J. Walters : De eerste geloofspredikers op het grondgebied van het huidige bisdom Gent, Gent 1946, bl. 6-7.
D. Verstraete : Vrij Maldegem, 7 januari 1954.
- (3) Geschiedenis van Vlaanderen, Standaard boekhandel I, 1936, I, bl. 5-6.
- (4) de Moreau : Saint Amand, Louvain 1927, bl. 22.
de Moreau : Histoire de l'Eglise en Belgique, Bruxelles 1940, I, bl. 79.
A. Verhulst : Over de stichting en de vroegste geschiedenis van de Sint-Pieters- en de Sint-Baafsabdijen te Gent. Gent 1953, bl. 14-15.
- (5) de Moreau : Saint Amand, bl. 99-100.
- (6) J. Walters : o.c. bl. 25 ⁽²⁹⁾.
- (7) de Moreau : Histoire de l'Eglise en Belgique, Bruxelles 1940, I, bl. 86.
- (8) A. Ryserhove : Knesselare, 1945, bl. 46.
- (9) A. Ryserhove : o.c., bl. 165.
A. Ryserhove : Beernem een heemkundige studie, Handzame 1979, bl. 34-40.
- (10) M.K.E. Gottschalk : Historische Geografie van Westelijk Zeeuws-Vlaanderen, Assen 1955, I, bl. 17.
- (11) M.K.E. Gottschalk : o.c., bl. 19.
- (12) N. Huyghebaert o.s.b. : Dedicaciones Tornacenses (616-1395) in Horae Tornacenses 1171-1971, Tournai 1971, bl. 14.
- (13) J. Meyerus : Commentarii sive Annales rerum Flandricarum, Antverpiae 1561, bl. 12.
N. Despars : Cronijcke van den lande ende graefdscepe van Vlaenderen. Brugge 1837, bl. 112.
- (14) J. Meyerus : o.c., bl. 28.
N. Despars : o.c., bl. 211.

- (15) C. de Lalaing : o.c., bl. 130-132.
- (16) Brugge, Rijksarchief : fonds Maldegem nr. 455.
- (17) Gent, Rijksarchief : Archief v.d. kerk v. Maldegem, Kerkregister van Maldegem 1528.
- (18) Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastiques, Paris 1932, VI, col. 627-28.
- (19) Calendarium romanum ex decreto sacrosancti oecumenici concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli P. P. VI promulgatum, 1969, bl. 147.
- (20) Sanderus : Hagiologium Flandriae, Antverpiae 1625, bl. 45-46.
- (21) Jean de Thielrode (1298) : Chronique de S. Bavon à Gand, Gand 1835, bl. 199.
- Van Lokeren : Histoire de l'abbaye de St. Bavon à Gand, Gand 1855, bl. 46.
- (22) Sanderus : Flandria Illustrata, Coloniae Agrippinae 1641, reprint Tielt 1973, I, bl. 126.
- (23) A. Keelhoff, Augustin : Histoire de l'ancien couvent des Ermites de saint Augustin, à Bruges. Bruges 1869, bl. 120-125.
Deze relikwie werd met toestemming van Mgr. N. de Haudion, bisschop van Brugge (1641-1649) in 1626 in een prachtig zilveren schrijn geplaatst en samen met de aloude confrérie van de H. H. Barbara en Cecilia in 1643 overgebracht naar de kerk van de Augustijnen te Brugge. Na de afschaffing van het Augustijnenklooster tijdens de Franse Revolutie werd het schrijn met de relikwie overgebracht naar de Sint-Jacobskerk te Brugge, waar ze steeds bewaard en vereerd wordt.
- (24) « Ego Willelmus, dominus de Maldenghem, etc., in honorem Dei Genitricis Mariae, beate Barbare et omnium sanctorum, et ob remedium anime mee, animarum item Agnetis de Ghistella et Margarete de Wastina, quondam uxorum meorum, quondam capellaniam institui in ecclesia de Maldenghem... anno 1250 ».
de Lalaing : o.c., bl. 390-391.
- (25) « Philippus, castellanus et dominus de Maldenghem, significat W. Tornacensi episcopo (a), quomodo Willelmus, pater suus, miles, dominus de Maldenghem (se annum 18 agente et ut primogenito consentiente) instituit duas capellanas in ecclesia parochiali de Maldenghem in honorem Dei genitricis Mariae, SS. Amandi et Barbarae et omnium sanctorum ob remedium anime sue, et Agnetis de Ghistella et Margarete de Wastina uxorum suarum. Et assignavit singulis capellanis 15 libras flandrenses annui redditus. Unus dicit quotidie missam ad altare S. Barbarae, cui assignatur multi parvi redditus, scilicet 15 libras... Datum anno 1255.
(a) W. is Walter de Croix, bisschop van Doornik 1252-1261.
de Lalaing : o.c., bl. 391.
- (26) « Theodoricus abbas (43us) natus de Maldenghem juxta herdenborc vir bene litteratus et multum honestus rexit ecclesiam Sti. Bavonis circiter undecim annis successit immediate Walduino, sepultus in basilica Sti. Benedicti ante altare quam basilica renovavit et melioravit, obit anno Domini M^oCC^oLXII^o pridie ydus augusti ».
Jean de Thielrode : o.c., bl. 25.
Van Lokeren o.c. 98-102.
- (27) « Item in choor van Sinte Barbelen (a) licht eenen metaelen zarck daer dat onder lydt Yolente van Mortaignen, ende dit is dat op den steen gehouwen staet : Hic jacet domicella Yolendes de Mortania, quondam uxor domini Philippi de Maldegem militis, que obiit duodecima die mensis octobris, anno Dei millesimo tricentesimo quadragesimi primo, cujus anima per Dei misericordiam requiescat in pace 1341.
(a) Bij de graafwerken voor het altaar van de H. Barbara voor het aanleggen van de centrale verwarming in 1966 werd dit graf bloot gelegd.
de Lalaing : o.c., bl. 406.
- (28) D. Verstraete : De Processie van Ste Barbara : Vrij Maldegem, 15 oktober 1960.
- (29) D. Verstraete : Parochiale toestanden te Maldegem onder het Oud Regiem : Vrij Maldegem, 26 april 1953.
- (30) J. Van Maldegem : Gids voor de Sinte-Barbarakerk te Maldegem, Maldegem 1978. bl. 9 nr. 19 en bl. 21 nr. 50.

DE BUL VAN ALEXANDER VII UIT HET KERKARCHIEF TE MERENDREE EN DE BROEDERSCHAP VAN HET HEILIG KRUIS

Oorkonden uitgaande van pausen, keizers of koningen voorzien van een metalen zegel noemen wij kortweg een *bul*. Uiteraard zijn de pauselijke bullen het best bekend, gezien zij talrijker zijn dan de andere. Pauselijke brieven en privileges dragen ook veelal de loden « *bullae* » en gaan dus eveneens voor bullen in ruimere betekenis door.

De oorkonde van Alexander VII zouden we een pauselijke « brief » kunnen noemen : immers noch de handtekening van de verlenende paus, noch deze van één van de kardinalen komt er op voor en samen met de aanhef: *ALEXANDER, episcopus, servus servorum dei. Universis Christi* ⁽¹⁾ *fidelibus presentes litteris inspecturis, salutem et apostolicam benedictionem* ⁽²⁾ is dit typisch voor een pauselijke brief.

Zoals gebruikelijk is de bul in de laatste regel gedateerd : *Datum Rome apud Sanctammariammaiorem Anno Incarnationis Dominice Millesimo sexcentesimo sexagesimo secundo Ibidus Januarii Pontificatus Nostri Anno octavo* ⁽³⁾.

Paus Alexander werd gekozen op 7 april 1655. Zijn eerste ambtsjaar liep dus tot 7 april 1656 ; respectievelijk begon het achtste *slechts* op 7 april 1662 om te eindigen op 6/4/1663.

De brief zegt nu duidelijk « iden januari - anno 1662 - 8° jaar ».

De iden - in de Romeinse kalender - en die werd gebruikt tot Pius X (1903-1914), vallen op 13 januari.

De jaartijl moet de Florentijnse Boodschapsstijl zijn, welke voor plechtige privileges/brieven tot 1908 in de pauselijke kanselarij in voege was. Hierin loopt het jaar van 25 maart (O.-L.-Vrouw Boodschap) volgend op 1 januari van onze jaarrekening tot 25 maart eerstvolgend.

Het jaar « brief 1662 » loopt dus van 25/3/1662 - 24/3/1663.

Deze oorkonde kan dus slechts opgesteld zijn op *13 januari 1663*. Ze is reeds te Gent door de secretaris van het bisdom voor afkondiging op 20 maart gesigneerd (keerzijde).

Het stuk zelf is een dik bijna ongeschonden perkament (velijn) en beschreven zoals gebruikelijk op de ruwe zijde (coté poil) ⁽⁴⁾.

Gotisch schrift was in Italië reeds sinds het begin van de 16e eeuw algemeen verlaten. Uitzondering echter in de pauselijke kanselarij. Daar

was, en slechts voor dergelijke oorkonden, de uit het Italiaans-Gotisch schrift ontstane *Littera sancti Petri* in gebruik. Het wordt ook bullaticum of bullenschrift genoemd.

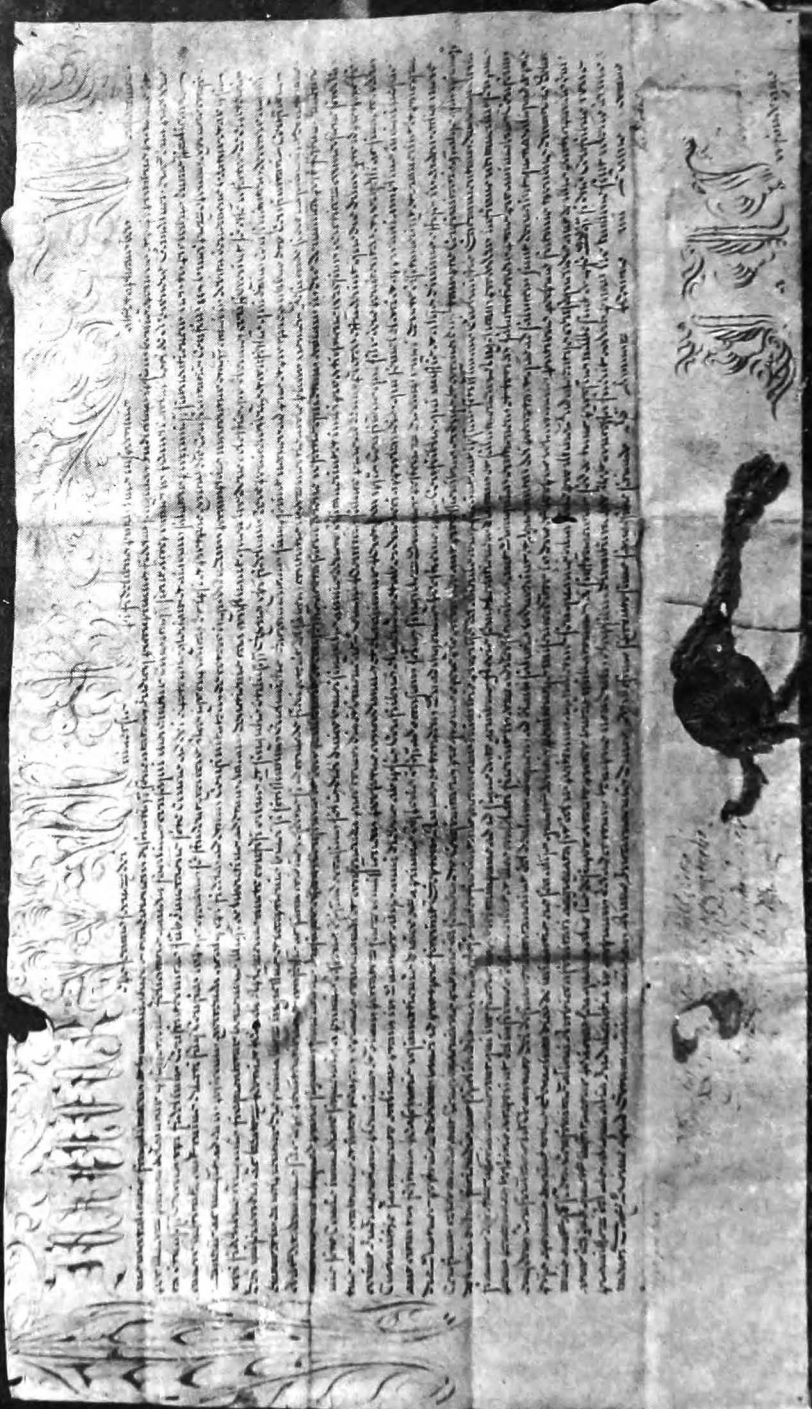
In het begin van de 16e eeuw had dit schrift wel een zekere vormvastheid gekregen. Later, eind 18e eeuw, werd het meer gebonden, lelijk, en door allerlei bijversierselen bijna onleesbaar, zodat het bij Motu proprio van 29 december 1878 door Leo XIII werd afgeschaft. Op 't laatst moest er zelfs een *transumptum* worden toegevoegd, een authentiek verklaard afschrift, dit om de inhoud aan de geadresseerde kenbaar te maken.

De bulla uit het kerkarchief te Merendree dateert nu uit 1663. Praktisch dus iets vóór de bloeiperiode ⁽⁵⁾ van deze schriftvorm. Het is dan ook een mooie calligrafie, doch met zeer veel verkortingen hier door een heel fijne haarstreep aangegeven en ook wel moeilijk om te ontcijferen ⁽⁶⁾.

Alexander, bij de aanhef, staat geoblongeerd (= verhoogd) en uitgewerkt op de speciale manier aan de kanselarij eigen, met sierlijnen geïnspireerd op bladranden en bloemmotieven (zie foto); eind 18e eeuw treffen we deze verstarde vormgeving nog steeds in zulke oorkonden aan. Op de eerste regel (van 27) werden er nog zes andere initialen op deze wijze uitgebouwd. Werkelijk moeilijk te ontcijferen!

Verder is het een quadrilineaire minuskel met nog weinig gebondenheid.

Dé grote leesmoeilijkheid is echter de sprekende gelijkenis van de o en de e, die beide tweedelig zijn met losse koplus. Ook de r heeft meestal een losse tong. De s bij 't begin van, of midden in een woord, is iden-

tiel aan de lange f maar zonder dwarsstreep. Op 't einde van een woord echter is deze eveneens tweedelig met losse afhangende staartlus, weer sterk gelijkend op het laatste been van de m wanneer die als eindletter fungeert. Het is schuinschrift (7).

De loden bulla hangt aan een gevlochten rood-geel zijden snoer (8) en meet 4 cm in doormeter. De voorzijde draagt traditioneel de koppen van SS Petrus en Paulus, voor driekwart aanziend, met ertussen een latijns ankerkruis waarboven vertikaal geschikt N

P I
A E (9)

Op de rand een boord van parels.

De keerzijde bevat in kapitaal ALE/XANDER/* PAPA*/* VII*, onder elkaar geschikt en eveneens tussen een fries van parels.

Inhoud van de oorkonde (10) :

« Daar wij nu hebben vernomen dat in Vlaanderen, in de plaats genaamd Merendree, in het bisdom Gent, een kerk is, waar voor de gelovigen van beider kunne, een broederschap bestaat onder de aanroeping van het H Kruis... waarvan de medebroeders zich op het beoefenen van vroomheid en goede werken toeleggen hebben wij besloten... en verlenen... »

a) *Een volle alfaat (na biecht en h. communie)*

- bij de inschrijving in de broederschap
- aan de leden in hun stervensuur
- aan alle kerkbezoekers, (vanaf de eerste vespers tot bij zonsondergang) (11) op de eerste zondag na de feestdag van de vinding van het H. Kruis (= 3 mei) wanneer zij bidden voor de uitroeiing van de ketterijen, de verheffing van de h. kerk, de eendracht onder de kristelijke vorsten en het welzijn van de paus.

Vermoedelijk is dit de stichtingsdag van de confrerie die dan ook met een processie wordt herdacht.

b) *Zeven jaar en 7 × 40 quadragenen*

- aan de leden op vier met bisschoppelijke goedkeuring te kiezen dagen, eveneens bij kerkbezoek.
- zo eveneens op Pasen.

c) *Zestig dagen aan de leden, wanneer :*

- ze een h. mis of andere oefening van de broederschap bijwonen.
- ze aanwezig zijn op de uitvaart van een broeder/zuster.
- ze processies volgen.
- ze een berechting vergezellen (of bij belet één OV en WG bidden)

- ze een arme reiziger gastvrij onderdak verlenen.
- ze zieken bezoeken.
- ze 5 OV en 5 WG bidden voor de gelovige zielen.
- ze een zondaar trachten te bekeren.

Alle voorrechten gelden ook voor de aartsbroederschap waar misschien zal worden bij aangesloten of voor de broederschappen die eventueel door hen zullen opgenomen worden ⁽¹²⁾.

De broederschap van het H. Kruis.

Broederschappen zijn in feite godsdienstige verenigingen, door de kerkelijke overheid zelf *opgericht* (dus niet enkel erkend !) en dit met een dubbel doel : naast de beoefening van bijzondere devoties (hier tot het H. Kruis, werken van naastenliefde, enz...) hebben ze toch als hoofddoel de bevordering van de publieke eredienst in hun blazoen geschreven (h. missen, processies, begeleiden van het viaticum naar de zieken, enz...). Dit is werkelijk « eigen » aan een broederschap ⁽¹³⁾.

Organisatorisch hebben ze een bestuur, kennen een aannemingsplechtigheid en de leden dragen een onderscheidingsteken, in onze streken gewoonlijk slechts een medaille.

Ze bezitten de rechtspersoonlijkheid met de er aan verbonden mogelijkheden. Zo kunnen ze ook slechts ontbonden worden door de paus of de plaatselijke ordinarius of honderd jaar na het afsterven van het laatste lid.

De gunsten, aflaten, worden door de paus (volle) of bisschoppen en oversten van orden en congregaties verleend (gedeeltelijke). Vrouwen kunnen alleen lid zijn ter verkrijging van deze geestelijke gunsten aan hun lidmaatschap eigen ⁽¹⁴⁾.

Rome verleende te Merendree ook het aggregatierecht, d.i. het recht aan te sluiten bij een aartsbroederschap of zelf aartsbroederschap te worden door andere confrerieën op te nemen. Men verkreeg aldus de voorrechten van de andere of deelde respectievelijk de zijne aan de andere mede.

Naar mijn mening is de confrerie alhier onder *pastoor Petrus Schellenus* (= Swallens ? of Schellens) opgericht (1647-1664).

Deze kwam uit het bisdom Mechelen (*1604) en werd te Brussel op 18/3/1628 tot priester gewijd. Tussen 1636 en 1647 was hij pastoor te Melsen (Oudenaarde). Zijn voorganger, Marten vander Brugghe, was hier als 27-jarige op 4/8/1647 aan de pest gestorven en vanaf 10/4/1664 werd hij door Bartholomeus Werts, STB opgevolgd. Hij oefende hier dus zijn ambt ruim zestien jaar uit ⁽¹⁵⁾.

Merendree was in de toenmalige dekenij Deinze de enige parochie welke een zulkdanige broederschap telde ; later kwam Astene er nog bij. Er bestond in de loop van de 18e eeuw ook een broederschap te Ursel eveneens met kruisweg en reliek ⁽¹⁶⁾.

Een kruisrelik bezat St-Maria-Leerne (BV 1630), Nevele (BV 1649) en Merendree in 1672 (Status animarum). Nevele bezat deze niet meer in 1734. Nopens de herkomst van de *H. Kruisrelik* te Merendree is niets bekend.

Hier werd de stichtingsdag van de confrerie jaarlijks met het houden van een *processie* herdacht. Meer dan waarschijnlijk is deze in de visitaties genoemde processie, wel een kruiswegoefening geweest. Ze zal gehouden zijn op de zondag na de feestdag van de Vinding van het H. Kruis (= 3 mei) ^(16bis).

Daartoe deed men de verschillende staties van een kruisweg aan, welke volgens De Potter-Broeckaert op het dorp waren aangebracht, *en midden op het dorp, op gemetste pilaren, eenen anderen, gebeeldhouwd, doch groter dan de eerste gemelde (= deze in de kerkmuur)*.

Wij hebben nu onze gegevens daaromtrent ietwat gebundeld.

De kaart van graaf de Ferraris - de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1/11520) - is de eerste welke opgemaakt werd aan de hand van terreinopnamen. De geodetische en topografische werkzaamheden waren beëindigd in december 1774. Daaruit werd dan de algemene kaart opgesteld bekend onder de naam « Carte Marchande » (1/86400). Ze werd gegraveerd te Mechelen en verkocht vanaf 1778 ⁽¹⁷⁾.

Het is op deze laatste dat we enkele gegevens nopens de kruisweg menen terug te vinden. Met conventionele tekens worden immers langsheen de Veldestraat, links als men naar Durmen gaat, twee kapelletjes aangeduid. Verder nog één rechts van de weg en dit vóór de aftakking naar de Dobbelstatiestraat. Dit laatste toponiem verwijst ongetwijfeld naar twee staties die er weleer voorkwamen en waarvan tot op heden, althans volgens de traditie, nog één kapelletje rest. Dit staat evenwel niet op de Ferrariskaart afgebeeld. Ook in de Lostraat komt er een voor, misschien buiten reeks.

Het blijken alle wel degelijk *ontoegankelijke kapelletjes* te zijn, wanneer we vergelijken met bijvoorbeeld kruisen te Ursel en met het onlangs verdwenen - wel toegankelijk - kapelletje nabij de Kalebrug. Het zijn, naar vermoeden, een soort pijlerkapellen met beeldengroep erin. We moeten misschien ook niet zoeken naar veertien staties ; in de 17e eeuw waren er gewoonlijk slechts zeven, om later in de 18e eeuw, meestal toch - het dient gezegd - op het gewone aantal uit te lopen.

Op het kerkhof lag ook een berg ; een Kalvarieheuvel ? *tweers loopende recht naar den berg ghelegen op het kerk=hof* (± 1760). Me

dunkt houdt deze ook verband met een kruisweg. Want waar stond eertijds onze - gelukkig bewaarde en thans gerestaureerde - waardevolle *kruislieveheer* ? ⁽¹⁸⁾.

En waar origineel onze *Bewening van Christus*, beeldhouwde groep, waarbij het de schijn wekt dat de Maria - en de St-Jan van een Kalvarie eigenlijk eerder onder een kruis hebben thuisgehoord dan bij deze grafleggingsgroep ? Het zijn toch alle torsen, onderaan afgezaagd en de achterzijde vlak en onbewerkt ! Ze dateren uit de 18e eeuw en behoren tot de volkskunst ⁽¹⁹⁾.

We zullen wellicht niet verkeerd zijn indien we hier enkele elementen van een verdwenen kruisweg willen identificeren.

Met de ondertekening van de statuten op 5 februari 1717 door Willem Le Poyvre, hoofdman-stichter en heer van de plaats, werd te Merendree een handbooggilde opgericht, onder de bescherming van *Sint-Sebastiaan ende aanroeping van het Heylich Cruys*. Aan het altaar van het H. Kruis vierden de schutters hun godsdienstige plechtigheden ⁽²⁰⁾.

Het verband H. Kruis-boogschutters kan gezien worden als een gevolg van de kruistochten waaraan deze korpsen actief deelnamen. Mocht immers het fameuze Jerusalemkruis, het wapen geworden van Godfried van Bouillon (van goud op veld van keel), niet door de stedelijke milities om hun deelneming worden aangenomen ? (van keel op zilver). En nadien werd het praktisch van alle gilden het symbool !

De devotie tot het H. Kruis kan hier misschien in verband gebracht worden met de H. Radegonde-kerkpatrones, gemalin van Chlotarius I, de Oude. Zij stichtte toch te Poitiers de nu nog bestaande H. Kruisabdij, waar een voorname H. Kruisreliëk bewaard wordt.

We kennen nu ook uit het gildeboek een paar kapel- of H. Kruismeesters : *ende present gheweest synde inde selve misse den onderschrevene als capellemeester ende heyligh Cruysmeester, 14 maerte 1717, Jan de Vogelaere. Andere waren : 1755 - Carel de Vogelaere* ⁽²¹⁾ ; 1758 - *Lieven Mortier* ; 1760 - *Judocus Martens*.

De pastoor deed van hun aanstelling de « proclamatie ordinaire ».

Zuidelijk aan de transeptgevel van de kerk stond een aanbouw - zie kadaster van de Franse Tijd - ⁽²²⁾ welke naar alle waarschijnlijkheid een *kapel van het H. Kruis* geweest is. Misschien was deze zelfs gedeeltelijk van de kerkruimte afgesloten ; een deur vonden we alleszins in de meest oostelijke hoek van voornoemde gevel terug ⁽²³⁾. Hebben onze beide renaissancekoorbanken daar ook vroeger hun plaats niet gehad ?

De confrerie moet over een groot inkomen hebben beschikt want het altaar bleek er met kostbaar zilverwerk versierd : kandelaars, en de *zilveren reliekhouders* heden nog in het patrimonium van de kerk. Het

kruis dateert van omstreeks 1707 en is Gents werk van Augustijn Segaert de Oude ; de voet daarentegen - die een ouder nog voorhanden houten voetstuk verving - is Oudenaards werk en van omstreeks 1715 (24).

Tot hier deze korte bijdrage die slechts tot doel heeft, een overzicht te bieden van wat op heden over de Broederschap van het H. Kruis te Merendree gekend is, even de aandacht te trekken op enkele waardevolle relictten, maar voornamelijk de pauselijke bul van Alexander VII tamelijk uitvoerig te benaderen.

R. MOELAERT

Aswoensdag '82

Foto's J. Scherpereel

Noten

- (1) Het monogram XPI, zijnde de drie eerste letters van de naam van de Verlosser in het Grieks : XPICTOC. (= CHRISTUS) ; XP = Christus ; XPI = Christi.
- (2) Alexander, bisschop, dienaar van de dienaren Gods ; aan alle christen gelovigen, die deze brief zullen lezen, onze groet en apostolische zegen.
- (3) Gegeven te Rome bij St-Maria-de-Meerdere, in het jaar van de menswording van de Heer, duizend zeshonderd twee en zestig, op de iden van januari, in het achtste jaar van ons pontificaat.
- (4) Maten : breedte onder en boven 60 cm ; hoogte links en rechts 40,4 cm ; plica rechts op 6,2 en links op 5,8 cm.
- (5) De bloeiperiode van deze schriftvorm lag onder Alexander VIII (1689-1692).
- (6) Dit lukte ons enkel dank zij de hulp van een uitstekend latijnkenner, e.p. J. Uten, C&SR, welke de bul in keurig Nederlands wist om te zetten. Hiervoor hartelijke dank ! De tekst komt wegens zijn lokaal karakter in het Bullarium van Alexander VII niet voor (uitg. te Luxemburg).
- (7) Vergelijk de O en de E in *confraternitas* (op de vierde regel) ; bekijk de R in dit woord ; vergelijk de eind-S met de begin-S van het volgende woord *sub* ; evenzo de eind-M van het vorige woord *fideli* met de M in *humani* er boven (tweede regel).
- (8) Rood en geel geldt voor gunsten ; daarentegen wordt hennep gebruikt voor bullen welke rechtszaken behandelen.
- (9) De verkorting is mij onbekend ; mijn inziens is het niet S(anctus) PA(ulus) en S(anctus) PE(trus) ; heraldisch zou Petrus toch rechts dienen te staan ?
- (10) Hierbij beperken we ons tot de samengevatte, doch inhoudelijk volledige tekst.
- (11) De eerste vespers worden op de vooravond van het feest gebeden ; de tweede dan op de feestavond zelf.
- (12) Dit is de expliciete vermelding van het aggregatierecht.
- (13) In andere gevallen spreekt men van derde orde, enz... Lang niet alles wat zich confrerie noemt, is dit dan ook werkelijk in de echte betekenis van het woord.
- (14) Met andere woorden, ze kunnen geen bestuursfunctie waarnemen.

- (15) Michem, F. : *De parochiegeestelijkheid in het Meetjesland tijdens het Oud Regiem* in *Appeltjes van het Meetjesland*, 32 (1981).
- (16) Bergé, K. : *Het kerkelijk leven in de landelijke dekenij Deinze (1611-1762)* in *Bijdragen tot de Geschiedenis van de stad Deinze en van het Land van Leie en Schelde*. Jg. 48 (1981).
- (16bis) Processies werden ook gehouden op Hemelvaartdag, op de feestdag van S. Radegonde-kerkpatrones en op Pinksteren. (Bergé, K. : *Het kerk...*) Frater Joos Coppelu, eremijt, moest zich in 1716 voor de kerkelijke recht-bank verantwoorden voor het componeren van « *eenighe partijen... om te doen verthoonen inden ommeganck, van de passie ons heeren...* », (eind maart) RAG : St-Baafs-Bisdom, B 5240.
- (17) De kabinetskaart werd opgemaakt om op het grondgebied van de Oosten-rijke Nederlanden de Carte Cassini, dite de l'Académie (France-1750) te laten doorlopen.
- (18) Memorieboek van P.L. Martens, in privaat bezit. In 1788 wordt Cath. van Wambeke nog begraven aan de Kalvarieberg op het kerkhof.
- (19) Moelaert, R. : *De Sint-Radegondekerk te Merendree en haar kunstpatrimonium* in *Appeltjes van het Meetjesland*, 31 (1980) ; gedetailleerde beschrijving.
- (20) Moelaert, R. : *De Koninklijke Handboogmaatschappij St-Sebastiaan te Merendree* in *A.M.* 30 (1979).
- (21) Familie van marktschippers.
- (22) Moelaert, R. : *De Sint-Rad...* O.C. In 1677 wenst Pr. De Meyer fs Christoffel begraven te worden in de H. Kruiskapel.
- (23) Wijlen gemeentesekretaris A. Cocquyt, gildegriffier, beweerde dat hij nog horen zeggen had, dat de St-Sebastiaansgilde weleer een kapel bezat op het kerkhof. Er is een overeenkomst bekend nopens het maken van een biecht-stoel en een gestoelte voor de H. Kruiskapel uit 1696.
- (24) *De Sint-Radegondekerk...* o.c. ; beschrijving en foto.

HERDENKING DR. EDMOND TIELEMAN

Stichter en eerste voorzitter
van ons genootschap (1946-1951)

Op 1 april 1982 was het tachtig jaar geleden dat onze eerste voorzitter te Waterland-Oudeman werd geboren. Dit was voor ons de aanleiding om wat meer informatie en inlichtingen over onze stichter te verzamelen. We publiceren als resultaat daarvan een artikel van zijn hand, een tweetal in memoriams en zijn al te korte bibliografie.

In het tijdschrift *Wetenschap in Vlaanderen*, jg. 4, 1939, kol. 130 tot 133 liet een *Pleidooi voor Heemkunde* verschijnen :

PLEIDOOI VOOR HEEMKUNDE

Reeds tientallen jaren, in sommige steden zelfs sedert honderd jaar, zijn er kringen die de plaatselijke geschiedenis bestuderen. De romantiek bracht belangstelling mede voor het eigen verleden en voor de eigen omgeving ; om zoo romantisch mogelijk te zijn werd het liefst in het verste verleden gegrast. Zoo ontstonden de « Cercles archéologiques ». Die belangstelling van intellectueelen voor het verleden leidde bij ons in de 19e eeuw natuurlijk tot behandeling in het Fransch. Deze beweging sloot weinig of niet aan bij den nationalen opgang. Veelal waren ze ivoren-toren-menschen die aan geschiedenisdilettantisme en oudheidkundedito deden. In enkele plaatsen was er bij gebrek aan materiaal weinig te doen aan archeologie. Stilaan verruimde dan ook de werking, vooral bij de nieuw gestichte kringen, vooral in de Kempen ; voortaan ging de aandacht niet uitsluitend naar de oudheidkunde en de geschiedenis. Vooralsnog werden de andere wetenschappen in plaatselijk raam ook bij de studie betrokken als hulpwetenschappen voor de geschiedenis : folklore, toponymie, aardrijkskunde, aardkunde, natuurkennis. Op 't oogenblik constateeren we een algemeene doorbraak : de eigen stad, de eigen streek, de eigen omgeving wordt bestudeerd in al haar aspecten, zoowel in den huidige staat als in het verleden, zoodat het heden het verleden belicht en het voorbij het heden verklaart. Zoo zijn de meeste van die kringen hun benaming van oudheidkundigen kring ontgroeid. Reeds werd schuchter links en rechts de benaming « heemkunde » in dit verband gebruikt. Vóór korten tijd werd te Bornem een « gewestelijk museum voor heemkunde » geopend.

Heemkunde zou kunnen genoemd worden de beoefening van alle niet toegepaste wetenschappen *op het plaatselijk plan* : oudheidkunde, geschiedenis, folklore, dialectologie, toponymie, aardrijkskunde, aardkunde, plantenkunde, dierkunde, bio-geografie, rechtswetenschap, sociolo-

gie, literatuurgeschiedenis, beeldende kunsten, bouwkunde, staathuishoudkunde, anthropologie ; het lijstje kan nog wel aangevuld worden.

Deze beweging is niet van belang ontbloot ook van wetenschappelijk standpunt uit, niet alleen kan zij voor de vele wetenschappen detailmateriaal ter beschikking stellen, zij kan bovendien de wetenschapsmensen, die in de verregaande specialisatie in een slop dreigen te raken, gelegenheid geven om in zulke kringen op het heemkundig plan vorschers te ontmoeten die tot andere disciplines behooren. Zoo kunnen zij hun eigen methodes toetsen aan die van anderen. Waar het onmogelijk wordt door de toegespitste specialisatie over de geheele wetenschap zich een synthese te maken, zelfs maar een ruim overzicht te verlangen, kan dat op het beperkte plan van het heem wel. Daar kunnen de aanknoopingspunten tusschen verschillende afzonderlijke wetenschappen aan den dag treden, wat ten slotte het onderzoek in eigen speciaal vak zal ten goede komen. Naar ik meen, zouden onze geleerden ongelijk hebben hooghartig de werking van die kringen voorbij te loopen en ze te doodverven als louter dilettantisme. Het ligt ten slotte aan hen om het peil van die kringen hoog te houden of omhoog te voeren.

In de 19e eeuw was de heemkundige beweging d'avant la lettre veelal zeer particularistisch. De liefde tot de eigen stad had de meesten tot de studie van haar verleden gebracht en ze doken dan ook hals over kop in de plaatselijke archieven en draafden in het verleden achteruit met een paar stevige ooglappen aan. Opmerkelijk dat de Westvlaamsche particularisten veel, overigens verdienstelijk, werk op dat gebied leverden. Ook hier werden den laatsten tijd de bakens verzet. Sinds de dialectologie, de toponymie, de oudheidkunde, de folklore op stevigen wetenschappelijken grondslag becefend worden, zijn ze heel het taalgebied, heel de Westersche kultuur gaan bestrijken. Ze spooren het verband op tusschen de gegevens uit de eene streek en die uit de andere, van het eene gebied tot het andere.

Ook in een anderen zin gingen de meeste « oudheidkundige » kringen stilaan met den tijd mee, ook hier kwam men, hier en daar wel schoorvoetend, tot normale toestanden : hoe langer hoe meer wordt het heden en het verleden van dit land in de taal van dit land bestudeerd en behandeld, al blijft men ook hier en daar aan den ouden oorspronkelijken Franschen naam, soms wel aan tweetaligheid vasthouden. De nationale en sociale bestrevingen hebben trouwens naar de heemkunde geleid, en ook omgekeerd. Geen steviger grond voor bewustmaking van een volk dan de belangstelling en de liefde voor de heimat. Eveneens geen betere basis voor volksontwikkeling dan de studie, de kennis, de vulgarisatie van eigen geschiedenis, eigen gebruiken, toestanden van de eigen omgeving. Voordrachten en ontwikkelingsavonden over allerlei zijn nuttig, maar blijven ten slotte voor den volksmensch veelal vaag en in-de-lucht-hangend, omdat er geen grond, geen lijst, geen kapstok is om al die kwistig toegeworpen kennis vast te hechten. Daarom is voorzeker het nieuwe leerplan voor het lager onderwijs, spijs de enkele schaduwkanten, een gelukkige hervorming omdat het voor het volkskind

door zijn studie van het milieu een vastere basis legt voor het onderwijs van geschiedenis, aardrijkskunde, natuurwetenschappen e.a.m. Vooralsnog is er een bezwaar : de onderwijskrachten zijn er niet op voorbereid want niet voor opgeleid. De heemkundige beweging kan en moet daaraan tegemoet komen en het lijkt me een plicht van alle sociaal- en nationaalvoelende intellectueelen daaraan mee te helpen.

Daarom dienen zij in de bestaande « oudheidkundige » kringen mede hun bouwsteentje aan te brengen. Er zijn in die kringen soms bescheiden maar verdienstelijke zoekers en pluizers aan wie echter soms richtlijnen ontbreken waardoor arbeid en energie versnipperd en verloren gaat. Zelfs daar waar beproefde wetenschappelijk gevormden het heft in handen hebben, levert de arbeid en de geleverde krachtsinspanning niet alle gewenschte vruchten op omdat al te uitsluitend op beperkt terrein gewerkt wordt. Zelfs al wil men het enge particularisme uit, niet altijd is er gelegenheid om over het muurtje te kijken. Vergelijkingen met toestanden in de naburige streek is veelal onmogelijk of blijft toch fragmentarisch.

Samenwerking onder de vele kringen en de vele zoekers is dan ook geboden. Er zou dienen een werkgemeenschap tot stand te komen met een centraal bureau voor documentatie. Overleg zou dienen gepleegd te worden tot eenmaking van methoden. Onderzoekingen over bepaalde punten zouden over het heele gewest, over heel Vlaanderen, veelal over de heele Nederlanden dienen uitgewerkt te worden.

Eerlang wordt daartoe de hand aan den ploeg geslagen. Er zal beroep gedaan worden tot medewerking niet alleen op de bestaande « oudheidkundige » kringen, maar bovendien op alle vereenigingen en op alle bevoegde personen die kunnen helpen de vore dieper en rechter te trekken (¹).

De kringen zullen in het centraal bureau allerlei hulp, inlichtingen en gegevens kunnen krijgen. Hier nog meer dan in de « hogere » wetenschap, vermag één zoeker alleen zoo weinig, omdat hij een te beperkte gebied bestrijkt. Het zal hem dikwijls van groot nut zijn te kunnen vernemen wie zich met hetzelfde studieobject bezig houdt. Waar het gaat om de bibliografie van een ander vak dan het eigene staat men veelal in het duister en wordt veel verloren gezocht. Voor een heemkundige is het, zooals gezegd, heel dikwijls van groot belang het onderhavige probleem alzijdig te kunnen belichten : bijna alle wetenschappen raken elkaar op het heemkundig plan.

Het is voor den niet-specialist niet langer mogelijk de publicaties van het vak, waarvoor men bijzondere belangstelling heeft bij te houden. Denk maar even aan de uitgebreide lijst, louter opsomming van titels, van artikels die den toponymist kunnen interesseren, zooals ze in « Mededeelingen van de Vla. Top. Vereeniging » een heel nummer beslaan (Jaargang 1938 uit de tijdschriften van 1937 : 22 bladzijden).

In afwachting dat er wellicht eens een *Tijdschrift voor Heemkunde* komt, zullen er eerlang regelmatig in het zeer verspreide tijdschrift van V.T.B. « *Toerisme* » een heemkundige kroniek verschijnen die beurtelings overzichten zal geven van al wat over een bepaald punt geschreven werd.

Misschien zal, nadat de aangesloten kringen zich zouden akkoord gesteld hebben op een zelfde formaat voor hun publicaties, een *Tijdschrift voor Heemkunde* derwijze kunnen ontstaan, dat voor alle aangeslotenen een deel van ieder nummer dezelfde inhoud zou hebben, nl. alles wat algemeen is, terwijl het overige met artikels van plaatselijken aard zou verschillen van kring tot kring. Maar dat is toekomstmuziek ! Want spijs de voordeelen van ruime verspreiding van algemeen georiënteerde artikels en van verdeling en besparing van arbeid, zullen er wel voorloopig groote bezwaren van practischen en van psychologischen aard blijken te bestaan.

Op regelmatige tijdstippen, wellicht om het jaar, zal een studiedag gehouden worden voor de leiders van de oudheidkundige-heemkundige kringen waar, na inleiding van ter-zake-bevoegden, de beste methode voor bepaalde onderzoekingen kunnen besproken worden. Bij die gelegenheid kunnen vragenlijsten opgemaakt worden die na beantwoording een of ander actueel vraagstuk over het heele land zal belichten.

Deze *studiedagen* evenmin als de organisatie zelf zou in den weg komen te staan van bestaande groepeeringsen. Hun bedoeling en werking is heel anders dan die van b.v. de Kempische congressen of van de Zuidbrabantsche landdagen die meer een werking naar buiten beoogen. Op die bijeenkomsten worden de problemen zelf behandeld, bovendien de specifiek Kempische of Zuidbrabantsche problemen.

Hopelijk zal allicht mogen gerekend worden op steun en samenwerking met de wetenschappelijke studiecentra voor dialectologie, folklore en toponymie te Gent en te Leuven. Van hieruit zal via het centraal bureau aan de kringen leiding voor die studiegebieden kunnen verstrekt worden. Ongetwijfeld zullen trouwens deze centra ook in de georganiseerde heemkundige beweging baat vinden voor het aanbrengen van studiemateriaal.

De Vlaamsche Toeristenbond zegde voor de eerste moeilijke stappen ruime materiële en andere hulp toe, waardoor dit organisme nogmaals blijk geeft zijn kultureele taak in dit land te begrijpen en ter harte te nemen.

Hierbij wordt beroep gedaan op alle bevoegden van al de bestreken studiegebieden om de zaak vooruit te helpen.

Ekeren

Dr. E. TIELEMAN

---

(1) Intusschen zijn ook reeds twee artikels verschenen : In *Toerisme* (1-2-'39) : de heemkundige beweging door Inspecteur L. Michielsens, en in de *Standaard-Morgenpost* : Naar een werkgemeenschap voor heemkunde door Dr. K. C. Peeters (3-2-'39).

In het tijdschrift *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 11, 1951, kol. 319-kol. 320 troffen we het volgende In Memoriam aan :

Dr. EDMOND TIELEMAN

Op 1 April 1902 werd hij te Waterland-Oudeman geboren. Zijn vader was een van die polderboeren zoals er op de wereld geen schoner boeren blijken te bestaan, en burgemeester. Na zijn humaniora aan het College te Eeklo, studeerde hij te Leuven en te Gent in de Germaanse Filologie waartoe hij zich, als menig ander, allereerst getrokken voelde door liefde tot zijn taal en tot zijn volk. Enkele jaren was hij leraar aan het Atheneum te Ath. In die tijd werd hij algemeen secretaris van de Vereniging der Vlaamse Filologenkongressen en richtte op zijn beurt verscheidene van die Kongressen in. Ze slaagden schitterend. De vorige secretaris getuigde zelfs, dat er nooit een beter Vlaams Filologenkongres geweest was dan dat uit een bepaald jaar van zijn vriend « Mon ». Zijn ijver en zijn toewijding waren overigens onverzwakt voorbeeldig. Natuurlijk werd hij in 1935 een van de stichtende leden van de Vereeniging voor Wetenschap.

Intussen schoot er maar weinig tijd over om zich te wijden aan het maken van nieuwe wetenschap. Toch was hij hier een van de allereersten die zich met Heemkunde bezig hield en de eerste die er in «Wetenschap in Vlaanderen», zoals onze W.T. in de eerste jaren hieten, een lange bijdrage over schreef (Februari 1939). Wie dat herleest, merkt dadelijk hoe gezond zijn opvattingen waren en wat een juiste kijk hij had op de velerhande toestanden van toen en - op een mogelijke gang van zaken. Gelukkig is zijn plan, en zijn «droom» nu een stevige werkelijkheid aan het worden.

Ook over Familie- en Sibbekunde deed hij interessante opzoeken. Zo bracht hij aan het licht dat een voorvader van Karel Lod. Ledeganck krankzinnig gestorven is.

Een begaafd en veelzijdig ontwikkeld man, een van de schoonste vruchten van die Collegestudentenbeweging die hij op zijn beurt naar beste vermogen, als jonge voorman, verder uit hielp bouwen in zijn geboortestreek.

Iemand die meer oog had voor de vele bloemen in zijn grote tuin dan voor groenten. Een Nederlander die op zijn schrijfmachine, mede uit accuratesse, naast de *Y* ook *Ij* liet aanbrengen, en haast onveranderlijk zijn radio openzette op Hilversum alléén. Geen dialectwoord kwam over zijn lippen als hij daarvoor het Ned. woord maar kende, en hij kende er zeer veel.

Een rustige, stille werker, wars van al het spectaculaire, accuraat, rechtzchapen, dienstvaardig zonder grenzen, met kinderlijke eenvoud, gaaf onder de gaafsten.

Van het Atheneum Antwerpen liet hij zich overplaatsen naar het Atheneum Gent, om dichterbij het Meetjesland te kunnen zijn. Hij stichtte er de eerste Heemkundige Kring, zorgde er voor hun eerste Jaarboek : « Appeltjes uit het Meetjesland », met daarin b.v. een uitgebreide proeve van etymologie betreffende de benaming « Meetjesland » en die van hem was : wel verzorgde hij veel gegevens en nam in het Rijksarchief en in het Stedelijk Archief Gent jarenlang allerhande nota's voor de geschiedenis van het hele N.-W. in de provincie Oost-Vlaanderen - zo loste hij ook het raadseltje met de « Elmare » in de Reinaert op - maar dat werk zelf moest hij haast als onbegonnen laten liggen.

Zoals ongeopend bleef het *Reinaertpad*, dat hij samen met een vriend, niet zonder moeite, de visu uit wist te stippelen van Sint Amandsberg (het aloude *Reinaertsberch*) af tot bij Kieldrecht toe. Dat wordt echter, naar we hopen, volgend jaar wél geopend, mede hém ter ere.

Dat hij toevallig en binnen al te korte tijd een tweede doctorale dissertatie meende te moeten maken, blijkt zijn gezondheid een eerste knak te hebben gegeven ; het verliezen van een van zijn jongetjes kwam hij enkel met grote moeite, en wellicht nooit helemaal te boven. De bedenkelijke vervolging omstreeks 1 September 1944 ging hem niet voorbij zonder in zijn ontvankelijk gemoed een diep en treurig spoor na te laten. Hoe het ook zij, en ondanks alle goede zorgen uit Leuven en uit Astene, stierf hij na een langdurige, pijnlijke geduldig gedragen ziekte, heel zacht, op 3 October 1951 te Mariakerke (Gent).

Bij zijn open graf sprak zijn collega, streekgenoot en vriend Jules Vervinckt, een afscheidswoord. Die toespraak, in haar aard wel een meesterstukje, maakte voor goed duidelijk dat de heugenis van Edmond Tieleman bij allen die hem wat van nabij gekend hebben, enkel met ons leven eindigen kan.

Hij ruste zacht !

Voor de Oostvlaamse Zanten, jg. 26, 1951, blz. 154, schreef Achiel De Vos het volgende In Memoriam :

DR. EDMOND TIELEMAN
(1 April 1902 - 3 October 1951).

Geboren te Waterland-Oudemans op 1 April 1902, uit een Vlaamse polderfamilie, bleef hij zijn ganse leven door, iets van de rustigheid en degelijkheid van het polderas bewaren : stoer en oprecht, eerlijk en vriendschappelijk, dienstvaardig en principieel, zovele deugden die de aflijvige kenmerkten.

Van nature uit was hij bedeeft met een gevoelig hart en een schrandder verstand.

Na zijn humaniora in het College te Eeklo volbracht te hebben, studeerde hij eerst aan de Universiteit te Leuven, later aan die te Gent in de Germaanse Filologie. Hoewel aanvankelijk leraar in het Walenland o.a. te Aat, bleef zijn liefde voor eigen volk en volksgebruiken onaangetast. Wanneer hij later tot leraar benoemd wordt aan het Kon. Atheneum te Antwerpen, is hij weldra een van de medestichters van een heemkundige kring in Ekeren. Ook op het gebied van de familiekunde was hij een waarachtige bevoegdheid. Niet alleen had hij zijn eigen kwartierstaat aangelegd, hij was ook bezig een volledig repertorium aan te leggen van de bestaande Staten van Goed, bewaard in het Rijksarchief te Gent ; dit voor alle gemeenten van het Meetjesland. Een ongemeenrijke bron voor alle familiekundigen, die met hun stamboom toevallig in het Meetjesland terechtkomen.

Een van de redenen waarom hij zich liet overplaatsen van het Kon. Atheneum Antwerpen naar dat te Gent, zal wel zijn verlangen zijn geweest om dichterbij zijn geboortestreek te vertoeven.

Einde 1946 stichtte hij het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland, en in 1948 werd hij verkozen tot lid van de beheerraad van de Bond der Oostvlaamse Folkloristen. Hij was immers een zanter bij uitstek. Geen kon zoals hij de warmte en de rijkdom van de volksziel achterhalen in allerlei verdwenen en nog levende volksgebruiken. Laatst nog verscheen van zijn hand - amper een 14-tal dagen vóór zijn verscheiden - in « Appeltjes van het Meetjesland » II, een folkloristisch artikel over de « appeltjes » van het Meetjesland en hun gebruik in huishouding en keuken. Vermelden wij tevens dat hij jarenlang algemeen sekretaris was van de Vlaamse Filologencongressen.

Deze nederige mens zou misschien gemonkeld hebben bij het lezen van al de lof, die thans over hem geschreven wordt. Hii, de stille werker, wars van alle drukdoenerij zou allicht gemeend hebben dat alles nog niet af was, dat er nog verder diende gezocht, nog langer diende nagepluisd te worden.

Inderdaad is hij ons veel te vroeg ontvallen. Toen hij vóór een paar jaar diende ziekteverlof te nemen, betekende dit het begin van een lange en bittere calvarietocht. Nochtans kwam er nooit een klacht over zijn lippen. Nog was hij begaan met de kommer van eigen huisgenoten, nog stond hij zijn vele vrienden even minzaam te woord. Zijn taak was niet af ! Zoveel werk lag nog half afgewerkt. Zovelen hadden hem nog nodig.

Het mocht niet zijn ! Op 3 October 1951 is hij zachtjes in de Heer ontslapen in zijn landhuis te Mariakerke (Gent).

Wij bieden aan zijn beproefde weduwe en aan zijn kinderen Jo, Dirk en Lieven, namens de Bond der Oostvlaamse Folkloristen, onze innige deelneming aan.

Hij ruste in vrede !

A. DE VOS (Evergem).

BIBLIOGRAFIE VAN DR. EDMOND TIELEMAN

Alhoewel onze eerste voorzitter een ijverig archiefbezoeker was en er talrijke notities maakte, heeft hij toch heel weinig gepubliceerd : amper een veertiental bijdragen hebben we kunnen opsporen.

- 1 Pleidooi voor Heemkunde, *Wetenschap in Vlaanderen*, 4de jg., 1938-1939, kol. 130-133.
- 2 Sibbekunde en Heemkunde, *Heemkunde*, (I) (1942), 1 juli, blz. 33-37.
- 3 In memoriam E.H. Willem Noë, *Ons Heem*, jg III (VI), 1947, blz. 39.
- 4 Meetjesland (in de rubriek van Heem tot Heem), *Ons Heem*, jg III (VI), 1947, blz. 55.
- 5 De afstamming van K.L. Ledeganck, *Ons Heem*, jg. III (VI), 1947, blz. 173-175 ; *Ons Heem*, jg VII, 1948, blz. 13-18 ; Naschrift, *Ons Heem*, jg VII, 1948, blz. 22.
- 6 Het Meetjesland, een overzicht, *AM*, nr. 1, 1949, blz. 5-9.
- 7 Sprokkeling. Gevaar voor beeldenstorm te Watervliet en Waterland in 1578, *AM*, nr. 1, 1949, blz. 10.
- 8 Sprokkeling. Bijen bewonen de toren van Adegem, *AM*, nr. 1, 1949, blz. 28.
- 9 De naam Meetjesland, *AM*, nr. 1, 1949, blz. 29-42.
- 10 Sprokkeling. Watervliet ontgint Oud-IJzendijke als steengroeve in 1630, *AM*, nr. 1, 1949, blz. 48.
- 11 Sprokkeling. Oude munten en hun waarde, *AM*, nr. 1, 1949, blz. 58.
- 12 Sprokkeling. Strategische overstromingen na het twaalfjarig bestand, *AM*, nr. 1, 1949, blz. 71-72.
- 13 Boekbespreking : Beernem, geschreven door A. Ryserhove, *AM*, nr. 1, 1949, blz. 90-93.
- 14 Appeltjes van het Meetjesland. Een beetje Folklore, *AM*, nr. 2, 1950, blz. 5-7.

L. STOCKMAN

GELEGENHEIDSVONDST :

MALDEGEMNAREN DIE GENTS POORTER WORDEN

« Opden XXIen July 1687 is pieter heijndricx gheboren van maldeghem gheadmitteert als poorter deser stede » (Poortersboek reg. 122/5, 1651-1738 - S.A. Gent, f° 39 vso).

« Op den vierden Junij 1699 Is Josephus Cent fs Jan gheboren binnen het Ambacht van Maldeghem gheadmitteert als Poorter deser stadt » (idem f° 43 rto).

« Op den iijen decembre 1699 Pieter Cent fs Jan gheboren binnen maldeghem gheadmitteert als poorter deser stadt » (ibidem).

Wilfried STEEGHERS

herschaps

Op den 21en July 1687 is pieter heijndricx gheboren van maldeghem gheadmitteert als poorter deser stede.

Cent -

Op den vierden Junij 1699 Is Josephus Cent fs Jan gheboren binnen het Ambacht van Maldeghem gheadmitteert als Poorter deser stadt.

Cent
Nieuw

Op den 21en July 1687 is pieter heijndricx gheboren van maldeghem gheadmitteert als poorter deser stede.

Cent

Op den 21en July 1687 is pieter heijndricx gheboren van maldeghem gheadmitteert als poorter deser stede.

Cent

Op den 21en July 1687 is pieter heijndricx gheboren van maldeghem gheadmitteert als poorter deser stede.

Cent

Op den 21en July 1687 is pieter heijndricx gheboren van maldeghem gheadmitteert als poorter deser stede.

1700

Cent
Nieuw

Op den 21en July 1687 is pieter heijndricx gheboren van maldeghem gheadmitteert als poorter deser stede.

hyndrijs

Op den 21^{en} July i belz is poort-sijnding ghetweert,
van macedonij geadmittet aet poort-der dier stede

Misquair

Op den 21^{en} July i belz is nicolas misquair f^r f^r f^r
ghebore tot landerij geadmittet aet poort-der dier stede

Linmander

Op den 21^{en} July i belz is Jo^h Linmander-lindert
ind^e v^rghe geadmittet aet poort-der dier stede

De Dobbelen

Op den 21^{en} July i belz is Jo^h Dobbelen f^r f^r f^r
vintout ghebore tot boorders geadmittet
aet poort-der dier stede

Cools

Op den 21^{en} July i belz is Jo^h Cools f^r f^r f^r
ghebore binnen de stadt van
Belz geadmittet aet poort-der
dier stede

Janssens

Op den 21^{en} July i belz is Jo^h Janssens f^r f^r f^r
ghebore binnen de stadt van
Belz geadmittet aet poort-der
dier stede

Dhaen

Op den 21^{en} July i belz is Jo^h Dhaen f^r f^r f^r
ghebore binnen de stadt van
Belz geadmittet aet poort-der
dier stede

De meulinar

Op den 21^{en} July i belz is Jo^h De meulinar f^r f^r f^r
ghebore binnen de stadt van
Belz geadmittet aet poort-der
dier stede

De smet

Op den 21^{en} July i belz is Jo^h De smet f^r f^r f^r
ghebore binnen de stadt van
Belz geadmittet aet poort-der
dier stede

frans

Op den 21^{en} July i belz is Jo^h Frans f^r f^r f^r
ghebore binnen de stadt van
Belz geadmittet aet poort-der
dier stede

HERALDIEK TE MERENDREE.

Een voetbalploeg wordt door zijn kleuren gekenmerkt ; de auto die we volgen draagt het insigne van zijn merk ; in winkels en grootwarenhuizen zien we heraldische schilden tussen hun pronkstukken op de verpakking. Heraldiek of wat er zoal kan voor doorgaan is zo te zien nog steeds actueel, ondanks zijn corsprong in een zeer ver verleden.

De *echte* heraldiek zoeken we in onze kerken en kastelen : op glasramen, op schilderijen, op grafstenen in de vloer of op de muren aangebracht, op rouwborden - veelal hoog in de beuken, - in beitelwerk, ja sporadisch zelfs op bestekken en meubilair.

In voorliggende tekst trachten we u een gecommeteriëerde en geïllustreerde beschrijving te brengen van wat te Merendree aan blazoenen te bespeuren valt.

In concreto behandelen we hier hoofdzakelijk enkele wapens van de adellijke familie Kervijn en aanverwanten, alsmede dit van graaf F. Van de Stegen de Putte.

Een korte genealogische inkleding bij dit alles leek ons quasi onvermijdelijk.

DE ADELLIJKE FAMILIE KERVIJN

De familie Kervijn is van Eeklose origine en trok later naar Gent.

Jean-François, priester (°1719)), Guillaume-Luc (°1713) en Jean-Baptist-Henri-Bavon Kervijn (°1722) werden samen met hun vader Jacques (postuum) op 4/7/1766 door Maria-Thérésia in de adelstand verheven.

Van GUILLAUME-LUC, heer van Oud-Mooregem en Grotenhage, stammen o.a. volgende takken af :

a) Kervijn d'Oud-Mooreghem

Dit via zijn oudste zoon Georges-Antoine (1743-1796), heer van Oud-Mooregem, Marcke ten Driessche, enz... (herkend op 24/6/1827 : met aanvullende elementen bij het blazoën). Hij was gehuwd met Rosalie-Marie-Anne Baert. Bij beslissing van de rechtbank van eerste aanleg te Gent d.d. 6/6/1866 werd het predicaat ook aan zijn nakomelingen eigen.

b) Kervijn de Volkaersbeke

Dit via de jongste zoon uit tweede huwelijksbed, Charles-Jacques (1754-1836) die gehuwd was met Marie-Anne-Caroline Odemaere,

dame van ondermeer Volkaersbeke (herkend 14/4/1816). De kleinzoon van deze laatste, de historicus Philippe-Auguste-Chrétien (1815-1881) werd gerechtigd om vanaf 22/11/1871 de titel van baron te voeren, alsook al zijn nakomelingen.

Hij schreef onder meer *Les églises de Gand-Epitaphes* en *Histoire général de quelques familles de Flandres*.

Van JEAN-BAPTIST-HENRI-BAVON, heer van Lettenhove, Hu-nots en Hemstroe (Gent 1722-Merendree 1796) stammen onder meer de volgende takken af :

a) Kervijn de Lettenhove

Het is via zijn zoon Jcseph-Guillaurre, kamerheer van Willem I (1830) herkend op 13/9/1818, dat zijn kleinzoon Joseph-Constantin-Marie-Bruno (1817-1891) de toekenning van de titel van baron op 4/3/1861 verkreeg. Eerstens slechts overgaande op de mannelijke eerstgeborene werd dit op 10/11/1871 tot alle nakomelingen uitgebreid (evt barones). Zo werd hij ook bij K.B. van 20/9/1884 gemachtigd om het predicaat « de Lettenhove » aan zijn naam en deze van zijn kinderen toe te voegen. Hij was een tijd minister van binnenlandse zaken en als historicus kreeg hij grote bekendheid door het uitgeven van de *Chroniques* van Froissart (25 bdn) en het schrijven van *l'Histoire de Flandre*.

b) Kervijn de Meerendré

Constantin-Ghislain (1776-1852), de jongste zoon van Jean-Baptist, heeft bij mijn weten nooit herkenning van adeldom aangevraagd. Doch zijn zonen deden dit wel.

Zijn jongste nazaat Paul-Marie-Ghislain (1817-1891) deed dit het eerst, namelijk op 30/6/1886. Op 20/10/1887 werd hem toelating verleend het predicaat « de Meerendré » aan zijn naam en deze van zijn kinderen toe te voegen. Zo werd hij meteen de stamvader van deze adellijke tak.

Aan een zoon van Paul, Daniel-Camille-Marie-Ghislain Kervijn de Meerendré (1852-1921) gehuwd met Marie-Joséphine Solvyns werd de titel van baron toegewezen op 23/3/1920. Deze titel ging over op de eerst geboren mannelijke nazaat. Bij het afsterven op 25/11/1921 kwam hij zo op zijn enige zoon Ernest-Joseph-Emile-Marie-Ghislain (zie verder).

c) Kervijn de Marcke ten Driessche

Henri-Joseph-Marie-Kervijn (1809), broeder van Paul verkreeg herkenning van adel op 30 juni 1886. Hij was gehuwd met Emilie-

Marie-Madeleine van Hoobruuck ten Hulle. Hun jongste zoon Edouard-Alexis-Camille-Marie Kervijn (1858-1930), gehuwd met Marie-Louise-Hortense-Caroline Pirlot mocht sinds 15/11/1921 de titel van baron voeren, met overgang op de mannelijke eerstgeborene. Bij K.B. van 19/2/1927 werd hij gemachtigd samen met zijn zoon Edmond-Ferdinand-Joseph-Marie-Ghislain (*1891) het predicaat « de Marcke ten Driessche » aan de naam toe te voegen. Hetzelfde predicaat werd bij K.B. van 24/2/1928 ook toegekend aan nakomelingen van August en Camile, beiden eveneens broeders van Paul. Te Merendree treft men de laatste rustplaats aan van veel leden van de takken Kervijn de Meerendré en Kervijn de Marcke ten Driessche.

Bij K.B. van 22/7/1925 werd de gemeente Nazareth, waar een Kervijn van Volkaarsbeke zijn kasteel bezat en de burgemeesterfunctie uitoefend heeft een blazzen toegekend dat gedeeld in de linkerhelft Kervijn vertegenwoordigt.

Heraldisch schild : op een veld van sabel (vroeger van azuur) een keper van goud, vergezeld in de rechterbovenhoek van een tak met eikel en twee blaadjes van goud, het steeltje naar beneden ; linksboven een zespuntige gouden ster ; in de punt een adelaarspoot van zilver (vroeger van goud).

Het eiketakje wijst naar alle waarschijnlijkheid op hun oude stamzate, de stad Eeklo. De klauw kan zinspelen op de verklanking Kervijn/Corvinus (= van de raaf). Zeggen we terloops dat alle schildvormen bij de hier bekende voorstellingen, als 18e eeuws te typeren zijn.

Schildriem : om het schild bij de gewone verplaatsingen te dragen was vroeger een nekriem voorzien. Meestal vinden we deze afgebeeld en de kleuren zijn steeds keel dat afgeboord is met goud.

Tornooihelm : van zilver, afgeboord van goud en met zes gouden traliën. Deze ranghelm is voor driekwart naar rechts gewend. Verder is hij gevoerd van keel en met open vizier.

Helmkleed : van sabel gevoerd van goud. Het metaal dus langs de onderzijde zoals in de heraldiek het meest gebruikelijk is. Sinds de barok zijn de banen stof vrijwel niet meer in de dekkleden te herkennen. Veeleer doen ze aan gestyleerde bladvoluten denken, zoals hier.

Wron g : de wron g boven op de helm heeft, zoals gewoonlijk, de hoofdkleuren van het schild, sabel en goud.

Voets t u k : gewoonlijk een grasmat van sinopel.

Sommige takken van de familie Kervijn behoren tot de getitelde adel, 't zij volledig, 't zij gedeeltelijk (zie hoger).

Leden ervan dragen de titel van baron, respectievelijk barones.

In de blazoenen komt dit tot uitdrukking door het vervangen in sommige gevallen van de wrong door de helmkroon.

H e l m k r o o n : de helmkroon « ongetitreerde adel » (d.w.z. waar niet iedereen de titel van baron voert) bestaat uit vier « feuille d'ache » of « celeri sauvage » met zilveren parels bezet. Slechts het vorenste blad is volledig zichtbaar ; de twee overige van bezijden ; het achterste in het geheel niet. Er tussen telkens een zilveren parel op gouden punt.

K r o o n : wie de titel van baron(es) voert krijgt uiteraard de baronnenkroon boven het schild geplaatst. Bij Kervijn de Meerendré, waar we het in hoofdzaak over hebben is het de gouden band gevoerd van keel en bezet met rode en groene edelstenen en zeven op een gouden punt geplaatste zilveren parels. Deze kroon komt dus overeen met de Belgische normen 1838 « baron verleend ».

H e l m t e k e n : dit is een naar rechts gewende uitkomende griffioen van zilver, getongd van keel. Dit fabeldier volgens de Physiologus, uit de 2e eeuw vóór Christus, en de latere middeleeuwse bestiarissen, heeft de kop en de vleugels van een adelaar en het achterlijf, de staart en de poten van een leeuw. Bij de tak Kervijn de Lettenhove is het helmteken de eikel, uit het schild genomen.

S c h i l d h o u d e r s :

Kervijn de Meerendré : hier zijn het supports. Rechts hebben we een afgewende griffioen van goud ; de staart tussen de poten terugslaand zie ik op alle rouwblazoenen. Ik denk dat dit teruggaat op de schildhouders van de familie van Zuylen van Nyevelt waar dit een typisch kenmerk is. De echtgenote van Paul Kervijn, de stamvader van deze tak was van deze familie. In 1852 komt dit de eerste keer voor. Links hebben we een afgewende leeuw van hetzelfde. Bij Kervijn de Meerendré zijn ze beide getongd en geklauwd van keel. Bij Kervijn d'Oud Mooreghem en de Volkaersbeke zouden ze enkel getongd zijn van keel. Bij de Kervijns, zonder predicaat, ontbreken de schildhouders. Bij Kervijn de Lettenhove zijn het wildemannen in natuurlijke kleur, omgord en gekroond met laurierbladeren en gewapend met hun knots.

D e v i e s : op een - meestal gespleten - listel van zilver, in sabel **FOR-TITER ET LEVITER**. Dit betekent **MOEDIG EN ZACHT**. Andere Kervijns hebben gouden letters op een listel van sabel.

•

De twee oudste blazoenen met hun kwartieren

MARIE SOPHIE CAMILLE de KERCKHOVE

In de kerk is het oudste rouwblazoën van haar. De pronkstukken omheen de gepaarde schilden zijn deze van de familie Kervijn. In de omlijsting komen de zestien kwartieren voor, zijnde de stamhouders in vijfde generatie. Rechts dus vaderskant en links moederszijde (122 cm. hout).

1 de Kerckhove :

geschaakt van zilver en azuur (in zeven rijen van acht vakken) ; het schildhoofd van goud is beladen met een opvliegende duif van azuur, in de bek een olijftak van sinopel.

(baronnen van Exaarde)

2 de la Faille :

van sabel met een keper beladen met drie heraldische lelies van azuur ; vergezeld ten hoofde van twee naar elkaar gewende leeuwewekoppen van goud, getongd van keel ; in de punt een aanzierende kop van een luipaard van goud met ring van azuur in de muil.

9 de Lens :

gevierendeeld van goud en sabel. (graven van Lens in Artesië).

10 Tacquet :

(geadeld 19/12/1569)

van goud met 'n gegolfd schuinkruis van sabel.

(Bourgondië en Brugge).

3 *Lanchals* :

van keel, doorsneden met een rivier van zilver, geschaduwde van azuur : hierop zwemt een zilveren zwaan, kop en hals brekend op het veld (baronnen van Exaarde geworden op 10/1/1645 Vlaams)

4 *Allemani* :

van azuur met twee filets in schuinbalk van zilver. (Florence)

5 *de Zinzerling* :
(baronnen 1837)

een veld van goud met een anker van azuur ; het schildhoofd van azuur beladen met drie zespuntige sterren van goud. (Zwitserland, Brabant).

6 *Saldoserie* :

op een gouden veld twee populieren en een terras, van sinopel. (Spaans)

7 *van Costenburgh* :

van azuur met faas van goud ; twee eikels zonder bladeren en het steeltje naar beneden boven ; één onder ; alle geschikt in schuinbalk. (Vlaams)

8 *Fonteyn* :

van zilver met drie naar rechts gewende meerltjes van sabel. (Vlaams)

11 *Delrio* :

van keel met een gouden torcen van twee verdiepingen, gevoegd van sabel en geopend van azuur ; deze staande in een rivier van zilver met baren van azuur (sprekend wapen ; Rio betekent immers beek in het Spaans ; Brabant).

12 *Borluut* :

een veld van azuur met drie naar rechts vluchtende herten van goud. (Belgische familie).

13 *de Beer* : (baronnen 1655)
op een veld van goud een gaande beer van sabel, gemuilband en gebonden van keel. (Meulebeke ; sprekend wapen).

14 *Morrhé*

op een veld van keel, drie hulzen voor het slaan van palen van zilver (mouton à piloter), omwerkt van goud (Vlaams).

15 *d'Ennetières*

een veld van zilver met gegolfde schildzoom van keel en beladen met drie schilden van azuur welke zelf in 't midden een zespuntige gouden ster dragen (Tournai).

16 *Basta* : (graven van Hust)

1 en 4 : op een veld van keel een speerwerpde ruiter te paard, alles van zilver.

2 en 3 : op een veld van zilver, een linker schuinbalk met vlammen afgeboord van keel. Op het geheel een hartschild met dubbele adelaar van sabel op gouden veld en getongd en geklauwd van keel. (Tournai).

CONSTANTIN KERVIJN.

Op zijn wapenbord komt het wapen Kervijn tussen de pronkstukken voor. De acht kwartieren zijn op de boord aangegeven. Rechts hebben we de mannelijke of vaderlijke lijn ; links komen de vier kwartieren van moederskant.

1 Kervijn :
pro memorie.

5 Ghysens :
(geadeld 7/2/1766)

Van goud met faas van azuur, vergezeld ten hoofde van een lopend schaap in natuurlijke kleur; in de punt drie willekeurig geschikte klaverblaadjes van sinopel.

1	Kervijn François, adv. in R. v. Vl. 1642-1739	x	1670	2	d'Herckere Catharina Maria Eeklo 1644-1729	x	3	(le) Mahieu Jean Baptist, adv. † Gent 1719	4	(de) Rombaut Jeanne Marie (S-Bayon) † Gent	5	Ghysens Guillaume	x	6	Kervijn Marie Apollonia	7	Odemaere Bernard François	8	(de) Rombaut Marie Anne.
Kervijn Jacob Gent 1671-1742		x		(le) Mahieu Françoise Lucie Gent 1677-1757		x		(le) Mahieu Françoise Lucie Gent 1677-1757		x		Ghysens Jacob François Gent 1710 1778		x		Odemaere Marie Philippine Gent 1716-			
Heer van Oud Moregem en Grotenhage ; adv. R. v. Vl.		x		Dams van deze plaatsen		x		Dams van deze plaatsen		x		Heer van Grandval		x		Gent 1716-			
Kervijn Jan Baptist Bavon Gent 1722 - Merendree 1796		x		Gent 1722 - Merendree 1796		x		Gent 1722 - Merendree 1796		x		Gent 1722 - Merendree 1796		x		Gent 1722 - Merendree 1796			
Heer van Lettenhove, Hunots en Hemstroe		x		Heer van Lettenhove, Hunots en Hemstroe		x		Heer van Lettenhove, Hunots en Hemstroe		x		Heer van Lettenhove, Hunots en Hemstroe		x		Heer van Lettenhove, Hunots en Hemstroe			
Constantin 1776 - 1852		x		Constantin 1776 - 1852		x		Constantin 1776 - 1852		x		Constantin 1776 - 1852		x		Constantin 1776 - 1852			
de Kerckhove Marie Sophie Camilla 1783 - 1850		x		de Kerckhove Marie Sophie Camilla 1783 - 1850		x		de Kerckhove Marie Sophie Camilla 1783 - 1850		x		de Kerckhove Marie Sophie Camilla 1783 - 1850		x		de Kerckhove Marie Sophie Camilla 1783 - 1850			
Ghysens Maria Appolonia Bernardine Oudenaarde - Gent 1791		x		Ghysens Maria Appolonia Bernardine Oudenaarde - Gent 1791		x		Ghysens Maria Appolonia Bernardine Oudenaarde - Gent 1791		x		Ghysens Maria Appolonia Bernardine Oudenaarde - Gent 1791		x		Ghysens Maria Appolonia Bernardine Oudenaarde - Gent 1791			

DE ACHT KWARTIEREN

2 *d'Herckere* :

van sinopel met drie raken van goud met acht tanden, geschikt op de normale manier en in schuinbalk geplaatst. (Gent-Eeklo ; sprekend wapen = Harken).

3 *(de) Mahieu* :

gevierendeeld : 1 en 3 : van goud met drie meerltjes van sabel ; 2 en 4 : van keel met drie hamers van zilver. (oud wapen ; Henegouwen, Brabant).

4 *(de) Rombaut* :

van azuur met keper van zilver, vergezeld ten hoofde van drie pijlen van zilver, de stompe punten naar beneden en met vlerken van keel ; in de punt een morenkop in natuurlijke kleur maar met hoofdband van goud en keel (Vlaams).

6 *Kervijn* :

pro memorie.

7 *Odemaere* :

van azuur met faas van goud en vergezeld van drie wassenaars van zilver (Vlaams).

8 *(de) Rombaut* :

(conf. adel 1718)
pro memorie.

Op het tegenblad geven we de dragers van deze schilden weer : (122 cm, hout)

De stamvader PAUL KERVIJN de MEERENDRE en zijn dame

PAUL-MARIE-GHISLAIN KERVIJN de MEERENDRE, werd op 20 januari 1817 op het kasteel te Merendree geboren. Hij was het zesde kind van Constantin en jongste zoon. Hij huwde op 8/4/1845 te Brugge met barones Stéphanie-Joséphine-Julie-Ghislaine van Zuylen van Nyevelt.

Zijn oudere broeder Camille-Alexandre-Marie (° Gent 10/7/1810) huwde dezelfde dag met barones Constance-Philippine-Ghislaine van Zuylen van Nyevelt, zuster van bovenstaande.

Paul was kantonnaal inspecteur voor het L.O. en advocaat. Hij was lange jaren schepen van Merendree en voorzitter van de kerkraad.

Hij was de promotor van de grote herstellingen van onze kerk in 1881/82 en 1893.

Hier ontbreekt de grasmat. (112 cm, hout).

Het wapenbord van zijn douairière barones STEPHANIE-JOSEPHINE-JULIE-GHISLAINE van ZUYLEN van NYEVELT, geboren te Brugge op 9/4/1827, dochter van Jean-Jacques, baron van Isschot, heer van Haar, en van Julie van Zuylen van Nyevelt, vertoont tussen de versierselen Kervijn, de naar elkaar neigende schilden. (Heraldische beleefdheid). Haar wapenvoorstelling is van een zuiver sprekend type : op een veld van zilver, drie zuilen van keel. Op sommige voorstellingen zijn ze nog moeilijk als « zuilen » te herkennen. Hier, zoals bij het rouwblazoen van mijnheer Paul, hebben we met een sterk uitgesproken barok getinte heraldische uitbeelding te maken. Ze zijn trouwens van hetzelfde huis afkomstig. Het devies is hier op rode banderolle. Geen grasmat. (112 cm, hout).

In de kerk : in de St-Radegondebeuk draagt het tweede venster (Johannes) ook deze gepaarde schilden van de schenkers. Ze waren op het ogenblik van het plaatsen (1911) reeds enkele jaren overleden.

Kasteelkapel : de neo-gotische kapel, gelegen naast de weg Hansbeke-Drongen, bezuiden het kasteel van Merendree, draagt boven de ingangsdeur een mooi gebeiteld wapen tussen zijn pronkstukken. Het is in witte zandsteen en stelt gedeeld Kervijn-van Zuylen voor. Deze kapel moet dus omstreeks de eeuwwisseling door barones van Zuylen opgericht zijn.

In het kasteel : boven de ingang van de slaapkamer de beide schilden in stuck.

De zonen van PAUL KERVIJN de MEERENDRE en een schoondochter.

GEORGES-MARIE-GUIDON-GHISLAIN, werd te Zomergem op 19/8/1850 geboren. Hij huwde te Brugge met Marie-Emma-Caroline-

Ghislaine Rotsart de Hertaing op 27/10/1878, waar hij eveneens op 4/3/1895 overleed. Zijn kinderen zijn alle te Brugge geboren.

Het rouwblazoen is op doek geschilderd en zeer vlak van uitwerking. Letters en cijfers met slagschaduw. Ook hij is dus te Meerendree ter aarde besteld. (128 cm).

Douairière MARIE-EMMA-CAROLINE-GHISLAINE ROTSART de HERTAING, overleefde haar man hiervoren vermeld. Zij overleed te St.-Andries op 10/5/1910. Als dochter van Camille-Jean-Idesbald zag ze het leven te Brugge op 29/10/1853.

De Rotsarts zijn van Schotse oorsprong. Het predicaat « de Hertaing » is sinds 5/10/1733 toegevoegd. Camille-Jean-Idesbald verkreeg de toelating op 8/3/1856 om van zijn schoonvader Charles-Honoré-Philippe-Louis Pecksteen de titel van baron over te nemen. Deze zou overgaan op de eerstgeboren mannelijke afstammeling. Later moet dit tot andere afstammelingen uitgebreid zijn.

Dit verklaart op de obiit de helmkroon - zeven zilveren parels op gouden punt (baronnen).

Het ovalen schild(vrouw) is gedeeld met Kervijn. De linkerhelft is gevierendeeld :

1 en 4 : van sinopel met zilveren keper, vergezeld ten hoofde van twee heraldische lelies van goud en in de punt een rots van zilver. Ten dele hebben we hier dus met een sprekend wapen te maken (rots).

2 en 3 : geschaakt van zilver en azuur, zeven rijen van zeven vakken elk ; het schildhoofd van zilver is beladen met dertien gestyleerde hermelijnstaarten, geplaatst zeven, zes, van sabel. Deze laatste kwartieren vertegenwoordigen een vroeger ingebouwde lijn (= Pecksteen). Verdere eigenaardigheden : de supports zijn getongd van zilver (?) en de dekkleden van goud gevoerd van keel. Dit rouwblazoën is verder zeer vlak geschilderd op doek (zelfde huis) en met een symmetrisch uitgewerkte bladornamentiek als steun. (116 cm).

ADALBERT-MARIE-JULIEN-GHISLAIN KERVIJN de MEE-RENDRE, werd op 2/7/1847 te Zomergem geboren. Hij huwde te Gent met Alice-Camille-Marie-Ghislaine Rotsart de Hertaing op 28/9/1876. Zij was geboren te Beveren-Waas op 13/3/1857 als dochter van Paul-Ernest en Mathilde-Marie de Pélichy.

Hij verwisselde het tijdelijke voor het eeuwige te Zomergem op 8/5/1914. Merendree werd ook zijn laatste rustplaats.

Hij was advocaat en vrederechter van het kanton Zomergem.

De letters en cijfers van het blazoën zijn gotisch. Het geheel rust op bladstengels van sinopel en de beginletters van ieder woord van het devies zijn van keel. (115 cm, hout).

Kerkraam : venster in de derde travee van de St-Radegondebeuk (Andreas), met de wapens van de schenkers. Het attribueert voor de apostel Andreas is het schuinkruis. Wellicht hierom heeft een andere zoon van

mr. Paul, namelijk *Léon-Marie-Vincent-Constantin-Ghislain Kervijn de Meerendré* gehuwd te Epinois op 17/4/1879 met *Marie-Léonie-Emilie-Léocadie-Ghislaine de Pierpont*, dit glasraam aan de kerk geschonken. De wapens zijn gepaard Kervijn en de Pierpont, welke op een gouden veld nu ook precies een schuinkruis van sabel draagt, vergezeld van de acht meerltjes van hetzelfde, geplaatst in de zoom (en orle).

Hij bewoonde een tijd het kasteel van Merendree. Later werd het bewoond door zijn dochter gehuwd met de heer Yves de Kerckhove d'Oeselghem.

Blazoen van een kleinzoon van Paul Kervijn de Meerendré.

Een andere zoon van mr Paul was Daniël-Camille-Marie-Ghislain Kervijn de Meerendré, welke ingenieur was van Bruggen en Wegen (1852-1921). Hij was gehuwd met Marie-Josephine Solvijs te Gent op 5/4/1880. Op 23/3/1920 verkreeg hij de titel van baron met overgang « par ordre masculin de primogéniture ». Baron Daniël stierf op

25/11/1921 en de titel kwam aan baron Ernest-Joseph-Emile-Marie-Ghislain Kervijn de Meerendré, geboren te Drongen op 11/8/1888. Hij was gevolmachtigd minister en Consul generaal van België in Canada, later ambassadeur van Brazilië, Luxemburg en Nederland. Hij huwde in Den Haag op 10/8/1921 met Aline Robie (° St-Joost-ten-Node 1885 en † Ukkel 1930), weduwe van Ferdinand-Auguste de Merceline. In tweede echt verbonden te St-Truiden op 11/8/1932 met Ghislaine-Fulalie-Marguerithe-Marie d'Irrunberry de Salaberry (geboren La Chapelle Vendomoise, dép. Loir-et-Cher op 29/12/1903). Baron ERNEST-JOSEPH-EMILE-MARIE-GHISLAIN overleed te Elsene op 2/7/1959 en werd de zesde daarop te Merendree ter aarde besteld. Zijn obiit is op unalut en afkomstig van het huis J.A. De Greef. Bemerkt hier de helmkroon «ongetitelde adel» en de baronnenkroon boven het schild. (85 cm).

De Schoonzuster van PAUL KERVIJN de MEERENDRE, was douairière EMILIE-MARIE-MADELEINE van HOOBROUCK ten HULLE, geboren te Gent op 24/5/1817, dochter van François van Hoobrouck ten Hulle en Sophie van Pottelsberghe.

Zij was gehuwd geweest met Henri-Joseph-Marie Kervijn, oudste zoon van Constantin en de Kerckhove Marie-Sophie-Camille. Deze was geboren te Gent op 30/1/1809 en gehuwd, vermoedelijk te Landegem op 13/5/1840. Hij was inspecteur voor het L.O. en ook een tijd lang lid van de kamer van volksvertegenwoordigers.

De naar elkaar neigende schilden staan tussen de versierselen Kervijn.

Hier ontbreekt eveneens de grasmat en de met veel zwier uitgetekende listel is met een rode bies afgeboord.

1 en 4 : van zilver met adelaar van sinopel, bek en poten van keel

2 en 3 : van azuur met schuinkruis van goud, gekantonneerd met vier besanten van hetzelfde.

De van Hoobroucks werden geadeld op 13/3/1658. Sommige zijn barons van Asper ; andere werden het van Moregem. (herkend 30/6/1885) (116 cm, hout).

DE ADELLIJKE FAMILIE VAN DE STEGEN de PUTTE.

Deze familie had haar bakermat te 's-Hertogenbos. In verband met de troebelen week ze naar de Zuidelijke Nederlanden uit.

Waar vele leden van de familie Kervijn in de magistratuur te vinden zijn, is dit geslacht meer in de militaire rangen vertegenwoordigd.

Leopold-Louis Van de Stegen de Putte, oudstrijder 1830, gekwetst als luitenant van de cavalerie tijdens de woelige septemberdagen, bracht het nadien tot kolonel van de burgerwacht te St-Joost-ten-Node.

Hij had ondermeer vier zonen :

Leopold-J.-Marie, stafofficier, (Grimbergen 1838 - Schaarbeek 1906)

Victor-Charles-Marie, notaris, (Humbeek 1841 - Elsene 1907), huwde te Brussel in 1866 met Palmyre-Suzanne Barbé.

Georges-Marie-Jean, luitenant-kolonel van de cavalerie, (Humbeek 1842 - St-Gillis 1926), huwde te Brugge in 1876 met barones Valentine-Julie-Marie-Ghislaine van Zuylen van Nyevelt (° Den Haag)

Fredericq-Marie-Adolphe van de Stegen de Putte, is geboren te St-Joost-ten-Node op 9/5/1843 en overleden te Merendree op het kasteel te Melderden op 16/8/1931.

Graaf Fredericq was te Merendree gehuwd op 22/9/1905 met Celenie-Marie-Octavie-Eléonore Brackman, geboren te Gent op 14/11/1863 en reeds weduwe van Maurice-G. Met de Penninghen. Zijn vader Hypolite was een van de meest vooraanstaande orangisten te Gent en bekend in gerechtelijke kringen. Zijn standbeeld werd er in 1886 vóór het justitiepaleis opgericht.

Graaf Fredericq bracht het tot luitenant-generaal.

De titel van graaf, bij adelbrief van 30/1/1698 door Philips IV toegekend aan Jean-Adolphe van de Stegen, heer van Bousval en Laloux, (1653-1703) kwam in de oudste tak voor (eerst geboren mannelijke afstammeling).

Bij zijn afsterven had Leopold-Louis, hierboven vermeld, zijn herkenning van adeldom nog niet aangevraagd.

Bij patentbrief van 14/7/1884 werd de toestand geregulariseerd. Alle vier de zonen werden als « van adel » erkend ; evenzo de titel van graaf bij de oudste ; de overige drie kregen hem meteen ook toegewezen « transmissible par ordre de primogéniture masculin ».

De huidige tak van de Stegen de Schriek is een afsplitsing. Philip-Marie-Henri, baron van Putte en heer van Schriek, bekam zijn herkenning reeds op 26/6/1823 met titel van graaf, eerstens voor hem

persoonlijk, doch sinds 8/6/1871 voor al zijn nakomelingen (graaf of gravin).

Het predicaat *de Schriek* bij de familienaam is sommigen bij K.B. van 19/9/1887 toegekend.

Heraldisch schild : op een gouden veld, een klimmende leeuw van sabel, getongd en geklauwd van keel, de staart gespleten en geknoot in schuinkruisvorm. Dit heraldisch wapen wordt gedragen door de gemeente Bousval. (erkend bij K.B. van 12/12/1953).

Kroon : een gravenkroon als gouden band, gevoerd van keel en bezet met rode en groene edelstenen, bekroond met drie fleurons (= groepje van drie parels) met tussenin telkens nog twee, alle van zilver (of anders gezegd : dertien parels waarvan drie verheven). Dit dus volgens de regels reeds geldig tijdens het oud regiem of « graaf normaal ».

Schildhouders : twee naar elkaar gewende klimmende leeuwen van goud, getongd en geklauwd van keel, eveneens de gespleten staart geknoot in schuinkruisvorm.

Voetstuk : een terras van drie onder elkaar geplaatste en naar onder toe korter wordende blokken van zilver, geschaduw van sabel.

Zo ziet het rouwblazoen van GRAAF FREDERICQ VAN DE STEGEN de PUTTE eruit. (114 cm ; hout ; Maison S-Luc ; A Bressers-Blanchaert, Succ. Leon Bressers, Gent).

Aanvullende elementen kunnen we vinden op het glasraam tijdens zijn leven aan de Sint-Radegondekerk te Merendree geschonken. Het bevindt zich in de tweede travee van de O.-L.-Vrouwebeuk (apostel Matthias).

Tornooihelm : van zilver voor drie kwart naar rechts gewend, met zeven traliën en gevoerd van keel.

Helmkroon : kroontje « ongetitelde adel » van goud.

Helmteken : de uitkomende klimmende leeuw uit het schild genomen (hier van zilver).

Helmkleiden : van sabel (zilverachtig op kerkraam) en gevoerd van goud. Hier ook eveneens een mat van zilver.

De balustraden van de toegang tot het kasteel werden door hem met zittende leeuwen welke zijn wapenschild dragen getooid.

In de lambriseringen van de schouw van een salon zit een geschilderd medaillon met een portret. Hierop treffen we ook volgend wapen aan : op een veld van keel, een schuinbalk van lazuur bladen met vijf vair-

klokjes van zilver. Het wapen is overtopt door een gouden kroon met zeven zilveren parels op gouden punt (= baron verleend). De voor driekwart naar rechts gewende tornooihelm van zilver, gevoerd van keel en met zeven traliën, draagt de helmkroon « ongetitelde adel » van goud. Hierboven het helmteken : een zilveren papegaai. De dekkleden zijn van keel en goud. Als schildhouders fungeren twee naar elkaar gewende griffioenen van goud, getongd en geklauwd van keel. Alles rust tenslotte op een ornamentiek van stengels van sinopel.

Dit wapen is niet geïdentificeerd kunnen worden.

Pro memorie vermelden we nog de met waterverf opgehaalde tekening van de wapens W. Le Poyvre-Wauters, heer en dame van de tweelingheerlijkheid Merendree-Vinderhoute, op het titelblad van het oud gildeboek uit 1717 (archief van de gilde). In *R. Moelaert : De Koninklijke Handboogmaatschappij S. Sebastiaan te Merendree* (Appeltjes van het Meetjesland XXX (1979) werden deze op pagina 10 afgebeeld en geblazoeneerd.

Eveneens het heraldisch grootzegel in metalen doos van keizerin Maria-Thérésia aan een oktrooi van 3 februari 1775, in grote lijnen besproken in *R. Moelaert : Een mooi oktrooi uit Wenen te Merendree bewaard* (Ons Meetjesland, 12e jg. n° 1 - 1979).

Tenslotte nog dit : de gemeente Merendree heeft nooit een officieel erkend wapen gehad. Briefhoofden van de gemeentelijke administratie, van vóór de fusie, droegen wel als wapenafbeelding « van lazuur met drie eikels van goud ». Rietstap vermeldt dit wapen als behorende aan de familie « van Merendree » uit het Brugse. Zo te zien miste het dus beslist elke historische grond om als gemeentewapen te fungeren.

Tot hier een overzicht, we menen volledig, van wat aan echte heraldiek te Merendree zoal te bespeuren valt.

MOELAERT Roger
Tweede Sinksendag '82.

BIBLIOGRAPHIE

(Bijzonderste geraadpleegde werken)

Annuaire de la noblesse Belge : 1860 ; 1887 ; 18932 ; 19112 ; 19222 ; 19242 ; 1927-282 ; 19342 ; (Kervijn) en 1873 ; 18972 ; 19132 ; 19232 ; 19252 ; 1929/302 (Van de Stegen).

COPPIETERS 't WALLANT : *Notices généalogiques et historiques sur quelques familles Brugeoises, Desclée-De Brouwer* (1942) 8°, 324 pp.

Idem : *Addenda et corrigenda* (1942) 8°, 8 pp.

KERVIJN de VOLKAERSBEKE, baron Ph. Aug. Chrétien : *Histoire généalogique de quelques familles de Flandres*. Gand, Gyselsinck, 1847 in folio, 28 pp. In veelkleurendruk, onvolledig doch zeer prachtig werk.

Idem : 2e editie 1874. volledig, 92 pp

- VEGIANO, N de : Nobiliaire des Pays-Bas et du Comté de Bourgogne, Louvain 1760, 2 vol in 8° en verschillende aanvullende banden. Dit alles werd heruitgegeven door baron de Herckenrode in 4 vol., 6 fascicules (één band) alsmede een armorial te Gent 1862-74.
- GOETHALS F.V. : Dictionnaire généalogique et héraldique des familles nobles du Royaume de Belgique, Bruxelles, 1848-52, 4 dln + tafel.
- GAILLIARD J.J. : Bruges et le Franc. Bruges 1857-64, 5 vol. + supplementair deel in 1864.
- VAN DYCKE F. : Recueil héraldique de familles nobles et patriciennes de la ville et Francónat de Bruges, Bruges 1851, 1 vol.
- RIETSTAP : Armorial général, Gouda 1884-872 + suppl. alsmede
- ROLLAND, V : Planches de l'armorial général de Rietstap (1903-26), zes vol. in 4°.
- ROLLAND, H. : Table du Supplément à l'oeuvre de J.B. Rietstap, Lyon, 1951 (tabel op de aanvullende banden op de Armorial Général).
- SERVAIS, M. : Wapenboek van de provinciën en gemeenten van België, Brussel, 1955 ; alsmede een supplementair deel 1955-1968.

Foto's J. Scherpereel.

DE KERK VAN NIEUW-ROESELARE

ARCHITECTURAAL-ARCHEOLOGISCHE EXPRESSIE VAN DE EVOLUTIE VAN HET KOOR EN DE SACRISTIE

Deel een : Het tweedimensionaal vlakeffect

Aanleiding tot de productie van deze scriptie was een volkomen toevallige ontmoeting op het R.A. Gent met Ir. L. STOCKMAN, die ons warempel-nog-aan-toe uitdaagde om eens een ingenieuze super-heemkundige bijdrage uit onze hoed te toveren voor het jaarboek dat U thans aan het doorbladeren is.

Welaan dan, het zij zo !

1. *Referentieel kader*

Archivalia berichten ons dat Nieuw-Roeselare in 1241 in leen werd gegeven, dat deze heerlijkheid wellicht in de inundatie van 1375/76 werd verzwolgen en na de Sint-Elisabethsvloed van 1394 definitief werd opgegeven. Reeds in '67, '69 en '70 werden o.l.v. A. VAN DOORSELAER en F. VERHAEGHE daar opgravingen verricht naar het « Hof van de Heren van Nieuw-Roeselare » ; in '79 was het ons evenwel om de kerk te doen, die voor het eerst vermeld wordt in 1243.

Op de zuidflank van een zandrug troffen we een georiënteerde baksteenkerk aan, waarvan het algemeen concept kruisvormig was.

In haar eerste bouwfase werd die eenbeukige kerk in het oosten begrensd door een rechtgesloten koor terwijl de toren tegen de buitenkant van de westgevel was gebouwd. Een transept was enkel in het noorden aanwezig ; de overeenkomstige sector in het zuiden was ingenomen door een kleine sacristie en een steunbeer.

Vermoedelijk in het tweede, resp. derde kwartaal van de XIVe eeuw, onderging de kerk een radicale structurele modificatie, die niet noodzakelijk resulteerde uit een aanwas van de bevolking.

De tweede bouwtoestand kenmerkt zich enerzijds door een vergroting (waarvoor een naburig gebouw werd genivelleerd) en versteviging van het koor, anderzijds door een vergroting van de westpartij waardoor de toren tegen de binnenkant van de westgevel kwam te staan.

Van de vijf bakstenen grafkelders in het koor waren er nog drie vrij intact bewaard, weliswaar onder het niveau van de zerk. De graven in het schip waren geplunderd, deze in de westpartij niet.

Bewezen werd dat de kerk inderdaad in de catastrofe van 1375/76 in de golven verdween en nimmer werd heropgericht.

2. *Nostra doctus*

Tot fundamentele informatie verheffen wij de identificatie- en dateringsproblematiek. Omdat de archeologische identificatie van het door ons onthuld bodemarchief nogal voor de hand liggend wordt gedacht, beperken wij onze schrijfdrift tot de oudheidkundige periodisering.

Zo zullen wij vooreerst, zij het dan ook in het licht van onze opgravingen als voorlopig afgerond geheel, de datering van het koor als onderdeel van de kerk beredeneren. Een detaillering hierbij is de behandeling van de ouderdom van de twee groepen bakstenen grafkelders en van een tweetal eenvoudige inhumaties. Afgerond zal dit ouderdomsvraagstuk worden door het chronologisch ravijn tussen de sacristie en de zgn. onvoltooide hoeve te overbruggen.

De datering, zowel de begin- als einddatum, van de kerk is volgens louter archeologische, d.w.z. technologische criteria een onmogelijke zaak. Want de enige materie, waarop dergelijke periodisering zou kunnen steunen, zijn de bakstenen en de potscherven. En beide criteria moeten om volgende redenen worden verworpen.

Het baksteenformaat kan men enkel tot dit doel aanwenden, wanneer men als vergelijkingspunt een morfologische reeks van elders neemt, waarvan de onderscheiden data op hun beurt extern zijn bepaald. Daar reeds is geargumenteed dat de bakstenen van deze kerkbouw hoogstwaarschijnlijk in locale veldovens zijn vervaardigd, is in dit perspectief de baksteenrij van Nieuw-Roeselare een perfect zwevende sequentie: ze kan met geen uitwendig fenomeen dat chronologisch is begrensd worden verbonden.

Het gebruik zelf van baksteen daarentegen levert wel een terminus post quem. De oudste, extern gedateerde, baksteen die tot op heden in Vlaanderen werd ontdekt, klimt op tot 1220. Onder voorbehoud van toekomstige vondsten, die deze datum nog iets naar omlaag zouden trekken, moet de constructie van de kerk van Nieuw-Roeselare worden geplaatst na de introductie van de baksteen in Vlaanderen.

De scherven die lukraak in de laat-middeleeuwse cultuurlaag, in het bijzonder ten zuiden van de kerk, werden aangetroffen, hebben uiteraard geen uitstaans met de kerkbouw. Hun aanwezigheid daar kan enkel worden verklaard door een terrassering of een ophoging van die sector te aanvaarden. Zij zijn dus enkel richtinggevend voor het moment waarop deze terrassering reeds was geschied.

Op basis van het historisch-topografisch onderzoek, gekoppeld aan de resultaten van de opgraving, kan voor de oprichting van de kerk een terminus post quem worden vooropgesteld en voor de verwoesting van de kerk de preciese datum worden vastgelegd.

De constructie van de kerk moet in verband worden gebracht met de veenexploitatie. Uit onze topografische uiteenzetting is gebleken dat

het Moer van Aardenburg, waartoe het gebied behoorde dat later door Nieuw-Roeselare zou worden ingenomen, in 1187 nog niet was ontveend. Uit onze historische uiteenzetting is gebleken dat in 1241 de bodem van deze heerlijkheid als wastine wordt gequalificeerd, waaruit volgt dat dit veen reeds was verwijderd.

Bij de opgraving van deze kerk werd enkel een lamelletje veen in het zuiden van het schip waargenomen : in dit gebied was de veen-exploitatie dus aan de bouw van de kerk voorafgegaan.

Een confrontatie van de drie argumenten onderling stelt dat deze kerk na 1187-1241 werd opgericht.

Het ogenblik waarop de verwoesting van de kerk plaatshad staat in verband met de Duinkerken-III-B-transgressie. De eigenlijke D-III-B-fase is evenwel uitgesloten omdat uit wat voorafging volgt dat de kerk toen nog niet was opgericht. Bijgevolg zal één van de zgn. laat-middeleeuwse inundaties voor deze ramp verantwoordelijk zijn. Het is onaanvechtbaar bewezen dat de overstroming van 1375 westelijk Zeeuws-Vlaanderen, met inbegrip van de dekzandruggen, onder water zette tot aan de Ware in het zuidwesten en tot aan de Heerst in het zuiden.

Daar enerzijds in de vulling van geen enkel ongeplunderd graf op het kerkhof marien sediment werd aangetroffen, en anderzijds uit de samenstelling van de uitbraaksleuven blijkt dat de kerk door overstroming werd vernield, moet de kerk door de stormvloed van 1375 zijn verzwolgen.

Want in de veronderstelling dat deze kerk pas door de inundatie van 1394 of die van 1404, die beide ook het gebied van het voormalige Nieuw-Roeselare hebben geteisterd, zou zijn verdwenen, zou zich in de vulling van minstens één ongeschonden graf klei hebben bevonden. De kerk kan evenmin door een inundatie vóór 1375 en na de eigenlijke D-III-B-fase zijn vernield, omdat de impact van deze overstromingen op westelijk Zeeuws-Vlaanderen veel gringer was dan de eigenlijke Duinkerken-III-B-transgressie, die op haar beurt zelf onmachtig zou zijn geweest om een imaginaire kerk op die plaats te vernielen.

Om de datum, waarop de kerk werd gebouwd, zo scherp mogelijk te stellen, doen we tenslotte beroep op zuiver historisch feitenmateriaal. Achterhaald werd dat dit leen pas in 1241 werd gesticht, en dat de « nova ecclesia » van « Rolliers » voor het eerst in 1243 werd vermeld. Dergelijke korte bouwtermijn komt overeen met de gegevens door de opgraving verstrekt.

De primitieve bouwtechniek en ook de relatief kleine bakstenen maakten een snelle constructie mogelijk.

Daar op een aantal plaatsen in de fundamenteen geelachtige bakstenen werden waargenomen, moet bij de productie van die lokale veldovens, die in functie van de kerkbouw leverden, nog een onbepaalde hoeveelheid extra-regionale import worden gerekend. Want geelbakken-

de bakstenen zijn ijzerarm, sterk kalkhoudend en de corresponderende klei wordt in Vlaanderen niet aangetroffen. Hier wordt immers enkel in het kwartair dek klei gevonden, die steeds van mariene oorsprong is, rijk aan ijzer is en derhalve roodbakkend is.

Dit getal dient nog te worden vermeerderd met regionale import. Want in het altaarfundament waren roodbakkende bakstenen verwerkt, die totaal andere afmetingen hadden. Of deze met het oog op de kerkbouw werden ingevoerd is niet duidelijk. Ze kunnen immers evengoed van de werf van een nabije constructie komen, waarvoor ze dan wel rechtstreeks waren betrokken. De kerk hoeft immers niet het eerste gebouw te zijn dat in dit leen werd opgetrokken. Eerst moet worden voldaan aan de materiële noden (o.a. huisvesting), en dan pas aan de spirituele behoeften.

Hoe dan ook, steen was er genoeg.

Maar het is niet voldoende te weten wanneer deze kerk werd gebouwd en op welk ogenblik ze door overstroming werd vernield. We moeten ook trachten na te gaan wanneer de fundamenten gedeeltelijk werden uitgebroken.

Dit hebben we vrij eenvoudig kunnen achterhalen. De uitbraaksleuven, in het bijzonder deze van de koorfundamente (met uitzondering van de uitbraaksleuf van de oorspronkelijke oostgevel) werden op een bepaalde plaats doorsneden door een andere uitbraaksleuf die aan een XVIe eeuwse constructie beantwoordde. Aangezien laatstgenoemde constructie werd uitgebroken vóór de eerste overstroming van de post-middeleeuwse periode, kunnen we moeiteloos aanvaarden dat de gedeeltelijke uitbraak van de verzwolgen fundamente ten laatste tijdens of kort na de laatste laat-middeleeuwse inundatie heeft plaats gegrepen.

Vervolgens zullen we uitweiden over de datering van die twee groepen bakstenen grafkelders. Hierbij zal de bespreking van de centrum-zuidelijke groep door deze van de noordelijke worden voorafgegaan.

Het noordelijke ensemble bestond uit een dubbele en een enkelvoudige grafkelder.

Omdat de oostelijke wand van grafkelder I₁ ca. 40 cm was verwijderd van de uitbraaksleuf van de oorspronkelijke oostmuur, moet deze grafkelder als de oudste worden aanzien. Posterieur aan de constructie van deze grafkelder is enerzijds de bouw van een scheidingsmuurtje waardoor grafkelder I₂Z en I₂N tot stand kwamen en anderzijds de aanleg van grafkelder II. Omdat een tweedeling van een graf normaliter resulteert uit plaatsgebrek voor begraving, zijn we geneigd om voorop te stellen dat de oprichting van grafkelder II aan de bouw van die scheiding voorafging.

Vooraleer bijkomende dateringscriteria te leveren wijzen we erop dat de deling van een graf in regel zelden een nieuwe substructuur in de aldus bekomen graven voor gevolg heeft.

Naar aanleiding van de vondst van een bakstenen graf in Waarde heeft men gesteld dat de complexiteit van de substructuur van een graf toeneemt met de tijd. We aanvaarden deze stelling eerst en vooral omdat we er geen echt bezwarende argumenten kunnen tegen inbrengen en ook omdat het hier niet de plaats is om de algemeen geldendheid van die uitspraak in extenso te verifiëren.

Nu is de substructuur van grafkelder I₁ ongetwijfeld eenvoudiger dan deze van grafkelder II. Bijgevolg wordt hun chronologische relatie, die we uit hun structurele verhouding gededuceerd hebben, door dit criterium bevestigd.

In hoever een bepaalde substructuur representatief is voor een bepaalde periode, moet ons inziens nog grondig worden onderzocht. We wagen er ons m.a.w. niet aan om voor die grafkelders, op basis van hun substructuur, een absolute datering te geven.

Als tweede onderdeel in deze dateringsproblematiek rijst de vraag welke grafkelders aan welke fase van het koor moeten worden verbonden.

Met betrekking tot grafkelder I₁ kan er geen betwisting mogelijk zijn : deze bevindt zich op ca. 40 cm van de uitbraaksleuf van de oorspronkelijke oostmuur van het koor en moet dus met de eerste bouwperiode worden gecorreleerd. De toeschrijving van het scheidingsmuurtje tussen grafkelder I₂Z en I₂N alsook van grafkelder II aan een of andere fase kan niet rechtstreeks worden opgelost.

We gaan hierbij uit van de voor de hand liggende redenering dat de vergroting van het koor in de tweede fase uiteraard bijkomende plaats heeft geschapen voor nieuwe begraving. Daar een dergelijke vergroting van het koor geen ander nut kan hebben, menen we te mogen stellen dat de aanleg van dat scheidingsmuurtje en de constructie van grafkelder II uit de eerste bouwtoestand van het koor stammen.

Het centrum-zuidelijke ensemble bestond uit twee enkelvoudige grafkelders.

Vermoed wordt dat de noordelijke wand van de zuidelijke grafkelder tegen de zuidelijke wand van de noordelijke grafkelder werd gezet. Die stelling valt te verdedigen als men weet dat die noordelijke grafkelder zich precies in de lengte-as van het koor bevond, m.a.w. voor het altaar. Dit is bovendien de belangrijkste plaats om begraven te worden.

Ook omwille van zijn positie ten opzichte van het altaar, moet die noordelijke grafkelder in de eerste fase van het koor zijn gebouwd. Wellicht geldt dit ook voor de zuidelijke grafkelder.

De chronologische verhouding van het tweede ensemble van grafkelders tot het eerste valt bezwaarlijk uit te maken. Het is niet omdat

de noordelijke grafkelder van de tweede groep zich op de belangrijkste plaats bevindt, dat deze noodzakelijk ouder is dan grafkelder I₁. Want het is best mogelijk dat die plaats van meet af aan voor een bepaald persoon was gereserveerd.

Nu we de opbouwdatum van die grafkelders hebben besproken, moeten we ook nog de datum van hun gedeeltelijke, resp. volledige afbraak trachten te achterhalen.

De drie grafkelders van het noordelijk ensemble waren geplunderd. In verband daarmee konden we uitpluizen dat het verwijderen van de zerk en het gedeeltelijk uitbreken van de grafwanden niet simultaan waren gebeurd.

Zoals wij die grafkelders aantroffen, waren ze tot aan de ploeggrens gevuld met grijsachtig fijnkorrelig marien sediment. Deze kleiige substantie liep niet over de uitgehaalde wanden door, maar was daar onderbroken door een uitbraaksleuf van identiek marien sediment vermengd met baksteenpuin, enkele beenderresten en een weinig mortel.

Wanneer we dan de inhoud van die begraafplaatsen onderzochten, lieten we voorlopig 1 à 2 cm aarde tegen de grafwand zitten. Uit het verticaal profiel van dat dunne laagje tegen de wanden viel duidelijk af te leiden dat dit marien sediment in de grafkelder gevloeid was, en niet gegleden of geschopt bijvoorbeeld.

Als we dan het gebeuren chronologisch willen reconstrueren, hebben op een bepaald ogenblik, uiteraard na de verwoesting van de kerk, grafplunderaars de zerken van de grafkelders gelicht. Enige tijd later, in ieder geval vóór de laatste overstroming van het einde van de XIVe en het begin van de XVe eeuw, hebben anderen de wanden van de graven gedeeltelijk gerecupereerd.

Zoals bij de noordelijke groep werd vastgesteld, was ook bij het centrum-zuidelijke ensemble de grafplundering aan de recuperatie van de wanden voorafgegaan. Want 10 à 35 cm onder de ploeggrens stelden we een min of meer rechthoekig spoor van marien sediment vast, waarvan de omtrek was onderbroken door uitbraaksleuven. Tot hetzelfde besluit kwamen we eveneens toen we die grafkelders op het niveau van de omwoelde grafinhoud hadden afgegraven en zagen hoe de roofsporen zich in de omtrek van de grafvulling aftekenden.

En wellicht waren beide groepen ook gelijktijdig voorwerp van recuperatie, maar zekerheid bestaat hierover niet.

Vooraleer over te gaan naar de zgn. onvoltooide hoeve, moeten we nog even blijven stilstaan bij een tweetal eenvoudige inhumaties in het koor.

Een eerste graf was tussen beide groepen grafkelders gesitueerd. De noordelijke kant van dit graf was tot op het niveau van de bodem

doorsneden door de zuidelijke wand van grafkelder II. Deze eenvoudige inhumatie was dus stellig ouder dan die grafkelder. We moeten bovendien stellen dat deze grafkuil ouder is dan het noordelijk ensemble van grafkelders in zijn geheel, omdat iedere andere onderstelling absurd is.

Het tweede graf bevond zich tussen het altaar en de zuidelijke koor-muur. Omdat deze grafkuil zich in het oorspronkelijk koor bevindt, en er in de vergroting van het koor uit de tweede bouwphase geen bijzettingen tot stand zijn gekomen, is enkel een datering in de eerste fase zinvol voor dit graf. Zeer waarschijnlijk is deze grafkuil ook jonger dan het centrum-zuidelijke ensemble van grafkelders, zo niet zou de onderlinge dispositie van dit ensemble en die grafkuil absurd zijn.

Dat dit graf werd geschonden tijdens de bestaansperiode van de kerk hebben we reeds uitgemaakt. Het ogenblik echter waarop deze eenvoudige inhumatie werd geplunderd kan slechts met waarschijnlijkheid worden bepaald. We gaan hierbij uit van de stelling dat deze graf-schennis geen op zichzelf staand feit is, dat ze m.a.w. occasioneel is en derhalve dient te worden geassocieerd met een ander fenomeen. Onder dit voorbehoud is het enkel billijk om de plundering van deze grafkuil te synchroniseren met de verbouwingswerken die tot de tweede fase van het koor hebben geleid.

Zo zijn we dan uiteindelijk beland bij de dateringsproblematiek van de zgn. onvoltooide hoeve.

Uit de profielstudie vloeit voort dat die hoeve werd gebouwd en gesloopt na de laat-middeleeuwse recuperatie van de kerkfundamenten en voor de post-middeleeuwse oeverwerking van de grote geul. Deze zeer vage chronologische begrenzing kan met historisch-topografische argumenten vrij scherp worden gesteld.

Op basis van een reeds aangehaald manuscript van 1679 weten we dat in 1520 nog niets kon zijn gebouwd op de kerkruïne. Een omme-loper van 1531 geeft ook geen melding van een gebouw ter hoogte van de kerk, want dit document spreekt niet meer over de kerk. Originele kaarten van 1542 en 1545, noch hun latere copieën, situeren daar een huisje, en ook niet in de aanpalende percelen waarvan het oppervlak werd geprospecteerd. Uit dit alles volgt dat de zgn. onvoltooide hoeve stellig na 1545 werd gebouwd. Maar omdat dat hoevetje gedeeltelijk op de sacristie werd opgericht, betekent dit dat op dat ogenblik de kerk-ruïne nog aan het oppervlak zichtbaar was.

Voor de gedeeltelijke afbraak van deze woning kan een terminus ante quem worden vooropgesteld. Daar in de uitbraaksleuven geen marien sediment voorkwam, kunnen we stellen dat dit gebouw vóór de eerste overstroming na 1545 werd gesloopt. Daar de Allerheiligen-vloed van 1570 in deze sector nogal kwaadaardig is te keer gegaan, moet de gedeeltelijke uitbraak van dit hoevetje aan die overstroming zijn voorafgegaan.

3. Slotbeschouwing

Gezien deze eerder beknopte tekst slechts een begeleiding is bij de figuren, mag U de hoger geredigeerde bedenkingen i.v.m. de datering ook niet beoordelen als gold het een sluitend geargumenteed traktaat. Voor diegenen aan wie deze tekst geen volledige voldoening schenkt, verwijzen we graag naar onze uitvoerige basispublicatie.

Omdat het in onze gedragslijn ligt om andermans verdiensten naar waarde te schatten, dragen we dit artikel op aan Ir. A. VAN NEVEL, Senator.

4. Elementaire bibliografie

GOTTSCHALK, M.K.E.

Historische geografie van westelijk Zeeuws-Vlaanderen, deel I : tot de Sint-Elisabethsvloed van 1404 (doctoraatsproefschrift)
Assen, 1955.

VERSTRAETE, D.

Geteisterde dorpen in het noorden van het Meetjesland
Appeltjes van het Meetjesland, 8, 1957, p. 77-107.

VERSTRAETE, D.

Een paalkwestie in de omgeving van Sint-Margriete
Appeltjes van het Meetjesland, 16, 1965, p. 66-81

VERHULST, A.E.

Note pour servir à l'étude archéologique de villages désertés en Belgique
L'archéologie du village médiéval, p. 123-132
Centre belge d'histoire rurale, V
Leuven/Gent, 1967

VAN DOORSELAER, A. en VERHAEGHE, F.

Excavations at the XIVth century village of Roeselare (Sint-Margriete)
Dissertationes Archaeologicae Gandenses, XV
Brugge, 1974

VAN VOOREN, E.W.

De laat-middeleeuwse kerk van Nieuw-Roeselare te Sint-Margriete (gem. Sint-Laureins) in O.-VI.
Archaeologia Mediaevalis, 3, 1980, p. 45-46

VAN VOOREN, E.W.

De kerk van Nieuw-Roeselare. Een archeologische benadering in historisch-topografisch perspectief, boek A : tekst en B : figuren en platen (licentiaatsverhandeling)
S.l., 1980

Etienne VAN VOOREN

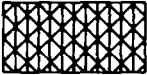
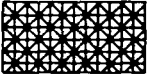
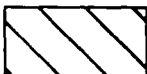
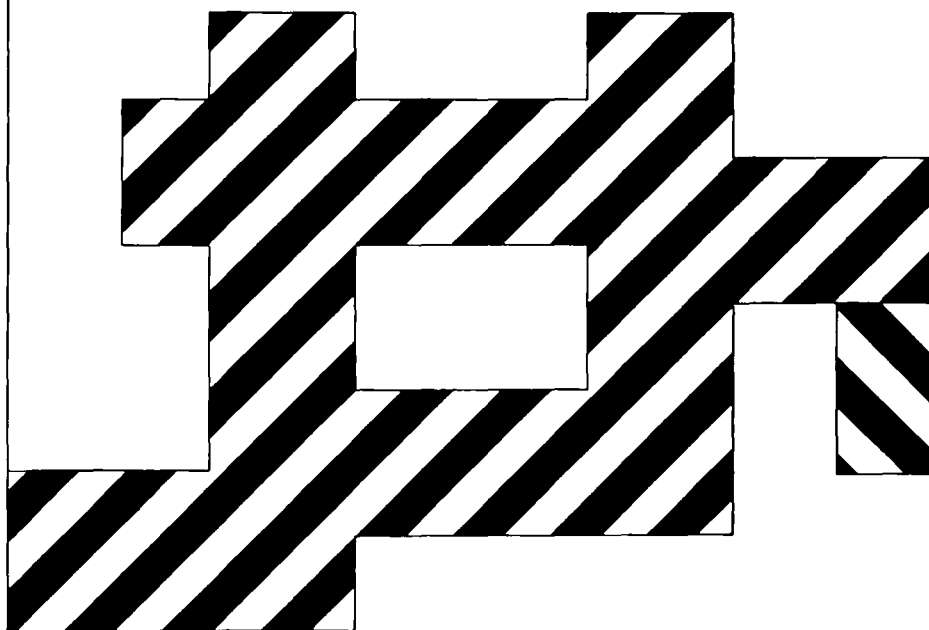
	<i>FUNDAMENT, GEBOUWD: XIII b</i>
	<i>GRAF, AANGELEGD: XIII b - XIV b/c</i>
	<i>GRAF, GEPLUNDERD: XIV b/c</i>
	<i>FUNDAMENT, UITGEBROKEN: XIV b/c</i>
	<i>FUNDAMENT, GEBOUWD: XIV b/c</i>
	<i>GRAF, GEPLUNDERD: XIV d - XV a</i>
	<i>FUNDAMENT, UITGEBROKEN: XIV d - XV a</i>
	<i>FUNDAMENT, UITGEBROKEN: XVI b - c</i>
	<i>FUNDAMENT, GEBOUWD: XVI b - c</i>
	<i>MUUR, GEBOUWD: XVI b - c</i>
	<i>FUNDAMENT, UITGEBROKEN: XVI b - c</i>
	<i>GEDRAINEERD: XX c</i>

Fig. 1 - Verklaring van de figuratieve codes, gebruikt bij de figuren 2 t.e.m. 8b in het bijzonder.

E.W. VAN VOOREN 1981

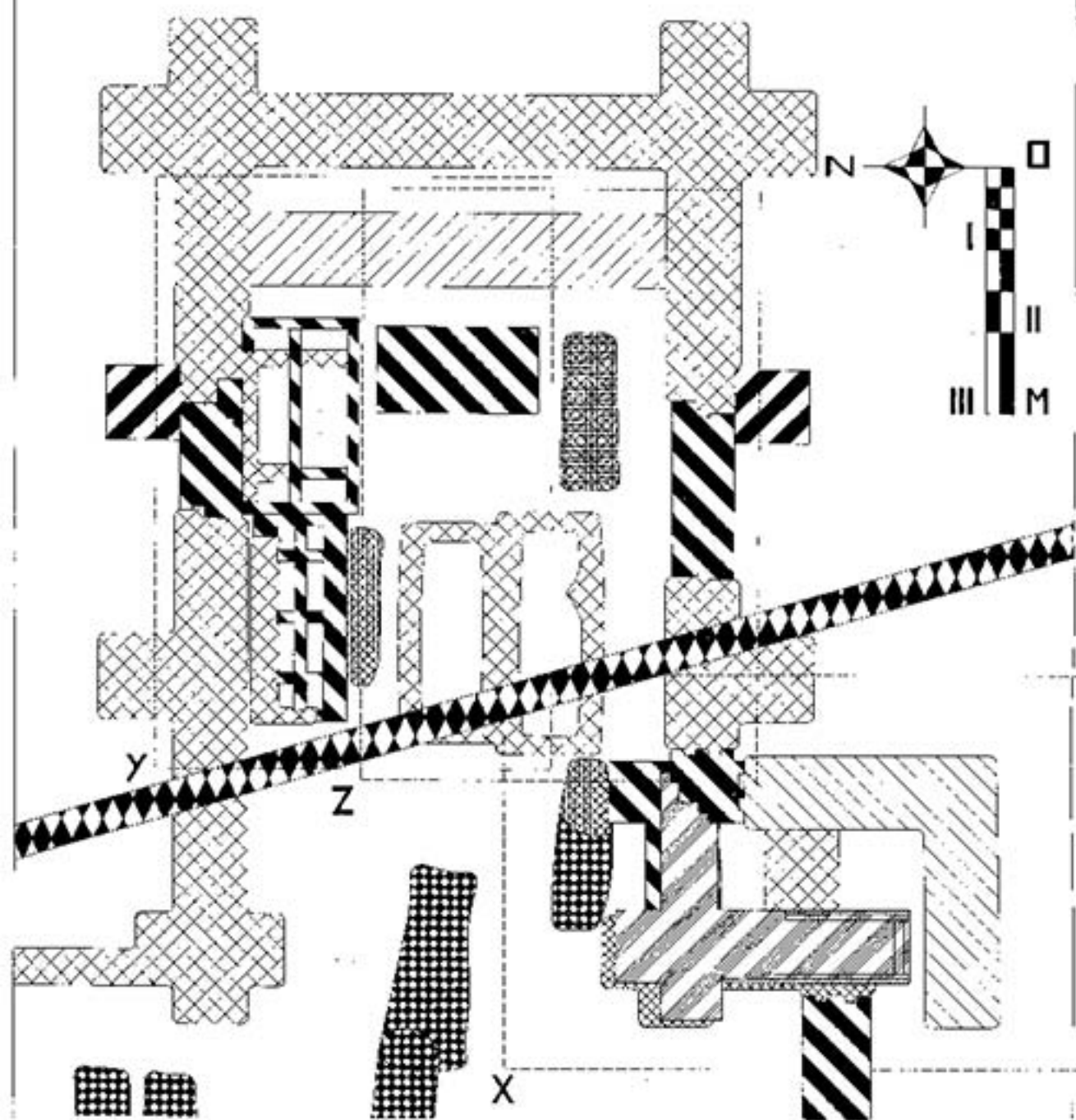

0 0,5 1 m

Fig. 3 - Detailplan X_1 : toestand van de sacristie tijdens de bestaansperiode van de kerk.

ECCLESIA ROLLARII NOVI

PARS ORIENTALIS

FIELDENGINEERING

E.W. VAN VOOREN 1981

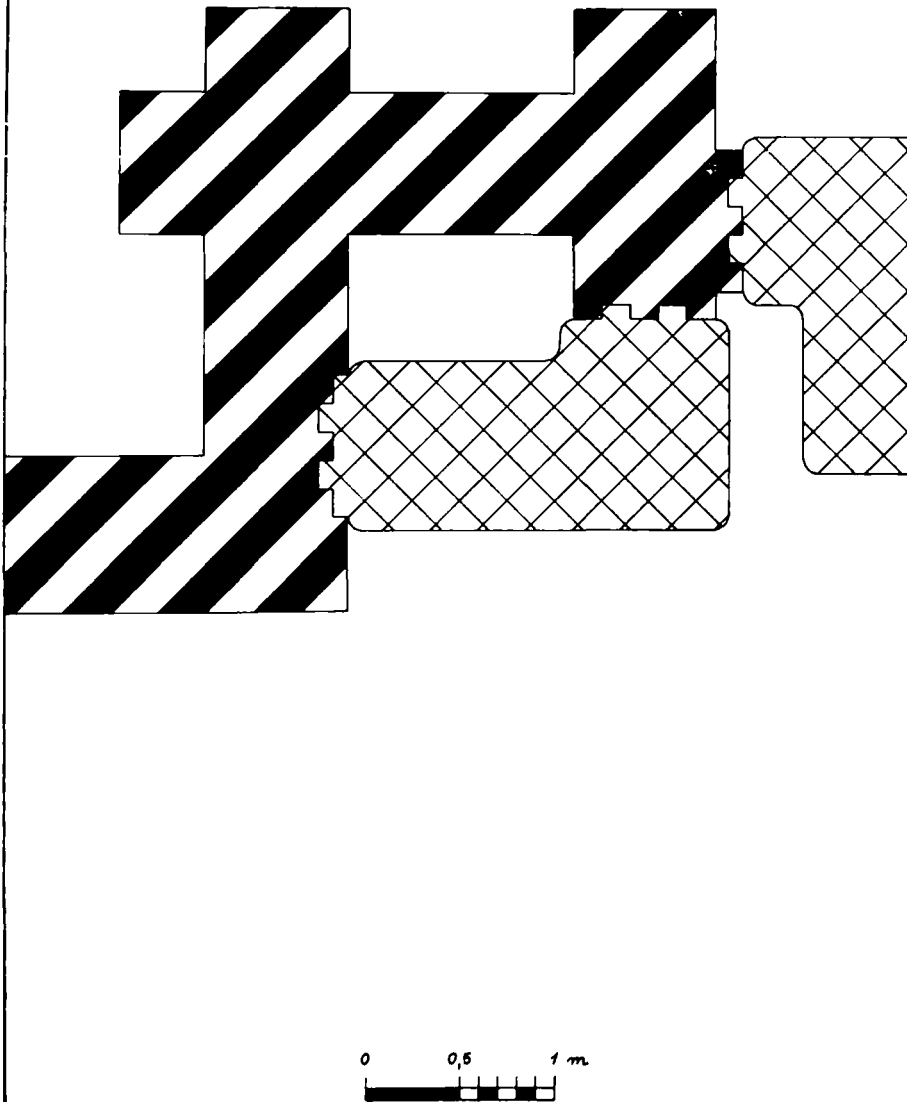

Fig. 4 - Detailplan X₂: het zuidelijk en het aangrenzend deel van het oostelijk fundament zijn u:gebroken.

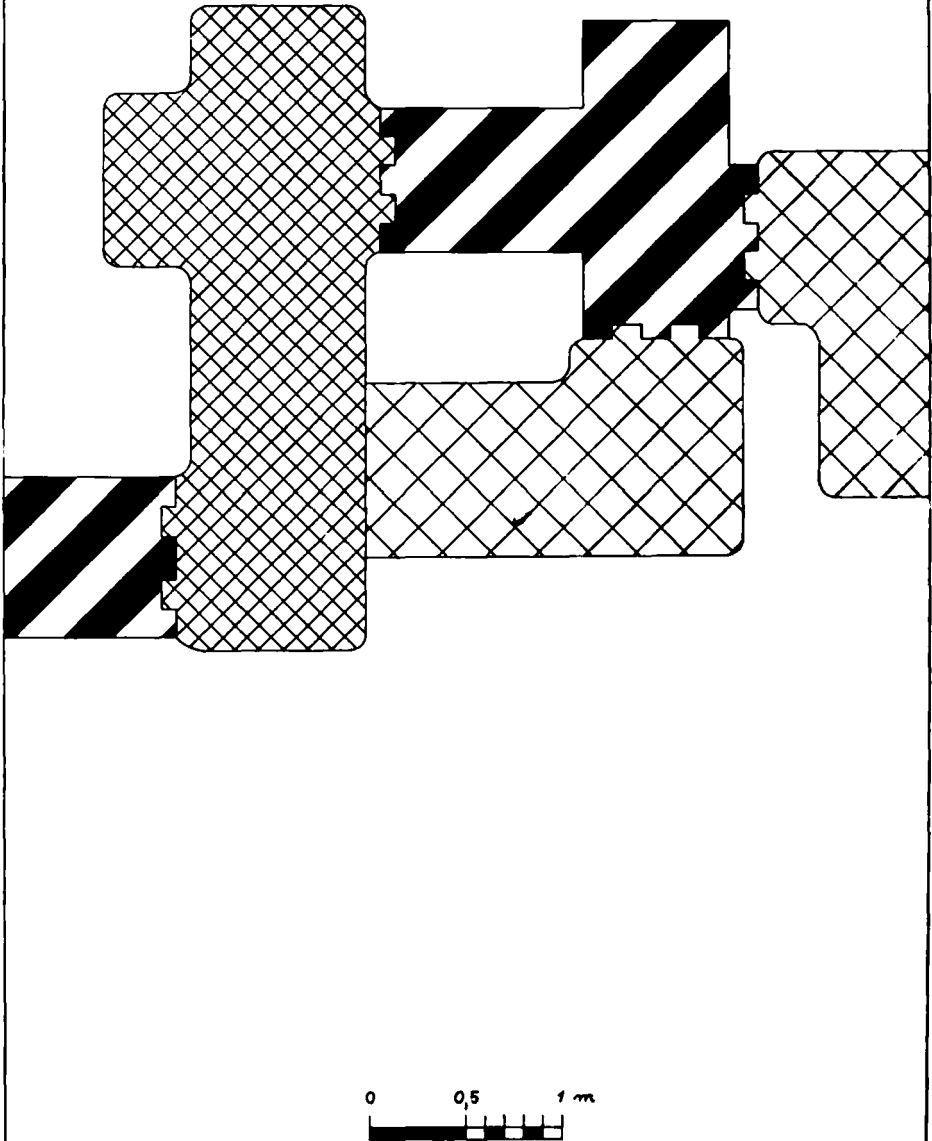

Fig. 5 - Detailplan X₃: het westelijk fundament en de daarop ingewerkte sokkelfundamenten zijn uitgebroken.

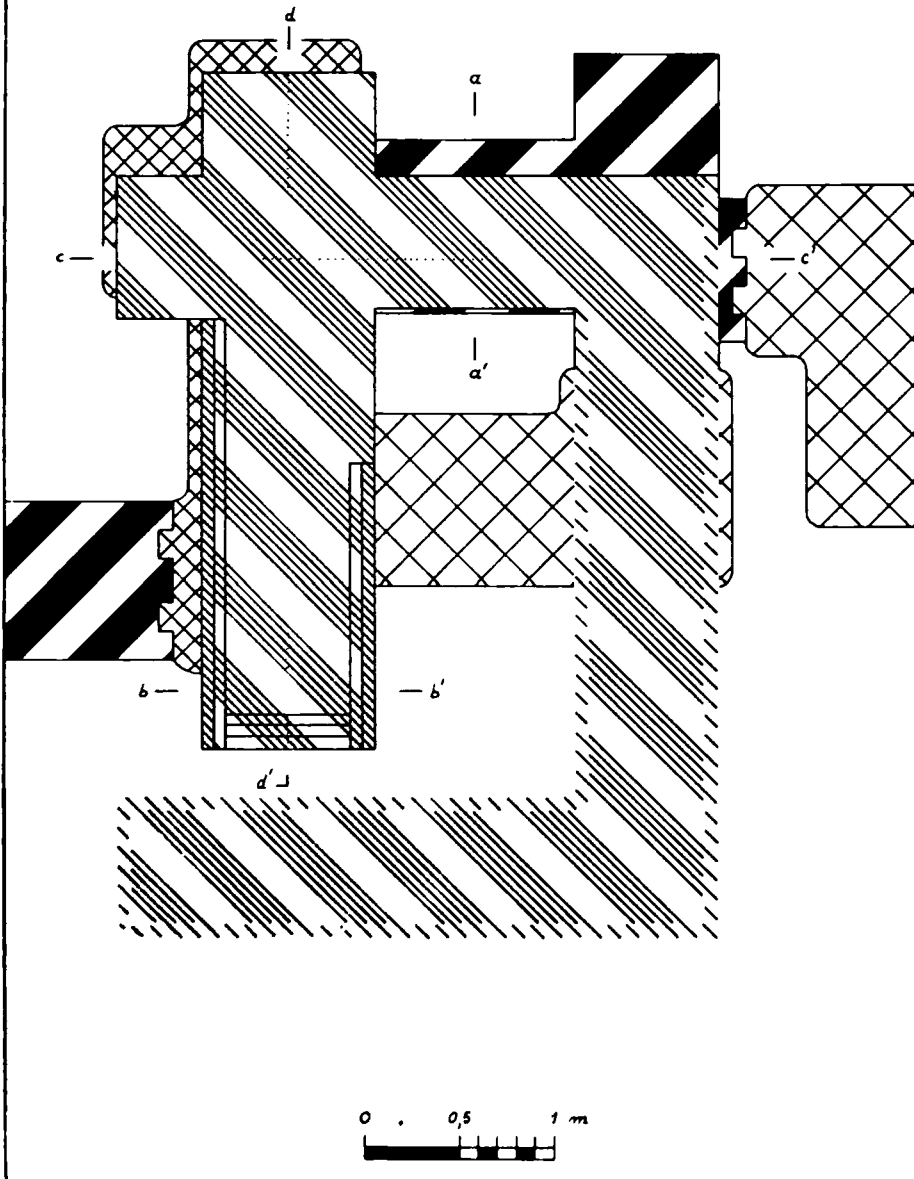

Fig. 6 - Detailplan X₄: de zgn. onvoltooide hoeve wordt gerealiseerd; gezien de breedte van het zuidelijk en het oostelijk fundament nergens kan worden uit afgeleid is de voorstelling overeenkomstig. Opmerkelijk overigens is het niet gesloten grondplan.

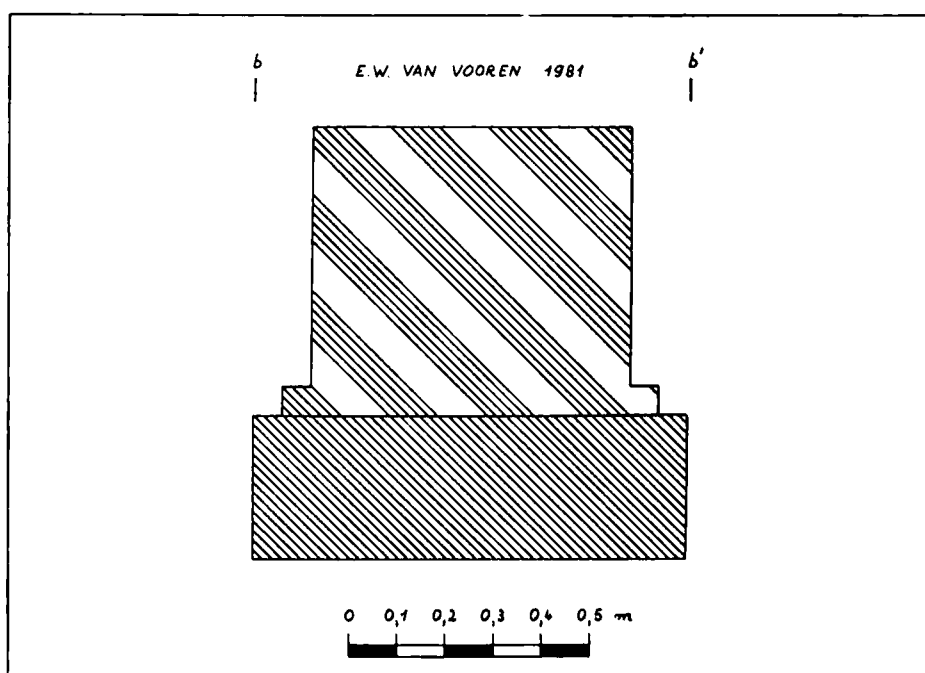
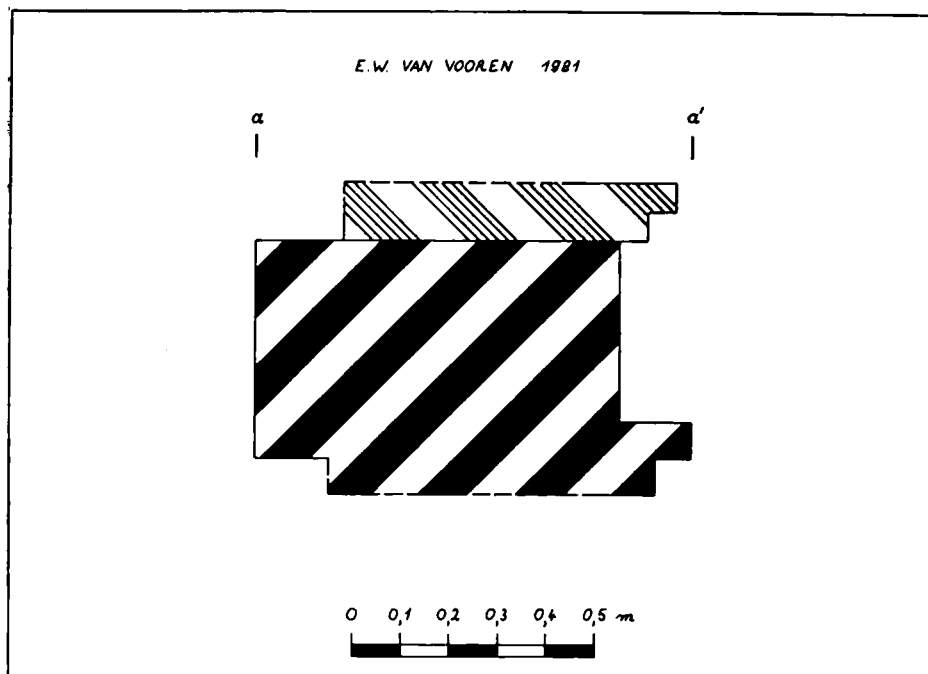

Fig. 7a - Sub-detailplan X_{4a} : dwarsdoorsnede van de noordelijke grondvesten.

Fig. 7b - Sub-detailplan X_{4b} : dwarsdoorsnede van de westelijke grondvesten.

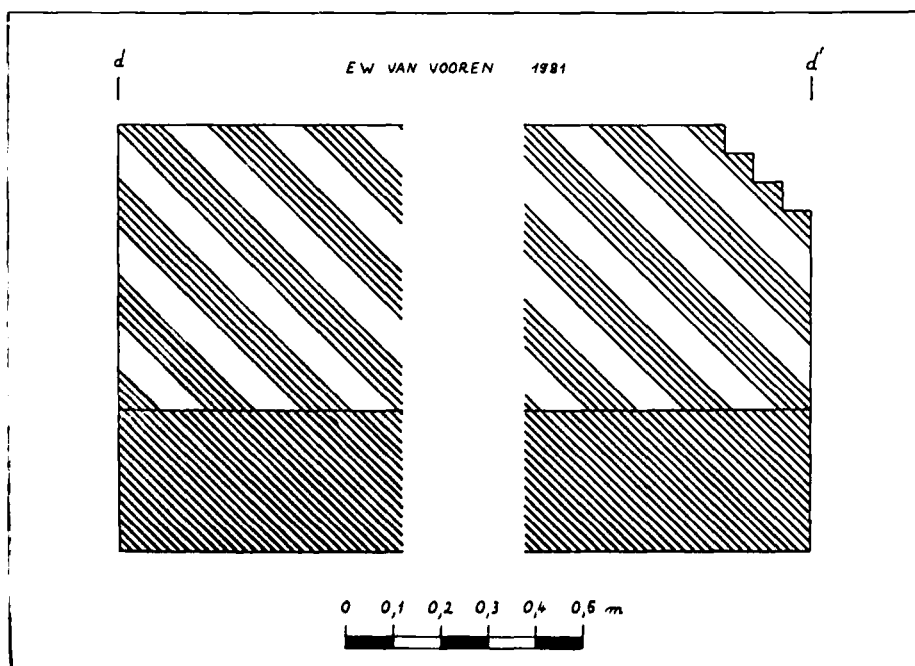
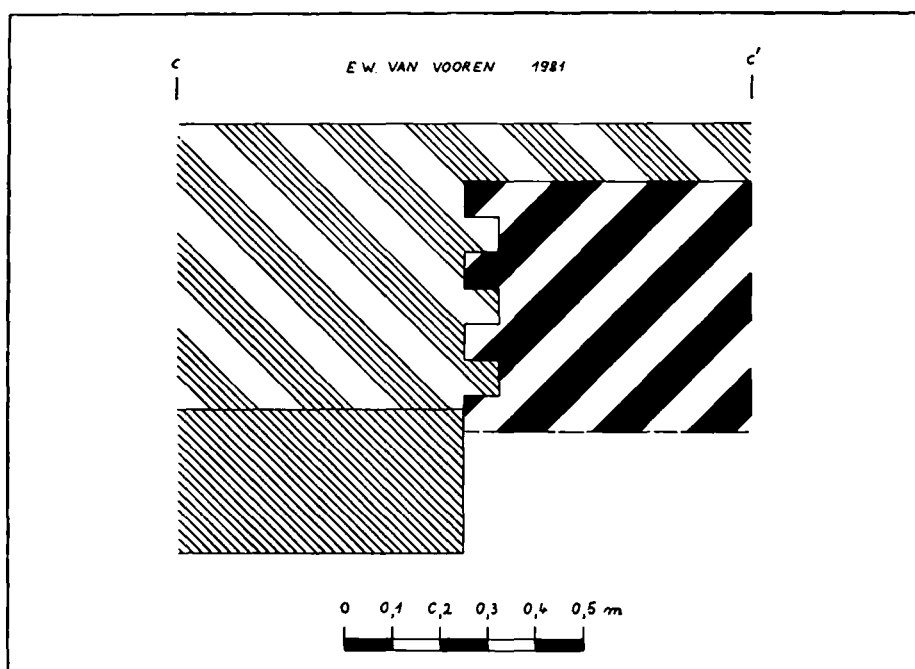

Fig. 8a - Sub-detailplan X_{4c} : langsdoorsnede van de noordelijke grondvesten.

Fig. 8b - Sub-detailplan X_{4d} : langsdoorsnede van de westelijke grondvesten.

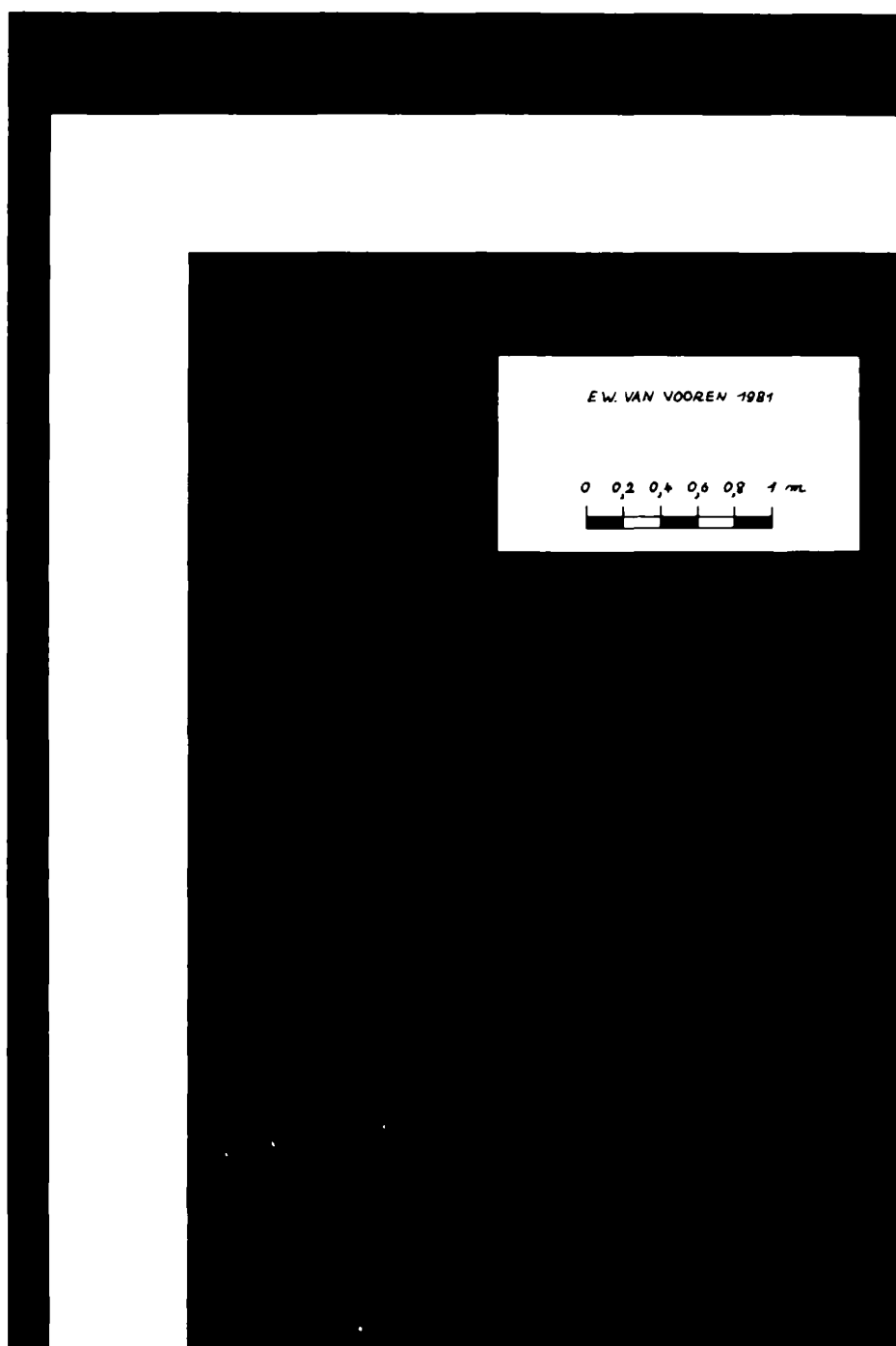

Fig. 9 - Detailplan Y_1 : reconstructie van de oorspronkelijke toestand van de NO-hoek van het koor.

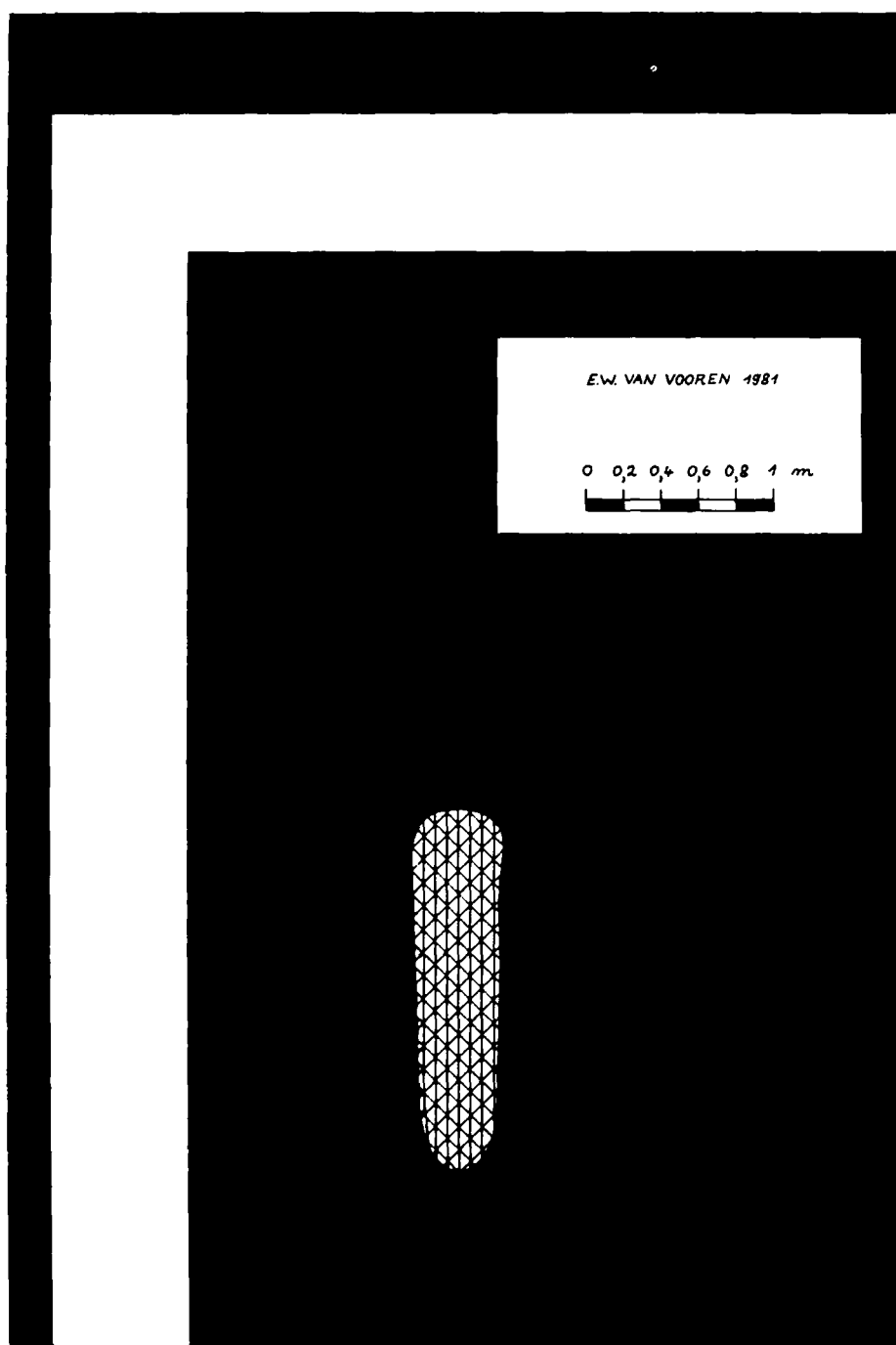

Fig. 10 - Detailplan Y₂: een eenvoudige inhumatie wordt in de ondergrond van het koor aangelegd.

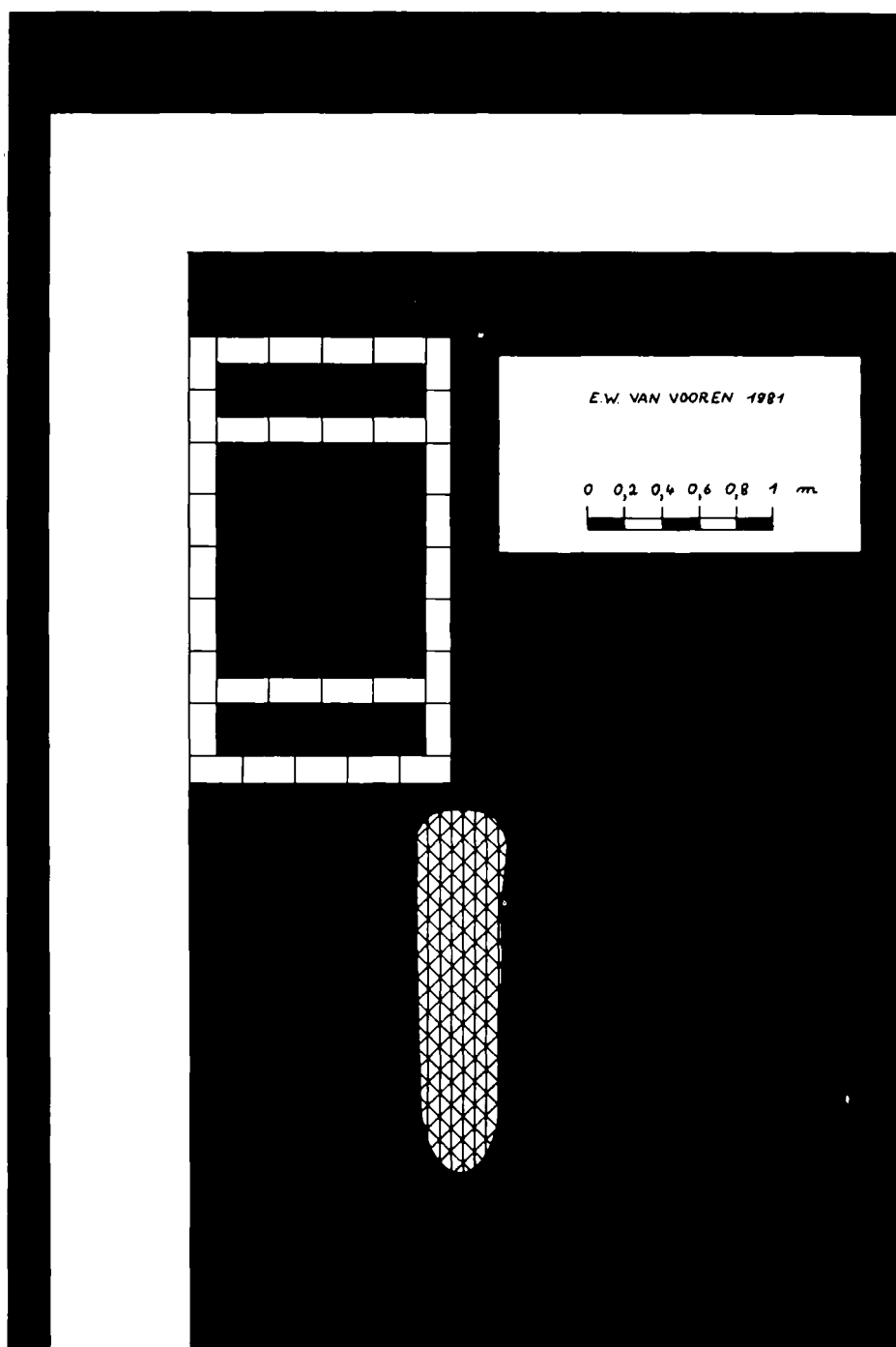

Fig. 11 - Detailplan Y₃: grafkelder I₁ wordt tegen het fundament van de noordelijke koormuur gebouwd.

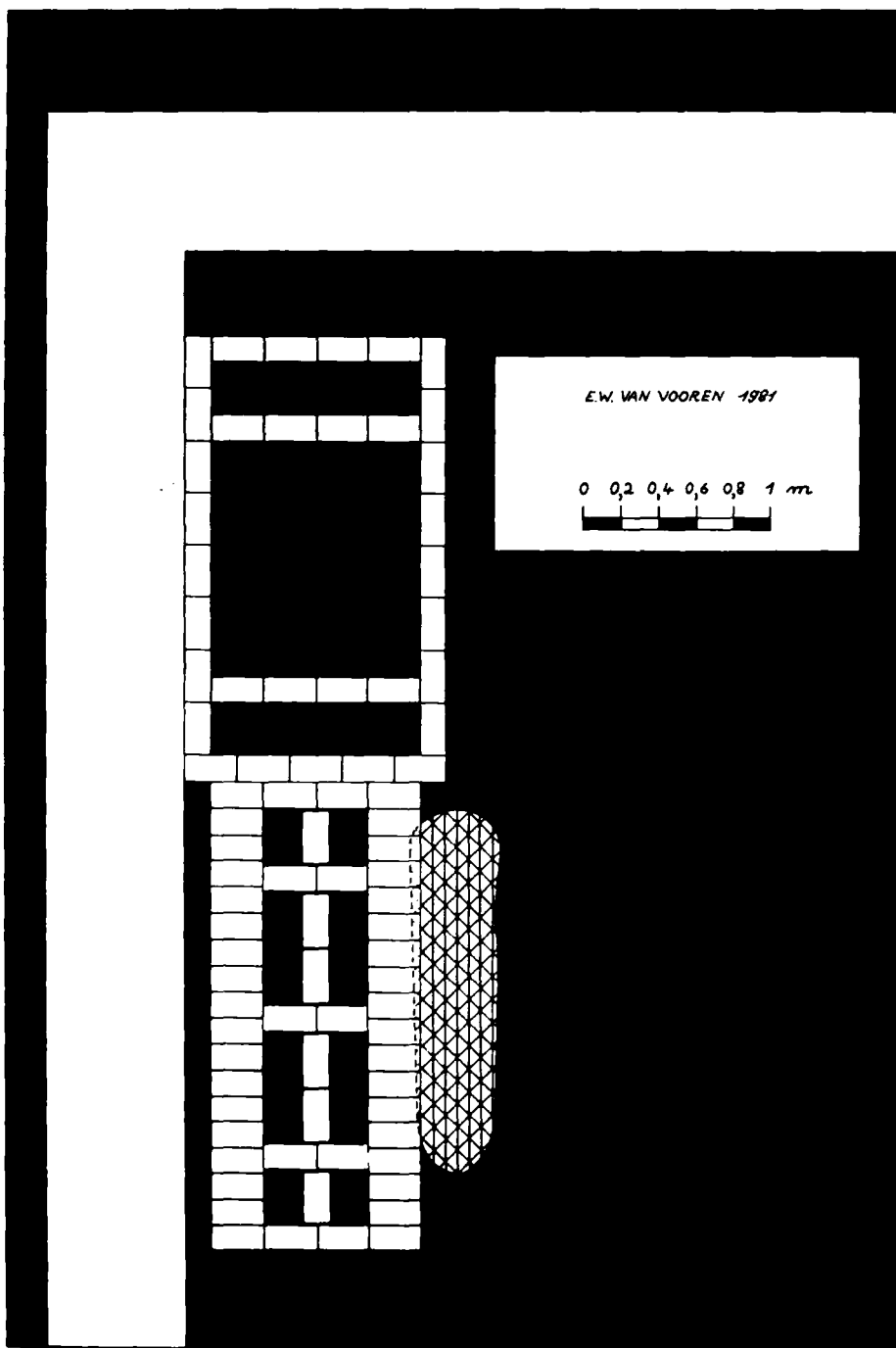

Fig. 12 - Detailplan Y₄: grafkelder II wordt tegen de westelijke wand van grafkelder I₁ gebouwd.

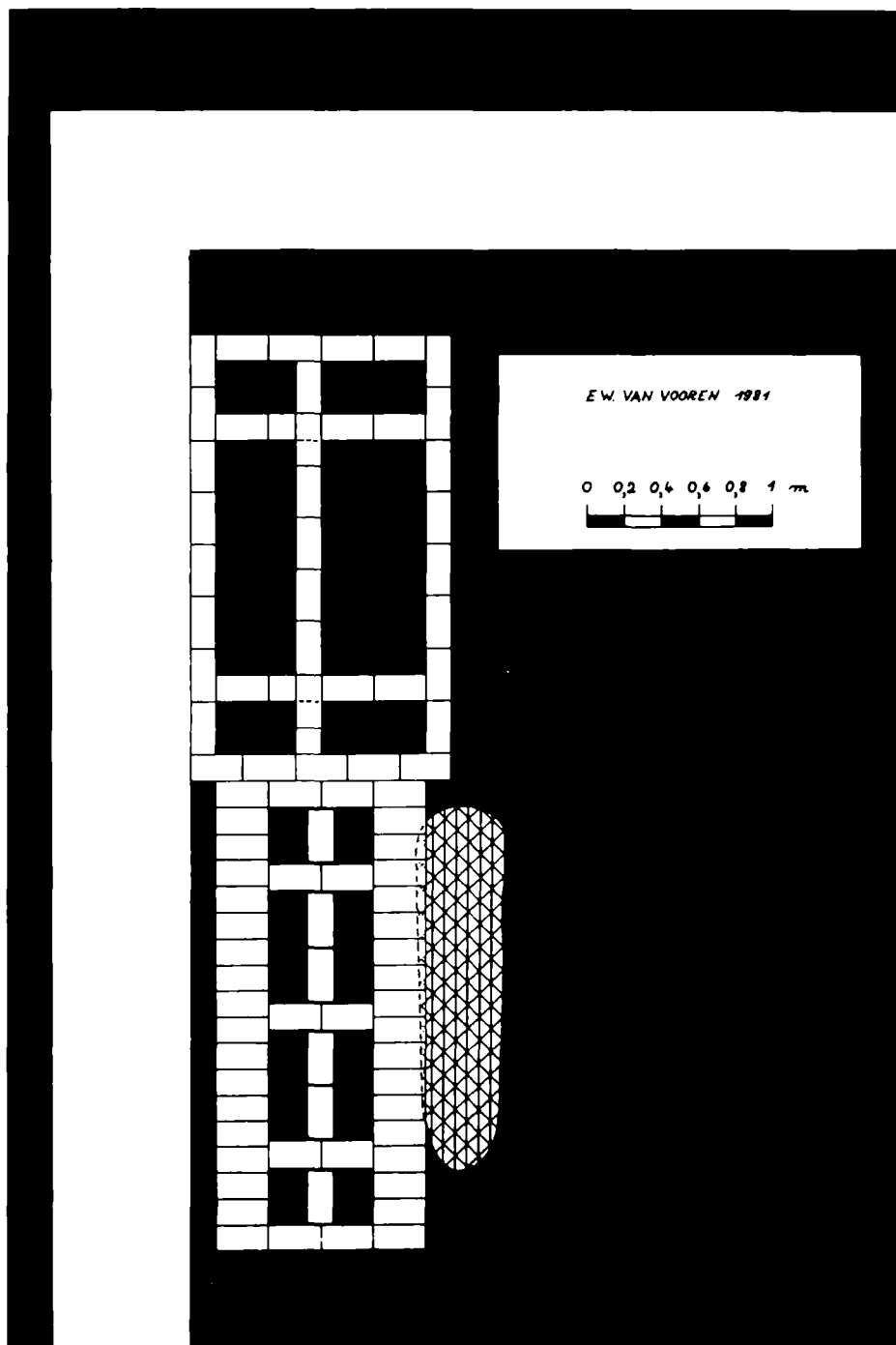

Fig. 13 - Detailplan Y₅: grafkelder I₁ ondergaat een tweedeling waardoor grafkelder I₂N en I₂Z ontstaan.

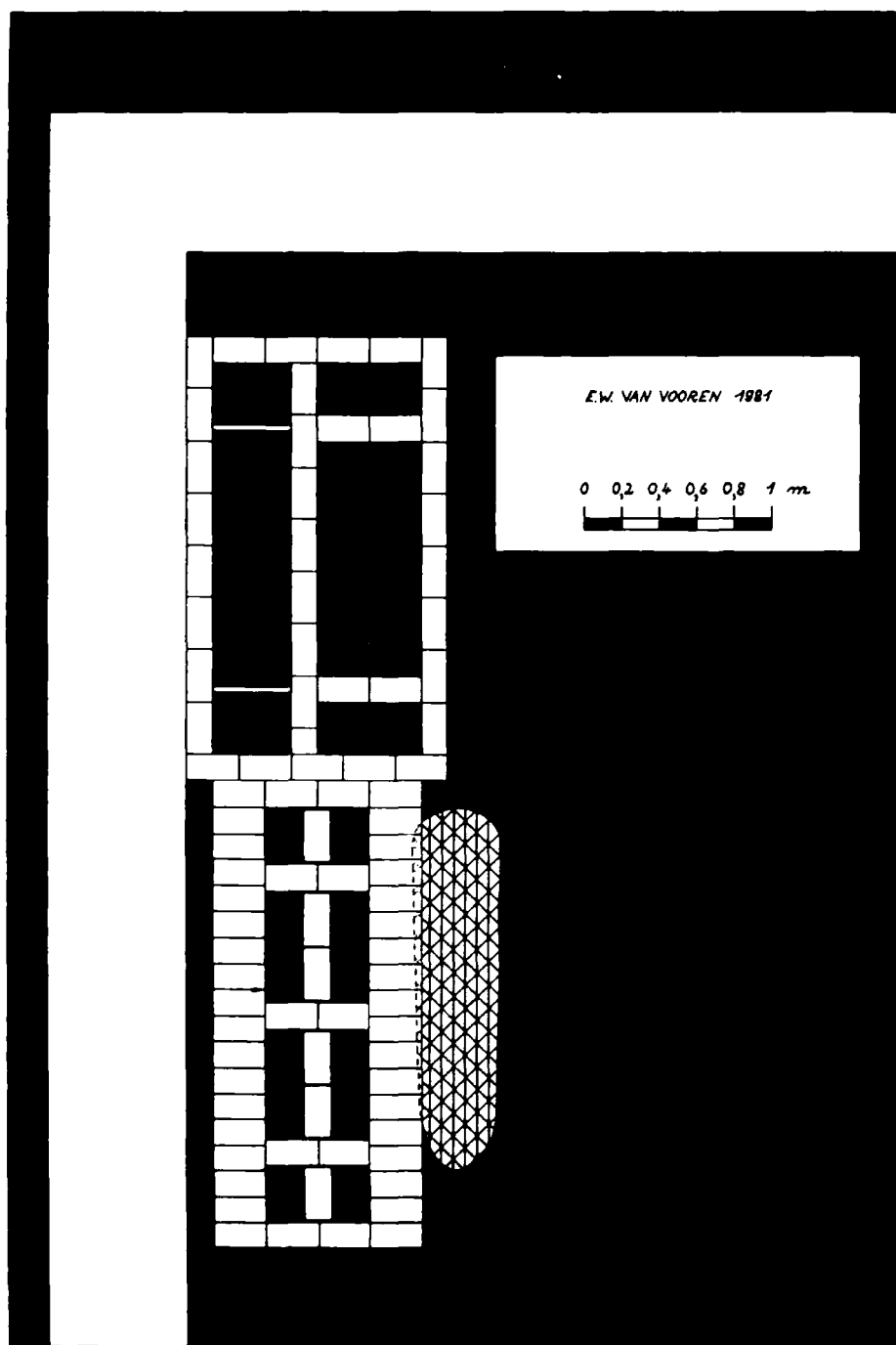

Fig. 14 - Detailplan Y₆: de bakstenen substructuur van grafkelder I₂N wordt vervangen door een houten substructuur.

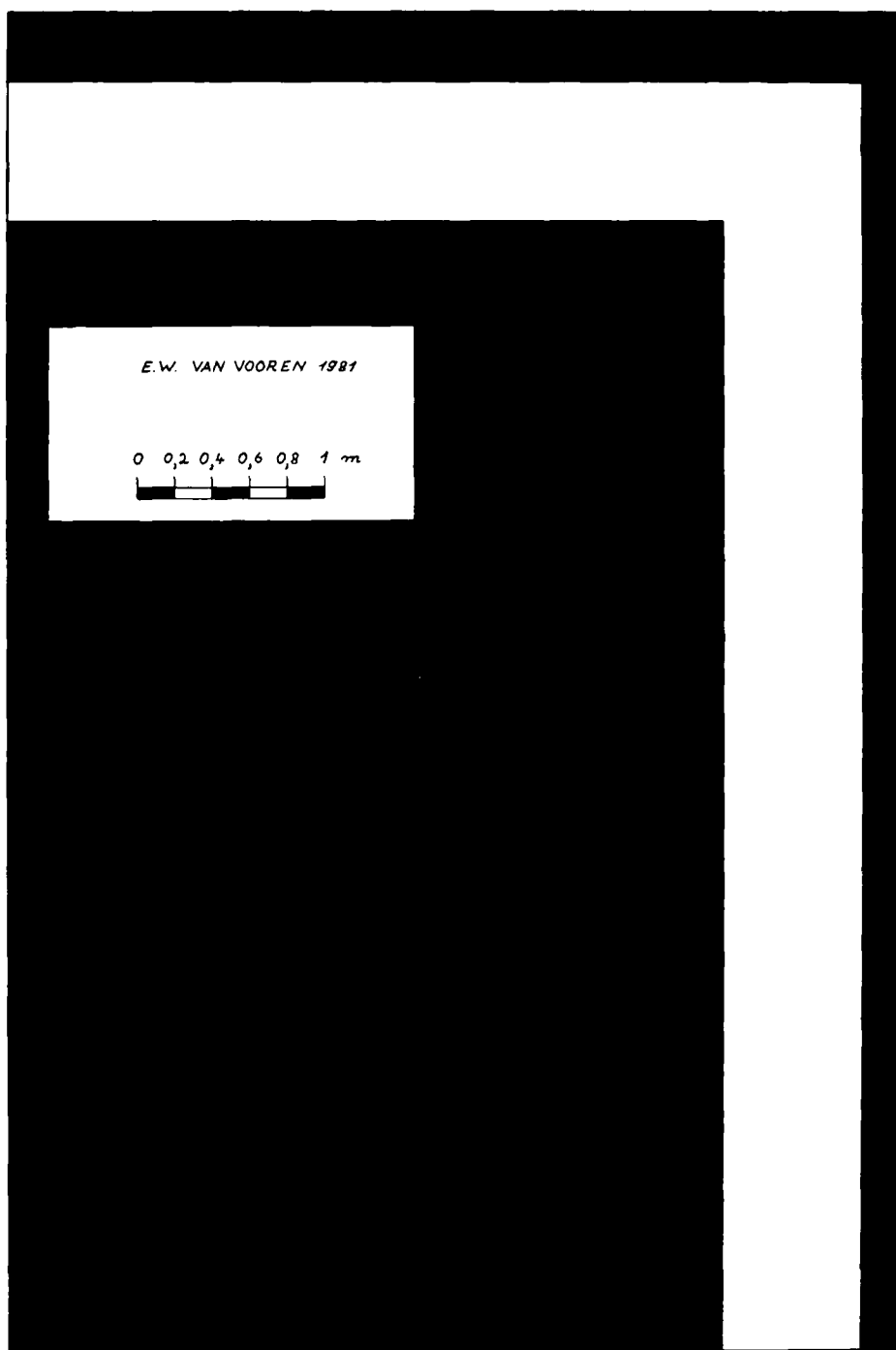

Fig. 15 - Detailplan Z_1 : reconstructie van de oorspronkelijke toestand van de ZO-hoek van het koor.

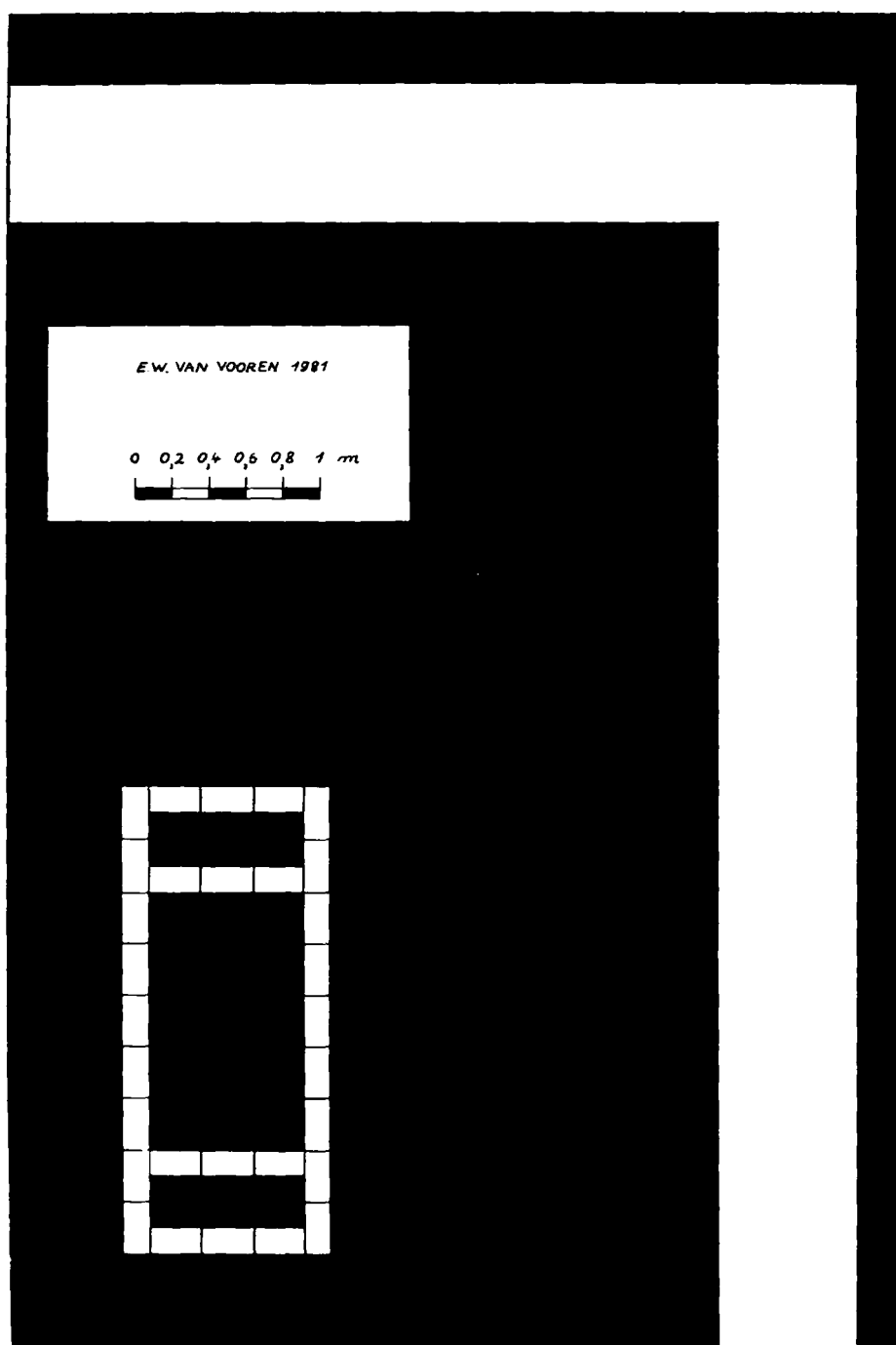

Fig. 16 - Detailplan Z_2 : in de lengte-as van het koor wordt de zgh. noordelijke grafkelder gebouwd (de substructuur is hypothetisch naar analogie).

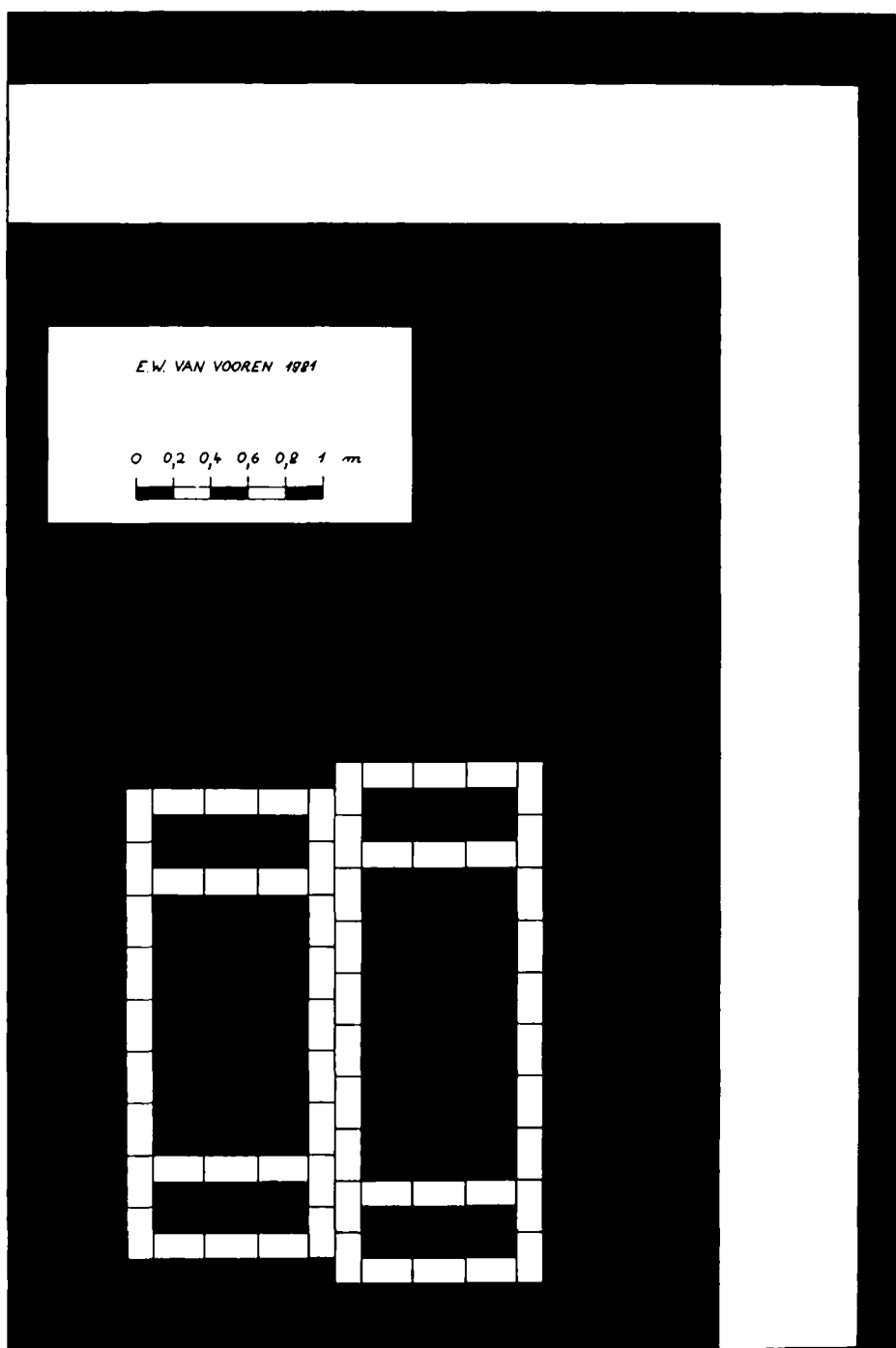

Fig. 17 - Detailplan Z₃: de zgh. zuidelijke grafkelder wordt tegen de zuidwand van de zgh. noordelijke grafkelder gebouwd (de substructuur is hypothetisch naar analogie).

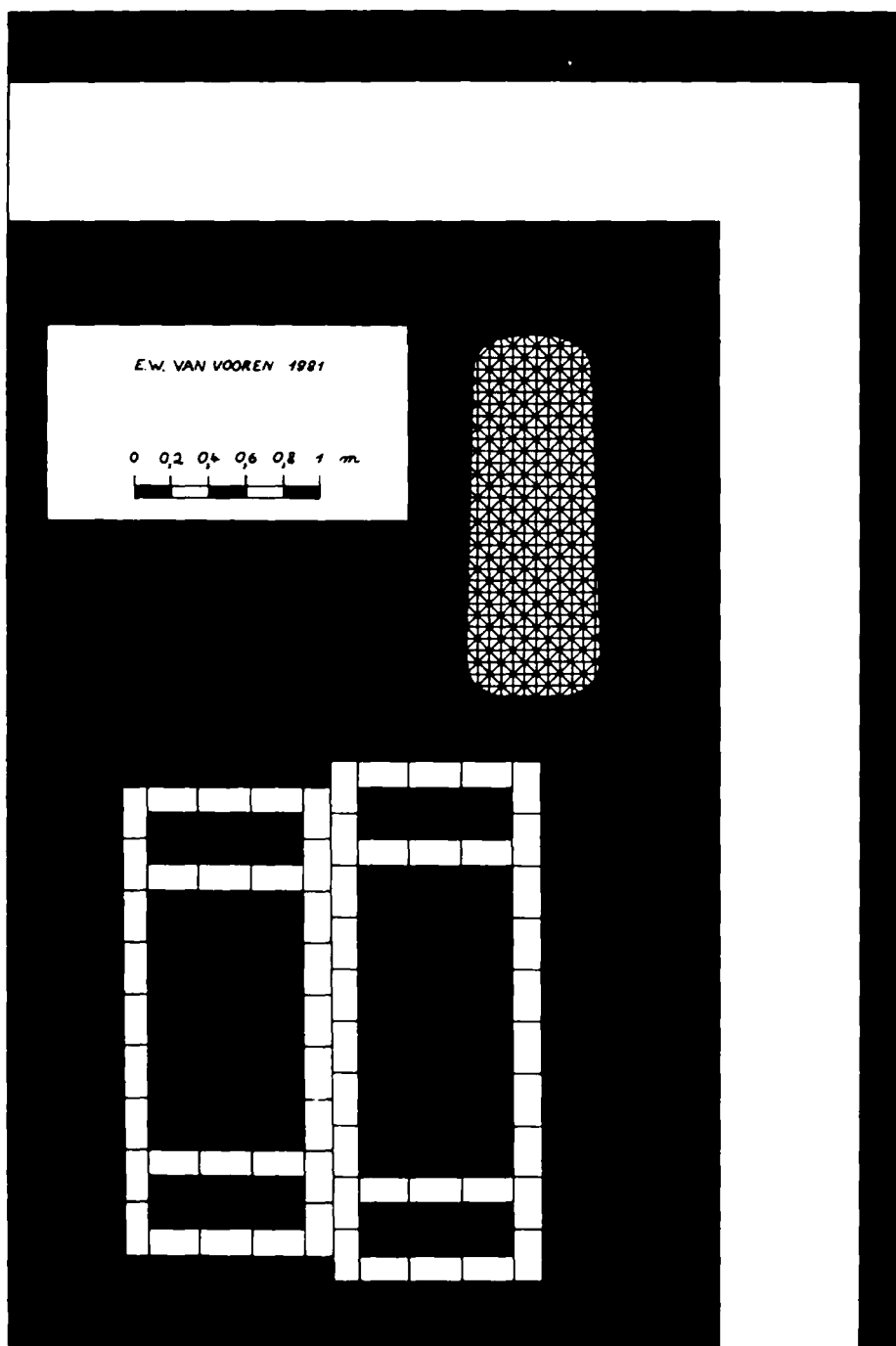

Fig. 18 - Detailplan Z₄: ten Z van het altaarfundament wordt een eenvoudige inhumatie aangelegd (de figuratieve code voor de grafvulling is conform met Fig. 2, en derhalve anachronistisch).

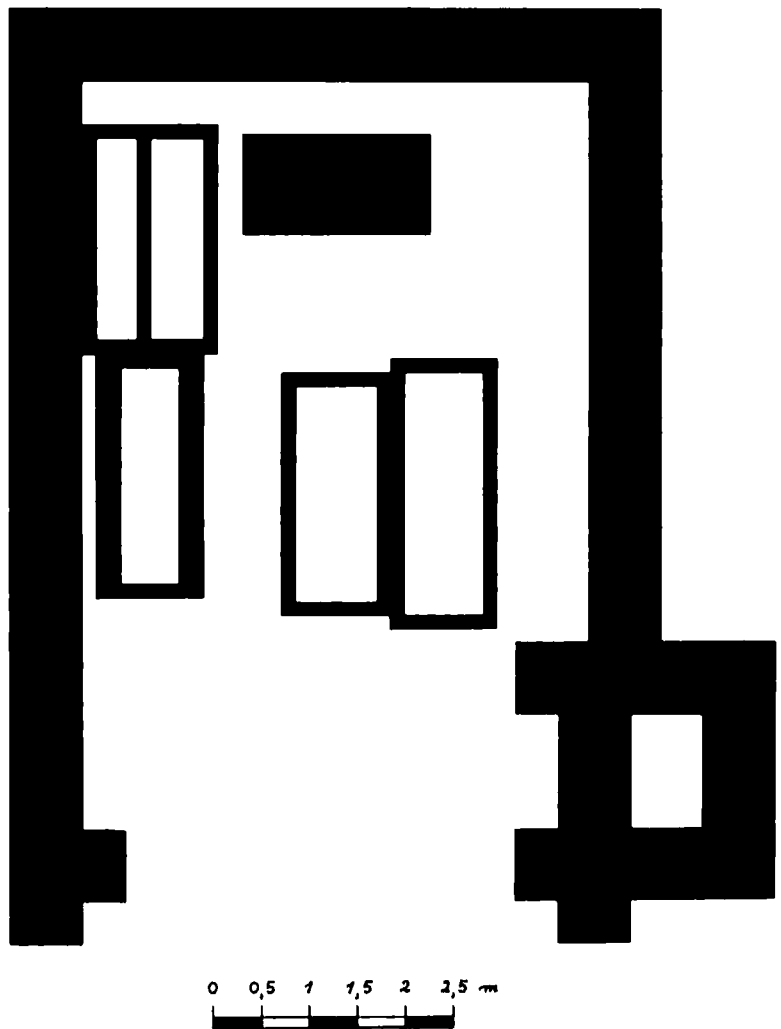

Fig. 19 - Synthetisch reconstructieplan van de eerste bouwtoestand van het koor (enkel de baksteenstructuren zijn weerhouden).

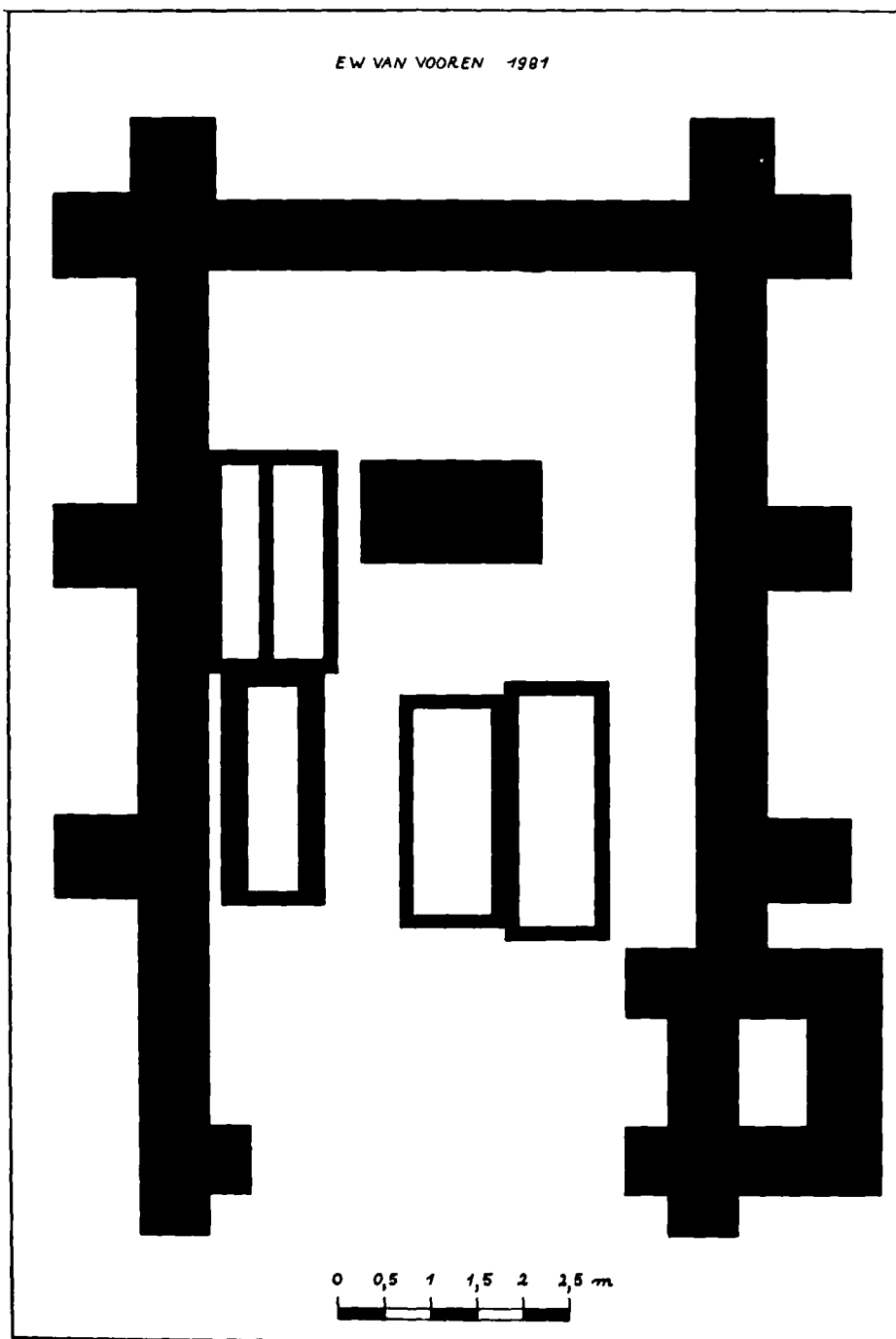

Fig. 20 - Synthetisch reconstructieplan van de tweede bouwtoestand van het koor (enkel de baksteenstructuren zijn weerhouden).

VIERING VAN HEEMKUNDIGE

DANIEL VERSTRAETE : 65 JAAR

Zaterdag 20 november 1982 was een hoogdag voor alle liefhebbers van de heemkunde. Die waren dan ook van heinde en verre naar de zaal « De Gilde » te Maldegem afgezakt om er de viering bij te wonen van de 65-jarige Daniël Verstraete en er de voorstelling van het boek « Historische Verkenningen in het Meetjesland » mee te maken.

Voor een afgeladen zaal schetste Walter Notteboom de historiek van het ontstaan van dit werk. Hij deed dit op de voor hem luimige manier en vergat daarbij niet de vele moeilijkheden uit de doeken te doen die overwonnen dienden te worden eer het boek er was. Hij blies de lof-trompet van het comité dat gevormd werd om de realisatie van het boek te kunnen verwezenlijken. Dit comité - in het begin vreemden voor elkaar - groeide uit tot een hechte vriendengroep die niets onverlet liet om dit intergemeentelijk initiatief tot een goed einde te brengen : van Knesselare tot Watervliet werd enthousiast meegewerkt. Samen met Daniël Verstraete heeft Walter Notteboom ontelbare kilometers afgelegd om alles wat geschreven was van passende illustraties te voorzien. Daarnaast deed hij dienst als « loopjongen » tussen auteur, drukker, zetter en illustrator. Soms was het voor hem wel eens de « weg naar Golgotha », maar hij hield vol en dank zij zijn volgehouden inspanningen is het boek er gekomen.

Niemand had dit durven denken in oktober 1981 toen er voor het eerst een bijeenkomst plaatsvond bij initiatiefnemer Luk Stockman waar toen gesproken werd over het uitgeven van een eerder « eenvoudig » boek als hulde aan pionier Daniël Verstraete. Het boek - en der mooiste uitgaven op heemkundig gebied die het in het Meetjesland het licht zagen - groeide alsmaar in volume, kwaliteit en artistieke waarde ! Walter Notteboom dankte verder alle medewerkers en medewerksters en iedereen die een steentje bijdroeg, hoe klein dit ook was.

Luk Stockman lichtte vervolgens de figuur van Daniël Verstraete als heemkundige toe. Reeds de eerste kennismaking met het werk van Daniël Verstraete herinnerde Luk Stockman aan de historische verhalen van Abraham Hans die in de oorlogsjaren door iedereen werden verslonden. Vooral interessant waren de historisch-geografische gegevens die de gevierde in zijn artikelen wist te verwerken. Daniël Verstraete was trouwens een der eerste studenten die over een dergelijk onderwerp een scriptie maakte : zijn licentiaatsthesis uit 1942 handelde over de « Historische Geografie van het Maldegenveld vanaf de 17de eeuw ».

Historisch-wetenschappelijke bijdragen werden afgewisseld met meer volkskundige-heemkundige stukjes. De eerste publiceerde hij in hoofd-

Luc Stockman, omringd door de leden van de Heemkundige Werkgroep, belichtte leven en werk van Daniël Verstraete.

Ruim 350 sympathisanten waren opgekomen naar de voorstelling van D. Verstraetes boek.

Daniël Verstraete was duidelijk gelukkig met «het eerste exemplaar» van zijn «Verkenningen», hem overhandigd door Walter Notteboom.

zaak in Appeltjes van het Meetjesland en in het tijdschrift van het Brugse Genootschap voor Geschiedenis, de tweede kon men jarenlang lezen in het weekblad Vrij Maldegem. In deze wekelijkse bijdragen was Daniël Verstraete op zijn best : de geboren verteller die de resultaten van zijn vorserswerk op een volkse wijze aan de man wist te brengen. In deze talrijke bijdragen is de geschiedkundige met het hart aan het woord, die als geen ander het leven van onze voorouders wist te beschrijven. Gedachten en gevoelens van heren, pastoors, boeren, handelaars en handwerklieden worden met verve uit de doeken gedaan.

Aan de hand van enkele citaten illustreerde Luk Stockman hoe dicht Daniël Verstraete bij het volk leefde en het door en door kende. Hij besloot met hem te huldigen als één der pioniers die de heemkunde en de lokale geschiedschrijving in het Meetjesland tot een hoge bloei hebben gebracht, dit samen met Dr. Edmond Tieleman, Dr. Elisabeth Dhanens, Achiël De Vos, inspecteur Alfons Ryserhove en Arthur Verhoustraete. Het is dank zij deze mensen dat de heemkunde in het Meetjesland vandaag de dag hoge toppen scheert.

« Je moest dat allemaal niet gedaan hebben, maar 't heeft me toch plezier gedaan », aldus D. Verstrcete.

Het gemeentebestuur van Maldegem sloot zich, bij monde van schepen Remi De Jaeger, bij de hulde aan. Bij het lezen van het boek voelde de advocaat De Jaeger zich overvallen door twee gevoelens : dankbaarheid en melancholie. Dankbaarheid omdat Maldegem zo wordt gehuldigd in dit fraai werk, en melancholie om al hetgeen verloren is gegaan en nimmer zal terugkeren. Zelf van Maldegem had schepen De Jaeger met aandacht de avonturen van douanier Adam de Pau gelezen, temeer omdat hij van Strobrugge afkomstig, reeds van in zijn jeugd het smokkelen in het bloed had ! Ook bij het woordgebruik bleef de schepen even stilstaan : Adam de Pau had drie kinderen « gewonnen » : nu worden kinderen gekocht, verwekt of gepland !

Namens het gemeentebestuur overhandigde Remi De Jaeger een mooi keramiekwerk, waarna, tot grote verrassing en ontroering van de gevierde een onaangekondigd optreden van de Urselse Pierlala's plaatsvond. Ze zongen met hart en ziel over het « Meetjesland, te mooi om te veranderen », over « Ursel, parel van het Meetjesland », en over « Mijn Vlaanderen heb ik hartelijk lief » dat door een ganse zaal meegezongen werd.

Tenslotte nam Daniël Verstraete zelf het woord :

« Ik moet hier niet veel zeggen, want ze hebben het al allemaal voor mij gezegd. Feitelijk is Luk Stockman de aanstoker van alles wat er hier vandaag gebeurt. Eigenlijk kan iedereen in oude papiertjes gaan zoeken, maar men moet er veel tijd voor hebben. De dames moeten

De Pierlala-gezellen van Ursel brachten er de gepaste stemming in.

daarvoor meewerken en zo heeft mijn vrouw mij altijd mijn goesting laten doen.

Als ge 65 jaar geworden zijt hebt ge al veel toeren beleefd en wordt ge overal gevierd, zoals hier. In sommige gemeenten huldigt men de bolders, boogschutters en wat weet ik nog meer. In Brugge worden de 65-jarigen zelfs eens gratis door de stad gegidst. Ze moesten dat hier allemaal niet gedaan hebben, maar 't is wel aangenaam.

Ik zie hier veel, heel veel mensen zitten die ik ken en waarvoor ik blij ben dat ze gekomen zijn. Zo mevrouw Weyns uit het verre Limburg. Jarenlang heeft ze in Heist-op-den-Berg massa's mensen te eten gegeven : het was de meest gastvrije vrouw die ik ooit kende !

Ik zie ook Luk Verstraete zitten met zijn lieve Sonja. Luk heeft prachtige tekeningen gemaakt. Als ge daar komt krijgt ge altijd een druppel.

Mensen, moest ik vertellen op hoeveel plaatsen ik een druppel heb gekregen vraagt men zich af hoe 't Gods mogelijk is dat ik hier nog sta !

Ik moet nog eens alle mensen van het comité bedanken : allemaal, maar in het bijzonder Margriet van Sinte-Margriete, en Walter die zoveel - teveel - gedaan heeft en zijn vrouw zoveel alleen heeft gelaten. Ik dank ook de zovelen die een boek gekocht hebben en er zo voor gezorgd hebben dat er niemand zijn broek heeft aan gescheurd.

Ze moesten dat allemaal niet gedaan hebben, en tegen dat het nog een keer past ! ».

Een welgemeend applaus viel de gevierde ten deel, waarna de honderden intekenaars hun boek konden afhalen. Iedereen was vol lof over het gepresteerde werk en velen drukten de hoop uit dat het niet bij die ene realisatie zou blijven.

Hugo Notteboom

Het boek « Historische Verkenningen in het Meetjesland » telt 352 blz., is overvloedig geïllustreerd, en is nog enkel gebonden verkrijgbaar onder linnen band, door afhaling bij W. Notteboom, Noordstraat 196, Maldegem, tel. 050-71.30.25, of door storting van 800 fr. (+ eventueel 60 fr. verzendingskosten) op rekening nr. 737-3074607-41 van de Heemkundige Werkgroep D. Verstraete, Noordstraat 196, Maldegem.

HET GOED TEN BOOMGAARDE,

alias VAN PILKEM

IN RONSELE

Wanneer wij aan het Sint Annakapelleken in den Hoek te Ronsele de tegenoverliggende veldweg inslaan die thans de Raymond Leersstraat wordt genoemd, komen wij een paar tientallen meters verder aan een groot omhaagd buitenverblijf, dat onlangs nieuw werd opgetrokken. Bijna niets meer wijst erop dat daar sedert de XIVE eeuw een oud, met wallen omringd en door een poortgebouw beveiligd pachthof heeft bestaan, dat eeuwen lang in het bezit is geweest van adellijke families en de naam van het Goed ten Boomgaarde heeft gedragen.

Op het einde van de vorige eeuw bijna totaal gesloopt en op de oude funderingen in eigentijdse stijl heropgebouwd, daarna deels vernield tijdens de beruchte oktoberdagen van 1918, beter bekend als « De Slag van Ronsele » en in 1979-1980 andermaal aan grote verbouwingen onderworpen, werden bijna alle sporen van haar origineel laatmiddeleeuws uitzicht uitgewist.

Evenwel blijft het de moeite waard om enkele markante bladzijden aan de geschiedenis van deze hoeve te wijden.

Het pachthof wordt voor het eerst onder de schijnwerpers van zijn bestaan gebracht door De Potter en Broeckaert in hun geschiedenis van Ronsele, waar het wordt vermeld onder de wellicht verkeerdelijke naam van « Het Goed ten Broecke » en dat zij in 1334 in handen geven van een zekere Bernard van Herzele.

De stichting van deze hoeve resulteerde uit de vercijnzing, de verkoop of een schenking door de landvorst van woeste gronden, die in onze gewesten een aanvang namen in de Xe eeuw en ongeveer vier eeuwen duurden. Daarover schreven wij uitgebreid in onze werkjes over de geschiedenis van het Goed van Rapenburg en het Goed te Meerlare, twee grote pachthoeven te Zomergem, die in de vorige jaarboeken verschenen.

Ook te Ronsele werden enkele gebieden in eigendom of cijnspacht uitgegeven. Deze waren meestal gelegen op de Kouter, in Diepenbeke en ten Ncorden van de Ronselestraat en eigenlijk niet daar waar het pachthof ten Boomgaarde zich genesteld en ontwikkeld heeft. Hieruit zouden wij moeten konkluderen dat de grond waarop de hoeve verrees, eerder in de XIIIe of de XIVE eeuw door de graaf aan een Gentse patriciersfamilie verkocht werd, gelijk dit het geval was voor het Goed

van Rapenburg op den Bos te Zomergem, dat eveneens van in den beginne aan een voorname Gentse familie, nl. de van Raveschoots toebehoorde.

Aangezien het pachtgoed reeds in het begin van de XIVe eeuw vermeld wordt, mogen wij zonder bezwaren zijn stichting naar de XIIIe eeuw terugschuiven.

Het Goed ten Boomgaarde maakte van oudsher deel uit van het « Leen ten Broecke », dat rechtstreeks gehouden werd van het grafelijk leenhof van de Oudburg van Gent, zoals blijkt uit onderstaande tekst : « als van den leene ende goede dat hi ghecocht heeft jeghens willem van Coyenghem, dei men heet ten Broecke ».

In 1479 schijnt dit leen reeds te ressorteren onder de heerlijkheid van Ronsele zoals de melding uit het renteboek van deze heerlijkheid van gemeld jaar dit doet geloven : als van zinen heerscepe van Ronsele datmen heet t heerscepe vanden broucke ». Trouwens was de hoeve renteplichtig aan Anselme Opicius Adorne, heer van Ronsele met een geldelijke rente van 12 schellingen groten, met 3 halsters haver, 5 ka-puinen en 5 hoenders.

DE NAAM

Eigenaardig is het dat de hoeve in de loop van haar bestaan meer dan één naam heeft gehad, waarvan er echter nooit een tot de volksmond is doorgedrongen.

De Potter en Broeckaert menen er de oorspronkelijke naam van « Het Goed ten Broecke » te moeten aan geven. Wij citeren : « de eenige groote hofstede dezer gemeente (Ronsel), welke wij in de oude oorkonden hebben aangetroffen, werd genoemd « Ten Broucke ». Zij had met de er van afhangelde landerijen, eene uitgestrektheid van 20 bunder, en behoorde... enz. ».

Dit was inderdaad zo als wij de tekst van een oud stuk van het jaar 1334 in die zin mogen interpreteren, die luidt : : « dats te wetene, eene stede ofte woninghe staende inde prochie van Ronsele voors., die men heet ten Broecke, met twintich bunren landts lettelt min ofte meer. Item vier pond drie scelinghe ende ses penninghe parisis. Item viventwintich halsters evenen met der cleene mate. Item neghenentseventich hoenre. Item veertich capoene. Item twee manscepen te vullen coope ende eenen manscepe ter bester vromen, ende eenen banc van scepenen, ende boete up dit voors. leen, totte drien ponden dwelke leen ende goed voorscreven men houd van mijn heere van Vlaenderen ».

Deze tekst is een fragment uit de akte, waarbij Bernard van Herzele zich als stadspoorter van Gent liet afschrijven, nadat hij in 1334

een leen had afgekocht van Willem van Coyenghem, genaamd « het leen ten Broecke », dat gelegen was binnen Ronsele en rechtstreeks gehouden werd van het grafelijk leenhof te Gent. Deze tekst laat er geen twijfel over bestaan dat het hier wel degelijk gaat over een « leen », aangezien een hoeve nooit met zoveel heerlijke renten belast werd, geen manscepen en zeker geen schepenbank bezat. Verder zegt De Potter zelf : de hofstede of het leen ten Broecke genaamd, een der bijzonderste « lenen » van de gemeente ».

Het pachtgoed maakte ontegensprekelijk wel deel uit van dit leen en kan mogelijks daardoor wel die naam gedragen hebben, alhoewel dit niet expliciet uit de tekst blijkt. In elk geval heette de hoeve reeds in 1395 het « Goed ten Boomgaarde » en ze zou die naam nog lang blijven dragen.

Aangezien ze afhing van de heerlijkheid van Ronsele, was ze verscheidene overheidsrenten verschuldigd aan de heer van deze heerlijkheid, o.a., met 20 schellingen penningrente, 4 kapuinen, 5 hoenders, 8 halsters haver en een dienstrente van 3 snijdagen. Deze renten zijn zeker niet dezelfde als deze waarmede het leen belast was, wat nog eens duidelijk bewijst dat de naam van de hoeve met die van het leen waar-toe ze behoorde mag vereenzelvigd worden.

De naam van het pachthof werd door mislezing, onachtzaamheid in het overschrijven of eenvoudig door onwetendheid nogal eens verbasterd. Zo leest men in 1395 het « Goed ten Boomgaarde », in 1479 « up t goet te boengaers », in 1527 spreekt men van « t goed van Boeyngers » en verder noteerden wij namen als « Boenges, Boengiers en Bodyns ». In een renteboek van de heerlijkheid van Ronsele en ten Broecke, vonden wij zelfs drie verschillende benamingen voor hetzelfde goed.

In de middeleeuwen en zelfs nog veel later bestond er voor het Nederlands geen vaste spelling en men nam het niet zo nauw met de schrijfwijze van eigennamen, zodat deze verbastering soms misleidend kan inwerken tot het treffen van konklusies, waarmede wijzelf werden geconfronteerd, zoals we een paar regels verder zullen zien.

De oudstgekende eigenaar, Jacob van Raveschoot, is voor de naamgeving van zijn hoeve niet ver gaan zoeken. Wanneer wij ons het uitzicht van het hof van eeuwen her terug voor de geest roepen, zoals het trouwens eeuwen lang gebleven is, komt de naam ons zomaar tegemoet. Wij weten zeker dat alle gebouwen op het erf door een boomgaard waren omgeven waarin tientallen fruitbomen stonden.

Waarschijnlijk heeft de hoeve in de loop van de XVIe eeuw haar oorspronkelijke naam verloren, aangezien wij ze nadien niet meer onder die naam vermeld vinden. In de loop van de XVIIe eeuw moet zij dan haar nieuwe naam gekregen hebben die min of meer een officieel karakter zou dragen, nl. het « Goed van Pilkem ». Op een geografische

kaart van het Fonds Vander Maelen, uitgegeven te Brussel in 1852, wordt de hoeve onder die naam aangetekend, wat ook het geval is op de kadasterkaart van P.C. Popp van omstreeks hetzelfde tijdstip. Maar eigenlijk komen wij de naam voor het eerst tegen in een staat van goed van het jaar 1781. Deze nieuwe naam werd aan het hof gegeven medio XVIIe eeuw door de toenmalige bezitter Frans Maximiliaan Van de Woestyne, die heer was van de heerlijkheid van Pilkem, die feodaal rescrteerde onder de Oudburg van Gent en zich uitstreckte over het noord-oostelijk deel van Ronsele en een gedeelte van Oostwinkel en Zomergem in het gehucht Diepenbeke. Deze hoevenaam is in de volksmond nooit gekend geweest en stond zelfs in de kadastrale leggers van Ronsele onder die naam niet bekend.

Dat het pachthof een zekere tijd « Broekhove » zou geheten hebben is volgens onze mening een louter verzinsel.

Hij die het dorpje Ronsele geografisch niet kent, zou zich door de verschillende schrijfwijzen van de hoeven ongetwijfeld laten misleiden en verkeerde konklusies treffen, door het Goed ten Boomgaarde te vereenzelvigen met een ander pachthof, dat reeds van in de XVIIe eeuw moet verdwenen zijn, behalve dan de naam die met zijn sterk variërende en verbasterde schrijfwijzen en een paar duidelijke sporen in het landschap tot op heden is blijven voortbestaan.

Het vroegste archief maakt voortdurend melding van een « Goed te Bonjours », met zijn variëteit benamingen en schrijfwijzen als het « Goet te Boenjoirs », « up t goet te boenjoirs » en « t goet van Boujens ».

Aanvankelijk meenden wij ook al deze namen te moeten koppelen aan het Goed ten Boomgaarde maar bij grondigere interpretatie van de archieven bleek al spoedig dat het over een geheel aparte hoeve ging, die gelegen was in het gehucht Diepenbeke, op de flank van de Steenberg en in de XIVe en XVe eeuw en misschien nog vroeger aan de familie van Herzele toebehoorde.

Aan de schrijfwijze van beide hoevenamen, zou men geneigd zijn deze met elkaar te vereenzelvigen, wat een grote vergissing zou zijn. Het Goed te Bonjours is reeds zeer vroeg verdwenen maar heeft een aantal merktekens nagelaten zoals een perceel landbouwwand dat nog geheel omwald is en waar de voormalige hoeve moet gestaan hebben, maar vooral een aantal bos-, plaats- en landnamen die haar ver in de tijd hebben overleefd en die samen met een dreef één groot blok vormden.

Deze dreef, die zowel het akkerland als de weiden en de bossen doorkruiste, droeg namen als : boengensdreef, boegiersdreef, Boeyngesdreef, Boeninsdreef, Boenynsdreef en Boentiens dreef. Het is duidelijk dat de twee hoeven, vooral qua ligging wel degelijk uit elkaar moeten gehouden worden en er is in de schrijfwijzen wel kennelijk een onderscheid te maken. In de landboeken van 1681 en 1704 vinden wij het Goed te Bonjours als « verdwenen », maar de vroegere eigenaars worden nog

steeds vermeld. De familie van Steelandt, van Herzele en van de Moere die allemaal aan elkaar verwant waren en opeenvolgend de hoeve in hun bezit hebben gehad, zijn weliswaar vroeg van het toneel verdwenen. Alleen de van de Moere sloten een alliantie met de familie Van de Woestyne, die het Goed te Bonjours nadien gedurende zeer lange tijd in haar bezit hield en wij zullen verder zien, dat de Van de Woestynes, door dezelfde vermaagschap ook eigenaars werden van het Goed ten Boomgaarde.

Meer dan waarschijnlijk heeft het Goed te Bonjours de godsdiensoorlogen van de XVIe en XVIIe eeuw, met hun plunderingen en vernielingen niet overleefd en het zou ons niet moeten verwonderen dat verscheidene percelen land en bos, die daartoe behoorden, nadien aan de kerkfabriek van Ronsele zijn gekomen. Inderdaad vertelt het landboek van Ronsele van 1681 ons, dat de instelling in dit tijdstip in het gehucht Diepenbeke, 9 gemet 273 roeden grond in eigendom bezat, wat een eeuw voordien zeker niet het geval was. De volgende tekst uit vermelde bron wijst ongetwijfeld in die richting : « de voornoemde keircke van Ronsele heeft een partije lants, wesende voordien eene hofstede, suyt de voorgaende, west de volgende, noort de Diepenbeekstraete, oost deselve keircke, groot vijfentnegentich roeden ».

Maar in 1479 reeds waren de van Steelants samen met de kerk van Ronsele gerechtigd in een partij land op de Steenberg in Diepenbeke.

Deze voormalige hofstede kan geen andere geweest zijn dan het Goed te Bonjours, want geen enkele oorkonde heeft ons ooit het bestaan van een andere hoeve op die plaats aangewezen.

Het Goed te Bonjours is niet van het toneel verdwenen zonder echter sprekende getuigen na te laten. Op die plaats waar de hoeve heeft gestaan, ligt nu nog een stuk weiland met een oppervlakte van 4 a 30 ca dat nog volledig omwald is, behalve aan de hoek die naar de Diepenbeekstraat gekeerd ligt, waar duidelijk de inrijpoort moet gestaan hebben, waarin de Bonjoursdreef uitmondde die het hof met de Diepenbeeksdtraat verbond. De huidige pachter van deze weide heeft ons nog brokstukken laten zien die aldaar door het ploegen werden bovengehaald en duidelijk van metselwerk afkomstig zijn. Trouwens heeft het omwalde stuk weiland, dat de veelbetekende naam van « het motjen » draagt, dezelfde opeenvolgende eigenaars gehad als het Goed ten Boomgaarde tot in 1923.

Hoe de kerk van Ronsele ooit het goed is kwijtgeraakt is naar onze mening duidelijk genoeg.

In 1619 bezat de kerk van Ronsele nog om en bij de 30 gemet in eigendom. In grote schulden geraakt door het bouwen van een nieuwe kerk in 1665 was het kerkbestuur in grote financiële moeilijkheden geraakt en moest het zijn toevlucht nemen tot de verkoop van een gedeelte van zijn goederen.

Anderzijds werden meer dan eens de kerkelijke goederen door de landsvorsten aangeslagen, verbeurd verklaard en openbaar verkocht of aan andere instellingen overgedragen. Zo kwamen veel gronden van de kerk van Ronsele terug aan hun oorspronkelijke eigenaars.

DE BESCHRIJVING

In het landboek van 1681 staat de hoeve als volgt beschreven : een bewalde hofstede, weesende een leen, noort de voorgaende partye (den bilck), oost Pieter Stofferis voornceempt, suyt de volghende, west de voornoemde dreve, groot vijf hondert ses-entwintich roeden. Zij besloeg, samen met het bijhorend areaal, een oppervlakte van 37 gemet 153 roeden of nagenoeg 16 hectaren. Hiervan lagen ongeveer $\frac{1}{3}$ ten noorden van het hof tussen de dreef en de oude Weststraat (thans Elzen-dreef) en een even groot gedeelte langs de Weststraat tussen het hof, de dreef van het goed en deze van het kasteel, beter gekend onder de latere naam van Kastanjedreef. Twee afzonderlijke percelen akkerland lagen op de Steenberg met ongeveer 6 gemet.

Het omwalde erf mat 526 roeden en de dreef die naar de dorpsplaats leidde, 333 roeden.

De partijen land droegen namen als : den hollemenstrynck, het peirdebilcken, den rootgracht, den voorensten bilck, de neghen ghemete, den achtersten bilck, 't bosschelken, 't hoogh caemerken, 't walleken, 't langhe bilckken, den westbilck en den bilck.

Het Goed ten Boomgaarde was een open hoeve of van het type hofsysteem, gekenmerkt door een meerledige bouw van aparte bedrijfsgebouwen, die los van het woonhuis verspreid stonden op het omwalde erf, dat afgesloten was door een brede walgracht en een poortgebouw.

Behalve de lange en ruime woning stonden op het omwalde binnenhof nog een schuur, een stal met wagenhuis, een zeer ruime houten schaapskooi en een ander gebouw dat drie varkenskoten, het braskot en het ovenbuur onder dak had. De oude stal was niet langer dan 15 meter. De brede walgracht die het meer dan 1 ha groot erf afsloot werd op peil gehouden door de overtollige waters van de kasteelwallen die dichtbij lagen en op hun beurt gespijst werden door de Kouerbeek, die de overvloedige waters van de hoogte van Rijvers aanvoerde.

Men had toegang tot het binnenhof langs een indrukwekkend en schier monumentaal poortgebouw met zware eikenhouten deur. Het gebouw met zadeldak, dat deels met stro en deels met Boomse pannen was gedekt, bevatte nog een hooizolder en een voutkamerken met trap, waar de schaapherder overnachtte in de nabijheid van zijn kudde. Onder een van de zijwanden, met zware steunberen geschraagd, was een ruime kelder die diende voor het opbergen van kleine veldtuigen. Dit poortgebouw toonde veel gelijkenis met deze die wij aan de ingang van sommige Westvlaamse en Zuid-Oostvlaamse pachthoeven aantreffen.

Het Goed ten Boomgaarde circa 1780 - Rekonstruktietekening A. De Jaeger.

De indeling van het woonhuis was dezelfde als deze die we in de meeste boerenwoningen van de XVIIIe eeuw aantreffen. De voordeur gaf toegang tot de middengang met weerszijden een deur. Rechts kwam men in de slaapkamer en links in de leefkamer, ook weleens voorkamer of beste kamer genoemd. Een tweede deur verleende toegang tot de woonkamer of keuken waar een open haard stond met daarnaast het deurtje van de voutekamer, die boven de kelder gelegen was. De zoldering van deze ruime kelder, waar men vroeger de boter, de melk, de eieren en enkele spijzen bewaarde en koel hield, was van steen en had een geribt booggewelf. Langs de achterkeuken of het achterhuis, ook het schotelhuis genoemd, trad men op het achterhof aan de ringwal.

Bezaten sommige pachthoeven te Zomergem, palend aan het binnen-erf een apart gebouwtje dat als buitenverblijf voor de eigenaar was opgetrokken en door de pachter moest onderhouden worden, zoals wij er een tegenkomen op het Goed van Rapenburg op den Bos te Zomergem en op het Goed van Schoubroek in Meirlare, was dit niet het geval voor het Goed ten Boomgaarde. Wel was er in het woonhuis van het pachtersgezin een ruime kamer voor dit doel voorzien, die gekenmerkt was door haar luxueus behang aan de muren en haar meubilair.

Rond 1860 moest het pachthof een belangrijk deel van zijn feodaal facet aan het onbegrip, de onverschilligheid of de onwetendheid van de pachter en misschien zonder medeweten van de eigenaar, prijsgeven.

De hoeve op de kaart van de Ferraris c.a. 1780.

Kort voordien immers was tussen de Brugse Vaart te Durmen en de Lieve te Stoktevijver een deel van het Schipdonkkanaal gegraven en hadden de landbouwers de kans gekregen om de opgegraven grond voor allerlei verbeteringswerken aan te wenden. Zo lieten, spijtig genoeg, veel hoevebewoners hun hofwallen, grachten en in onbruik gevallen rootputten opvullen, waardoor meer dan 80 procent van onze prachtige hoeven hier in de omtrek hun ringwallen zagen verloren gaan. Dit droevig lot bleef ook aan het Goed ten Boomgaarde niet gespaard, dat op minder dan een halve kilometer van het nieuwe kanaal gelegen is. Dat het zo gebeurde verklapt ons het feit, dat op een geografische kaart van het Fonds Vander Maelen, in 1850 te Brussel uitgegeven, evenals op de kadasterkaart van Popp, van rond hetzelfde tijdstip, het hof nog omwald staat aangetekend, terwijl dit niet meer het geval is op de geografische kaarten van 1886. Deze ringwal bestreek een oppervlakte van 20 aren en moet volgens onze berekening minstens 5 meter breed zijn geweest. Wanneer de wallen gevuld waren plaatste men rond de hoeve een doornhaag en werd ze met circa 47 aren of plus-minus een derde vermeerderd.

De gebouwen die de tormenterende natuurelementen van meerdere eeuwen hebben moeten trotseren, werden meer dan eens hersteld of herbouwd. De laatste keer gebeurde dit na de beschieting in oktober 1918, maar in 1881 was de hoeve reeds door de toenmalige eigenaar Louis Dons de Lovendegem, gedeeltelijk gesloopt en in een nieuwe trant opgetrokken. In de muren van de stallingen werden tijdens de afbraak in 1979 nog fragmenten aangetroffen die van de XVIIIe eeuw en zelfs nog van voordien dagtekenden, zoals de helrode bakstenen van langwerpige formaat en de kalkspecie die als bindmortel was gebezigd.

De bombardementen die van 20 tot 28 oktober 1918 het kleine Ronsele teisterden, hebben de hoeve geenszins gespaard en wijzigden voorgoed haar oorspronkelijk uitzicht, dat voordien reeds veel hiervan had ingeboet.

Het monumentaal poortgebouw werd zwaar beschadigd en kort na dien totaal gesloopt. De schaapstal, die grotendeels van hout was en een strodak droeg, lag bijna volledig in puin en werd op veel kleinere schaal in steen heropgebouwd. De schuur links op het erf, bleek niet meer te herstellen en verdween voorgoed. Hierdoor gingen kostbare merktekens, die aan het pachtgoed zijn laatmiddeleeuws karakter hadden gegeven, onherstelbaar en voor altijd verloren. Alleen het woonhuis en de stalling waren slechts door schrappenels beschadigd en werden in hun vorige trant hersteld, maar deze dagtekenden slechts van het einde van de XIXe eeuw.

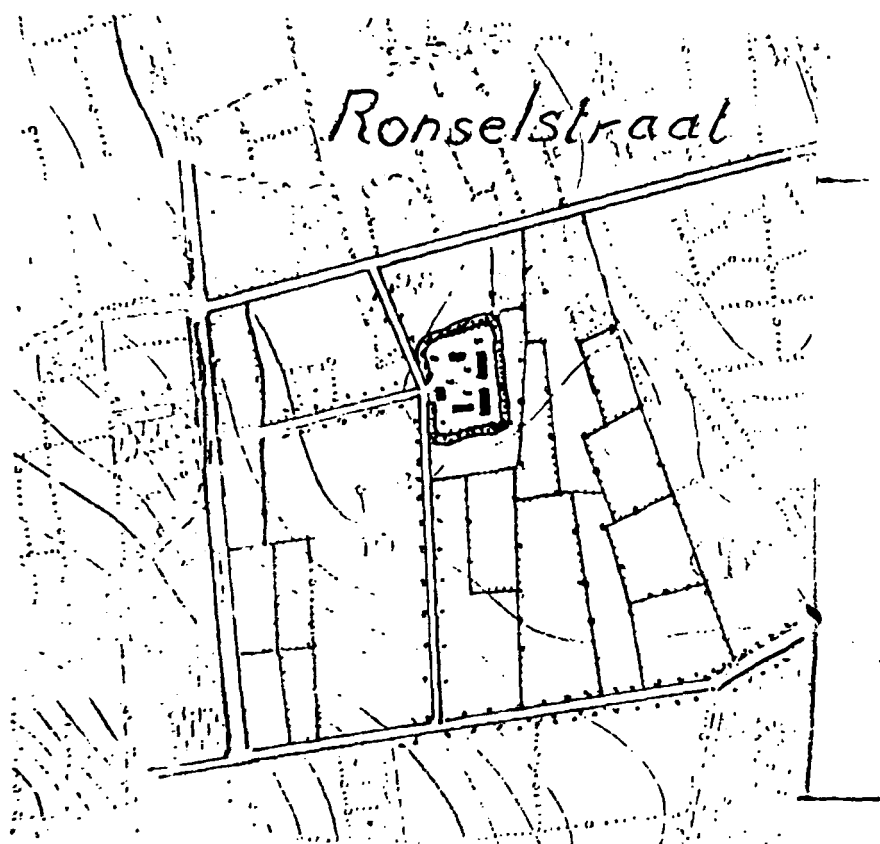
In de lente van 1979 begon de nieuwe eigenaar met de afbraak van de schuur en de stallen die hij door een ruime autobergplaats liet vervangen. Het varkenskot deed hij volledig verdwijnen, terwijl hij het woonhuis schier volledig liet ombouwen. De schaapstal op het voorhof bleef nagenoeg intact.

Dat de huidige eigenaar de oude hoeve tot een gezellig en voor het oog strekend buitenverblijf liet ombouwen, kunnen wij enigermate waarderen, omdat het eeuwenoude Goed ten Boomgaarde hierdoor waarschijnlijk nog vele decennia de tijd zal overleven. Het werkje dat wij aan de geschiedenis van het goed gewijd hebben, zal haar herinnering nog ver over die tijd bewaren.

Voorlans de hoeve liep een met eiken afgezoomde dreef, die enerzijds naar de Ronselestraat en anderzijds naar de Kastanjedreef van de dorpsheer liep om zo de dorpsplaats te bereiken.

Wanneer lang geleden reeds de Weststraat, die van het dorp van Ronsele naar Oostwinkel leidde, in onbruik was gekomen, en de naam Elzendreef had gekregen, werd de dreef van het pachtgoed door iedereen meer men meer in gebruik genomen en spoedig als een verworven officiële erfdiensbaarheid aangezien. Er was trouwens sedert lang geen andere weg meer dan deze hoevedreef om van Ronsele de buurgemeente Oostwinkel, of het gehucht Ronselhoek te bereiken. In het landboek van 1704 beschrijft men deze weg als volgt : « eene dreve bestaan met heecken opgaende boomen, beginnende van op de Ronselstraete, leedende suytwaerts tot aende dreve vanden heere deser prochie, groot tot aen 't meulendreefken tot 333 roeden ».

Gelijk nu nog het geval is, liep de dreef dood op deze van het kasteel die naar de openbare weg leidde, zodat de hoevebewoners langs deze weg het dorp niet konden bereiken zonder een eindweegs de dreef van de dorpsheer te gebruiken. Daarom hadden de beide eigenaars reeds in de XVIIe eeuw in het gebruik van hun dreven elkaar erfdiensbaarheid verleend die ten overstaan van de schepenen van Ronsele schrift-

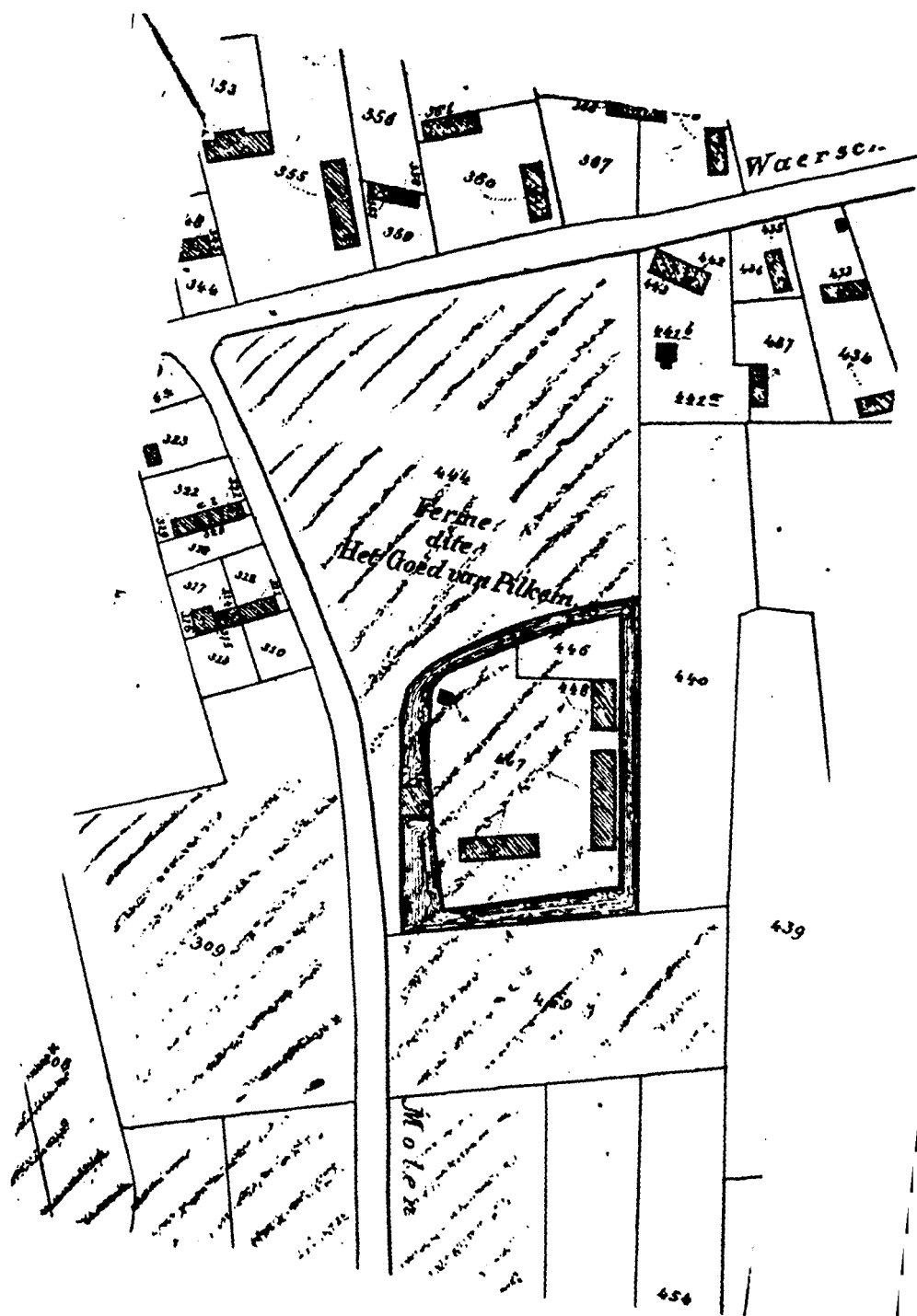
De hoeve volgens de kaart Vander Maelen, medio XIXe eeuw.

lijk werd betekend en nadien telkens door de respektievelijke opvolgers van de eigenaars, werd erkend en bevestigd.

De dreef bleef echter altijd de eigendom van de bezitters van het pachtgoed, die zich nooit tegen het algemeen gebruik ervan hebben verzet.

Wanneer echter op 16 januari 1935, de hoeve door mejuffer Hélène Van Wetter, toenmalige eigenares, werd verkocht, liet zij de zeer ongebruikelijke voorwaarde stellen dat de dreef, die nochtans het areaal van het hof middendoor sneed, niet werd medeverkocht, maar « ten eeuwigen dage en onvergeld door de verkoopster als een uitweg mocht gebruikt worden, gelijk een openbare weg ». Onmiddellijk werd alle verkeer en doorgang langs de dreef verboden en bij middel van barrières onmogelijk gemaakt. Dit zinde geenszins de bevolking van Ronsele en nog minder het gemeentebestuur, die de dreef, evenals nog andere wegen met een erfdienstbaarheid, als een openbare weg beschouwden, die door iedereen en op welke wijze ook mochten gebruikt worden.

De hoeve op de kaart van C. Popp circa 1860.

De zaak werd voor het gerecht gebracht en in het voordeel van het gemeentebestuur beslecht, die de oude dreef op de wegenatlas van de gemeente onder de naam van Buurtweg n° 5 liet aanbrengen.

Toen in 1950 een nieuwe weg werd aangelegd tussen het dorp en de buurtschap Ronselhoek, richting Oostwinkel, viel de oude hoevedreef, die ondertussen in 1945 de naam van Raymond Leersstraat had gekregen, opnieuw in onbruik en verviel ze tot een schier onbruikbare en verwilderde landweg.

Volgens de kaarten van de XIXe eeuw liep een veldweg, die vroeger ook een dreef was geweest, van de hoevepoort naar de thans verdwenen Weststraat, maar viel rond 1910 in onbruik en werd door het landbouwland opgeslorpt.

GEKENDE EIGENAARS

Evenals de meest laatmiddeleeuwse pachthoeven, die ontstaan zijn uit de ontginning van woeste en braakliggende gronden, behoorde ook het Goed ten Boomgaarde vanaf zijn oorsprong en zelfs tot aan het einde van de XIXe eeuw aan adellijke families van hoog aanzien, die door verwantschap aan elkaar verbonden waren. Zo zien wij dat deze hoeven zelden in vreemde handen terecht kwamen.

Twee grote families hebben gedurende de zes eerste eeuwen van zijn bestaan het pachtgoed lange tijd in hun bezit gehad, nl. de familie Van de Woestyne, die verwant was aan de oorspronkelijke eigenaars, de van Herzeles en het geslacht Dons de Lovendegem, vermaagschapt aan de Van de Woestyne. Het ging dus alleen door erfenis of schenking van de ene familie naar de andere over.

De oudstgekende en misschien ook wel de eerste eigenaar van het Boomgaardegoed, die het archief ons verkapt, was Willem van Coyenghem, lid van een oud adellijk geslacht, dat reeds in het begin van de XIVe eeuw in Vlaanderen een niet onbelangrijke rol speelde op het politiek toneel en deze vooral ontplooid te Gent onder het bewind van Jacob van Artevelde.

Nadien kwam het hof in handen van de familie van Herzele. Wij zien dat op 15 november 1334, genoemde Willem van Coyenghem, een « leen, erf en goed, genaamd ten Broecke en gelegen te Ronsele », verkocht aan Bernard van Herzele, die zich nadien als Gents stadspoorter liet afschrijven.

De Potter en Broeckaert beweren dat Bernard zich door deze transactie nadien « heer van Ronsele » liet noemen, wat onrechtmatig was, aangezien, zoals wij reeds eerder zagen, het leen ten Broecke slechts een leen was dat releveerde van het grafelijk leenhof van de Oudburg van Gent en later gehouden werd van de heer van Ronsele, in wiens parochie het gelegen was.

Trouwens lezen we dat, wanneer Bernard van Herzele in 1368 in Gent overleed, - en niet in juli 1384 door de partijgangers van Ackerman werd vermoord, zoals De Potter het verkeerdelijk meent te weten. - zijn testament werd uitgevoerd door zijn erfgenamen, Jan en Wouter van Herzele, die zonen van hem waren, door Jorseyne Van der Moere, waarschijnlijk een schoonzoon van hem en Bernards oom, Filip van Steelant, die toen « heer van Ronsele » was. Na de dood van Bernard kwam het leen ten Broecke aan zijn zoon Wouter die het kort daarop te gelde maakte aan de familie Adorne, de latere heren van Ronsele.

In onze uitgebreide studie over het Goed te Meerlare, dat verscheen in Appeltjes van het Meetjesland, nr. 32 jaargang 1981, hebben wij gezien dat de van Herzeles, behalve het leen ten Broecke, het Goed te Bonjours en het Goed ten Boomgaarde in Ronsele, ook nog verscheidene bunderen grond bezaten in de wijk Meerlare te Zomergem, die ze in 1377 verkochten aan zekere Jacob van Merelbeke, aan wie ook de weduwe van Filip van Steelant haar goederen in Meerlare te gelde zal maken. Het is op deze gronden dat later het belangrijke Goed te Meerlare zal gebouwd worden.

Meer dan waarschijnlijk is het Goed ten Boomgaarde langs familiale weg van het geslacht van Herzele aan de volgende eigenaar, de familie Van Raveschoot gekomen.

Wij weten uit de généalogiën van deze families dat Filip van Steelant, zoon van Filip, heer van Ronsele en neef van Bernard van Herzele, gehuwd was geweest met een van Raveschoot, dat Jan Van der Moere, die een zoon kan geweest zijn van Jossyn, een Raveschoot tot vrouw had, terwijl een andere Van der Moere, nl. Iweins, gehuwd was met Kathalijne van Raveschoot.

De eerstgenoemde uit dit geslacht die wij als eigenaar van het Goed ten Boomgaarde terugvonden, is Jacob van Raveschoot. Hij woonde in de St. Jansparochie te Gent, was gehuwd met Willemine Vande Putte en rond 1360 schepen van Gent.

In 1395, wellicht kort na zijn dood, werden een deel van zijn goederen op minnelijke wijze verdeeld tussen zijn dochter Mergriete, weduwe van Simoen de Grutere, en haar schoonbroer Iweins Van der Moere, die met haar zuster Kathelijne was gehuwd. Mergriete stond het Goed ten Boomgaarde en al de rechten die zij op hetzelfde goed bezat af aan haar zwager, in ruil voor andere goederen en inkomsten op eigendommen die elders gelegen waren. Aldus kwam het goed in handen van de familie Van der Moere.

Vermelden wij nog dat Mergriete van Raveschoot een zuster was van Willem, die rond 1400 eigenaar was van het Goed van Rapenburg te Zomergem, waarover wij een bijdrage schreven in Appeltjes van het Meetjesland nr. 30, jaargang 1979.

Raveschoot.

Het goed zou eindelijk aan de familie Van de Woestyne komen, door een alliantie van een Van der Moere met een Van de Woestyne. Deze familie was een zeer oud en voornaam geslacht waarvan wij reeds leden tegenkomen op het einde van de XIIIe eeuw te Oudenaarde,, waar hun wieg zou gestaan hebben en haar leden ook meer dan vijf eeuwen hebben gewoond.

Wanneer de Van de Woestynes met de Van der Moeres hun alliantie sloten weten wij niet, maar wij vonden in de généalogiën van beide families verscheidene leden die met elkaar een huwelijk aangingen. Zo trouwde rond 1450 een Joos Van de Woestyne met Jeanne Van der Moere, vrouw van Laarne, waar zij het beroemde kasteel bewoonden. In 1553 vinden wij een jonkvrouw Joanna, fa Joos Wwe Van de Hostyne (lees Van de Wostyne), samen vermeld met een zekere Claeys Van der Moere, nopens renten verschuldigd aan Opicius Adorne, heer van Ronsele en sprekende op het Goed te Bonjours en « up t goet te bongaers ». Zoals wij reeds vermoedden bezat de familie zowel het Goed ten Boomgaarde als het Goed te Bonjours.

De Van der Moeres hebben door meerdere meldenswaardige feiten hun namen in de geschiedenis achtergelaten. Gossin en Jan Van der Moere stonden fel in het krijt bij de Gentse ruwaard Simon de Mirabello, man van Isabella van Lierde, vrouw van Zomergem, wegens aangegane leningen. Zij zouden zelfs het leeuwenandeel gehad hebben in de moord op Simon in 1346.

Het Goed ten Boomgaarde is nadien gedurende meer dan drie eeuwen aan het geslacht Van de Woestyne gebleven.

Van de bezitters tussen 1560 en 1650 is ons weinig meer bekend dan de naam. Het waren er twee. De eerste Jacques Van de Woestyne, heer

van Ter Waerden, die overleed te Oudenaarde in 1611 en aldaar in de St Walburgakerk werd begraven, gehuwd met Margriete De Man, die eveneens te Oudenaarde overleed en in dezelfde kerk naast haar man werd bijgezet in 1636. De tweede, zijn zoon Josse, heer van Ter Waerden, in 1601 te Oudenaarde geboren, gehuwd te Gent in 1639 met Anna Van Schoone, aldaar geboren in 1609 en er gestorven in 1687. Josse stierf te Gent in 1648, nadat hij driemaal was gehuwd geweest.

Na de dood van Josse Van de Woestyne kwam een deel van zijn goederen, waaronder het Goed ten Boomgaarde, aan zijn zoon Frans Maximiliaan, die hij had bij zijn tweede echtgenote, Anna van Schoone. Frans Maximiliaan was heer van Pilkem en Nekke. De heerlijkheid van Nekke lag te Zomergem in de gelijknamige wijk, deze van Pilkem in Diepenbeke, deels op Ronsele, deels op Oostwinkel en deels op Zomergem. Volgens het landboek van Oostwinkel van 1680, lag er in deze gemeente een Pilkembos en werd de Molenwijk of de Mostwijk ook wel eens Pilkemwijk genoemd. Men mag de plaatsnaam Pilkem niet verwarren met Pilkem onder Ursel, die vroeger ressorteerde onder de heerlijkheid van Wessegem en waar wij nu nog de Pilkemstraat vinden.

Frans Maximiliaan Van de Woestyne werd in 1639 te Gent geboren en overleed er in 1704. Hij was in 1683 te Gent gehuwd met Maria Barbara Bonaventura Van de Woestyne, vrouw van Ter Waerden, Schamelhout en Ter Linden, die in 1738 te Gent overleed. Beiden werden begraven in de kerk van Ronsele voor het linker zijaltaar. De witmarmeren grafsteen, versierd met hun wapen, werd tijdens de restauratiewerken na de beschieting van de kerk in oktober 1918, op het kerkhof gelegd onder het beenderhuis. Hij was in vele stukken gebarsten en de tekst was schier onleesbaar geworden, zodat men hem bij nieuwe herstellingswerken aan het kerkgebouw in 1977 wegnam, waardoor hij jammergenoeg verloren ging. In mijn artikel over de Heerlijkheden van Zomergem, verschenen in Appeltjes van het Meetjesland, nr. 6 jaargang 1954, wordt de tekst van deze grafsteen opgenomen. Frans Maximiliaan en Marie Barbara waren eigenlijk familie van elkaar want zij hadden in Jacques Van de Woestyne, heer van Ter Waerden, waarvan wij hierboven spraken, respectievelijk hun grootvader en overgrootvader.

Verscheidene leden van de familie Van de Woestyne, die te Gent tussen 1704 en 1761 overleden, werden in de grafkelder te Ronsele bijgezet. De laatste nog in 1820.

Frans Maximiliaan, kocht op 2 mei 1687, de heerlijkheid van Ronsele van Adriaan Adorne, zoon van Jacob Anselme en van Magdalena de Cornhuyse. Adriaan was gehuwd met een Engelse, Louise de Carteret, met wie hij naar Engeland vertrok. De heerlijkheid werd reeds op 1 augustus van hetzelfde jaar terug verworven door Adriaans dochter Marie Charlotte. Beweerd wordt dat de koop van 1687 onregelmaa-

tig geschiedde en de heerlijkheid terug aan Marie Charlotte zou gekomen zijn na een gerechtelijke uitspraak.

Frans Maximiliaan Van de Woestyne liet heel wat kinderen na, waaronder Frans Maximiliaan, die zijn vader opvolgde als heer van Pilkem en nog acht andere, die de goederen van hun vader erfden en ze in 1740 onder elkaar verdeelden nadat hun moeder in 1738 was overleden.

De oudste zoon, die gelijk zijn vader Frans Maximiliaan heette, erfde naast de heerlijkheden van Pilkem, ter Waerden en Ter Linden - (deze twee laatste langs moederszijde), ook het Goed ten Boomgaarde. Hij werd in 1683 te Gent geboren en overleed er in 1761. Hij was in 1737 te Gent gehuwd met Marie Anne Odemaer, in 1713 te Gent geboren en er overleden in 1792. Zij hadden verscheidene kinderen, waarvan sommigen jong stierven. Frans Maximiliaan was op 21 februari 1718 door Karel VI ridder geslagen en was tussen 1740 en 1761 grote gelande te Ronsele, dit is grootgrondbezitter, waardoor hij medezeggenschap bezat in het nazicht van de parochierekeningen. Hij was verscheidene keren schepen geweest van de Keure te Gent tussen 1708 en 1742.

De nalatenschap van Frans Maximiliaan en zijn echtgenote te Ronsele bestonden uit 4 hofsteden, landerijen, bossen en dreven, met een gezamentlijke oppervlakte van meer dan 41 ha. Zij werden verdeeld onder hun kinderen, Jan Jozef, Frans August en Lucie Bernardine. Jan Jozef bekam de hoeve met het bijhorend areaal en enkele percelen bos op de Steenberg in Diepenbeke. De anderen elk een deel van de overige nalatenschap.

Wanneer Jan Jozef in 1820 te Gent overleed, liet hij geen nakomelingen na en werden zijn onroerende bezittingen geërfd door zijn jongere zuster Lucie Bernardine, die op deze manier eigenares werd van het pachthof. Jan Jozef Van de Woestyne, werd bijgezet in de familiekerelder op het kerkhof te Ronsele.

Lucie Bernardine Van de Woestyne, gezegd van Pilkem, werd te Gent geboren in 1743 en overleed er in 1831. Zij was in 1778 in haar geboortestad gehuwd met Charles Gillis Stalins, heer van Strijpen en van Straeten, geboren te Gent in 1749 en er overleden in 1821.

Na het overlijden van de douairrière Stalins, kwam het pachtgoed aan haar dochter Maria Hendrika Stalins, geboren te Gent in 1780 en er overleden in 1851. Zij was in 1797 gehuwd met August Dons de Lovendegem, geboren te Gent in 1778 en er in 1864 gestorven.

De eigendommen van Frans August Van de Woestyne die hij te Ronsele bezat, gingen na zijn dood in 1821 door erfenis naar zijn nicht Anna Françoise, gehuwd met graaf Christoffel de Bueren.

Van de Woestyne.

Het moet ons niet verwonderen dat de Stalins met de Van de Woestynes een alliantie hadden, want reeds in 1681 bezaten de beide families eigendommen te Ronsele die naast elkaar gelegen waren en voor het grootste gedeelte bestonden uit bossen, waarin ze ongetwijfeld samen gingen jagen.

De Van de Woestynes bezaten ook gronden te Zomergem in Stokte-vijverakker en in het gewest Heulendonk in Meerlare.

De familie voerde een wapen van sabel met een keper vergezeld van drie schelpen, het geheel van zilver en riep « WOESTYNE ». Dat ze zeer gehecht was aan het dorpje van haar voorouders, bewijst het feit dat de douairrière Stalins, kleindochter van Lucie Bernardine Van de Woestyne in mei 1853, kort nadat haar man Hypolitte Stalins was overleden, een grafkelder liet maken op het kerkhof van Ronsele, als laatste rustplaats voor haar familieleden. Deze grafkelder, die volgens de aanvraag gedekt moet geweest zijn met een arduinen gedenksteen, is op het kerkhof niet meer aan te wijzen en wij vermoeden dat hij, evenals zovele andere, tijdens de beruchte oktoberdagen van 1918, vernield werd. Ook de tekst van de gedenksteen is niet tot ons gekomen.

De familie Stalins voerde een wapen van goud met drie vuurstenen van sabel.

Na het overlijden van Marie Hendrika Stalins in 1851, kwamen haar persoonlijke goederen aan de twee nog levende kinderen, Eugène en Sidonie, mits levenslang vruchtgebruik aan hun vader August Dons de Lovendegem, dat een einde nam bij het overlijden van August in 1864.

In 1854 hadden Eugène en Sidonie de erfenis onder elkaar verdeeld en het pachthof viel ten deel aan Eugène, geboren te Gent in 1798 en

er gestorven in 1865. Hij was in 1854 gehuwd met Delphine van Eyll, geboren te Barcenelle-Liègnon in 1829 en overleden te Fréjus in Frankrijk in 1908.

Na het overlijden van zijn vader erfde Eugène nog een aanzienlijk fortuin aan onroerende goederen, waarvan hij echter niet lang het genot mocht hebben want hij stierf slechts enkele maanden na zijn vader.

Door het feit dat zijn huwelijk kinderloos was gebleven, maakte Eugène bij olografisch testament van 14 februari 1865, de naakte eigendom van al zijn bezittingen, waaronder het Goed ten Boomgaarde, over aan zijn neef en petekind, Louis Dons de Lovendegem, maar liet het vruchtgebruik ervan aan zijn weduwe, dame Delphine van Eyll, voorrecht dat eindigde bij het overlijden van de douairrière, die ondertussen hertrouwd was met Eduard de Kerckhove d'Exarde.

Louis Dons werd te Gent geboren in 1835 en stierf te Brussel in 1891. Hij was in 1861 te Gent in de echt getreden met Pauline Marie Cardon, die te Gent was geboren in 1840 en aldaar overleed in 1903.

De nog overlevende kinderen van Louis en Marie Cardon erfden de nalatenschap. Het waren Idesbald en Marie Louise, die de erfenis op 25 augustus 1893 onder hun beiden verdeelden. Idesbald was te Gent geboren in 1864 en overleed te Lovendegem in 1918. Hij was in 1900 te Gent gehuwd met Madeleine Crombrugge die in 1879 aldaar was geboren. Marie Louise, die eigenares werd van de hoeve, zag het levenslicht te Gent in 1862 en stierf op haar kasteel te Ronsele in 1893. Zij was in 1888 te Lovendegem gehuwd met markgraaf Henri de Wavrin Villers au Tertre, geboren te Sint Joost ten Node in 1852. Na het overlijden van Marie Louise hertrouwde Henri de Wavrin in 1895 met dame Catharina Brazier en vertrok naar Londen. Hij kwam enige tijd nadien terug en vestigde zich te Brussel waar hij in 1908 stierf.

De nobele familie Dons de Lovendegem, waarvan vele leden het kasteel van Lovendegem hebben bewoond, voerde het volgende wapen : Gevierendeeld, 1 en 4 van lazuur met een gouden hazewind met halsband van keel, 2 en 3 van sabel met zilveren keper beladen met drie schelpen van keel.

Dit wapen vindt men naast dit van aanverwante families, veelvuldig opgehangen in de kerk van Lovendegem en het werd bij K.B. van 25 februari 1924 als gemeentewapen aan Lovendegem toegekend.

Na de dood van Henri de Wavrin bleven zijn goederen enkele tijd onverdeeld aan zijn kinderen Robert, Adrienne, Henriette en Génévieve, met het vruchtgebruik aan hun stiefmoeder Catharina Brazier.

Op 9 maart 1910 werden bij notariële acte, verleden voor notarissen Neve te Gent en Verstraete te Zomergem, de eigendommen verdeeld. Het pachtgoed kwam hierdoor in handen van Robert de Wavrin, geboren te Bottelare in 1888 en overleden te Ukkel in 1971, in de ouderdom

Dons de Lovendegem.

van 83 jaar. Hij was in 1944 te Ixelles gehuwd met Marguerite Marie Catharina Le Maire, in 1901 te Mechelen geboren. Robert had in 1913 het kasteel van Ronsele verlaten, zijn zusters twee jaar tevoren.

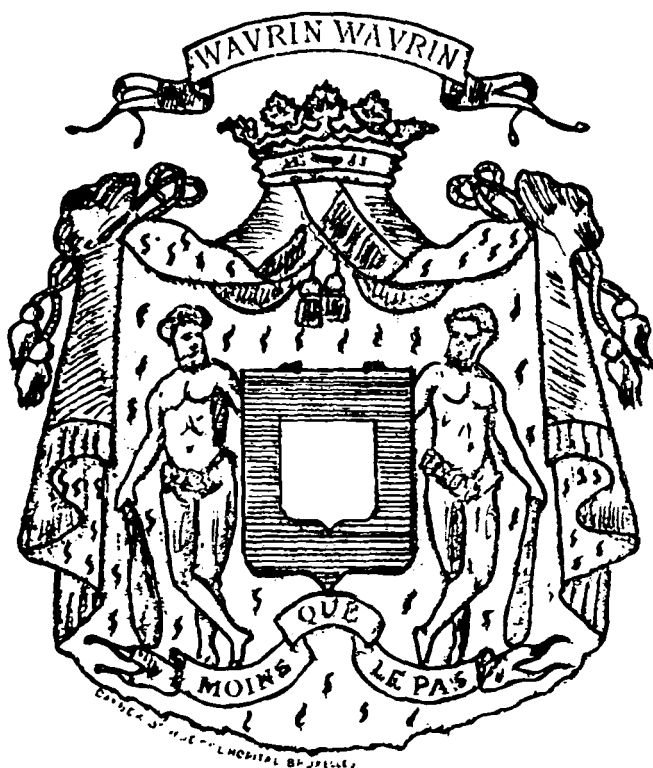
De familie de Wavrin Villers au Tertre, een zeer oud adellijk geslacht uit Frankrijk, maar dat reeds in de XIIIe eeuw naar Vlaanderen was afgezakt en er zich met de voornaamste huizen had verbonden, voerde een wapen van lazuur met een hartschildje van zilver.

De généalogie van deze familie is een boeiend en fascinerend leestuk, dat wij in alle généalogische werken terugvinden.

Maar blijven wij even stilstaan bij de merkwaardige persoon van Robert de Wavrin, die de hofstede in 1914 van de hand deed. Deze gegevens werden ons bereidwillig en vriendelijk overgemaakt door zijn weduwe Markiezin Marguerite Le Maire die thans nog leeft en te Brussel woont, samen met haar zoon Hellin die op 12 juni 1946 te Uccel werd geboren en de laatste en enige afstammeling is van dit voornaam geslacht.

Geboren de 29 augustus 1888, wijs, jong en vrijgezel, stelde Robert de Wavrin zich volledig ten dienste van de wetenschap en van zijn land. Vooral droeg de volkenkunde zijn volle belangstelling mede, een wetenschap die hij van zijn voorouders had geërfd.

Vanaf 1913 vindt men hem in Zuid-Amerika, waar hij diverse landen doorkruist, maar wanneer hij verneemt dat in Europa een oorlog is uitgebroken en bekommerd over het lot van zijn vaderland, komt hij onverwijld naar België terug en laat zich inlijven bij het Belgisch leger dat slag levert aan de Yser.

Wavrin Villers au Tertre.

De vrede teruggekeerd hoort hij opnieuw de wekroep van het woud en wij vinden hem weldra in de oerwouden van Brazilië, in Venezuela, Columbia, Peru en andere landen meer, waar hij zich onvermoeibaar op de studie werpt van de oorsprong en de gebruiken van de verschillende Indianenstammen. Als enige blanke, durft hij het aan en niet zonder succes, met de wilde stammen in contact te treden, zelfs met de meest beruchte.

Robert de Wavrin is auteur van talrijke werken over volkenkunde en zijn verzamelingen verrijken de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel, het Koninklijk Museum voor Centraal Afrika te Tervuren, evenals het Museum van de Mens te Parijs, het British Museum te Londen en vele andere instellingen. Het Koninklijk Instituut voor Natuurlijke Wetenschappen van België, de Kruidtuin van Brussel en het Ministerie van Nationale Opvoeding hebben rijkelijk van het enorme werk van Robert de Wavrin vruchten geplukt.

Zijn echtgenote, Mevrouw de Markiezin de Wavrin zal eerlang de laatste bevindingen en studies van haar man publiceren, een werk dat wij met grote belangstelling tegemoet zien.

Robert de Wavrin was houder van verschillende eretekens van binnen- en buitenlandse verenigingen, evenals van deze die hij als oorlogsvrijwilliger tijdens de veldtocht 1940-45 heeft verworven.

Op 23 juni 1914 werden de eigendommen van Robert de Wavrin in een herberg te Zomergem openbaar verkocht. Er waren 36 kopen, waaronder hoeven, huizen, bossen, meersen en zaailand, met een totale oppervlakte van 75 ha 70 a 53 ca en gelegen in de gemeenten Zomergem, Oostwinkel en Ronsele. Het Goed ten Boomgaarde, dat met het bijhorend areaal een oppervlakte bestreek van iets meer dan 11 ha, werd verworven, samen met nog twee andere loten, door Polynice Van Wetter, hoogleraar aan de Gentse Universiteit.

De heer Van Wetter werd geboren te Oudenaarde in 1844 en overleed op zijn kasteel te Ronsele in 1925. Hij was in 1880 te Brussel gehuwd met Marie Valerius, geboortig van Artois in 1858 en gestorven te Gent in 1933.

Het vermogen van Pol Van Wetter bleef na zijn overlijden onverdeeld aan zijn kinderen, Leon, Paul, Robert en Hélène, met het vruchtgebruik ten gunste van hun moeder, na wiens overlijden in 1933 het ten overstaan van notaris Janssens te Antwerpen werd verdeeld. De hoeve viel ten dele aan de dochter Hélène, geboren te Gent in 1894 en er overleden in 1965.

Het gewin besloeg toen een oppervlakte van 11 ha 92 a 10 ca.

Reeds op 16 januari 1935 verkocht mejuffer Hélène Van Wetter haar bezittingen ter studie van notaris Joseph Vander Auwermeulen te Zomergem, aan Francis De Vleeschauwer en zijn echtgenote Marie Julie Bekaert. Francis was afkomstig van Maldegem, waar hij in 1883 was geboren en er in 1941 overleed. Zijn echtgenote werd geboren te Zomergem in 1882 en stierf te Maldegem in 1966.

Na het overlijden van Francis De Vleeschauwer in 1941, bleven de goederen onverdeeld tussen zijn weduwe en zijn twee kinderen Marie-Louise en Olga, maar op 18 december 1954 werden ze bij notariële akte onder hen verdeeld. Op dezelfde dag werd het Goed ten Boomgaarde, met een deel van het bijgaande land verkocht aan Oscar Vermeersch, geboren te Oostkamp in 1910 en zijn echtgenote Elza Dhoore, afkomstig van Beernem, waar ze in 1913 was geboren. De koop bevatte toen alleen nog het hof met het woonhuis, de bedrijfsgebouwen en wat zaailand, met een totale oppervlakte van 4 ha 64 a 10 ca. De vroegere uitbating was hierdoor verminderd met 7 ha 4 a 73 ca, waardoor de hoeve een groot deel van haar belangrijkheid als volwaardig landbouwbedrijf had ingeboet. De laatstgenoemde oppervlakte, die enkel bestond uit zaailand en gelegen was aan de overkant van de vroegere dreef en op de Steenberg, was dus in de verkoop niet begrepen.

Wanneer Alfons Claeys in 1954 als pachter het hof verliet en een andere hoeve ging betrekken op het dorp te Ronsele, nam hij de 7 ha

De verbouwde hoeve in haar huidige toestand.

die van de hoeve waren afgescheiden in gebruik, van zijn nicht Olga De Vleeschauwer, echtgenote van Hilaire Doorme, pacht die naderhand overging op zijn zoon Georges Claeys.

Het echtpaar Vermeersch-Dhoore verkocht op zijn beurt de hoeve op 13 september 1978 ter studie van notaris Albert Vander Auwermeulen te Zomergem, aan Jean Leduc en zijn echtgenote Gabrielle Fobe, respectievelijk geboren te Luik in 1923 en te Gent in 1924. Toen werd nog alleen het erf verkocht binnen de omheining en zonder bijgaande land, ter grootte van 1 ha 33 a 92 ca.

Hiermede verdween de hoeve als landbouwbedrijf.

Op minder dan 100 jaar tijds had het pachthof acht eigenaars gehad.

GEKENDE PACHTERS

Wij hebben er de tijd niet aan gespendeerd om al de opeenvolgende pachters van het pachtgoed te achterhalen. Wellicht zou het, door het ontbreken van veel pachtkontrakten ons toch niet gelukt zijn. Het tekort aan die pachtkontrakten is er trouwens ook de oorzaak van geweest, dat wij de uitbatingsevolutie van de hoeve niet op de voet hebben kunnen volgen.

Het mag gerust gesteld worden dat er gedurende lange perioden zelfs geen enkele pachter op het hof gewoond heeft en de hoeve in het geheel niet geëxploiteerd werd. De geschiedenis leert ons dat gedurende de opeenvolgende oorlogen en onlusten van de XVIe en XVIIe eeuwen onze streek praktisch ontvolkt was en de tweederden van de landbouwbedrijven verlaten en onbenut bleven. Zelfs wanneer de pachter toch nog op het hof was blijven wonen, gebeurde het veelal dat hij al zijn hebben en houden aan de gemeente opdroeg omdat hij hiervan de pacht prijs en de lasten niet meer kon dragen. Wij hebben gezien dat dit het geval was met pachter Pieter Bultinck van 1695 tot 1698.

Wanneer in 1586 in de Kasselrij van de Oudburg een opnemning werd gedaan van het aantal inwoners, de voorraden granen en de benutte landerijen, zien wij dat er te Ronsele slechts 16 gezinnen woonden met een totale bevolking van 68 personen en dat er niet meer dan 3 1/2 gemet wintervruchten en slechts 5 gemet zomergranen geteeld werden, waarvan de oogst nog geen 100 zakken opleverde.

Tijdens het Ancien Régime komen zich de volgende pachters in het archief melden : Arent van Steelant in 1586, die waarschijnlijk een lid was van de gelijknamige familie die toen eigenaar van het goed was, Joris Dobbelaere in 1683, Pieter Bultinck rond 1700, Pieter Martens van 1730 tot 1744, Jan De Burggraeve van 1744 tot 1756, Jan Baptist De Pauw in 1756 en 1757 en Joannes Van Hulle van 1757 tot 1790.

Van de meesten onder hen kennen wij niet veel meer dan de naam. Van Pieter Bultinck weten wij in welke benarde toestand hij moest werken rond de wisseling van de XVII met de XVIIIe eeuw, dat hij schepen was geweest van Ronsele van 1690 tot 1700 en burgemeester van 1700 tot 1702. Hieraan heeft hij voorzeker geen goede herinneringen overgehouden want in 1698, tijdens de Franse invallen in onze streek, werd hij te Gent in het Gravensteen als gijzelaar gevangen gezet omdat zijn gemeente haar achterstallige schulden niet kon betalen. Hij werd vrijgelaten nadat de gemeente in november van dit jaar een losgeld van 600 gulden had neergeteld.

Pieter Bultinck overleed te Ronsele op 15 maart 1705. Hij was er op 27 februari 1683 gehuwd met Petronella Dobbelaere, die te Ronsele overleed op 12 maart 1747. Het gezin had tien kinderen gehad. Petronella was vermoedelijk een dochter van Joris Dobbelaere, van wie zij na haar huwelijk met Pieter Bultinck, de pacht van de hoeve had overgenomen.

Over Pieter Martens, die wij van 1730 tot 1744 als pachter op het hof vinden is ons niets bekend.

In 1744 komt de pacht in handen van Jan De Burggraeve, afkomstig van Zomergem waar hij in 1700 was geboren en er in 1720 huwde met Georgia De Greve, eveneens geboortig van Zomergem. Jan stierf op de hoeve in 1756, nadat zijn vrouw reeds in 1744 was overleden.

In 1756 huwde Jan Baptist De Pauw in Ronsele met Petronella de Sutter en komt zich als pachter op de hoeve vestigen. Hij overleed nog in hetzelfde jaar en zijn weduwe hertrouwde het jaar daarop met Joannes Van Hulle in 1717 te Zomergem geboren. Petronella overlijdt op het hof in januari 1780 en de 63 jaar oude Joannes hertrouwt in juni daarop in Oostwinkel met de 35 jaar jongere Livina Gryp, die in 1752 te Oostwinkel was geboren. Hij sterft in 1790 en zijn jonge weduwe, die hem geen kinderen had geschonken, hertrouwt te Ronsele in 1791 met Karel Van Hulle, een neef van haar eerste man, geboortig van Hansbeke.

Wanneer dit gezin de hoeve verliet weten wij niet, evenmin waar het is naartoe gegaan. Na 1800 is er van het echtpaar geen spoor meer terug te vinden en er zijn uit hun echtnis te Ronsele geen kinderen geboren. Geen van beiden is te Ronsele overleden. Karel was van 1796 tot 1800 burgemeester geweest van het kleine dorp.

Meer dan waarschijnlijk hebben Karel Van Hulle en zijn vrouw het pachthof overgelaten in 1800 of kort daarna aan Joannes Francis De Pauw. Joannes was in 1773 te Hansbeke geboren, in 1802 te Ronsele gehuwd met Livina Stofferis, geboren te Ronsele in 1776. Beiden verlieten de hoeve in 1838 en gingen een woning betrekken op het dorp te Ronsele waar zij van hun renten leefden. Joannes overleed er in 1856 en zijn vrouw reeds in 1842. Hun gezin had twaalf kinderen gehad.

Zij werden als pachter van het goed opgevolgd in 1838 door Livinus De Neve, in 1809 te Evergem geboren en in 1838 te Zomergem gehuwd met Colleta Martens, aldaar in 1807 geboren. In zijn huwelijksaangifte staat vermeld dat Livinus reeds te Ronsele woonde. Hij overleed er als rentenier in de Ronselestraat in 1887, waar hij samen woonde met zijn broer Bernard, nadat zijn vrouw reeds in 1880 was gestorven.

Livinus De Neve was een zeer welstellend landbouwer, die een aantal woningen en gronden bezat te Ronsele en te Zomergem. Politiek ambitieus, was hij reeds in 1838 lid van de Armraad en van de Kerkfabriek, werd in 1843 schepen van de gemeente en was er burgemeester van 1876 tot 1884.

In 1875 had Livinus De Neve de pacht van de hoeve overgelaten aan zijn zoon Paulus, die in 1846 op de hoeve was geboren, in 1871 te Zomergem was gehuwd met Mathilde Sierens en na diens overlijden in 1875 hertrouwde met Benonie Sierens die in 1851 te Zomergem was geboren. Paulus overleed in 1924 bij zijn zoon Henri, op diens hoeve te Zomergem aan de Lievebrug te Stoktevijver, zijn tweede echtgenote het jaar voordien in 1923.

Evenals zijn vader was Paulus zeer gegoed en bezat tevens verschillende eigendommen te Ronsele, in Zomergem en in Oostwinkel. Op de lijst van de gemeentebelastingen stond Paulus naast markis de Wavrin,

kasteelheer, als 1e klasser aangetekend met 165 f. gemeentebelastingen, waardoor hij ook eerste gemeentekiezer was.

Wanneer hij in 1911 de hoeve verliet om op het dorp van zijn renten te gaan leven, werd de hoeve verpacht aan Francis Saelens, in 1844 te Snellegem geboren en te Zomergem gehuwd in 1869 met Marie Therèse Mortier, te Zomergem geboren in 1844. Het gezin Saelens, dat verscheidene kinderen telde, woonde voordien op een hoeve in het gehucht Diepenbeke te Oostwinkel, die reeds in de XVe eeuw onder de naam van « Het Goed te Diepenbeke » bekend stond. In 1923 verliet het gezin Saelens de hoeve in Ronsele en ging zich vestigen op een bedrijf in de Baetsdreef te Waarschoot. Nadien kwam het terug naar Zomergem op de wijk Stoktevijver, waar Francis in 1936 overleed en zijn weduwe twee jaar later in 1938.

Het was tijdens de pachttermijn van deze familie, dat de hoeve door het oorlogsgeweld van 1918 grotendeels werd verwoest.

De familie Saelens werd als pachter opgevolgd in mei 1923 door Karel Van Hoorebeke, in 1882 te Waarschoot geboren en er gehuwd in 1909 met Augusta Bonne, die in 1883 te Adegem was geboren. Zij bleven er wonen en werken met hun schoon gezin tot wanneer zij in maart 1936 verhuisden naar de Nobelstede te Aalter. Karel overleed er in 1966 en zijn weduwe in 1974 in de gezegende ouderdom van 91 jaar.

Vermelden wij nog dat Karel Van Hoorebeke een afstammeling was van twee baljuws van het Ambacht Waarschoot-Oostwinkel-Ronsele, nl. Carolus (1678-1710) en Geraard (1718-1725). Een familielid die de stamboom van deze familie heeft achterhaald, zou tot de bevinding gekomen zijn dat ze van adellijke afkomst was.

Door de aankoop van de hoeve door Francis De Vleeschouwer in 1935, werd ze verpacht aan zijn schoonbroer Alfons Claeys, geboren te Zomergem in 1887 en overleden in een kliniek te Eeklo in 1971. Hij was in 1913 te Zomergem gehuwd met Maria Bekaert, geboren te Zomergem in 1885 en er overleden in 1966.

Wanneer de erfgenamen van Francis De Vleeschouwer in 1954 de hoeve verkochten, verhuisde Alfons Claeys als laatste pachter van het Goed ten Boomgaarde. De nieuwe eigenaar Oscar Vermeersch zou ze nadien zelf uitbaten.

DE HOEVE IN DE BRANDING

De hoeve en haar bewoners hebben ontegensprekelijk zeer zware dagen gekend en vooral tijdens de onrusten en troebelen van de XVIe, XVIIe en XVIIIe eeuwen, wanneer de veestapel, het landbouwmateriaal, de voertuigen en niet het minst de opbrengsten schier totaal door

belegerende of doortrekkende legerbenden, vrijbuiters en vandalen van het gemeenste allooi, opgeëist, gestolen of vernietigd werden, waardoor een onschatbare schade aan de bedrijven werd toegebracht.

De godsdienstoorlogen van de XVIe en de XVIIe eeuwen en de ravages van de Fransen op het einde van 1698, waren voor onze plattelandsmensen wel bijzonder tragisch.

Bladzijden zouden wij kunnen vullen met de overlasten die deze gruwelijke periode voor onze mensen met zich bracht, maar laten wij ons tevreden stellen met enkele markante feiten.

In 1574 werd zekere Hans Van Renterghem, inwoner van Zomergem en vrijbouter van het ergste soort, te Gent levend verbrand omdat hij te Ronsele en te Oostwinkel huizen en hoeven in brand had gestoken. In april 1597 lag er te Ronsele een smaldeel van het leger van kolonel Barlotte van wel 5000 à 6000 man sterk, die het onze inwoners bijzonder lastig maakten en op hun beurt woningen en hoeven in de as legden. Ook in 1599 kreeg ons dorpje het ongewenst bezoek van een benedelhamels die het andermaal op woningen en pachthoeven gemunt hadden. Bij een telling van de veestapel te Ronsele in 1586, noteerde men hier slechts één paard en tien koeien. De bezaaiing van hetzelfde jaar bedroeg amper 3 gemet wintervruchten en 6 gemet zomerling. De oogst had amper 80 zakken boekweit, 100 zakken tarwe en 145 zakken rogge opgebracht.

Voor al de strooptochten van de Fransen door onze gewesten op het einde van de XVIIe eeuw, staan zeer lamenteel in onze geschiedenisboeken opgetekend en waren voor onze landbouwers onnoemelijk rampspoedig.

In 1695 was de toestand op het Goed ten Boomgaarde zo kritiek, dat de pachter Pieter Bultinck, met toestemming van de eigenaar Frans Maximiliaan Van de Woestyne, gans het bedrijf met het hof en de omringende landerijen, aan de gemeente opdroeg voor een termijn van drie jaren.

In 1698 deed de pachter een poging om het bedrijf opnieuw op gang te brengen maar het bleek al gauw dat het schier een onverwezenlijke zaak was. Op kerstavond 1701 was de hoeve, « ter causen van troubele van oorloghe », nog bezwaard met 200 pond groten pacht schulden, die door de inschikkelijkheid van de eigenaar tot 154 ponden werden gereduceerd. Nochtans nam deze laatste enkele zekerheden en trof op 28 januari 1702 met zijn pachter, ten overstaan van de schepenen van Ronsele een regeling, waardoor hij beslag liet leggen op een aantal van zijn bezittingen, o.a. op 3 paarden, 3 koeien, 4 vaarzen, een waren, een ploeg, een eg, een sleep, een slede, al het harnas van de trekdiere, een weefstouw, een karn en een groot gedeelte van de huisraad en de meubelen. Waarschijnlijk heeft de eigenaar deze goederen eigenlijk nooit in beslag genomen, want in 1705 vinden wij nog steeds dezelfde pachter op het hof en wordt er van achterstallige pachten niet meer

gesproken. Het is best mogelijk dat deze aan de pachter werden kwijtscholden, gelijk wij dat voor die periode ook op andere pachthoven hebben zien gebeuren.

Het opdragen van het pachtgoed was geen uniek geval te Ronsele want in 1705 waren hier 181 bunder 2 gemet en 282 roeden landbouwtland aan de gemeente opgedragen, wat meer dan tweederden van het totale areaal uitmaakte.

Zoals wij reeds eerder lazen, kreeg de hoeve het erg te verduren tijdens de bombardementen van oktober 1918.

Aangezien wij de hand niet hebben kunnen leggen op oude pachtbrieven en boedelstaten, die doorgaans een beeld weergeven van de belangrijkheid van het bedrijf, weten wij niet veel over de manier waarop het Goed ten Boomgaarde werd uitgebaat. Zonder twijfel zal hier ook wel het drieslagstelsel in gebruik zijn geweest gelijk overal elders, t.t.z. een derde land bezaaid met winterkoren., een derde met zomergranen en een derde dat braak moest blijven liggen in zijn rustperiode voor het volgend seizoen. Verder waren er de weiden en de meersen en vanzelfsprekend de bossen. Wij weten uit de landboeken dat de bossen van het goed door de eigenaar zelf werden gebruikt ten behoeve van zijn jacht.

Het ontbreken van de boedelstaten of inventarissen die in de sterfhuizen van de pachters werden opgemaakt, beletten ons een juist beeld te vormen van hun bezit aan paarden, koeien en ander vee die ons in staat zou hebben gesteld het bedrijf wat meer te benaderen inzake uiting.

Gelijk het met het merendeel van de grote pachthoeven in onze streek verging, verminderde ook de exploitatie van het Goed ten Boomgaarde, tengevolge van opeenvolgende verkavelingen en verdelingen.

Volgens een oorkonde van 1334 besloeg de hofstede toen een oppervlakte van 20 bunder of nagenoeg 27 ha. Hiervan waren er op het einde van de XVIIe eeuw nog slechts 12 ha overgebleven, terwijl de andere 15 ha in andere handen waren gekomen. Het slinken zal reeds zeer vroeg gebeurd zijn want in 1553 bezaten de aanverwante families van de Van Herzeles, die tevens erfnamen waren, zoals de Van der Moeres en de Steelants reeds eigendommen in Ronsele, die ongetwijfeld van het oorspronkelijk goed voortkwamen. De volgende tekst uit de verkoopakte van de heerlijkheid van Zomergem door Filip II aan Maarten Snouckaert in 1559, toont duidelijk aan dat de genoemde families, zowel te Zomergem als te Ronsele lenen bezaten die vroeger aan Bernard van Herzele hadden toebehoord. Wij lezen : « item behoort noch ten voorseyden leene eene souveraine jaerwaerhede, te doene soo wanneer dat Bamiſſe verleden is, opdat den heere van Somerghem ghelieft en daer te doen vraegene naer alle saecken, criminele ende civile, tot welcke jaerwaerhede gaen moeten, opsetenen ende afsetene, te weten, laeten vanden heere van Somerghem, item laeten van Mher Daniel

van hersele, Mher Gillis vander Biest, Gherolf Borluyt, Frans vander Meersch, Joris vander Moere, Simoen Bette, jonckvrouwe Agnes van Steelant, Frans ende Wouter Stammeraert, als heren van heerscepen die sy hebben liggende binnen den ambachte van Somerghem ».

Verduidelijken wij dat ook Ronsele, samen met Oostwinkel, toen nog onder het Ambacht Zomergem ressorteerde.

Hieruit mogen wij verstaan dat het « Leen ten Broeke », alhoewel er nergens meer melding van gemaakt wordt toch in wezen nog bestond, maar reeds gedeeltlijk onder de nazaten van Bernard van Herzele verdeeld was.

Qua uitbating mag het Goed ten Boomgaarde slechts onder de middelgrote bedrijven gerekend worden. Zijn oppervlakte zou sedert de inkrimping tijdens de XVIe eeuw geen noemenswaardige wijzigingen meer ondergaan tot in 1954, wanneer de erfgenamen van François De Vleeschouwer de hoeve te gelde maakten voor een oppervlakte van iets min dan 5 ha, terwijl de overige 7 ha van de uitbating werden losgemaakt. Zoals wij reeds eerder zagen, bleef er na de verkoop in 1978 niets meer over dan het omheinde hof en hield het op te bestaan als volwaardig landbouwbedrijf.

Over de veestapel op het vroegere goed is ons maar weinig bekend. In verhouding tot haar uitbatingsoppervlakte was de veestapel op de hoeve betrekkelijk klein. In 1923 bezat pachter François Saelens twee paarden, 5 koeien, 6 kalveren en een aantal hennen. Rond het midden van de XIXe eeuw, tijdens de pachtperiode van de familie De Neve, ging er op het hof een grote kudde schapen uit, van de 100 tot de 150 koppen. De schaapherder overnachtte op het kamerken in het poortgebouw. De aanwezigheid van een grote schaapstal op het hof laat vermoeden dat daar vanaf de oudste tijden een schapendrift heeft bestaan.

Ook ten tijde van Jan De Pauw rond 1803 bezat het hof een schapendrift met circa 100 koppen, die gehoed werden door Dominic Maes.

De pachters van het goed waren eigenlijk schapenboeren want zij moesten hun kudde voor het grootste deel laten drijven op de gronden van andere landbouwers mits een afgesproken vergoeding. Livien De Neve hield een dekstier, waar de landbouwers die hun gronden door zijn kudde lieten afgrazen, hun koeien gratis mochten laten dekken.

Was de hoeve met het hof en het bijhorend arcaal niet groter dan om en bij de 12 ha, toch was het bedrijf soms tweemaal zo groot. Pachter Paulus De Neve bijvoorbeeld, had in 1910 meer dan 32 ha land onder de ploeg, waarvan een groot deel zijn persoonlijke eigendom was en een gedeelte in pacht werd gehouden. Hiervan lagen percelen te Zomergem in de wijk Stoktevijver, te Oostwinkel in het gehucht Diepenbeke op de Steenberg, in de Hoek te Ronsele en zelfs twee partijtjes in de Lambeken te Merendree. Hij hield daarvoor 6 trekpaarden.

Dat er, voor een bedrijf van 32 ha op gang te houden heel wat dienstvolk nodig was, blijft buiten kijf. Wij zijn op dit stuk niet diep ingegaan, maar wij willen toch vermelden dat de pachters, die tijdens de XIXe eeuw het hof bestuurden, heel wat mensen in dienst hadden, zoals 3 knechten, 2 koewachters, 2 à 3 meiden, een schaapherder en tijdens de drukke seizoenen zoals in de zaaitijd, het wieden en de oogst, een aantal dat soms de 20 benaderde. In 1792 werkten op het pachtgoed onder het beheer van Karel Van Hulle, zeven knechten.

Maurice RYCKAERT

Bijlage I

EIGENAARS VAN HET GOED TEN BOOMGAARDE

Vóór 1334

Willem van Coyenghem

1334

Bernard van Herzele

† Gent 1368

Na 1368

Erfgenamen :

van Herzele - van Steelant - van der Moere

Vóór 1395

Jacob van Raveschoot

† kort vóór 1395

Rond 1395

Mergriete van Raveschoot

× Simoen de Grutere

Rond 1450

Joos Van de Woestyne

× Jeanne Van der Moere

Rond 1553

Jeanne fa Joos Van de Woestyne
samen met Clayes Van der Moere
(erfgenamen of echtgenoten)

Rond 1560

Jacques Van de Woestyne
heer van ter Waerden

• Oudenaarde

† Oudenaarde 5-9-1611

× Oudenaarde

Mergriete de Man

• Oudenaarde

† Oudenaarde 17-6-1636

Rond 1650

Joos Van de Woestyne fs Jacques
heer van ter Waerden

• Oudenaarde 24-1-1601

† Gent 9-1-1649

× Gent 23-1-1639

Anna van Schoone

• Gent 1609

† Gent 11-7-1687

1650 - 1740

Frans Maximiliaan Van de Woestyne
heer van Pilkem en Nekke

• Gent 27-10-1639

† Gent 17-12-1704

× Gent 27-2-1683

Marie Barbara Bonaventura Van de Woestyne

• Gent 1662

† Gent 20-11-1738

1740 - 1761

Frans Maximiliaan Van de Woestyne

• Gent 27-11-1683

† Gent 8-1-1761

× Gent 25-8-1737

Marie Anne Jeanne Odemaer

• Gent 13-1-1713

† Gent 4-7-1792

1761 - 1820

Jan Joseph Adolf Van de Woestyne

• Gent 16-7-1739

† Gent 4-2-1820

1820 - 1829

Lucie Bernardine Van de Woestyne

• Gent 20-10-1743

† Gent 18-2-1831

× Gent 24-1-1778

Charles Egide Stalins

• Gent 22-7-1749

† Gent 14-11-1821

1829 - 1851

Marie Hendrika Stalins

° Gent 30-3-1779

† Gent 21-7-1851

× Gent 19-9-1797

August Dons de Lovendegem

° Gent 6-9-1778

† Gent 21-6-1864

1851 - 1865

Eugène Louis Dons de Lovendegem

° Gent 22-10-1798

† Gent 25-12-1865

× Gent 7-10-1854

Delphine Marie van Eyll

° Barcenelle-Liègnon 18-1-1829

† Frèjus (Frankrijk) 16-12-1908

1865 - 1891

Louis Dons de Lovendegem

° Gent 12-12-1835

† Brussel 11-4-1891

× Gent 18-4-1861

Pauline Cardon

° Gent 21-1-1840

† Gent 3-11-1903

1891 - 1893

Idesbald Dons de Lovendegem

(samen met zijn zuster, Marie Louise)

° Gent 28-11-1864

† Lovendegem 12-10-1918

× Gent 31-5-1900

Magdalena van Crombrugge

° Gent 31-1-1879

† Juan-les-Pins (Frankrijk) 25-4-1966

1893 - 1910

Marie Louise Dons de Lovendegem

° Gent 6-1-1862

† Ronsele 31-12-1893

× Gent 6-3-1886

Henri de Wavrin Villers au Tertre

° St Joost ten Node 6-1-1852

† Brussel 24-2-1908

1910 - 1914

Robert de Wavrin Villers au Tertre

• Bottelare 29-8-1888

† Ukkel 29-6-1971

× Ixelles 18-10-1944

Marguerite Maria Catharina Le Maire

• Mechelen 11-10-1901

1914 - 1925

Polynice Van Wetter

• Oudenaarde 8-7-1844

† Ronsele 24-4-1925

× Brussel 14-9-1880

Marie Valerius

• Artois 6-1-1858

† Gent 28-12-1933

1925 - 1933

De kinderen Van Wetter

Léon - Paul - Robert - Hélène

1933 - 1935

Hélène Van Wetter

• Gent 7-1-1894

† Gent 7-6-1965

1935 - 1941

François De Vleeschauwer

• Maldegem 13-10-1883

† Maldegem 18-3-1941

× Zomergem 17-5-1911

Marie Julie Bekaert

• Zomergem 29-9-1882

† Maldegem 24-1-1966

1941 - 1954

De weduwe en kinderen

François De Vleeschauwer.

1954 - 1978

Oscar Vermeersch

• Oostkamp 31-7-1910

× Oedelem 3-10-1934

Elza Dhoore

• Beernem 22-9-1913

1978

Jean Jacques Leduc

• Luik 18-5-1923

× Gent 4-5-1948

Gabrielle Marie Fobe

• Gent 10-6-1924

Bijlag II

GEKENDE PACHTERS VAN HET GOED TEN BOOMGAARDE

In 1586

Arent van Steelant

In 1683

Joris Dobbelaere

1683 - 1705

Pieter Bultinck

°

† Ronsele 15-3-1705

× Ronsele 27-2-1683

Petronella Dobbelaere fa Joris

°

† Ronsele 12-3-1747

1705 - 1730

onbekend

1730 - 1744

Pieter Martens

1744 - 1756

Joannes De Burggraeve

°

Zomergem

† Ronsele 25-1-1756

× Zomergem

Georgia De Greve

°

Zomergem

† Ronsele 21-3-1746

1756 - 1757

Jan Baptist De Pauw

°

† Ronsele 1756

× Ronsele 25-3-1756

Petronella De Sutter

† Ronsele 8-1-1780

Petronella hertr. 11-6-1757

Joannes Van Hulle

°

Zomergem 14-10-1717

† Ronsele 15-5-1790

Joannes hertr.
Oostwinkel 24-6-1780
Livina Jacoba Gryp
° Oostwinkel 17-6-1752
Hertr. op haar beurt na † van
Joannes Van Hulle
te Ronsele 29-3-1791
Karel Van Hulle
° Hansbeke 22-1-1765

1791 - 1800

Karel Van Hulle
× Livina Jacoba Gryp.

1800 - 1838

Joannes Francis De Pauw
° Hansbeke 14-9-1773
† Ronsele 6-5-1856
× Ronsele 31-5-1802
Livina Stofferis
° Ronsele 29-2-1776
† Ronsele 29-3-1842

1838 - 1875

Livinus De Neve
° Evergem 14-6-1809
† Ronsele 3-3-1887
× Zomergem 26-9-1838
Coleta Martens
° Zomergem 25-9-1807
† Ronsele 9-7-1880

1875 - 1911

Paulus De Neve
° Ronsele 23-11-1846
† Zomergem 9-7-1924
× Zomergem 20-11-1871
Mathilde Sierens
° Zomergem 4-5-1851
† Zomergem 8-8-1875
×× Zomeregem 31-5-1876
Benonie Sierens
° Zomergem 21-10-1851
† Ronsele 21-12-1923

1911 - 1923

Françis Saelens

° Snellegem 24-9-1844

† Zomergem 30-3-1936

× Zomergem 16-1-1869

Marie Thérésia Mortier

° Zomergem 2-5-1844

† Zomergem 22-2-1938

1923 - 1935

Karel Van Hoorebeke

° Waarschoot 22-9-1882

† Aalter 24-10-1936

× Waarschoot 10-4-1907

Augusta Bonne

° Adegem 23-2-1883

† Aalter 12-1-1974

1935 - 1954

Alfons Claeys

° Zomergem 14-6-1887

† Eeklo (kliniek) 13-2-1971

× Zomergem 6-8-1913

Maria Bekaert

° Zomergem 29-3-1885

† Zomergem 24-1-1966

Geraadpleegde bronnen en werken

Stadsarchief Gent : Reg. v.d. Keure

Rijksarchief Gent : Fonds Ronsele - Fonds Zomergem

Parochieregisters van diverse gemeenten.

Rijksuniversiteit Gent : Verscheidene wapenboeken en généalogiën.

Verder verscheidene notarissen die mij hun bereidwillige medewerking verleenden : Neve te Gent, Vermast te Maldegem, Van Belle en Vander Auwermeulen te Zomergem en De Raedt te Waarschoot.

GENTSE FINANCIËLE BELANGEN TE BIERVLIET 1382-1384.

NAAR AANLEIDING VAN EEN KONFISKATIEDOSSIER.

De economische en financiële geschiedenis van Biervliet, een stadje dat door de zoutwinning en de stapel van vreemde biersoorten en van de kaakharing een meer dan louter lokale of zelfs regionale betekenis had, is er tot nu toe niet in geslaagd de kaap van de aanvang der 15e eeuw te overschrijden ⁽¹⁾. De lijst van de door graaf Lodewijk van Male gekonfiskeerde renten te Biervliet uit 1382-84, geregistreerd in het « 7e cartulaire de Flandre » is dan ook van groot belang ⁽²⁾. Niet alleen laat dit overzicht van de rentenlast die toen reeds op Biervliet drukte, toe, enig indirect licht te werpen op een structurele zwakte van de stadsfinanciën ; ook prosopografisch voegt deze bron belangrijke gegevens toe aan de reeds rijk gestoffeerde dossiers met betrekking tot de politieke en voornamelijk sociale aspecten van de grote Gentse opstand tegen Lodewijk van Male ⁽³⁾. Het kan hier niet de bedoeling zijn, nog eens het verhaal van deze opstand uit de doeken te doen, het is stilaan genoegzaam bekend ⁽⁴⁾. Wel is het nodig, alvorens een bewerkte uitgave van dit konfiskatiedokument te bezorgen, de situatie van Biervliet tijdens deze opstand en de vermoedelijke totstandkoming van het dokument toe te lichten.

In de inleidende tekst (cf. infra) maakt graaf Lodewijk van Male bekend dat hij de lijfrenten en alle andere schulden die de stad en inwoners van Biervliet aan Gentenaars schuldig waren konfiskeert, dit omwille van de rebellie (« overhoricheit ») van deze laatsten tegen zijn gezag. De opbrengst van deze gekonfiskeerde goederen wordt aan de stad Biervliet geschonken teneinde de kosten die de verdediging van de stad (o.a. inzake artillerie) met zich meebrengt, te helpen dragen. Tenslotte stelt de graaf zich garant tegen al wie ooit de betaling van de bedoelde lijfrenten of schulden van de stad zou opeisen. Deze bepalingen worden gedateerd op 24 april 1383. De lijst van aangeslagen renten zelf heeft als termini respectievelijk 2 februari 1382 (n.s.) en 10 april 1383 (n.s.) ; en omvat aldus de meest dramatische episodes uit de opstand : de veldslagen op het Beverhoutsveld en bij Westrozebeke. De terminus a quo, 2 februari 1382, van ons dokument valt in een periode waarin het initiatief inzake krijgsverrichtingen bij de graaf ligt : uit heel zijn houding blijkt een onverzettelijkheid tegen Gent waar op 24 januari de radicale partij opnieuw onbetwist alle touwtjes in handen heeft genomen en Filips van Artevelde, de zoon van Jacob, tot hoofddman heeft aangesteld ⁽⁵⁾. Spijts het verzoenend initiatief van een aantal andere vorsten uit de Nederlanden (deze van Brabant, Luik en Henegouwen) die te Doornik vredesonderhandelingen hadden opgezet, bleef Lodewijk voor Gent totaal onaanvaardbare eisen stellen ⁽⁶⁾. Voor het stilaan totaal geïsoleerde en uitgehongerde Gent bleef slechts een wanhoopsdaad over, die dank zij de nodige militaire bijval, tot een

bijna volledig succes leidde. Bijna, want zo Filips Van Artevelde op 3 mei 1382 op het Beverhoutsveld voor Brugge, de troepen van Brugge en van de graaf kon uiteenslaan, dan kon toch net niet verhinderd worden dat deze laatste naar Rijsel vluchtte. De Gentse overheersing van grote delen van het graatschap (Oudenaarde en Dendermonde bleven in handen van een gratelijk garnizoen) zou echter van kortstondige duur blijken te zijn. De graaf, die ingezien had dat zijn eigen krachten onvoldoende waren om met de Gentse opstand af te rekenen, gaf zijn neutrale positie in het aanslepende Engels-Franse conflict op, en slaagde erin dank zij de steun van zijn schoonzoon Filips de Stoute, hertog van Bourgondië en regent van de Franse koning Karel VI tijdens diens minnerjarigheid, het voor Guyenne bestemde Franse leger naar Vlaanderen af te leiden. Spijts het naar middeleeuwse normen late moment van oorlogvoeren (het leger verzamelde pas in oktober in Artesië) viel men Vlaanderen binnen ⁽⁷⁾ en werd het leger van de opstandelingen op 27 november 1382 te Westrozebeke verpletterend verslagen. De graaf was door dit Franse optreden naar de politieke achtergrond verschoven, maar kon zich toch, zo de directe leiding van de militaire operaties hem ontnomen was, wel eigenhandig met de wettelijke bestraffing van de opstandelingen in het reeds voor hem heroverde gebied inlaten ⁽⁸⁾. Tussen januari en mei 1383 werd o.a. met de Brugse rebellen afgerekend : de terminus ante quem van ons document, 10 april 1383 valt middenin deze periode. Na de nederlaag van Westrozebeke was Gent echter verre van definitief verslagen : na het intermezzo van de urbanistische « kruistocht » door een Engels leger o.l.v. de bisschop van Norwich en met Gentse steun in Vlaanderen tegen het aan paus Clemens VII trouwe Frankrijk gevoerd, heroverden de Gentenaars op 17 september 1383 Oudenaarde. De wapenstilstand tussen Engeland en Frankrijk, waarin ook het opstandige Gent betrokken was, te Leulinghem op 26 januari 1384 afgesloten, hield nog nauwelijks rekening met de eisen van graaf Lodewijk die het afsluiten ervan slechts enkele dagen overleefde ⁽⁹⁾. Kort voordien had Lodewijk van Male de verlenging van de konfiskatie van de lijfrenten te Biervliet voor de periode gaande van 10 april 1383 tot 4 januari 1384 (n.s.) bevestigd ⁽¹⁰⁾. De bedoeling « om de verlichtensse van den goeden lieden van der stede van Biervliet » zal nog wel steeds met de militaire uitgaven verband houden. Immers, op 10 mei 1384 bepaalt Filips de Stoute, in een bede die de aan hem onderworpen steden en kasselrijen van Vlaanderen opgelegd wordt, bestaande uit een maandelijks te betalen som zolang de opstand duurt, dat het Brugse Vrije 3750 frank per maand dient bij te dragen « comprins en ce les piquenars qu'il paient au Dam et a Biervliet » ⁽¹¹⁾. Het jaar voordien waren de zoutzieders van Biervliet en Oostburg belast geworden ten bate van het garnizoen te Biervliet ⁽¹²⁾. Het Noorden van het graafschap zou tenslotte zelf nog eens het toneel van vijandelijkheden worden, wanneer op 14 juli 1385 Frans Ackerman aan het hoofd van een Gentse troepenmacht bij verrassing Damme inneemt. Filips de Stoute bracht opnieuw een Frans leger naar het Noorden, maar liet terzelfdertijd onderhandelingen met Gent aanknopen. Deze zouden op 18 december 1385 te Doornik tot het afsluiten van een vrede leiden.

Uit deze summier schets van het verloop van de Gentse oorlog van 1379-1385 blijkt dat alle ogenblikken waarop de grafelijke administratie zich met het konfiskeren van Gentse eigendommen te Biervliet heeft ingelaten, logischerwijze samenvallen met momenten waarop de graaf zijn aanspraken hard kon maken, m.a.w. dat hij over genoeg reële macht beschikte om zijn beslissing te doen uitvoeren. Dat veel aandacht naar Biervliet uitging is niet verwonderlijk, gezien de belangrijke strategische ligging van deze haven die nog toegenomen was na een grote overstroming in 1375-76, die het gebied ten Oosten en ten Zuiden van Biervliet onder water had gezet en slechts langs het Westen (in de richting van Oostburg) een verbinding over land had overgelaten ⁽¹³⁾. Als quasi-schiereiland was Biervliet militair-strategisch zo mogelijk dus nog belangrijker geworden, des te meer daar gedurende het verloop van de oorlog een Engels optreden in Vlaanderen lange tijd dreigend was, wat de noodzaak van enige controle over de havens verklaart ⁽¹⁴⁾. De enige chronologische gegevens die voorlopig nog moeilijk te verklaren zijn, is dat de periode waarop onze lijst van Gentse lijfrenten slaat (2 februari 1382 tot 10 april 1383), doorsneden wordt door een periode, ingezet op 3 mei 1382 op het Beverhoutsveld en beëindigd op 27 november van hetzelfde jaar te Westrozebeke, waarin Gent o.a. het Noorden van het graafschap beheerste. Veronderstellen dat een grafelijk garnizoen het gedurende die periode in Biervliet uitgehouden heeft, steunt tot nu toe op geen enkele directe aanduiding. Omgekeerd kan men aanvoeren dat, indien dit het geval geweest ware, men er vermoedelijk sporen van in de bronnen zou hebben aangetroffen, zoals dit overvloedig het geval is voor de twee garnizoenen die als eilandjes van de grafelijke macht middenin een door Gent gecontroleerd gebied overbleven : Oudenaarde en Dendermonde ⁽¹⁵⁾. Veeleer lijkt het ons dat deze chronologische tegenstrijdigheid als volgt kan verklaard worden. Dat men begonnen is gegevens over konfiskeerbare Gentse rechten in Biervliet te verzamelen in of voor februari 1382, een ogenblik waarop Gent geïsoleerd is en Lodewijk van Male zich zowat op het hoogtepunt van zijn aanspraken tegenover de opstandelingen bevindt, is logisch, en kan aan een vrij lakonieke vermelding in de rekeningen van de algemene ontvanger voor Vlaanderen, Henri Lippin, vastgehaakt worden ⁽¹⁶⁾. Dat aan deze administratieve bedrijvigheid een einde kwam na 3 mei 1382 (Beverhoutsveld) hoeft, gezien de even verrassende als ernstige nederlaag van de grafelijke partij ook niet zozeer te verwonderen ⁽¹⁷⁾. Het is uiteraard zeker te stellen, dat men pas na Westrozebeke dit dossier opnieuw kon openen, en aldus hoeft het niet te verwonderen dat het op 10 april 1383 afgesloten werd. Wellicht werd de enquête in deze fase vanuit Brugge, waar de grafelijke repressie volop woedde, met een hoogtepunt van januari tot mei 1383, georganiseerd ⁽¹⁸⁾. In hoeverre wordt dit alles door de opbouw van de lijst van gekonfiskeerde lijfrenten bevestigd? De opsomming bevat telkens de naam van de door konfiskatie getroffen rentekoper, het bedrag van de lijfrente en de dag waarop deze te betalen was. De enige ordening die erin kan ontdekt worden is een chronologische met betrekking tot de betaaldagen. Enkel dag en maand worden vermeld. De eerste vermelding slaat op « onsen vrouwen daghe ter Lichtmesse » (2 februari) en komt overeen

met de terminus a quo uit de aanhef van de lijst, ongeveer halfweg de lijst is men opnieuw op 2 februari beland en daarna volgt een analoge opsomming die ditmaal eindigt op 4 april. Op het eerste zicht zou men kunnen besluiten dat aldus een cyclus van twee jaren overbrugd werd. Niet enkel wordt deze hypothese door het strikt jaarlijkse karakter van de rentebetalingen, o.a. in de door ons beschouwde periode ⁽¹⁹⁾, ontzenuwd ; er is verder nog het voorkomen van slechts 2 dubbele vermeldingen ⁽²⁰⁾ uitgerekend in de periode dat men dubbels kan verwachten : deze gaande van 2 februari tot 10 april. In het geval de lijst over twee jaren zou lopen, had men zich wellicht aan meer dan 2 dubbele vermeldingen mogen verwachten. Tenslotte is er de reeds tersprake gebrachte verlenging van de konfiskatiemaatregel van 10 april 1383 tot 4 januari 1384 (n.s.) waarbij uitdrukkelijk naar de bestaande lijst verwezen wordt ⁽²¹⁾. Blijft hoe dan ook de eigenaardigheid van de dubbele chronologische cyclus, die we menen te kunnen verklaren aan de hand van de samenstelling van de delegatie van grafelijke ambtenaren die ergens tussen 16 oktober 1381 en 2 februari 1382 actief is geweest te Biervliet ⁽²²⁾. Deze bestaat namelijk uit de heer « de le capielle » te identificeren met Jan De Visch, de latere soeverein-baljuw van Vlaanderen ⁽²³⁾, bijgestaan door Jehan le Brune en Gillis le Foulon op dat ogenblik allebei griffiers in de grafelijke administratie ⁽²⁴⁾. Het lijkt niet te vermetel te veronderstellen dat beide griffiers onder supervisie van de latere juridische topambtenaar een aparte enquête in Biervliet hebben gevoerd, daarvan elk een chronologisch geordende lijst hebben opgesteld, dewelke 2 lijsten bij latere registratie in het kancelarijregister de ene na de andere werden opgetekend. Dat de hierboven vermelde twee dubbele vermeldingen alle twee netjes in elke « chronologische helft » van de lijst van gekonfiskeerde lijfrenten voorkomen, lijkt dit te bevestigen. Konklusie : de konfiskatielijst is wellicht tussen 16 oktober 1381 en voor 2 februari 1382 in een eerste versie opgesteld en vermoedelijk na 27 november 1382 of tijdens de eerste maanden van 1383 geactualiseerd ⁽²⁵⁾ en ten uitvoer gelegd. Haar eigenaardige vorm kan verklaard worden uit het optreden te Biervliet van een grafelijke ambtenaar bijgestaan door twee griffiers na 16 oktober 1381.

Uiteindelijk dienen nog twee vragen beantwoord : wie en wat zijn de gekonfiskeerde rentebezitters en wat betekent de totale gekonfiskeerde som voor een stadje als Biervliet ?

In totaal verschijnen 90 personen in de lijst, een vluchtig overlopen van de namen doet al vlug vermoeden dat het, op twee uitzonderingen waarbij uitdrukkelijk « van Zotteghem » gepreciseerd wordt ⁽²⁶⁾, om Gentenaars gaat. Namen als Borluut, Van Vaernewijc, Van Speybroec, Everdey, Rynvisch, De Wulleslagher, De Grutere, Sersymoens, enz. klinken erg vertrouwd voor wie enigszins met de geschiedenis van het laatmiddeleeuwse Gent vertrouwd is. Vooraleer dan ook de namen te toetsen aan voorlopig reeds beschikbaar prosopografisch materiaal voor Gent in dezelfde periode, dient de aandacht gevestigd op het feit dat van de 90 namen er 51 (= 56,7%) aan vrouwen en 14 (= 15,6%) aan geestelijken (waarvan ook de helft vrouwen) toebehoren. Dit is

geenszins verwonderlijk : geestelijken treden vaak op de rentemarkt als koper op, in een omvang die buiten proportie is en ver het door hen vertegenwoordigd deel van de bevolking overtreft ⁽²⁷⁾. Vrouwen kopen ofwel als weduwe ook vaak renten, ofwel zijn ze door hun echtgenoot vaak met (lijf-)renten begiftigd (vaak lijfrenten op de beide levens samen) als een vorm van levensverzekering ⁽²⁸⁾. Wanneer we nu onze namen toetsen aan achtereenvolgens de lijst van Gentse schepenen en politieke mandatarissen (dekens en kiesmannen), de vermeldingen in de schepenregisters van de keure van de jaren 1379-1387 van « erfachtige lieden » en geestelijken en tenslotte aan de door A. VAN OOST samengebrachte lijst van gekonfiskeerden, dient men er zich rekenschap van te geven dat de aldus geïdentificeerden een absoluut minimum aantal zijn, vermits het groot aantal vrouwnamen in de Biervlietse konfiskatielijst niet toelaat de brug te slaan naar de veelal eksklusief uit mannen samengestelde groepen waarover we materiaal beschikbaar hebben. Als correctief hiervoor hebben we niet enkel op de volledige naam, maar tevens de identificaties louter op basis van de achternaam weerhouden.

1. Schepenen en politieke mandatarissen ⁽²⁹⁾
  - volledige identificatie : 1, Pieter Sersymoens ⁽³⁰⁾ voor de poortერი.
  - via de familienaam : 20 ⁽³¹⁾ waarvan 13 voor de poortერი, 4 voor de weverij en 3 voor de kleine neringen.
2. Erfachtige lieden ⁽³²⁾
  - volledige identifikatie : 7 ⁽³³⁾
  - via de achternaam : 16 ⁽³⁴⁾.
3. Geestelijken
  - volledige identifikatie : 5 ⁽³⁵⁾.
4. Gekonfiskeerde Gentse opstandelingen 1379/1385 ⁽³⁶⁾
  - volledige identifikatie : 3 ⁽³⁷⁾
  - via de achternaam : 19 ⁽³⁸⁾.

De belangrijke mate waarin de toplaag voorkomt onder deze omwille van hun anti-grafelijke gezindheid te Biervliet in hun bezit geraakte Gentenaars is opvallend.

Ofschoon het zo is dat de aard van de gekonfiskeerde bezittingen, lijfrenten, ipso facto louter slechts bij meergegoeden kan aangetroffen worden, wat de omvang van de sociaal lager te situeren groepen (zoals leden van het lid der weverij) automatisch reduceert, zodat er een stuk van de realiteit kan verdoezeld zijn, bevestigen de 90 namen van te Biervliet gekonfiskeerden de algemene konklusies waartoe A. VAN OOST op basis van de overige konfiskatiedokumenten gekomen was ⁽³⁹⁾. De Gentse opstand was voor de Gentenaars niet louter een sociale opstand, maar had een duidelijke politieke dimensie, vermits hij in belangrijke mate door de stedelijke bovenlaag mee gedragen werd. Dit in tegenstelling tot de andere grote Vlaamse steden, die in de loop van de

jaren 1379-85 ook tijdelijk tegen de graaf in opstand waren en waar het opstandige regime, ofschoon dikwijls ter plaatse door aan de overhand zijnde Gentenaars geïnstalleerd, duidelijk sociaal naar de onderste lagen toe geprofileerd was ⁽⁴⁰⁾.

Wat nu de betekenis van de totale gekonfiskeerde som betreft, het volgende. De som van de lijfrenten bedraagt 143 lb. 7 s. gr. ⁽⁴¹⁾, waarvan we respectievelijk en 4 lb. en 1 lb. gr. moeten aftrekken voor de dubbel gerekende renten ⁽⁴²⁾. Dit brengt ons op 138 lb. 7 s. gr. (= 33204 d. gr.), voor een periode lopend van 2 februari 1382 tot 10 april 1383, d.i. 432 dagen, op een theoretische jaarbasis van 365 dagen zou aldus het totaal van de door Biervliet te betalen lijfrenten tot 28054,3 d. gr. terug te brengen zijn. De enige cijfers waaraan we dit totaal kunnen vasthaken levert ons de oudst bewaarde rekening van Biervliet van 1 mei 1404 tot 30 april 1405. De daarin geboekte totale ontvangsten bedragen 388 lb. 4 s. 5 d. gr. (= 93173 d. gr.), de totale uitgaven 409 lb. 14 s. 8 d. gr. 19 mit. (= 98336,79 d. gr.) ⁽⁴³⁾. Wanneer we het totaal van de in 1382-84 gekonfiskeerde lijfrenten, en het gereduceerde totaal ervan op jaarbasis tegenover de ontvangsten van Biervliet in 1404-05 afzetten, levert dit respectievelijk verhoudingen van 35,64% en 30,11% op. Vergelijken we met de uitgaven van Biervliet in 1404-05 dan wordt dit 33,77% en 28,53%. Grosso modo één derde. Uiteraard moet men bij het vergelijken van gegevens uit de jaren 1380 enerzijds en 1404 anderzijds, beducht zijn voor de monetaire wijzigingen die in de tussenliggende jaren aanzienlijk waren en waarvan de munthervorming van 1389-1390 de voornaamste was. Deze hield echter een niet onaanzienlijke muntversterking in van de munt (de groot) waarin prijzen, lonen, renten enz. uitgedrukt werden (de gouden Vlaamse nobel die voorheen 102 oude groten waard was, zag zich nu slechts tegen 72 nieuwe groten inwisselbaar), met de nodige deflatieproblemen vandiën ⁽⁴⁴⁾. In onze optiek betekent het echter dat, gezien de hervorming tot 1407 geëerbiedigd bleef, de verhouding van ca. 1/3e om de som van de Gentse lijfrenten t.o.v. de Biervlietse inkomsten en uitgaven uit 1404-05 uit te drukken te hoog ligt. Brengen we op basis van de hogervermelde verhouding 102/72 de Biervlietse inkomsten op een « peil » van voor de munt-aanpassing dan zouden de inkomsten en uitgaven respectievelijk 121841,62 d. gr. en 128594,26 d. gr. bedragen hebben. Daartegen zijn de totale Gentse renten nog slechts goed voor respectievelijk 27,25% en 25,82%. Uiteraard is het al even werkelijkheidsvreemd om Biervlietse gegevens uit 1404/05 in functie van een totaal aan Gentse renten uit 1382-83 uit te drukken, als omgekeerd diezelfde gegevens terug te projecteren naar 1382-83 alsof het stadje toen ontvangsten en uitgaven van vergelijkbare omvang zou gekend hebben (iets wat we op basis van de inleidende beschouwingen over de oorlogsomstandigheden van 1379-85 bijna a fortiori kunnen verwerpen). Toch zijn deze berekeningen niet helemaal zonder enig belang: dat de enkel aan Gent te betalen lijfrenten jaarlijks 1/4e tot 1/3e van het stedelijk budget opsorpen zegt veel, zowel over de toestand van Biervliets financiën, en dus economie, als over de machtsverhoudingen in het Vlaanderen van de late 14e eeuw.

De rekening van 1404-05 bevat immers ook uitgaven voor lijfrenten, ze belopen 256 lb. 16 s. 4 d. gr. ⁽⁴⁵⁾ of maar liefst 66,15% en 62,68% van respectievelijk ontvangsten en inkomsten uit datzelfde jaar ! Het was er dus met Biervliet bij de aanvang van de 15e eeuw niet fundamenteel beter op geworden : de zoutproductie is dan immers ook sterk teruggelopen en zal in de loop van de 15e eeuw verder weggewijnen ⁽⁴⁶⁾. Dit beeld van « nabloei » (J. Mertens) dat de vroege 15e eeuw biedt, mag, vermits een toenemende rentenlast bijzonder releverend is voor stedelijke financiën die structureel verziekt zijn omdat ze op een ondergraven economie steunen ⁽⁴⁷⁾, gerust verder de 14e eeuw in geprojecteerd worden. Zelfs vóór de Gentse opstand, aangezien toen reeds de noodzaak moet bestaan hebben om door excessieve rentekopen op korte termijn over liquiditeiten te beschikken. Wanneer in 1408 het Transport van Vlaanderen vernieuwd wordt, krijgt Biervliet dat op de koop toe door de stormvloed van 1404 een eiland geworden was, een substantiële vermindering van zijn aandeel ⁽⁴⁸⁾. Aanhoudende financiële moeilijkheden dreven de stad tot verdere lijfrentenverkoop, wat slechts tijdelijk soelaas bracht en uitmondde in herhaalde smeebeden aan de hertog en aan Gent om vermindering van de belastingdruk te bekomen ⁽⁴⁹⁾.

Tot slot kan men zich afvragen waarom uitgerekend Gent ? Biervliet had zich, gezien zijn ligging, evenzeer tot Brugge, een belangrijke geldmarkt, kunnen wenden om zijn renten geplaatst te krijgen. Of dit het geval was zullen we wel nooit achterhalen, vermits de gekonfiskeerde goederen uiteraard Gents zijn. Toch hoeft deze « Ghent-connection » in de geschiedenis van het middeleeuwse Biervliet niet te verwonderen. Zo was Biervliet reeds in de 13e eeuw, in tegenstelling tot het nabije Oostburg en Aardenburg bijvoorbeeld, geen lid van de door Brugge gedomineerde Vlaamse hanze van Londen, maar sloot het eerder bij Gent aan. In 1293 is er zelfs sprake van een « vico Gandensis », een Gentse wijk, in Biervliet, waarop in 1408 na de stormvloed nog gealludeerd wordt : « de Ghentstrate (...) die wilen lach in der stede van Biervliet » ⁽⁵¹⁾. Het domineren van een kwartier door een grote stad, i.c. Gent, gaat langs heel reële wegen. De financiële belangen zijn er één van de duidelijkste van, Biervliet was overigens niet de enige stad om zich daar rekenschap van te geven ⁽⁵²⁾. Bij konflikten als dit van 1379-85 verergerde de situatie voor de kleinere steden zelfs in die mate, dat bijvoorbeeld naast de verhoogde uitgaven en gedaalde inkomsten, zoals bij elke oorlog die handels- en landbouwactiviteiten deed ophouden, de uitgaven voor « de vijand » (i.c. Gent) helemaal niet wegvielen. Integendeel, ze werden gewoonweg door de op dat oomblik sterker staande vorst in zijn voordeel afgeleid. Bleef het geld dan al in Biervliet, dan werd het op een niet produktieve wijze ter ondersteuning van de oorlogsinspanning aangewend, zonder enige kans op « multiplier » effecten. Voor de gewone man uit Biervliet, die door zijn verbruikshelasting de druk op de stadskas van antwoord moest dienen, veranderde er dus bijzonder weinig. Na de opstand werd overigens in de vrede van Doornik, die meer een wapenstilstand op lange termijn was tengevolge van wederzijdse uitputting van beide partijen, fiscale

amnestie afgekondigd en de vooroorlogse financiële verplichtingen in ere hersteld ⁽⁵³⁾. Ofschoon dezelfde vrede verbood achterstallige belastingen (die veelal, als in dit geval, in de loop van de oorlog gekonfisqueerd geweest waren) achteraf op te eisen, duurde het in dit geval geen tien jaar voor de Gentse magistraat Biervliet het bevel gaf achterstallige renten te betalen ⁽⁵⁴⁾.

M. BOONE (RUG)

BIJLAGE : TEKSTUITGAVE

Origineel : niet voorhanden.

Copie : A.D.N., B 1567, f° 175 v° - 176 v°, 7e cartulaire de Flandre (1164-1384), papieren register, moderne foliëring. Ingebonden. Gehele tekst van dezelfde hand.

Voorafgaande opmerkingen over de wijze van uitgave. Gezien de aard van de bron hebben we de voorkeur gegeven aan een bewerkte, meer direkt bruikbare uitgave, eerder dan aan een tekstgetrouwe weergave. We hebben enkel de inleidende akte en de hoofding van de naamlijst behouden. Daarna volgen de namen in alfabetische volgorde, gevolgd door :

1. specificaties over de betrokken persoon ; zoals « her », « filius N », « priester », « vrouw van » enz., ze komen uiteraard niet in alle gevallen voor ;
2. het bedrag van de (lijf)rente(n) waarop de betrokken persoon in Biervliet recht had, de bedragen zijn in ponden (lb.) of schellingen (s.) groten Vlaams.
3. de dag waarop de rente diende betaald te worden, de middeleeuwse aanduidingen (vaak met verwijzing naar de heilige wiens feest men toen vierde) werden naar moderne vormen omgezet.

(f° 175 v°)

« Ghifte ghedaen dien van Biervliet.

Wij Lodewijc ⁽¹⁾ etc. Doen te weten allen lieden dat als wij mids der overhorigheit van dien van Ghend hebben ghedaen arresteren ende houden in onsen handen als verbuert jeghen ons alle de lijfrenten ende andere sculden die de stede ende poorters van Biervliet sculdich ende tachter moghen zijn poorters van Ghend. Wij, ute speciaelre gracie hebben gheconsenteert ende ghegheven, consenteren ende gheven bi desen letren der vors. stede van Biervliet de lijfrenten ende andre sculden vors., alse verre als zij begrepen ende verclaerst zijn in de cedulaer de welke onse presente letren ghesteken zijn om de vors. stede der mede te verstackene ende te vorsiene van engien, ghescutte ende andren nootzaken de stede mede te verwaerne ten orboere ende proffite van ons ende onsen ghemeenen lande. Ende gheloven der vors. stede

ende allen den personen van Biervliet onse vors. ghifte wel ende soffissantelike te warandeerne ende scadeloos deraf te houdene jeghen die van Ghend ende alle andre die hemlieden of eneghen van hemlieden om de vors. lijfrenten ende sculden evenverre dat zij in de vors. cedula verclaerst zijn, belet of moeyenisse in toecomende tiden doen willen of pooghden te doene in enegher manieren. Ende emmer es onse meenen dat men hierof goede ende sofficsante rekeninghe doen zal alser dertoe behoort ende ghecostumeerd es. Bi der orconsten.

Ghegheven te Rissele den den (sic) XXIIII dach van aprille int jaer IIII^{xx} en drie.

Bi min here bi monde ⁽²⁾, presens den heere van den Gruuthuse ⁽³⁾, mer Janne de Grijspere ⁽⁴⁾ end andre.

Gilles

Copie van der cedula daer duere de vors. letren zijn ghesteken.

Dit es de lijfrente die de poort van Biervliet tachter es dien van Ghend van verledenen daghen, de welke hiernaer volghen van onsen vrouwen daghe ter Lichtmesse lxxxi tote den x daghe van aprille int jaer IIII^{xx} ende drie ».

- ALLINX, Mergriete (van Heinric Allinx) ; 2 lb. gr. op 9-10 ; 1 lb. gr. op 2-2.
- BEENS, Mergriete (van Clais Beens) ; 1 lb. gr. op 2-11.
- BERNAERD, Jan (dher, priester) ; 12 s. gr. op 19-7 ; 1 lb. gr. op 11-10.
- BERTOENS, Lysbette (joncfrauwe) ; 10 s. gr. op 30-11.
- BLANCAERDS, Jan (f^o Gillis van Zottegem) ; 1 lb. gr. op 24-4 ; 2 lb. gr. op 3-8.
- BOERS, Jan (dher, priester) ; 3 lb. gr. op 2-2 en 9-10.
- BORLUUTS, Cateline (vrouwe) ; 10 s. gr. op 1-4.
- BRANDE, Jan Van Den (f^o Maes) ; 2 lb. gr. op 12-4.
- BRUUSCH, Volcwyf (vrouwe, f^a Jacop) ; 25 s. gr. op 31-1.
- CAPRIKE, Heinric Van (dher, priester) ; 1 lb. op zaterdag na half mei.
- CHALENS, Willem Van (her) ; 15 s. gr. op 6-12.
- COK, Gillis De (de sceppere) ; 1 lb. gr. op 24-8 ; 2 lb. gr. op 2-2.
- COLEGHEM, Lievin Van (Her) ; 1 lb. gr. op 5-9.
- COLEGHEM, Marie Van (zuster) ; 1 lb. gr. op 5-9.
- DAENS, Aeghte (vrouwe, f^a Heinric), 10 s. gr. op 11-11.
- DALE, Lysbette Van Den (joncfrouw) ; 1 lb. gr. op 31-5.
- DIEDERIX, Jacop ; 4 lb. gr. op 4-4 ; 4 lb. gr. op 4-4.
- DOINSE, Cateline Van (weduwe Heinric Van Doinse) ; 2 lb. gr. op 11-11.

- DRIESSCHE, Cateline Van Den (f^a Clais) ; 2 lb. gr. op 15-9.
- DULLAERTS, Cateline ; 10 s. gr. op 15-5.
- EVERDEY, Pieter (der, f^o Jan, priester) ; 15 s. gr. op 26-4.
- GHISELMANS, Margriete (vrouwe, in de Bijloke) ; 1 lb. gr. op 18-4.
- GHOMMAER, Amelberghe (joncvrouwe, wijf van Ghommaer) ; 3 lb. gr. op 23-7.
- GRUTER(E), Cateline (joncfrouw, f^a Ghiselbrecht) ; 1 lb. gr. op 13-5.
- GRUTERE, Willem De (f^o Ghiselbrecht) ; 2 lb. gr. op 22-3.
- HAECKRE, Clare Van (van meester Jan) ; 10 s. gr. op 13-12 ; 10 s. gr. op 13-5.
- HECKE, Lijsbette Vanden ; 1 lb. gr. op 15-8.
- sHONDS, Adelice ; 10 s. gr. op 31-7 ; 10 s. gr. op 30-11.
- HOUTAVE, Anneese Van ; 10 s. gr. op 20-4.
- JANS, Ymzoete (vrouwe, f^a Pieter Jans, non) ; - ; -.
- KINDELIN, Gillis (f^o Lievin) ; 1 lb. gr. op 5-6.
en Lijsbette (Gillis wijf vorseid) ; 1 lb. gr. op 5-6.
- LAERNE, Gheertruud Van Der ; 1 lb. gr. op 12-3.
- LANCBROUC, Lijsbette (wijf van Jan van Lancbrouc) ; 1 lb. gr. op 15-7.
- LAUWERS, Jan J. (f^o Lauwaerts) ; 2 lb. gr. op 6-2.
- LEDE, Sanders Van ; 3 lb. gr. op 31-5
en min joncvrouwe zijn wijf vors. 1 lb. gr. op 31-5 ; 2 lb. gr. op 14-12.
- LENDE, Jan Van Der (f^o Jacop) ; 2 lb. gr. op 11-11.
- MANHAGHE, Mergriete Van Der ; 1 lb. gr. op 4-1.
- MARTIN, Jan (Her, monnik te Drongen) ; 1 lb. gr. op 25-1.
- MASCH, Marie (f^a Philips) ; 1 lb. gr. op 2-2.
- MEYERE, Jacop De (f^o Jans) ; 1 lb. gr. op 10-8.
- MONDEKINS, Marie (suster, in de Bijloke) ; 10 s. gr. op 15-2.
- MULAERDS, Juete ; 2 lb. gr. op 20-2.
- MUNTEN, Lysbette Van (joncfrouwe, f^a Jan) ; 2 lb. gr. op 9-9.
- MUUSHOLE, Lijsbet (joncfrouw, f^a Jacop) ; 1 lb. gr. op 31-5.
- NEVE, Jan De (f^o Philips) ; 4 lb. gr. op 15-9.
- OLISLAGHERE, Pieter De (sher Janszone) ; 1 lb. gr. op 9-9.
- OOSTERZEELE, Lodewijc Van ; 1 lb. gr. op 2-9.
- PIJLS, Heylzoete ; 15 s. gr. op 31-5.
- PITKINS, Veraechte (weduwe Lievin Pitkins) ; 1 lb. gr. op 22-5.
- PUTTIN, Jan ; 2 lb. gr. op 18-10.
- RIJNVISCH, Marie (zuster, f^a Lievin) ; 3 lb. gr. op 30-4.
- RIKE, Mergriete (vrouwe, f^a Jan) ; 1 lb. gr. op 27-1.
- RUDDRE, Jacop De (sher Claiszone) ; 25 s. gr. op 25-8.
- RUUSSCHE, Jan De ; 1 lb. gr. op 2-2.

- SANDERS, Mergriete (joncfrouwe, van Symoen) ; 2 lb. gr. op 20-7.
- SCOONKNAEP, Lijsbet (joncvrouw, f^a Jan) ; 6 lb. gr. op 8-3.
- SCREVEL, Michiel (van Cortemaerc) ; 1 lb. gr. op zaterdag na half mei.
- SCUTEMAN, Jan (f^o Clais Van Waes) ; 50 s. gr. op 10-2.
- SCUTERE, Pieter De (f^o Jan) ; 2 lb. gr. op 15-2.
- SHERSYMOENS, Aeghte (vrouwe, f^a Pieter) ; 10 s. gr. op 2-12.
- SHERSYMOENS, Gheyle (zuster, dochter Sersymoens) ; 1 lb. gr. op 25-7.
- SHERSYMOENS, Lysbette (joncfrouwe, f^a Willem) ; 1 lb. gr. op 25-7.
- SHERSYMOENS, Pieter (f^o Pieter) ; 1 lb. gr. op 15-8.
- SPEYBROUC, Heinric Van (her) ; 1 lb. gr. op 20-2 ; 1 lb. gr. op 21-3 ; 2 lb. gr. op 21-9 ; 2 lb. gr. op 6-12 ; 1 lb. gr. op 20-2 en 15-5 ; 1 lb. gr. op 25-11 en 23-3.
- SPEYBROUC, Zegher Van ; 2 lb. gr. op 2-2.
- SPIEGLE, Aeghte Van den (joncfrouw, f^a Ghiselbrecht) ; 1 lb. gr. op 1-6.
- SPOORTERS, Cateline ; 1 lb. gr. op 6-5.
- STINE, Jan ; 1 lb. gr. op 2-2.
- STREKELE, Mergriete Van Den ; 10 s. gr. op 14-6.
- VARNEWIJC, Ghertruut Van (joncvrouw) ; 1 lb. gr. op 26-4.
- VERLANEN, Jan ; 10 s. gr. op 24-5.
- VERMINNE, Clais (f^o Clais, van Zottegem) ; 1 lb. gr. op 24-4.
- VINDERHOUTE, Boudin Van (her) ; 30 s. gr. op 8-9.
- VROMOND, Agneese (f^a Willem) ; 10 s. gr. op 15-5.
- WACHTERE, Willem De ; 1 lb. gr. op 8-1.
en Mergriete (zijn wijf) ; 1 lb. gr. op 8-1.
- WALLE, Jan Van Der (der, Jacopijn) ; 4 lb. gr. op 2-3.
- WAPENAERDE, Lijsbette Van (f^a Heinric) ; 10 s. gr. op 26-7 en 10 s. gr. op 26-1.
- WILLEM, Aeghte (f^a Heinricx) ; 10 s. gr. op 13-12.
- WINNINCHE, Amelberghe (f^a Jan) ; 1 lb. gr. op 15-5.
- WITTEBROOT, Lievin (her) ; 1 lb. gr. op 25-1.
- WULLESLAGHERS, Avezoete (joncfrouw) ; 1 lb. gr. op 31-8.
- sWULLESLAGHERS, Clare (f^a Jacop) ; 1 lb. gr. op 31-8 en 1 lb. gr. op 20-1.
- WULLESLAGHERE, Jacop De ; 1 lb. gr. op 31-8.
- WULLESLAGHER, vrouwe Lijsbet (tsente Claren) ; 1 lb. gr. op 31-5.
- WULLESLAGHER, Willem De (f^o Willem) ; 2 lb. gr. op 2-9.
- ZICHTEMANS, Zoete (weduwe van Zegher DRAPS) ; 10 s. gr. op 22-7.
- ZOETEGANC, Jacop ; 1 lb. gr. op 20-4.

VOETNOTEN : TEKST

- (1) Dit is uiteraard in eerste instantie aan de toestand van het bronnenmateriaal te wijten. De oudste bewaarde rekening dateert immers uit 1404-1405, gedeeltelijk uitgegeven in : W. PREVENIER, De oudste rekening van het stadje Biervliet (uittreksels). 1 mei 1400-30 april 1405, in : *Appeltjes van het Meetjesland*, X, 1959, pp. 66-77. Doch ook andere rekeningen (van baljuws, tolrekeningen) of bronnen uit de handelspraktijk ontbreken voorlopig, onderzoek in vreemde archiefdepots (o.a. Londen) zou wellicht nog nieuwe gegevens kunnen opleveren ; cf. J.A. MERTENS, Biervliet ; een laat-middeleeuws centrum van zoutwinning (1e helft XVe eeuw), in : *Handelingen der maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* (verder H.M.G.O.G.), n.r., XVII, 1963, pp. 105-106. Over het haringkaken, waarvoor de oudste bronnen eveneens tot het begin van de 15e eeuw opklimmen, zie : R. DEGRYSE, Het begin van het haringkaken te Biervliet (± 1400), in : *Handelingen van het genootschap voor geschiedenis « société d'émulation » te Brugge*, XCV, 1958, pp. 72-81.
- (2) Archives départementales du Nord (verder : A.D.N.) te Lille, série B, nr. 1567, 7e cartulaire de Flandre, f° 175 v° - 176 v° (moderne foliëring). Volledigheidshalve dient vermeld dat deze lijst vermeld wordt bij D. NICHOLAS, *Town and countryside : social, economic and political tensions in fourteenth-century Flanders*, Brugge, 1971, (Werken uitgegeven door de faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte R.U.G., 152e aflevering), p. 311.
- (3) Zie hiervoor : A. VAN OOST, Sociale stratifikatie van de Gentse opstandelingen van 1379-1385. Een kritische benadering van konfiskatiedocumenten, in : H.M.G.O.G., n.r., XXIX, 1975, pp. 59-92 en IDEM, Sociale stratificatie van de Brugse opstandigen en van de opstandige ingezetenen van de kleine kasselrijsteden en van de kasselrijdorpen in Vlaanderen van 1379-1385, in : *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, LVI, 1978, pp. 830-877. Dit laatste te stellen naast J. DE SMET, De repressie te Brugge na de slag bij Westrozebeke, in : *Handelingen van het genootschap « société d'émulation » te Brugge*, LXXXIV, 1947, pp. 71-118 en IDEM, De verbeurdverklaringen in het Brugse Vrije en in de smalle steden na de slag bij Westrozebeke (1382-1384), in : *ibidem*, XCV, 1958, pp. 115-136 ; eveneens in grote mate gesteund op konfiskatiedossiers na en tijdens de Gentse oorlog aangelegd is : E. SABBE, Grondbezit en landbouw, economische en sociale toestanden in de kasselrij Kortrijk op het einde van de XIVe eeuw, in : *Handelingen van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk*, n.r., XV, 1936, herdrukt in : *Miscellanea Etienne Sabbe*, dl. II, Brussel, 1980, pp. 39-88.
- (4) De meest recente synthese, met aldaar de verwijzing naar de oudere literatuur treft men aan in : M. VANDERMAESEN en M. RYCKAERT, De Gentse opstand (1379-1385), in : *De witte kaproenen, de Gentse opstand (1379-1385) en de geschiedenis van de Brugse Leie*, Gent, 1979, (Kultureel Jaarboek van de provincie Oost-Vlaanderen, Bijdragen, nieuwe reeks, nr. 10), pp. 7-31.
- (5) De meest gedetailleerde studie over de regering van Lodewijk van Male is nog steeds : F. QUICKE, *Les Pays-Bas a la veille de la période bourguignonne, 1356-1384. Contribution à l'histoire politique et diplomatique de l'Europe occidentale dans la seconde moitié du XIVe siècle*, Brussel, 1947, pp. 318-319.
- (6) Voor dit, en voor wat volgt : H. VAN WERVEKE, Lodewijk van Male en de eerste Bourgondiërs, in : *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* (A.G.N.), deel III, Utrecht-Antwerpen, 1951, pp. 206-210.
- (7) Een merkwaardige getuigenis van de weinig moedgevende omstandigheden waarin de veldtocht plaatsgreep, is in de poëzie van Eustache Deschamps, die als ooggetuige met het Franse leger meeoprukte, bewaard gebleven. Het gebrek aan levensmiddelen en de modderige velden van het herfstige Vlaanderen hebben deze reeds weinig optimistische ziel ook nog tot een fervent

Vlamingenhater gemaakt. Uit zijn balade « du retour de Flandre » :
 « Mauvais y fait longuement séjourner / car le pais les gens et les chevaulx
 blesce, / Et quant il pluet, on ne scet ou tourner ; /vin ne vient ; seurte
 n'y a,n'adresce / En fourraige a pou de foing et de vesce / Oeufs faillent la,
 cannes, cogs et gelines / En chevauchant demande, est ce simplesce ? ».
 Le marquis de QUEUX de SAINT-HILAIRE (ed.), *Eustache Deschamps. Oeuvres complètes*, Paris, 1878, dl. 1, p. 97.
 En in zijn balade « contre les Flamands »
 « Loger me fault et des branches cueillir :
 (...) mieulx vaut vie d'ermite / Mauvaise
 eaue ay, je couche sur l'esclite (hooi)
 (...) Pain ne vin n'ay / les plaies ait
 d'Egipe Gand en Flandres / et tout le faulx pais ».
Ibidem, deel 3, Paris, 1882, p. 42.

- (8) H. VAN WERVEKE, *art. cit.*, p. 208.
- (9) A.D.N., B 1567, 7e cartulaire de Flandre, f° 179 r°.
- (10) F. QUICKE, *op. cit.*, p. 353.
- (11) J. BARTIER en A. VAN NIEUWENHUYSEN (eds.) o.l.v. P. BONENFANT, *Ordonnances de Philippe le Hardi, de Marguerite de Male et de Jean sans Peur, 1381-1419*, t. I : 16 octobre 1381 - 31 décembre 1393, Brussel, 1965 (Recueil des ordonnances des Pays-Bas, le série : 1381-1506), p. 32.
- (12) J.A. MERTENS, *art. cit.*, p. 107, noot 15.
- (13) M.K.E. GOTTSCHALK, *Historische geografie van Westelijk Zeeuws-Vlaanderen tot de St.-Elisabethsvloed van 1404*, Assen, 1955, p. 166.
- (14) Biervliet was ooit een oorlogshaven geweest onder gravin Margareta, *Ibidem*, pp. 46-47.
- (15) H. VAN WERVEKE, *art. cit.*, p. 206 en D. NICHOLAS, The Scheldt trade and the « Ghent war » of 1379-1385, in : *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, CXLIV, 1978, pp. 194 en 196.
- (16) A.D.N., B 4071, rekening H. Lippin 8 juli 1381 - 4 mei 1382, f° 51 v° : « Item encore audit Jacop (de Screihem, klerk) pour les despens dou seigneur de la capielle, Jehan le Brune et Gillis le Foulon envoyes par plusieurs fois a Biervliet et a l'Escluze pour certaines besoignes, ensi que par lettres monseigneur donnees XVI d'octobre IIII^{XX}I et cedulaes des maistres d'ostel apert... 57 lb. 10 s. ».
- (17) Het is o.a. typerend dat bovenvermelde rekening van Henri Lippin op 4 mei 1382, een dag na Beverhoutsveld werd afgesloten. H. Lippin zou achteraf zijn functie opnieuw opnemen en zelfs na de dood van Lodewijk nog enkele jaren ontvanger van Vlaanderen blijven onder Filips de Stoute, vooraleer deze hem als een der eerste drie « maistres des comptes » in de rekenkamer van Rijsel installeerde : cf. R. VAUGHAN, *Philip the Bold. The formation of the Burgundian state*, Londen, 1972, p. 130 (n. 2) en p. 211.
- (18) J. DE SMET, *De repressie te Brugge...*, p. 74.
- (19) Zie hierover, met tevens verwijzing naar de literatuur : M. BOONE, M. DUMON en B. REUSENS, *Immobiliteitsmarkt, fiscaliteit en sociale ongelijkheid te Gent 1483-1503*, Kortrijk, 1981, (Standen en Landen, LXXVIII), pp. 73-75.
- (20) Als dubbels werden weerhouden die gevallen waarin dezelfde persoon voor een even groot bedrag op dezelfde vervaldag te betalen, gekonfiskeerd werd. Konkreet doet dit geval zich voor bij Jacop Diederix : ontvangt 4 lb. gr. op 4 april en bij der Heinric van Speybroec : ontvangt o.a. 1 lb. gr. op 20 februari.
- (21) « Min here ute speciaire gratien ende om de verlichtenesse van den goeden lieden van der stede van Biervliet heift hemlieden ghegheven de lijfrenten die die van Ghend ende hare medepleghers hebben up de vorseide stede van Biervliet van den X daghe van aprilie int jaer lxxxiii toten liij daghe

van laumaend int zelve jaer, daerof de lettren die zij deraf ghemaect zijn in der selver voormen dat zij gheregistreert staen in dit capitule. (...) Gheheven den vii dach van laumaend int jaer lxxxiii » (7 januari 1384, n.s.). A.D.N., B 1567, 7e cartulaire de Flandre, f° 179 r°.

- (22) cf. supra noot 16.
- (23) Zie over hem J. BUNTINX, *De audiëntie van de graven van Vlaanderen. Studie over het centraal grafelijk gerecht (ca. 1330 - ca. 1409)*, Brussel, 1949, (Verhandelingen Kon. Vl. Acad. voor Wet. ; kl. der Letteren, XI, nr. 10), pp. 84-85. Jan De Visch (ook wel als « li pisson » in de bronnen vermeld), heer van der Capelle was souverain-baljuw van 27 januari 1386 (n.s.) tot 10 oktober 1390 en naderhand raadsheer van de hertog. R. VAUGHAN, op. cit., p. 211. Wellicht mag aangenomen worden dat een hogere ambtenaar als Jan De Visch gezien de uitzonderlijke oorlogsomstandigheden met een dergelijke opdracht belast werd, als was hij formeel zelf nog geen soeverain-baljuw. Wegens opstand of samenzwering verbeurde goederen dienden namelijk aan deze laatste gestort te worden : J. BUNTINX, op. cit., p. 84 en J. VAN ROMPAEY, *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Bourgondische periode*, Brussel, 1967 (Verhandel. Kon. Vl. Acad..., XXIX, nr. 62), p. 102.
- (24) Voor Jehan le Brune (Jan de Brune) : J. BUNTINX, op. cit., pp. 142-143, en voor Gillis le Foulon (Gillis de Volder) : *ibidem*, pp. 144-146.
- (25) Deze actualisatie zou o.m. kunnen slaan op het feit dat op het einde van de lijst 5 renten, betaalbaar op 2 februari, toegevoegd lijken, daar de voorgaande post de chronologische volgorde reeds tot in april gebracht heeft.
- (26) « Jan filius Gillis Blancaerds van Zotteghem », en « Clais Verminne filius Clais van Zotteghem », elk bezitten ze een rente van 1 lb. gr. te betalen op 24 april.
- (27) Dit werd o.a. te Gent in de periode 1483-1503 vastgesteld : in 1483-93 kopen ze 23,30% en in 1493-1503 zelfs 38,76% van alle te koop aangeboden renten : M. BOONE, M. DUMON en B. REUSENS, op. cit., p. 210.
- (28) Analooq voor het einde van de 15e eeuw : *ibidem*, pp. 213-214.
- (29) Lijsten in : P.C. VAN DER MEERSCH, *Memorieboek der stad Ghendt*, 4 dln., 1852-1861 (Maatschappij der Vlaemsche Bibliophielen, 2e reeks, nr. 15). Sinds de periode 1360-1369 was na de aanhoudende politieke en sociale strijd tussen de verschillende groepen van de Gentse bevolking een zeker politiek evenwicht bereikt, dat o.a. weerspiegeld werd in de verdeling van de jaarlijks te begeven 26 schepenfuncties (2 x 13) over de drie leden van de stad : de poorterij met zes zetels en de weverij (verzamelde ambachten uit de tekstielsector zonder de volders) en de kleine neringen met elk 10 zetels. Voor de toepassing en de konkrete toewijzing van de ambten, zie : H. VAN WERVEKE, *Gent. Schets van een sociale geschiedenis*, Gent, 1947, pp. 56-57 en W.P. BLOCKMANS, *De volksvertegenwoordiging in Vlaanderen tijdens de overgang van middeleeuwen naar nieuwe tijden (1384-1506)*, Brussel, 1978, (Verhandel. Kon. Acad..., XL, nr. 90), p. 73.
- (30) Herhaaldelijk schepen tussen 1380 en 1403 namens de poorterij, zie over hem ook : W. PREVENIER, *Handelingen van de leden en van de staten van Vlaanderen (1384-1405). Excerpten uit de rekeningen der steden, kassierijen en vorstelijke ambtenaren*, Brussel, 1959, K.C.G., in 4°, p. 206.
- (31) Na de volledige naam van de te Biervliet aan een konfiskatie onderworpen volgt tussen haakjes de voornaam van het eventuele familielid of leden onder de Gentse schepenen met de jaren waarin het schepenambt werd uitgeoefend en een sigel voor een van de drie leden van de stad P : poorterij ; W. : weverij ; N : kleine neringen. Jan Blanckaerd (Willem, 1380, W.) ; Cateline Borluut (Gheerem, 1379-88, P of Heynric, 1387, P) ; Gillis De Cok (Jan, 1388-94, W) ; Aeghte Daens (Claeys, 1388-91, P) ; Jacop Diederix (Pieter, 1384, N) ; Cateline De Grutere fa Ghiselbrecht en Willem De Grutere (Ghiselbrecht, 1379-81, P) ; Clare Van Haeckre fa Jan (Jan, 1381-96, P) ; Lysbette Van Den Hecke (Jan, 1388-1425, N) ; Jacop De Meyere f° Jan (Gillis 1382-95.

W) ; Juete Mulaerds (Goessin, 1382, P of Jan, 1399 of Race, 1397) ; Lysbette Van Munte fa Jan (Jan, 1383, P) ; Mergriete Rike (Willem, 1397, W) ; Aeghte Sersymoens fa Pieter en Lysbet S., fa Willem en Pieter en Gheyle (Pieter, 1380-1403, P en Willem, 1398-1403, P) ; Aeght van den Spiegle (Gillis, 1382, N) ; Gheertruut Van Vaernewijc (Daneel, 1382-95, P en Jan, 1384-1412, P) ; Jan Van Der Walle (Race, 1368-1424, P of N).

- (32) Identifikaties gebeurden op basis van de vermelding als dusdanig in de schepenregisters van de keure voor de jaren 1379-1387, S.A.G. (Stadsarchief Gent), reeks 301, nrs. 8 (Schepenenjaren 1379-80, 1380-81 en 1381-82), 9 (schepenenjaren 1382-83, 1383-84 en 1384-85 ; 1385-86 bleef niet bewaard) en nr. 10 (schepenaar 1386-87).
- (33) De datums na de bronverwijzing slaan op het moment waarop ze als erfachtig man bij een rechtshandeling vrijwillige rechtspraak verleenden, een eventueel daaraan gekoppelde tweede datum op het ogenblik van registratie daarvan in de schepenregisters. Dher Jan Bernaerd, priester : SAG, 301/8, f° 9 v° (12-2-1381 n.s.) SAG 301/9, f° 17 v° (1-3-1383 n.s. : ontvanger van de Heilige Geesttafel van St.-Jacops) en SAG, 301/10, f° 56 r° (1-2-1387 n.s.). Dher Heinric Van Caprike, priester : SAG, 301/8, f° 29 v° (23-6-1382) en SAG, 301/10, f° 9 r° (12-1-1383 n.s. en 4-11-1384). Willem De Grutere f° Ghiselbrecht : SAG 301/8, f° 25 v° (17-3-1382) en f° 27 v° (30-4-1382) en SAG 301/9, f° 34 v° (25-7-1377 en 26-3-1384 n.s.). Sanders Van Lede : SAG 301/9, f° 6 r° (29-10-1383) ; SAG 301/10, f° 20 v° (9-1-1381 n.s. en + voor 12-1-1385 n.s.). Her Jan Martins, monnik te Drongen : SAG 301/8, f° 6 v° (18-1-1381 n.s. en 1-10-1382), SAG 301/10, f° 5 r° (25-4-1379 en + voor 10-9-1386). Her Baudin Van Vinderhoute, priester : SAG 301/9, f° 17 v° (17-9-1382 en 20-12-1383) en f° 46 r° (2-9-1370 en 27-6-1384) SAG 301/10, f° 26 r° (28-1-1386 n.s. : treedt op namens Heilige geesttafel van St.-Niklaas). Jan Van Den Walle : SAG 301/9, f° 5 r° (16-7-1368 en 20-9-1382).
- (34) Het betreft volgende personen uit de Biervlietse konfiskatielijst : Cateline Borluut ; Volcwijf Bruusch f° Jacop ; Aeghte Daens ; Amelberghe Ghommaers ; Cateline De Grutere ; Clare Van Haecke f° Jan ; Lysbette Vanden Hecke ; Mergriete Van Der Manhaghe ; Jacop De Meyere ; jonfr. Lysbette Muushole ; Mergriete Rijke ; Aeghte-Gheyle-Lysbet-Pieter Sersymoens ; Gheertruut Van Vaernewijc.
- (35) Identifikatie in de schepenregisters zie noot 33 voor J. Bernaert, H. Van Caprike, J. Martijns en B. Van Vinderhoute. Gheyle Sersymoens, zuster genoemd in de konfiskatielijst was van 1384 tot 1423 abdis van de Bijloke, zie : J. WALTERS, *Geschiedenis der zusters der Bijloke te Gent*, dl. 1, 1929, pp. 111-116 en ook SAG 301/10, f° 121 r° (13-7-1387).
- (36) Zie de lijst daarvan in A. VAN OOST, *Sociale stratificatie van de Gentse opstandelingen...*, pp. 78-92.
- (37) Joncfrouw Cateline Grutere, Jan Van Der Lende en Jan De Ruussche.
- (38) Na de namen van de te Biervliet gekonfiskeerde volgt de voornaam in de lijst van A. VAN OOST.
 Blanckaerds Jan f° Gillis (Gerle & Mergriete) ; Borluut Cateline (Jan & Pieter) ; Bruusch Volcwijf fa Jacop (Jacop) ; Diederix Jacop (Arnaut f° Jans) ; Driessche Cateline Van den fa Clais (Jacop) ; Hecke Lysbette Van den (Heinric & Jan) ; Hond Adelice (Gille De) ; Lauwers, Jan (Pieter) ; Lede, Sanders Van (Jan) ; Martins Jan (Jos) ; Masch Marie (Gillis) ; Meyere Jacop De (Gillis & Jan) ; Rike Mergriete De f° Jan (Pieter De) ; Ruddre Jacop De f° Clais (Joris De) ; Spiegle Aeghte VD (Goessin, Jan) ; Vaernewijc Gheertruut Van (Kateline, Ghane Van) ; Wachtere, Willem De (Bette) ; Walle, Jan Van der (Clause, Pieter, Razen) ; Willem Aeghte (Jan).
- (39) A. VAN OOST, *art. cit.*, p. 74.
- (40) H. VAN WERVEKE, *Lodewijk van Male*, p. 203.
- (41) D. NICHOLAS, *Town and countryside*, p. 311. Komt tot 143 lb. 12 s. gr.
- (42) Cf. *supra* noot (20).

- (43) W. PREVENIER, *De oudste rekening*, pp. 69 en 76.
- (44) H. VAN WERVEKE, De Vlaamse munthervorming van 1389-1390, in : *Nederlandsche Historiebladen*, I, 1938, pp. 342-343, herdrukt in zijn *Miscellanea medievalea*, Gent, 1968, p. 275.
- (45) W. PREVENIER, *art. cit.*, p. 76.
- (46) J.A. MERTENS, *art. cit.*, p. 105 en 114.
- (47) Een mooie illustratie van het kumulatief effect op lange termijn van een excessieve renteverkoop in W.P. BLOCKMANS, *De volksvertegenwoordiging...*, pp. 391-400. Omgekeerd blijkt renteverkoop op zich, wanneer er de hand wordt aan gehouden, en de economische basis van de stad van uitgifte vrij gezond is, niet noodzakelijk een verderfelijke kredietinstrument te zijn zoals recent voor Rijsel aangetoond werd in D. CLAUZEL, *Finances et politique à Lille pendant la période bourguignonne*, Dunkerque, 1982, p. 181.
- (48) M.K.E. GOTTSCHALK, *op. cit.*, p. 210 « om de grote verweechthede ende aer-moede van der voorseider stede die dagelijx zeere ghequellet es ende ver-mindert van der voors. zee ende anders in menigher maniere, ende es al te met ghescepen te mindere ende niet te beterne », *ibid.*, p. 201 en 205-206 : over de stormvloed. Voor het transport, zie W. PREVENIER, De beden in het graafschap Vlaanderen onder Filips de Stoute (1384-1404), in : *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 38, 1960, p. 360 (bijlage 1) ; het aandeel van Biervliet daalt van 0,387% in het transport van 1309 tot 0,200% in dat van 1408, in absolute cijfers is de achteruitgang veel sprekender : op elke 100 lb. belastingen betaalt Biervliet in 1309 : 7 s. 9 d. in 1408 nog slechts 4 s.
- (49) M.K.E. GOTTSCHALK, *Historische geografie van Westelijk Zeeuws-Vlaanderen, II : van het begin der 15e eeuw tot de inundaties tijdens de tachtig-jarige oorlog*, Assen, 1958, pp. 44-45 en 63-65.
- (50) *Ibidem*, dl. I, pp. 47-48.
- (51) De vermelding van 1293 in het testament van meester Nicolaas van Biervliet, klerk van de schepenen van Brugge, deze van 1408, n.a.v. de herziening van het Transport : *ibidem*, pp. 86 en 210.
- (52) Diverse voorbeelden in D. NICHOLAS, *op. cit.*, pp. 310-315. Daarnaast is er ook de praktijk van heffingen op het kwartier ten bate van de « hoofdstad » ; een overzicht waaruit blijkt dat ze dikwijls ver de uitgaven door de stad in dienst van het kwartier verricht, waardoor ze verantwoord werden, over-troffen, in : W.P. BLOCKMANS, *op. cit.*, pp. 389-391.
- (53) J. BARTIER en A. VAN NIEUWENHUYSEN, *op. cit.*, p. 95 : « Item, dat alle de ghone van onser vors. stede van Ghend ende haerlieder medepleghers (...) zullen zijn gherestitueert te haerlieden leenen, huusen, renten ende erven, in zo wat steden dat zij zijn, niet wederstaende alle afwinninghen of verbeurten, toecommen den occolssone van de ghescille vors., ghelijc dat zi ze hilden voor de vors. ghescillen ».
- (54) Het verbod : *ibidem*, p. 96 ; de realiteit : D. NICHOLAS, *op. cit.*, p. 311.

VOETNOTEN : BIJLAGE

- (1) Bedoeld wordt Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen, Nevers en Rethel (1346-84), sinds 1380 ook van Artesië en Franche-Comté, laatste Vlaamse graaf uit het huis van Dampierre : D. NICHOLAS en M. VANDERMAESEN, Lodewijk van Male, in : *Nationaal Biografisch Woordenboek*, dl. 6, Brussel, 1974, kol. 575-585.
- (2) De formule « bi min here bi monde » (par monseigneur de vive bouche/voix ; per dominum comitem viva voce) is als subscriptie van een notering in een kanselarijregister het minst voor kritiek op het feit als zou het een onmis-

kenbare, persoonlijk uitgebrachte wilsuitdrukking van de vorst betreffen, vatbaar. In tegenstelling tot bijvoorbeeld « monseigneur le conte en son conseil present » wordt de uitdrukking « bi monde » specifiek bij het verlenen van gunsten en schenkingen als uiting van een persoonlijke wilsuiting van de vorst. M. VANDERMAESEN, *De besluitvorming in het graafschap Vlaanderen tijdens de 14e eeuw. Bijdrage tot een politieke sociologie van de raad en de raadsheren achter de figuur van Lodewijk II van Nevers (1322-1346)*, Gent, 1977 (onuitgegeven doctoraatsverhandeling o.l.v. prof. dr. W. PREVENIER), dl. I, pp. 89-92.

(3) Heer van der Gruuthuuse : twee identificaties zijn mogelijk

1. messire Geldolf, Guildelfi de la G. 1383/84, in M. MARCHAL-VERDOODT, *Table des noms de personnes et de lieux mentionnés dans les plus anciens comptes de la recette générale de Philippe le Hardi, duc de Bourgogne (1383-1389)*, Brussel, 1971, K.C.G., in 8°, p. 193 : ridder, raadsheer en kamerheer van de hertog.

2. (met wat meer waarschijnlijkheid) : messire Jan, seigneur de la G. 1383/84-1387/88, in : *ibidem*, p. 193 : ridder, raadsheer en kamerheer van de hertog.

Beiden eveneens vermeld in : K. VANDEWOUDE, *De hofhouding van de laatste Vlaamse graaf en de eerste Boergondische hertog (ca. 1380-1404). Bijdrage tot de kennis van de sociale structuren van het hotel van Filips de Stoute als centrale instelling*, Gent, 1978 (onuitgegeven lic. verh. o.l.v. prof. dr. W. PREVENIER), dl. 2, p. 37.

(4) Mer Jan Van Grijsperre : M. MARCHAL-VERDOODT, *op. cit.*, p. 191 : ridder, raadsheer en kamerheer van de hertog ; J. VAN ROMPAEY, *op. cit.*, pp. 630-648 : baljuw van Ieper (11-3-1386 - 17-9-1388) en van Veurne (27-5-1424 en 9-7-1427) ; J. BUNTINX, *op. cit.*, pp. 62 en 100 ; K. VANDEWOUDE, *op. cit.*, dl. 2, p. 36 en P. VAN DEN BROECK, *De diplomaten onder de regering van Filips de Stoute als graaf van Vlaanderen (1384-1404) : hun bevoegdheid, op-leiding en sociale achtergrond*, Gent, 1979 (onuitg. lic. verh. o.l.v. prof. dr. W. PREVENIER), dl. 2, s.p.

ENKELE GEGEVENS OVER DE BOUWGESCHIEDENIS VAN

HET KASTEEL VAN POEKE

EN OVER DE PLAATSELIJKE ZIJDETEELT IN DE 18de EEUW.

Over het kasteel van Poeke, een kleine Oostvlaamse gemeente die in 1977 fusioneerde met Aalter, verscheen er tot nog toe geen afgeronde studie, waarin zowel de historiek van de eigenaars als de bouwgeschiedenis van dit prachtige kasteel op een diepgaande manier werden behandeld. Deze korte mededeling wil enkel een bescheiden bijdrage leveren tot een dergelijke historiek, door het rechtzetten van een aantal verkeerde interpretaties met betrekking tot de stijl en de datering van het huidige kasteel. We voegen hierbij ook enkele nieuwe gegevens over het Gentse herenhuis van de baron en over de plannen voor de oprichting van een zijdespinnerij, waaraan verregaande experimenten vooraf gingen.

1 INLEIDING

De heerlijkheid Poeke ontstond vermoedelijk in het begin van de 12de eeuw ⁽¹⁾. De oudst gekende heer, Steppo, wordt vermeld in een tekst van 1139. In de 14de en 15de eeuw bouwden de heren van Poeke een versterkte burcht, die in de militaire geschiedenis van Vlaanderen een zekere rol ging vervullen. In 1382 gebruikten de Gentenaars de burcht als bolwerk tegen graaf Lodewijk van Male. In 1452 namen ze het kasteel opnieuw in, ditmaal in het kader van hun opstand tegen de Bourgondische hertog Filips de Goede. Na de verovering door de Bourgondiërs werd het kasteel zo goed als met de grond gelijk gemaakt. Het bleef nadien zeer lange tijd in puin liggen. Na de dood van Jan II van Poeke (1563) kwam het in het bezit van de familie de Mastaing. In maart 1597 werd het *vervallen huus ghenaeemt tcasteel te Poucques* door Jan de Preudhomme d'Hailly aangekocht van Christoffel Delrye. Deze adellijke familie bleef tot in 1872 in het bezit van het kasteel en van de heerlijkheid.

Na het afsluiten van het Twaalfjarig Bestand in 1609, werd de voormalige burcht waarschijnlijk volledig herbouwd op initiatief van Jan-Baptist de Preudhomme d'Hailly, heer van Poeke en burggraaf van Nieuwpoort. Een afbeelding van dit kasteel en omgeving bleef bewaard in het in 1641 gepubliceerde werk *Flandria Illustrata* van Antonius Sanderus. Het toenmalige kasteel had een zeshoekige plattegrond, met op vijf hoeken een ronde toren en op de zesde hoek een ingangspoort met houten valbrug. Drie zijden waren ingenomen door woonvleugels (twee bouwlagen onder zadeldak), de drie overige zijden door éénlaagse dienstgebouwen onder zadeldak. Op het binnenplein stond een recht-

hoekige toren (donjon), bekroond met twee trapgevels en een zadeldak. Het kasteel was volledig omringd door een wal, met aan de voorzijde een geometrisch aangelegde tuin, waar een torenvormig uitgebouwde poort met valbrug toegang verschafte tot het neerhof, van waar een derde poort met brug uitgaf op de dreef naar de kerk van Poeke. Deze algemene schikking bleef tot op heden in belangrijke mate bewaard.

Van dit kasteel bleef er, afgezien van de funderingen en de vier ronde torens, niet zoveel bewaard. Reeds in het derde kwart van de 17de eeuw werden er verbouwingswerken uitgevoerd ⁽²⁾. Zoals gebruikelijk bracht elke bewoner er de nodige aanpassingswerken aan, in overeenstemming met de toenmalige stijl en de manier van leven. Zeker in de loop van de 18de eeuw, zou het kasteel steeds meer evolueren tot een aangenaam zomerverblijf voor de familie de Preudhomme d'Hailly.

2 DE VERBOUWING VAN HET KASTEEL VAN POEKE IN HET MIDDEN VAN DE 18DE EEUW

Bouwchroniek (1743-1752)

In de veertiger en de vijftiger jaren van de 18de eeuw werd het kasteel van Poeke opnieuw aangepast aan de tijdsmode door de nieuwe bewoner Charles Florent Idesbald de Preudhomme d'Hailly, burggraaf van Nieuwpoort, Oombergen, Sint-Lievens-Esse en Schoon(en)berg(en), baron van Poeke en heer van Neuville, Kanegem en Velaine ⁽³⁾. Hij zou voor de verbouwingswerken aan het kasteel van Poeke bijna uitsluitend op Gentse kunstenaars en ambachtslieden beroep doen ⁽⁴⁾. Voor zover dit uit de rekeningen valt af te leiden, bedroegen de bouw- en inrichtingskosten (zonder meubilair) in de periode 1743-1752 meer dan 3.000 pond gr. Hierbij mogen dan nog belangrijke uitgaven voor de aankoop van meubilair en zilveren vaatwerk gerekend worden !

Wie de plannen voor de verbouwingswerken ontworpen heeft, valt uit de geraadpleegde bronnen niet uit te maken. De belangrijkste figuur op de werf, met zijn arbeiders voortdurend vermeld van 1743 tot 1752, was de bekende Gentse meestermetser en architect Jan Baptiste Simoens (1715-1779), die hier mogelijk de rol van architect-aannemer heeft gespeeld ⁽⁵⁾. In mei 1751 noteerde men wel een betaling van 9-2-6 pond gr. aan de *temmerman Kint*, voor bewezen diensten aan de heer van Poeke ⁽⁶⁾. Mogelijk betreft het hier de Gentse architect David 't Kindt (1699-1770), van wie er te Gent en omgeving een ganse reeks herenhuizen in Lodewijk XV-stijl bewaard zijn gebleven. Rekening houdend met de niet bepaald buitengewone kwaliteiten van het tot in de 19de eeuw bewaard gebleven kasteel, kan hij echter ook betaald geweest zijn voor b.v. de levering van ontwerpen en modellen voor het decoratieve beeldhouwwerk in de gevels.

Vermits de rekeningen van de voorgaande jaren geen ingrijpende bouwwerken vermelden, mogen we veronderstellen dat de jonge baron

zich pas na zijn huwelijk (1741) zal beraden hebben over de uit te voeren aanpassingswerken. De aannemer J.B. Simoens was in elk geval reeds aan de slag sedert juni 1743, terwijl de Gentse handelaar François de Wilde zorgde voor de levering van al het nodige bouw materiaal, zoals steen, tegels, arduin, kalk, etc. Het benodigde ijzersmeedwerk werd van 1742 tot 1750 geleverd door de Gentse meesterslotmaker Joannes Coulombier ⁽⁷⁾. Het timmerwerk werd van 1742 tot 1751 geleverd door de meestertimmerman Van Hessche, dit voor een bedrag van meer dan 330 pond gr. Op basis van de bewaard gebleven rekeningen, zullen we hier een chronologisch overzicht trachten te geven van de toen uitgevoerde verbouwings- en inrichtingswerken aan het kasteel van Poeke ⁽⁸⁾.

De jaren 1745 tot 1747 werden vooral besteed aan inwendige verbouwingen, de inrichting en afwerking van de eetplaats en de aankoop van nieuw meubilair voor het jonge paar.

In 1745 begon men nederig met de aankoop van drie nieuwe *secreet buijsen* bij de *potbacker* N. Cosyn, terwijl de Gentse schrijnwerker Collin voor 11-8-6 pond gr. een bureau en een tafel mag leveren. In de maand september ontving Maximiliaen van Volcxsom, mogelijk een zoon van de Gentse historieschilder Jan Baptist van Volcxsom, twee pond gr. voor anderhalf *stuck schilderye inde eetplaetse* ⁽⁹⁾. Mogelijk betrof het hier decoratieve panelen op doek, zoals die in de 18de-eeuwse herenhuizen en kastelen vaak in de lambrizingen verwerkt werden.

Begin 1746 plaatste de Gentse meestersteenhouwer Judocus Spillebaut enkele marmeren schouwmantels ⁽¹⁰⁾. Ook de Gentse meester-schrijnwerker Maximiliaen Alleyn, die van 1746 tot 1749 al het schrijnwerk zou leveren, ontving een eerste betaling van 63 pond gr. voor het reeds door hem geleverde werk ⁽¹¹⁾. In november van hetzelfde jaar betaalde men de vrachtkosten van de meubelen die te Parijs besteld waren.

De eetplaats van het kasteel werd in de loop van 1747 verder afgewerkt. De Gentse beeldsnijder d'Huyvetter zorgde voor de *pilaster cie-raeten in de eetplaetse*, mogelijk gesneden houten pilasters voor de lambrizing. Deze *boiserie binnen inde eetplaetse* werd in april geleverd door Maximiliaen Alleyn (30 pond 17 schel. gr.), terwijl in dezelfde maand de Gentse beeldhouwer Livinus van Helderbergh betaald werd voor enig werk aan de decoratieve bepleistering van de kamer ⁽¹²⁾. In de periode juli-september ontving M. Alleyn nogmaals een betaling van meer dan 21 pond gr. voor het maken en veranderen van de *boiserie* in het *casteel van poucques*. In het najaar werd het interieur geschilderd door de huisschilder Knudde, die tevens in 1748 de afgewerkte eetplaats mocht schilderen. De plafonds werden bezet door de Gentse meesterstukadoor Andries Teeuws ⁽¹³⁾. Hij voerde tussen 1745 en 1751 de meeste stukadoorwerken uit in het kasteel. In december leverde de Gentse slotmaker Guillaeme Tanghe voor 19-16-8 pond gr. nog een *yseren tombeau* ⁽¹⁴⁾.

De uitwendige verbouwingen aan het kasteel namen ongetwijfeld een aanvang einde 1747 of begin 1748. De steenhouwer Judocus Spillebaut ontving reeds in januari 1748 40 pond gr. voor zijn levering van *fyne geslepen ende ongeslepen steenen midtsgaeders dekkernissen ende balcon*s. Het betrof hier vermoedelijk onderdelen van balkonstenen, kroonlijsten en raam- en deuromlijstingen voor de achtergevel. Deze steenhouwer zou, tussen 1746 en 1751, zowat al de natuurstenen bouwonderdelen voor het kasteel leveren (ca. 68 pond gr.).

In april 1748 voert de Gentse schilder Johannes de Meire, alias Jan de Meere, decoratief schilderwerk uit voor een bedrag van ca. 27 pond gr. Hij was blijkbaar tevens kunstschilder, want in januari 1749 werd hem 8 pond gr. betaald voor het schilderen van *een auterstuck representende eenen gecruysten Christus, gedistincteert voor de Kercke van Oomberghe*, waar de heer van Poeke eveneens een kasteel bezat ⁽¹⁵⁾. In dezelfde maand april 1748 leverde M. Alleyn een nieuwe lading schrijnwerk (43-17-0 pond gr.), die met de baerge van Gent naar Bellem gevoerd werd. In juni kwam hij zelf naar Poeke om aanpassingswerken uit te voeren aan de *boiserie met nieuwe tabletten ende andersints inde groene caemer* (5-6-8 pond gr.), zodat we mogen veronderstellen dat de voorgaande levering op deze lambrizing betrekking had.

In augustus van hetzelfde jaar vinden we in de rekeningen de eerste vermelding van een aankoop van *armentiers steen*; zeer waarschijnlijk baksteen uit Armentières (Fr.). Tussen 1748 en 1752 werden er uit die streek meer dan 300.000 bakstenen aangevoerd, zelfs nadat men ter plaatse een eigen oven had opgericht. Tijdens de maand september arriveerde de eerste lading van 37.000 schalies of dakleien. De latere leveringen en het leggen van de leien gebeurden tussen april 1748 en augustus 1751 door de Gentse schaliedekker Du Rieu. In diezelfde maand maakt een Italiaanse stukadoor, Anthon Virda, nog het *plafon van een Cabinetjen* voor een bedrag van 5-3-6 pond gr. Het betrof hier waarschijnlijk een zeer speciale uitvoering, vermits men anders steeds beroep deed op de diensten van Andries Teeuws.

In oktober 1748 ontving de Gentse schilder Reysschoot 2 sch. 4 gr. voor het schilderen van een *copie portrait post chieze*. Zeer waarschijnlijk betreft het hier Emmanuel Pieter Van Reysschoot (1713-1772), een uitstekend decoratieschilder, die hier vermoedelijk betaald werd voor het aanbrengen van de kopie van een portret op de deur van een sjees of tweewielige koets, één van zijn specialiteiten ⁽¹⁶⁾.

Tijdens de maand december leverde juffrouw Titgat een priesterkleed *om te gebruycken in de Cappelle op het casteel van poucques*. Het kasteel had reeds op het einde van de 17de eeuw een eigen kapel binnen zijn muren ⁽¹⁷⁾. Ze onderging blijkbaar eveneens grondige verbouwingen, want in augustus 1751 vroeg men de toelating om er de mis te mogen celebreren. Ze bevond zich waarschijnlijk op de eerste verdieping van de centrale travee van de achtergevel, waar er zich nu nog een onafgewerkte kapel bevindt.

In 1749 was de ruwbouw blijkbaar reeds een eind opgeschoten, want in januari kreeg de Gentse meesterbeeldhouwer Jacobus Martens een betaling van 3-3-4 pond gr. voor de levering van *beeltsnyderye vanden nieuwen bouw* ⁽¹⁸⁾. Hij leverde toen vermoedelijk een aantal consoles in rocaillestijl, die nadien aangebracht werden onder de balkons en de frontons van voor- en achtergevel.

De kasteelheer ging in hetzelfde jaar zijn zilveren vaatwerk in belangrijke mate uitbreiden. In januari kocht hij bij de Gentse edelsmid Jacobus van de Vijvere, grotendeels in ruil voor oud zilverwerk, een nieuw *confoir met een botterpanneken* van 59 ons 2 engels, zijnde een komfoortje en een botervlootje ⁽¹⁹⁾. In december kocht hij bij de Gentse edelsmid Johannes Smidts een partij zilverwerk aan voor een bedrag van 55-19-0 pond gr., en kort nadien, via de heer Sandelin, de *silvere vaiselle* uit het sterfhuis van de graaf van Rumbeke, voor niet minder dan 667-7-3 pond gr. ⁽²⁰⁾ !

Intussen gingen de gewone leveringen van schrijnwerk, natuursteen en ijzer onverminderd door. Einde 1749 en begin 1750 mocht de behanger Cornelis van Langenhove aan de slag (196 pond gr.). Men kocht voor een bedrag van 33-4-0 pond gr. tevens *100 vellen indiaens geschildert papier*. Het betrof hier ongetwijfeld behangpapier, beschilderd met op het Verre Oosten geïnspireerde tafereeltjes. Deze manier van versiering ging vanaf de 18de eeuw geleidelijk de muurschilderkunst en de decoratieve schilderkunst op doek en paneel op de achtergrond verdringen.

Ook in de loop van 1750 werd er nog veel aan het kasteel verbouwd en kocht men nog belangrijke partijen bakstenen. Een nieuwe meester-metser, de Gentenaar Judocus Jooris, ging mogelijk samenwerken met J.B. Simoens, die met zijn werklieden eveneens ter plaatse bleef. In juni werden er aan de Brugse poort te Gent opnieuw *balcon steen voor poucques* opgeladen. Ook de beeldhouwer Livinus van Helderbergh werd vergoed voor het *snijden ende hauen verscheide sieraeten* en voor het beeldhouwen van het wapenschild van de heer ⁽²¹⁾. De smid, de timmerman en de metsers kregen eveneens belangrijke vergoedingen voor hun aandeel in het werk. Het schrijnwerk (ca. 134 pond gr.) werd ditmaal geleverd door de Gentse meesterschrijnwerker Joannes Vermaere. Vermoedelijk werden er in hetzelfde jaar ook enkele werken uitgevoerd aan het nabijgelegen neerhof of aan de duiventoren. Er werden 1300 *roode hollandsche pannen* aangekocht en bij de Gentse *pot-backer Pieter Lammens* in totaal 39 *kannen tot het woenen van wilde duyen* !

Voor augustus 1750 willen we ten slotte nog een betaling van 17-10-0 pond gr. vermelden, aan de Gentse schilder Frans Pilsen (1700-1784), voor het *schilderen ende protecteren van de twee jonge heeren baron ende vicomte* ⁽²²⁾. Blijkbaar had hij dus van de twee oudste zoontjes van de baron een portret mogen schilderen.

De bouwcampagne ging ook in 1751 verder. In januari ontving Joannes Arents 66-13-4 pond gr. als betaling voor *400 sacken kolen geleverd tot het backen careel tot poucques*. Men had blijkbaar het plan opgevat om ter plaatse de nodige baksteen te gaan bakken. Verder noteren we voor dit jaar nog betalingen aan de steenhouwer J. Spillebaut, de stukadoor Andries Teeuws, de metsers J. Jooris en J.B. Simoens, de timmerman Van Hessche en de beeldhouwer L. van Helderbergh. Ook registreerde men op 19 mei de betaling van 9-2-6 pond gr. aan *Sr. Kint mr temmerman over syne diensten by order ende voor synen Edt. gedaen* ⁽²³⁾, een vermelding die kan wijzen op een medewerking van de Gentse architect David 't Kindt. In augustus was de kapel waarschijnlijk klaar, want men vroeg aan kardinaal *Valenty* de toelating om er mis te mogen celebreren.

De laatste geraadpleegde rekeningen hebben betrekking op het jaar 1752, toen de ruwbouw voltooid was en de kasteelheer zijn aandacht ook naar zijn andere bezittingen ging verleggen. De schaliedekker Du Rieu werd betaald (107-16-0 pond gr.) voor zijn leveringen en werk van april 1748 tot augustus 1751. De Gentse schrijnwerker Jan Cosyn leverde nog 12 vensterramen (30 pond gr.) en op 28 juli betaalde men de *erfscheeders over de visitatie* (van den) *bauw* (0-9-4 pond gr.), waarbij het evenwel niet duidelijk is of het hier de bouwwerken te Poeke of te Gent betrof.

In 1752 werd er ook gestart met de verbouwingswerken aan zijn kasteel te Oombergen, de Oostvlaamse gemeente waarvan hij de titel van burggraaf voerde. De architect-aannemer J.B. Simoens kreeg in januari een betaling van 118-15-0 pond gr. voor de uitgevoerde werken aan het kasteel van Poeke en aan dat van Oombergen. De *coreelbacker van syle Judocus van Cauwenberghe* ontving in het begin van het jaar nog 14 pond gr. *by avance over den te maeken coreel hoven tot poucques*. De tweede en derde betaling in mei en juni (26 pond gr.) had echter reeds betrekking op de *coreelhoven* te Oombergen. Mogelijk werd de oven niet gerealiseerd te Poeke en uiteindelijk overgeplaatst naar Oombergen. Men kocht in hetzelfde jaar evenwel nog meer dan 130.000 bakstenen uit Armentières aan.

De baron, tevens heer van Velaine, had voor deze vrijheerlijkheid aan de Samber mogelijk eveneens bouwplannen. Op 24 juni 1752 vertrok de ontvanger P. Beerens immers, samen met de metser Judocus Jooris, te paard naar *velaines* tot het *maeken plan voor het huys ende andere edificien van het hof la cour de velaines*. Verdere gegevens hierover zijn ons niet bekend.

Al deze drukke en vooral dure bouwplannen hebben dan ook niet nagelaten een invloed uit te oefenen op het verdere leven van het gezin. In de zeventiger jaren van de 18de eeuw rezen er financiële moeilijkheden en huwelijksproblemen, zodat de baron uiteindelijk onder curatele gesteld werd ⁽²⁴⁾.

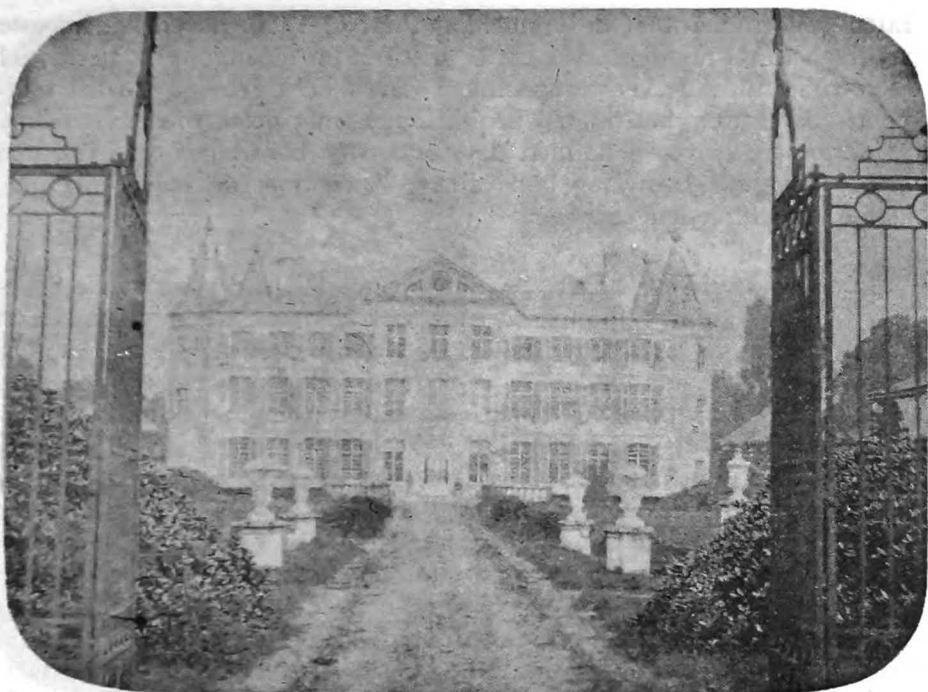
In 1782 was het *seer schoon kasteel rontomme in sijne wallen, mitsgaeders met een schoon nederhof, huysinghen, schueren, stallijnghen ende andere edificien* (met o.a. een ijsput) reeds eigendom van Louis Ernest Charles Anthone Hubert de Preudhomme d'Hailly, de laatste feodale heer van Poeke ⁽²⁵⁾. Bij zijn overlijden in 1830, liet hij het kasteel na aan zijn achterneef Constant-Adolf de Preudhomme d'Hailly, die gehuwd was met Ida-Anna de Preudhomme d'Hailly ⁽²⁶⁾. Hun kinderen, Alfred en Isabelle, verkochten rond 1871-1872 (na het overlijden van hun vader in 1866) het kasteel aan Victor Pycke de Peteghem, die op 12 september 1872 als de nieuwe baron van Poeke werd ingehaald.

Het uitzicht van het kasteel rond 1872

Rond deze periode publiceerden De Potter en Broeckaert hun aflevering over de geschiedenis van Poeke ⁽²⁷⁾, met daarin ook een eerste bespreking van de geschiedenis van het kasteel. Na een schets van de opeenvolgende eigenaars en een bespreking van het door Sanderus afgebeelde slot, gaven deze auteurs enkele gegevens over het toen nog niet verbouwde kasteel. De linkervleugel was volgens hen herbouwd in 1671, een jaartal dat ze waarschijnlijk ontleend hebben aan de stucversiering van een gewelf in één van de hoektorens (links vooraan). De middenvleugel dateerde uit 1750, een jaartal dat we nog steeds terugvinden op twee jaarstenen in de huidige voorgevel. De rechtervleugel dateerde volgens deze auteurs uit 1761. Ook dit jaartal was mogelijk herkomstig van een jaarsteen in de gevel of van een datering in een interieur. Ze bemerkten verder achteraan een houten ophaalbrug en in het kasteel zelf een Italiaans salon, met een koepel en een galerij op kolommen.

Sedert enkele tijd kunnen we ons een vrij goed beeld vormen van het toenmalige uitzicht van het kasteel, dank zij een aantal foto's uit het archief van de baron van Bellem, ons bereidwillig ter hand gesteld door de heer L. Stockman ⁽²⁸⁾. Het uitzicht van de gevels vertoonde toen weinig verschil met de 18de-eeuwse toestand, ontstaan na de hierboven behandelde verbouwingswerken.

Wanneer we het kasteel langs de voorzijde benaderden, dan kwamen we eerst in de siertuin waarvan de toegang afgesloten werd door een smeedijzeren toegangspoort (afb. 1). Deze was samengesteld uit twee vaste pilasters en een openslaande poort met twee vleugels. De pilasters waren oorspronkelijk vermoedelijk bekroond met een siervaas. Het bovenstuk van de poortvleugels vormde samen één bekronend fronton met twee openingen, waarin aanvankelijk waarschijnlijk wapenschilden bevestigd waren. De paneelvulling was zeer sober en bestond uit een aantal onversierde spijlen en een drietal horizontale banden, versierd met cirkelmotieven. Ze dateerde ongetwijfeld uit het laatste kwart van de 18de eeuw. Via een met stenen siervazen afgeboorde weg bereikte men de stenen brug over de gracht aan de voorgevel. De brug was afgezet met een natuurstenen, naar buiten gebogen balustrade.

1. Voorgevel van het kasteel van Poeke in 1872.

Reproductie R. Defruyt

De voorgevel, uitgevoerd in een sobere Lodewijk XV-stijl, was een bepleisterde en beschilderde lijstgevel (onder laag zadeldak) van elf traveeën en drie bouwlagen, met een hoger opgaand middenrisaliet van drie traveeën, bekroond met een driehoekig fronton, opengewerkt en voorzien van een oculus met daarin een horloge. Het was mogelijk de horloge die in 1750 door de Gentse horlogemaker Joannes van Roy hersteld en vergroot werd ⁽²⁹⁾. De uiteinden van de gevel en van het middenrisaliet waren versierd met geblokte hoekbanden; de twee hoektraveeën waren afgelijnd met pilasters met verdiepte schacht. Boven de vensteropeningen liepen er doorlopende cordonlijsten. De geblokte hoekpilasters van het middenrisaliet waren onderaan versierd met een grote siervaas. Bovenaan werd de kroonlijst van het fronton ondersteund door vier natuurstenen, in rocaillestijl uitgevoerde consoles. De licht vooruitspringende centrale travee, geaccentueerd met geblokte hoekbanden, had onderaan een rondboogvormige vleugeldeer, in een geprofileerde omlijsting met holrond beloop, met neuten, imposten, een versierde sluitsteen en een waterlijst. Op de eerste verdieping zat er een deurvenster met een natuurstenen balkonleuning met vijf balusters, twee consoles in rocaillestijl onder de balkonplaat en aan de beide zijden van het balkon een vis met omhoog gerichte staart. Boven de gebogen druiplijst, op de borstwering van het bovenste, ingekorte venster, kon men een gebeeldhouwde versiering bemerken, vermoedelijk het wapenschild van de toenmalige heer van Poeke. Links en rechts op de borstweringen

zaten twee stenen met de vermelding ANNO 1750. Boven het hoogste venster van de middentravee zat er nog een breed uitgewerkt siermotief in rocaillestijl. Alle vensteropeningen waren licht getoogd. In het middenrisaliet waren het houten kruiskozijnen met grote roedenverdeling, in de andere traveeën hadden de eerste twee bouwlagen kruiskozijnen en de bovenste bouwlaag bolkozijnen, beide met de oorspronkelijke, kleine houten roedenverdeling.

In de beide zijgevels (afb. 2 en afb. 3) vormden de vier ronde hoektorens een dominerende massa, alhoewel ze reeds meer opengewerkt waren dan in de 17de eeuw. Boven de waterspiegel hadden deze torens vier bouwlagen, met onderaan een kleine keldervenster en in de andere bouwlagen telkens twee licht getoogde vensters, met hun oorspronkelijke kleine roedenverdeling. De zeshoekige torennaald, voorzien van enkele houten dakkapellen, was bekroond met een peervormige spits en een wimpelvormige windvaan. Deze bekroning was praktisch identiek met die op de Sanderus' gravure van 1641. De eenvoudige kroonlijst van de voorgevel liep door over de torens en de zijgevels. Deze waren gevat tussen de uitspringende torenrompen en bestonden eveneens uit een kelderverdieping met erboven drie bouwlagen over twee of drie traveeën. De licht getoogde vensters hadden een grote of kleine roedenverdeling, met bovenaan bolkozijnen en elders kruiskozijnen. Tegen de achterzijde van één hoektoren (vooraan links) was er over drie bouwlagen een kleine aanbouw voor de sekreten. Voorbij de achterste torens was er telkens nog een gedeelte van één travee over vier bouwlagen, doorbroken door gelijkvormige vensteropeningen.

De achtergevel van het kasteel (afb. 4) was aangelegd op een U-vormige plattegrond. De ingang was bereikbaar via een brede stenen brug met een ijzeren leuning, met op de hoeken vooraan twee beeldhouwde leeuwen en achteraan twee sfinksen. Hierachter lag het ruim terras dat langs de waterkant werd afgesloten door een eenvoudige, smeedijzeren leuning. De beide zijvleugels van deze bepleisterde en beschilderde lijstgevel (iets lager dan de voorgevel) telden vijf traveeën over drie bouwlagen, afgezien van de kelderverdieping. Deze laatste was enkel langs de waterzijde zichtbaar en daar voorzien van een terrasvormig aangelegde watertrap, afgesloten met een leuning en gietijzeren balusters. De uiteinden van de zijvleugels waren begrensd door geblokte hoekbanden. De buitenste traveeën waren per bouwlaag afgelijnd door eenvoudige pilasters met verdiepte schachten, van elkaar gescheiden door de doorlopende cordonlijsten. De onderste bouwlagen hadden licht getoogde vensteropeningen; de bovenste, veel lagere bouwlaag had lage, rechthoekige en spiegelboogvormige vensteropeningen. Alle vensters hadden de oorspronkelijke, kleine houten roedenverdeling. De eerste bouwlaag had schuiframen met een wisseldorpel op halve hoogte, de tweede bouwlaag had houten kruiskozijnen en de derde bouwlaag had houten bolkozijnen. De centrale, gebogen hoektravee had op de eerste en tweede bouwlaag deurvensters met een gebogen, smeedijzeren balkonleuning in rococostijl.

2. Zijgevel en achtergevel van het kasteel van Poeke in 1872.

Reproductie R. Defruyt

3. Zijgevel en voorgevel van het kasteel van Poeke in 1872.

Reproductie R. Defruyt

4. Achtergevel van het kasteel van Poeke in 1872.

Reproductie R. Defruyt

Het centrale gedeelte van de achtergevel bestond uit twee zijstukken van één travee en drie bouwlagen, afgelijnd door geblokte hoekbanden, en uit een centraal, achteruitspringend gedeelte van drie traveeën en twee bouwlagen, met een kroonlijst en een driehoekig fronton met een oeil-de-boeuf, ondersteund door grote rocailleconsoles. Deze gevel had eveneens geblokte banden op de uiteinden en op de penanten. De centrale travee werd licht geaccentueerd door een rondboogpoort en op de verdieping door een spiegelboogvormig deurvenster, met een gebogen druiplijst en een smeedijzeren balkonleuning in rococostijl. De kruis- en bolkozijnen van de zijstukken hadden een kleine roedenverdeling; het centrale gedeelte had een grote roedenverdeling. Het werd afgedekt door een tentvormig mansardedak. Van de toenmalige binneninrichting is niets bekend, tenzij dat ze ca. 1872 trouw gekopieerd werd in het zogenaamde « Klein Kasteel », dat de familie de Preudhomme d'Hailly liet optrekken in de Knokstraat te Poeke ⁽³⁰⁾.

Wanneer we de bouwrekeningen en de bestaande toestand in 1872 tegenover elkaar stellen, dan mogen we vaststellen dat er zeker sedert 1743 aan het kasteel van Poeke verbouwingswerken werden uitgevoerd. Aanvankelijk werd er waarschijnlijk gestart met kleinere verbouwingswerken aan de achterzijde en aan de inrichting, onder de leiding van de Gentse architect en aannemer J.B. Simoens, die mogelijk ook de ontwerpen geleverd heeft. De voornaamste verbouwingswerken aan de

achtergevel startten in de loop van 1747 en werden grotendeels voltooid in 1748. De einde 1747 of begin 1748 door J. Spillebaut geleverde balkons, konden enkel voor de achtergevel bestemd zijn. Voor hun aandeel in het werk ontvingen de timmerman en de architect-aannemer op het einde van 1748 en het begin van 1749 elk een belangrijk bedrag. De smid J. Coulombier werd pas op het einde van 1749 vergoed voor zijn aandeel, waartoe mogelijk ook de smeedijzeren balkonleuningën behoorden, die meestal slechts bij de verdere afwerking van een gebouw geplaatst worden. Het beelhoutwerk was van de hand van de Gentse beeldhouwer Jacobus Martens.

Einde 1749 of begin 1750 kon men dan starten met de bouw van een nieuwe voorgevel, met als metsers-aannemers J.B. Simoens en Judocus Jooris. Het is niet onmogelijk dat David 't Kindt hierin een bepaalde rol gespeeld heeft. Het horloge werd uitgebreid, in juni 1750 werd het balkon geleverd, in oktober werd de beeldhouwer Livinus van Helderbergh betaald voor zijn decoratief werk en de levering van het wapenschild. De betalingen liepen door tot het midden van 1751. De schaliedekker was tot augustus op het kasteel werkzaam. Op basis van deze gegevens zouden we de voormalige achtergevel van het kasteel van Poeke kunnen dateren in 1748-1749 en de voorgevel in 1750-1751. Mogelijk werden er later nog verbouwingswerken uitgevoerd aan de zijgevels, doch het uitzicht van de voor- en de achtergevel (A°1872) dateerde zonder twijfel uit de periode 1748-1751.

Het huidige uitzicht van het kasteel.

Aan deze toestand kwam vrij snel verandering na 1872, met de nieuwe eigenaar baron Victor Pycke de Peteghem. De jaarsteen 1875 in de achtergevel betekent hier waarschijnlijk de einddatum van de toen uitgevoerde veranderingswerken, die we zeer ingrijpend mogen noemen.

Het smeedijzeren poorthekken werd door een ander exemplaar vervangen. Het is veel rijker uitgevoerd (giet- en smeedijzer) en het heeft een vaste bekroning van symmetrisch en vloeiend gekrulde staven, met een centraal medaillon met monogram PP (Pycke de Peteghem).

De meest ingrijpende verandering aan de voorgevel (afb. 5) is, naast de bijna integrale vernieuwing van de natuurstenen onderdelen, het wegnemen van de derde bouwlaag, die enkel in het middenrisaliet bewaard bleef en verder werd vervangen door zes dakvensters (afgedekt met gebogen fronton) met kruiskozijn en twee dakvensters met een oculus boven de buitenste traveeën. Alle ramen kregen een geprofileerde omlijsting met een sluitsteen met de letters V (Victor), P (Pycke) of PP (Pycke de Peteghem) in het middenrisaliet, of met bladwerk in neo-Lodewijk XV-stijl in de andere ramen, die alle afgedekt werden met een zware druiplijst. Boven het balkonvenster van de centrale travee zit nu een gestyleerde schelp met de initialen VP. Bovenaan, in het gebroken driehoekige fronton, het wapenschild van de nieuwe eigenaars met op een banderol de kenspreuk PELIAS HASTA (ja, zelfs tot de

5. Huidige voorgevel van het kasteel van Poeke.

Foto A. Stroobants

strijd). Ook de vensterramen van de, via een tweede brugje onder de grote toegangbrug breikbare kelders ; werden toen vernieuwd. De enige natuurstenen onderdelen die nog dateren uit het midden van de 18de eeuw zijn : de twee jaarstenen met opschrift ANNO 1750, de rocaille-consoles (afb. 6) onder het fronton van het middenrisaliet, de versiering boven de druiplijst van het centrale venster bovenaan, de twee consoles onder het balkon (afb. 7) en mogelijk ook het balkon zelf, met de twee flankerende vissen en de grote siervazen.

De zijgevels bleven evenmin gespaard. De omlijstingen van de torenvensters kregen dezelfde behandeling als die van de voorgevel. De bekroning van de torennaald werd vernieuwd, verzwaard en voorzien van een windvaan met een klauwende leeuw en het monogram PP. De kelderverdieping werd verborgen achter een terras op twee kolommen en afgesloten met een stenen balustrade. De gevel telt hierboven nog slechts twee bouwlagen van drie traveeën, met een smeedijzeren balkonleuning in de centrale travee. Het geheel heeft het uitzicht van een halsgevel, waarvan het zoldervenster bekroond werd met een gebogen fronton en een siervaas.

Aan de achtergevel werd de ijzeren leuning van het terras door een stenen ballustrade vervangen. Het algemeen uitzicht van de zijvleugels bleef grotendeels bewaard. Het centrale, achteruitspringende gedeelte werd echter volledig afgebroken en één travee vooruitgeschoven, zodat de zijvleugels nog slechts vier traveeën tellen en de toegangshal gevoelig verruimd werd. Op de verdieping kwam plaats vrij voor een kapel,

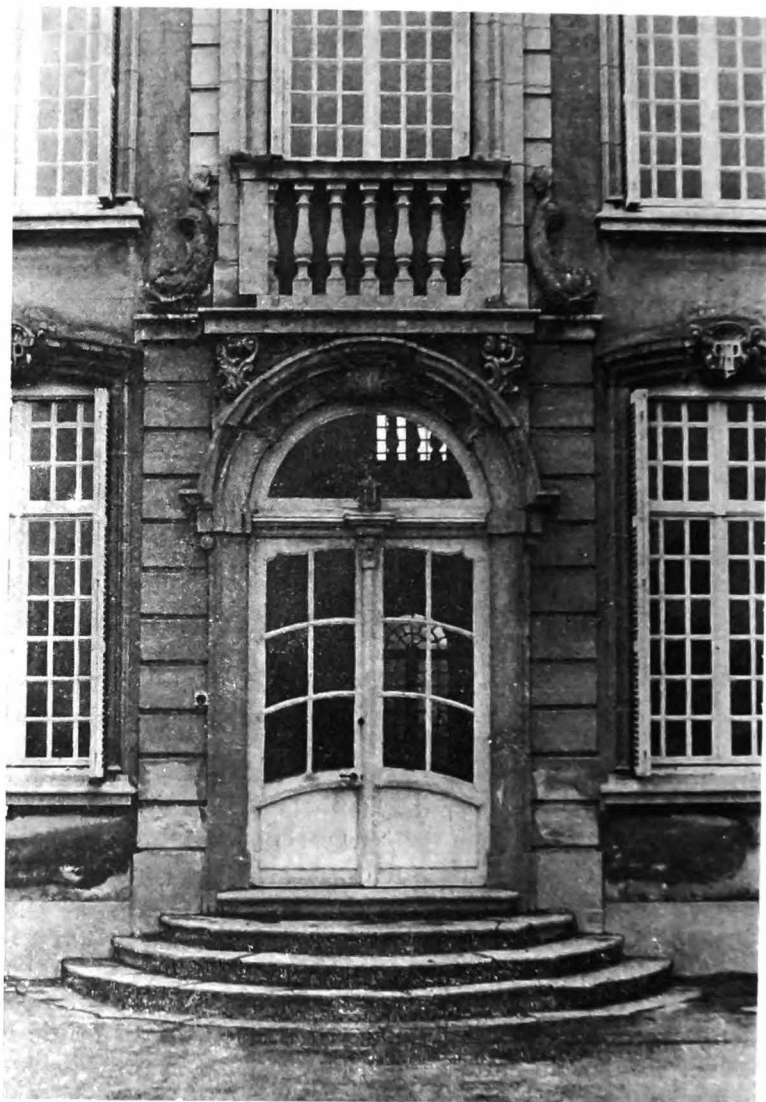
6. Detail van voorgevel met jaarstenen ANNO 1750 en twee originele consoles.

Foto A. Stroobants

die echter nooit werd afgewerkt. Het centrale gedeelte van de achtergevel telt nu vijf traveeën over drie bouwlagen, met een licht vooruit-springend middenrisaliet van drie traveeën met rondboogdeuren en -vensters. Op de borstweringen van de tweede bouwlaag bemerken we drie cartouches met de opschriften : ANNO - PX 1875. Het klok-vormig fronton van het middenrisaliet werd bekroond met een natuurstenen kruis en versierd met een AM-monogram in een stralenkrans. De twee zijtraveeën kregen zeer brede, hybridische vensteropeningen en werden bekroond met een gelijkaardig dakvenster als op de voorgevel. Ook hier werden de natuurstenen elementen van de volledige gevel vernieuwd. De gebogen smeedijzeren balkonleuningen van de hoektraveeën werden vervangen en in het centrum voorzien van het onvermijdelijke monogram VP. De balkonstenen kregen een zware, met overdadig bladwerk versierde console. De daklijst werd boven de hoektraveeën doorbroken en voorzien van een zwaar versierd dakvenster met oculus. De twee enige, oorspronkelijke natuurstenen onderdelen van de ganse achtergevel, zijn de onderste rocailleconsoles (afb. 8) op de geblokte pilasters van het middenrisaliet. Al het overige dateert van 1875.

Ook in het interieur van het kasteel kunnen we, op enkele details in kelders en torens na, geen elementen ontdekken die dateren uit de 17de of de 18de eeuw ⁽³¹⁾. De deuren, de vensters, de bevoering, stuc-versiering, haarden en trappen, schijnen alle te dateren uit de 19de-eeuwse bouwperiode van de familie Pycke de Peteghem. De nog aanwezige onderdelen van het interieur werden uitgevoerd in een mengelmoes van Franse en andere neostijlen, gaande van renaissance tot clas-

7. Ingangsdeur met balkon.

Foto A. Stroobants

sicisme. Ook het Italiaanse salon met koepel en galerij, vermeld door de Potter en Broecker en gelegen achter de drie bouwlagen van het middenrisaliet van de voorgevel ⁽³²⁾, werd inwendig volledig vernieuwd.

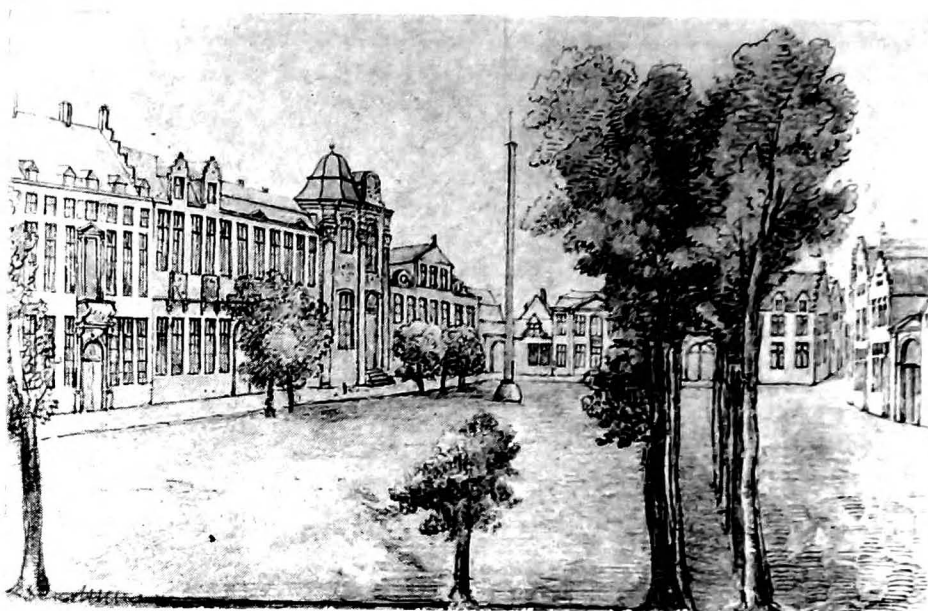
Na wat vooraf gaat, is het duidelijk dat we kunnen besluiten dat het kasteel van Poeke in zijn huidige vorm zeker niet kan beschouwd worden als een merkwaardig barokkasteel uit de 17de en de 18de eeuw ⁽³³⁾. Het werd rond 1875, zowel inwendig als uitwendig zo ingrijpend verbouwd, dat van het 18de-eeuwse kasteel nog weinig zichtbaars is overgebleven.

8. Originele console in de achtergevel, ca. 1749.

Foto A. Stroobants

Na het overlijden van de jonge baron Etienne Pycke de Peteghem, kwam het kasteel in het bezit van zijn enige zuster Ines Pycke de Peteghem, de laatste barones van Poeke. Zij schonk het bij haar overlijden (1955) aan de Brusselse schoolkolonie « Duinen en Heide » ⁽³⁴⁾. Na de fusie van de gemeente Poeke met Bellem, Lotenhulle en Aalter (1977), kocht de nieuwe gemeente Aalter op 3 oktober 1977 het 55 ha 81 ca grote park en kasteel van Poeke. Het kasteel zal waarschijnlijk voor een symbolisch bedrag overgenomen worden door de Vlaamse Gemeenschap, terwijl het park eigendom zal blijven van de gemeente Aalter.

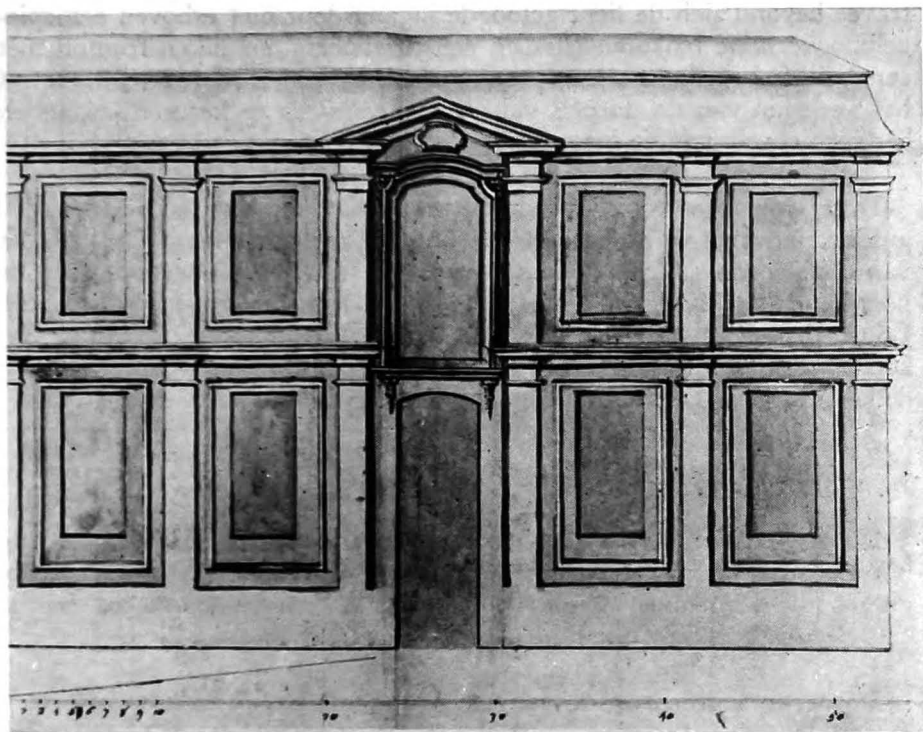
9. Gezicht op de Gentse Kouter ca. 1790, detail van de herenhuizen van de baron van Poeke.

Foto Stadsarchief Gent

3 HET GROTE EN KLEINE «HOTEL VAN NIEUWPOORT» OP DE GENTSE KOUTER

Ook te Gent had de baron van Poeke, Charles Florent Idesbald de Preudhomme d'Hailly, een belangrijke herenwoning op de Kouter, ter plaatse van de huidige nummers 18-28. Het waren in feite twee woningen, bekend als het Groot en het Klein Hotel van Nieuwpoort, gelegen tussen het herenhuis van baron Coppens (links) en de Hoofdwacht (rechts) ⁽³⁵⁾. Deze herenhuizen, eertijds gelegen naast het domein van de Sint-Sebastiaansgilde en reeds afgebeeld in Sanderus ⁽³⁶⁾, vinden we in hun 18de-eeuwse toestand terug op een tekening van ca. 1790 (afb. 9) ⁽³⁷⁾. Gedeeltelijk verborgen achter de bomen, bemerken we links naast de Hoofdwacht het Klein Hotel, met zijn gevel van vijf traveeën over twee bouwlagen, met mansardedak en twee kleine driehoekige frontons. Ernaast ligt het Groot Hotel, met een gevel van zes traveeën over twee bouwlagen, met een zadeldak en twee getrapte dakvensters. In de tweede bouwlaag waren er twee balkonvensters met vermoedelijk smeedijzeren balkonleuningen. De onderste bouwlaag had een ingang deur of -poort in de rechtertravee.

De burggraaf van Nieuwpoort bewoonde zelf het *groot huijs op den cauter*, dat vermoedelijk nog grotendeels dateerde uit de 17de eeuw ⁽³⁸⁾. In september 1760 kreeg hij de toelating om de houten kroonlijst van de voorgevel door een platte, stenen band van dezelfde breedte te laten vervangen ⁽³⁹⁾. In april 1765 kreeg hij andermaal de toelating om veranderingswerken aan de voorgevel te laten uitvoeren: het verlagen van de onderdorpels, het verwijderen van de kruismonelen en

10. Ontwerp voor de nieuwe gevel van het Klein Hotel van Nieuwpoort op de Kouter te Gent in 1752.

Foto Stadsarchief Gent

het verder aanpassen van de raamopeningen aan die van zijn nieuwe bouw naast de Hoofdwacht ⁽⁴⁰⁾. Op die manier had hij zijn woning, mits de gekende klassieke ingrepen, aangepast aan de toen heersende mode. De gevel werd toen ongetwijfeld bepleisterd. Deze herenwoning werd door de eigenaar vermoedelijk tegen het einde van de 18de eeuw verkocht. In het begin van de 19de eeuw was het bekend als « le Grand Café », een prachtig gestoffeerd drinkhuis, dat vooral op mooi zomeravonden door aanzienlijke dames graag bezocht werd ⁽⁴¹⁾.

Het ernaast gelegen *kleijn huijs op den kouter*, bekend als het Klein Hotel van Nieuwpoort, paalde aan de Hoofdwacht ⁽⁴²⁾. Langs de hof van de Sint-Sebastiaansgilde had het eigendom vroeger een uitgang bij de Ketelpoort. In 1752 gaf de heer van Poeke aan de Gentse procureur Blomme, advocaat bij de Raad van Vlaanderen ⁽⁴³⁾, de opdracht aan het stadsbestuur een rekest te overhandigen om dit gebouw volgens het bijgevoegde plan te mogen herbouwen (afb. 10). ⁽⁴⁴⁾. Dit werd op 2 juni 1752 aanvaard. Het plan geeft een goed beeld van de opstand van de voorgevel. Het was een bepleisterde en beschilderde lijstgevel, met vijf traveeën van twee bouwlagen onder een mansardedak. De pilastergevel had rechthoekige vensteropeningen, omlijst met platte banden en gescheiden door een doorlopende cordonlijst. In de midden-

travee bevond zich de licht getoogde ingangsdeur met erboven een spiegelboogvormige balkonvenster en een driehoekig, gebroken fronton met een oeil-de-boeuf. Een latere bouwaanvraag uit 1770 (afb. 11) betrof het verlagen van de dorpels van de vier vensters op het gelijkvloers en het vernieuwen van de ingangspoort ⁽⁴⁵⁾.

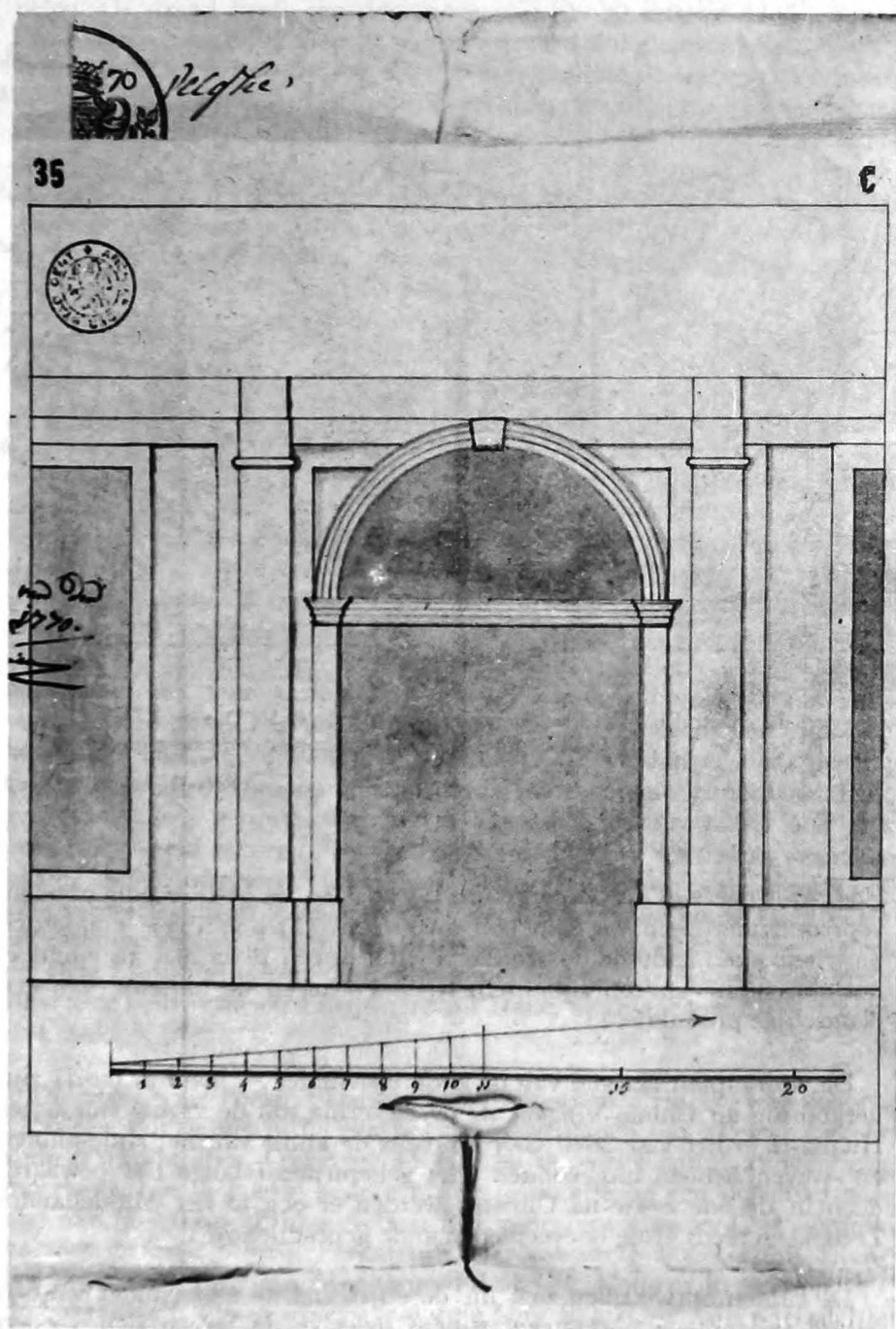
Deze woning werd in het derde kwart van de 18de eeuw voor 700 gulden per jaar verhuurd aan Jonkheer Charles François Custis, heer van Kalvoorde ⁽⁴⁶⁾. Na diens overlijden werd het bewoond door de koophandelaar Karel Clemmen en in 1785 door de nieuwe eigenaar, Louis Ernest Charles Antoine Hubert de Preudhomme d'Hailly, verkocht aan Laurens-Jan Hyois. Het werd in de 19de eeuw bewoond door de lakensnijder Carpentier ⁽⁴⁷⁾. De huidige gevel dateert van 1867.

4 DE ZIJDETEELT TE POEKE (ca. 1751-1770).

Het kasteel van Poeke was in de 18de eeuw niet alleen interessant op bouwkundig vlak, het vormde bovendien een schakel in een reeks pogingen die toen ondernomen werden om in onze gewesten een rendabele zijdeteelt tot stand te brengen.

De eerste sporen van de aanloop tot een dergelijke plaatselijke teelt met zijdewormen vonden we terug in een rekeningboek van de baronie van Poeke, opgesteld door Pieter Beerens, intendant en ontvanger van de baron van Poeke. Op 6 februari 1749 betaalde hij aan de heer Chappuis een bedrag van 5-9-2 pond gr. voor de *coop ende leveringe van moerebesieboomkens van Orleans* ⁽⁴⁸⁾. Voor vrachtkosten e.a. diende men nogmaals 1-5-8 pond gr. te betalen. Twee jaar later, op twee april 1751, noteerde men een betaling van 1-8-10 pond gr. voor de *rechten en vrechten (van) moerebesieboomkens van Orleans* ⁽⁴⁹⁾. Op 5 augustus van hetzelfde jaar volgde er een nieuwe betaling van 7-16-6 pond gr. voor *moerebesie boomkens* geleverd door de heer Bertrand, kapitein in het regiment van Auvergne, behorend tot het garnizoen van Duinkerke ⁽⁵⁰⁾. Op 13 november ontving *Pierre Robichon coopman van fruitbomen tot Orleans* 10-10-4 pond gr. voor een volgende levering moerbeibomen ⁽⁵¹⁾. Dergelijke leveringen vinden we geregeld terug tot in december 1752 ⁽⁵²⁾, zodat de mogelijkheid bestaat dat deze aankooppolitiek ook in de volgende jaren nog werd verdergezet.

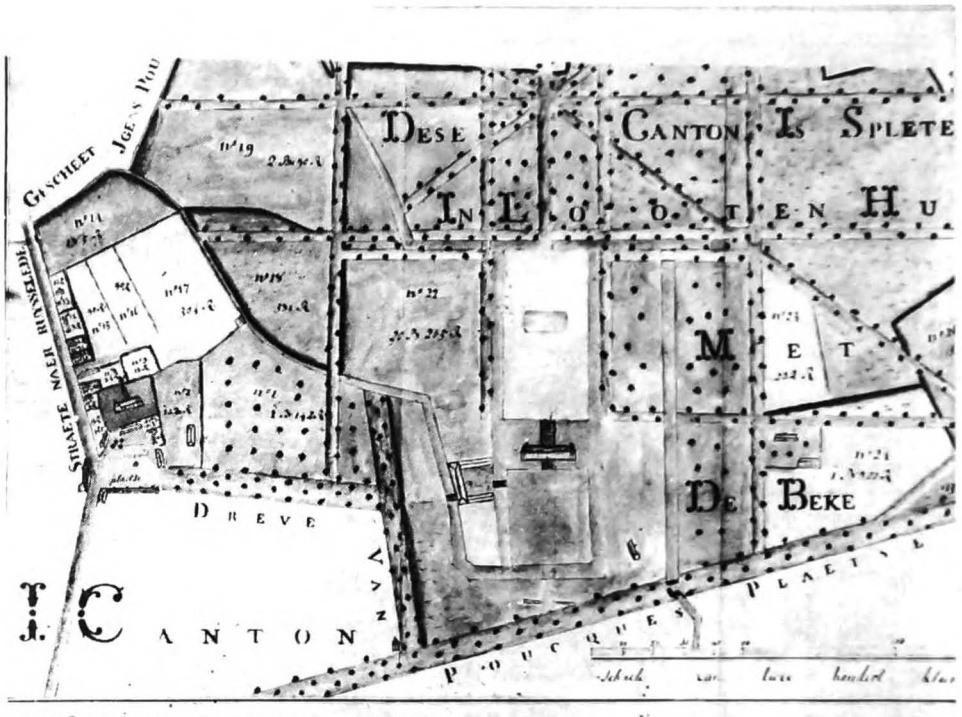
Deze moerbeibomen werden duidelijk niet louter als fruitbomen aangekocht, vermits in 1751 een zekere Desterbeek een vergoeding kreeg voor het *gaedeslaen (van de) sydewormen* ⁽⁵³⁾. Volgens het in 1763 opgestelde landboek van Poeke, waren deze *syde wormen boomkens* (moerbeibomen) geplant op een ca. vijfhoekig stuk grond (1 bunder 142 roeden), gelegen ten westen van het kasteel en dichtbij de kerk van Poeke, palend aan de dreef van het kasteel naar de kerk ⁽⁵⁴⁾ (afb. 12). Deze moerbeibomen (vooral de witte soort = *morus albus*) werden in Zuid-Europa gekweekt voor de zijderupsteelt. Het zijn uit China afkomstige sierbomen (tot 12 meter hoog) met licht behaarde, griis-groene twijgen. De bladeren zijn breed, tot 18 cm lang, eirond, vrij

11. Ontwerp voor de nieuwe ingangspoort van het Klein Hotel van Nieuwpoort op de Kouter te Gent in 1770.

Foto Stadsarchief Gent

12. Detail uit het landboek van Poeke door P. Le Queue, 1763.
Perceel nr. 1 : stuk land beplant met moerbeibomen voor de zijdeteelt.

Foto Rijksarchief Gent

glad, grof gezaagd en heldergroen. Zij vormen de beste voedingsbodem voor de zijderupsen. De aankoop in Orleans (Fr.) van vele honderden moerbeibomen kaderde dus zonder twijfel in een plan, met als einddoel het oprichten van een zijdespinnerij te Poeke en de uitbouw van een plaatselijke produktie.

De zijderupsen (larven van de zijderupsvlinder = *bombyx mori*) zijn herkomstig uit China. Volgens de overlevering zou de vrouw van keizer Huang-ti in het jaar 2640 vóór Christus de kunst van het zijdespinnen en -weven hebben uitgevonden. Het geheim bleef lange tijd bewaard, doch in de 6de eeuw na Christus werden er ook in het Middellandse Zeebekken reeds grote hoeveelheden zijde geproduceerd.

De rupsen ontwikkelen zich uit de eitjes van de zijdevlinder via een aantal gedaanteverwisselingen, tijdens dewelke de larven zich voeden met moerbeibladeren. Na de laatste vervelling gaat de rups zich verpoppen. Uit een spinklier bij de onderkaak komen de zijden draden, waarmee de rups zich in een zijdecocon nestelt. Op dit ogenblik oogst de zijdekweker de cocon en doodt de pop door ze 16 u. tot 18 u. in een droogoven te plaatsen. De gedroogde cocons worden nadien gesorteerd naar grootte en in heet water gelegd, waardoor de zijdelijm losgeweekt

wordt. Hierdoor kan men de cocons met de hand of machinaal afhaspelen. De draad heeft een doorsnede van ca. 20 micron (1/50 van 1 mm). Voor 1 kg moet men ca. 4.500 cocons (10 kg) afhaspelen. Slechts 1/5 is goede zijde, 4/5 is afval, de zogenaamde floretzijde. Verscheidene draden worden schroefvormig in elkaar gedraaid en gedroogd tot ruwe zijde of haspelzijde (grège zijde). Deze gedroogde ruwe zijde wordt in strengen op de markt gebracht en gaat zo naar de spinnerij. Daar wordt de zijde afgekookt en in zeep gewassen en gespoeld, waardoor de laatste resten zijdelijm verdwijnen. De draad is dan wit en heeft een zachte glans. Deze draden worden vervolgens getwist, gedubbel en getwijd tot een gelijkmatig en sterk garen, dat gebleekt of geverfd wordt en dan gereed is voor de weverij.

De poging tot het oprichten van een zijdeteelt te Poeke was zeker geen alleenstaand geval in onze gewesten ⁽⁵⁵⁾. Ondanks het feit dat het klimaat in de Nederlanden niet erg geschikt is voor het kweken van zijderupsen, werden er sedert de 16de eeuw herhaaldelijk pogingen in die zin gedaan. In 1565 bestond er reeds een zekere produktie te Antwerpen, terwijl men in hetzelfde jaar ook te Dendermonde een poging waagde ⁽⁵⁶⁾. Uit het begin van de 17de eeuw kennen we plannen voor teelten te Brugge en Gent ⁽⁵⁷⁾. Een nieuwe reeks pogingen werden ondernomen in de tweede helft van de 18de eeuw ⁽⁵⁸⁾. Een bekend voorbeeld is het initiatief van Karel van Lorreinen, die ca. 1755 eveneens begon met het laten aanplanten van witte moerbeibomen in het park van zijn kasteel te Tervuren, waar men nadien eveneens een zijde- en katoenfabriek ging oprichten. Sedert ca. 1763 werden er door Joseph Gabourdes zijden kousen vervaardigd, waarvoor de benodigde zijde gedeeltelijk zelf geproduceerd werd. Toch was de produktie ook hier geen onverdeeld succes ⁽⁵⁹⁾ ! Ook in de 19de eeuw werden er nog herhaalde malen pogingen ondernomen, waarvan er uiteindelijk toch enkele succes leken op te leveren ⁽⁶⁰⁾. De talloze mislukkingen met eigen zijdeteelten hebben echter niet belet dat er, b.v. te Antwerpen, sedert de 16de eeuw steeds een bloeiende zijdeniiverheid is geweest. De zijde voor deze bedrijven werd ingevoerd uit Italië, Spanje, Oost-Indië, China en Frankrijk ⁽⁶¹⁾.

De baron van Poeke, Charles de Preudhomme d'Hailly, was dus ca. 1750 één van de velen die een poging ondernamen om in eigen beheer zijde te produceren. Ongeveer 15 jaar na de eerste aanplantingen van moerbeibomen te Poeke, besloot hij de produktie op een deselike manier aan te pakken. Zijn secretaris Pieter Beerens nam in 1764 kontakt op met de heer Martin Pocachard, verblijvend te Bours nabij Lyon, het Franse centrum van de zijdeproduktie ⁽⁶²⁾. Volgens P. Beerens was de burggraaf van Nieuwpoort *resolu de faire la preuve*. Zijn uiteindelijk doel was *une manufacture d'un metier, soit pour fabriquer des bas ou des rubans ou autre marchandise*. Op één weefgetouw wou hij dus proberen om kousen, linten of strikken te fabriceren. Hij was er van overtuigd dat Pocachard in staat was een fabriek te leiden *depuis la proaine de ver a soie jusqu'à sa fin*. Binnen de twee tot drie jaar zou de fabriek goed moeten draaien. Tijdens de proefperiode ontving hij gratis voe-

ding en onderdak. Hij diende ook 6 ons zaad van witte cocons en zaad van moerbeibomen uit Frankrijk mee te brengen.

Martin Pocachard kwam op 15 maart 1765, op het ogenblik van de zaaitijd, te Poeke aan. Hij kreeg onmiddellijk de leiding van het bedrijf en stond in voor de opleiding van enkele personen. Tijdens de maand mei begon men met het plukken van de moerbeibladeren en op 17 mei met het *aftappen van de zijde*. Eén van de deelnemers was in totaal 45 dagen bij deze eerste oogst betrokken.

Volgens een rapport uit 1770 had Martin de Vos toen de leiding van de teelt van de zijdewormen ⁽⁶³⁾. Ondanks de belofte van een speciale beloning voor de beste oogster, was de oogst niet geslaagd. Door een gebrek aan moerbeibladeren, dienden de meeste wormen weggeworpen te worden. In totaal waren er 8 personen bij de teelt en de oogst betrokken. De totale produktie bedroeg slechts 52 ons cocons, doordat zeker één derde van de wormen door de koude en het tekort aan voedsel was verloren gegaan. Na reiniging van de cocons hield men slechts 6 ons zijde over ⁽⁶⁴⁾!

Deze slechte oogst was vermoedelijk niet de eerste. Hij scheen helemaal niet te kloppen met de rijkdom die, althans volgens sommige Franse auteurs, uit de teelt van moerbeibomen en zijdewormen moest voortvloeien. Volgens deze auteurs leverde één ons zaad in totaal 40.320 zijdewormen op die, na verlies van één kwart, nog een produktie vertegenwoordigden van ca. 12 pond zijde. Hiervoor had men 849 pond bladeren nodig van 215 moerbeibomen. Indien we even de ouderdom van de bomen buiten beschouwing laten ⁽⁶⁵⁾, dan vertegenwoordigde de 6 ons zaad van witte cocons, waarmee in 1765 te Poeke gestart werd, een totaal van 322.000 wormen met een te schatten jaarproduktie van 72 pond zijde. Voor een dergelijke produktie had men 5.174 pond bladeren nodig van ca. 1290 moerbeibomen.

De produktie van zijde was te Poeke dus helemaal niet in verhouding tot de gedane inspanningen, terwijl er blijkbaar bomen te weinig waren voor het beschikbare aantal wormen. Het is duidelijk, dat op een dergelijke basis geen bloeiend bedrijf kon gevestigd worden en dat het experiment op korte termijn tot mislukken veroordeeld was. Van de geplande plaatselijke produktie van zijden kousen en linten zal dus vermoedelijk niet veel in huis gekomen zijn !

Aimé Stroobants

(1) L. STOCKMAN, *Poeke, Vlaamse Toeristische Biblioteek*, nr. 203, 1976, blz. 1-7. L. STOCKMAN, *De eerste heren van Poeke*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, nr. 28, 1977, blz. 160-172.

(2) Rijksarchief Gent (R.A.G.), familiearchief de Preudhomme d'Hailly (in dit artikel afgekort tot P.H.), nr. 512, rekeningboek van de werken op het kasteel van Poeke (1658-1664). Verbouwingswerken worden ook vermeld in 1671, terwijl het jaartal 167. ook voorkomt in een ribgewelf van één der bewaard gebleven torens.

- (3) Geboren in 1716 en in 1741 gehuwd met Marie Anne Charlotte d'Alegambe, dochter van Karel, baron van Ouwegem en heer van Mortaigne. E. DE SEYN, *Geschied- en Aardrijkskundig Woordenboek der Belgische Gemeenten*, Turnhout, z.d. deel 1, blz. 666 : Kanegem (6 km van Tielt) ; deel 2, blz. 977 Neuville-sous-Huy (aan de Maas, 4 km van Hoei), blz. 988 Nieuwpoort, blz. 1023 Oombergen (met in begin van de 17de eeuw herbouwd herenslot, burggraafschap sedert 1645 en op 18-6-1721 eigendom van Charles François de Preudhomme d'Hailly, baron van Poeke en erfgenaam van de kinderloos gestorven Karel Damman), blz. 1255-1256 Sint-Lievens-Esse (op dezelfde manier als Oombergen, eigendom van de Preudhomme d'Hailly), blz. 1394 Velaine-sur-Sambre (heerlijkheid, 8 km van Spy).
- (4) Al de gegevens voor de bouwchroniek werden geput uit het archief van de familie de Preudhomme d'Hailly. Dit archief werd pas na de Eerste Wereldoorlog uit één van de kasteeltorens van Poeke naar het Gentse Rijksarchief overgebracht (J. BUNTINX, *Inventaris van het archief der familie de Preudhomme d'Hailly en der aanverwante families*. Brussel, 1950).
R.A.G., P.H., nr. 47, *rekeningboek 1744-1747*, door Pieter Beerens, Intendant en ontvanger van de baron van Poeke, met vermelding van bouwactiviteiten in 1743-44 (4r^o-v^o), 1745 (16r^o-20v^o), 1746 (29v^o-34r^o) en 1747 (43r^o-48r^o).
R.A.G., P.H., nr. 47, *rekeningboek 1747-1749*, door idem, over 1748 (20v^o-37v^o) en 1749 (38r^o-45v^o).
R.A.G., P.H., nr. 510, *rekeningboek 1750-1752*, door idem, over 1750 (8r^o-27v^o), 1751 (28r^o-48v^o) en 1752 (47v^o-61r^o).
Gegevens over bepaalde ambachtslieden werden geput uit de *Nieuwen Almanach* - - - *der stad Gent*. Gent, Philippe - Gimbet. 1770.
- (5) V. VANDER HAEGHEN, *Jean-Baptiste Simoens*, in *Biographie Nationale*, deel 22, 1914-20, kol. 519. Geboren te Gent in 1715 en aldaar overleden in 1779. Hij bouwde in 1738 de Hoofdwacht op de Kouter naar de plannen van Bernard de Wilde, waarvan hij leerling geweest was. In 1752 gezworene van het ambacht, van 1759 tot 1777 landmeter van de stad Gent, in 1770 één van de directeuren van de Academie voor Schone Kunsten te Gent. Hij bouwde ondermeer in 1754, in samenwerking met David 't Kindt de kazerne op de Kattenberg te Gent en in 1771-72 het Schreiboombodshuis (naar zijn plannen).
- (6) P. BERGMANS, *David 't Kindt*, in *Biographie Nationale*, deel 25, 1930-32, kol. 362-363. Geboren te Gent in 1699 en aldaar overleden in 1770. Eén van de belangrijkste Gentse architecten, met tal van herenhuzen op zijn aktief, vooral te Gent en omgeving. Werd in 1726 meester in het Gentse timmerliedenambacht, waarvan hij vele jaren gezworene is geweest. Van 1755 tot 1770 was hij tevens ontvanger van de stedewerken te Gent.
- (7) Joannes Coulombier werd in 1716 als meester opgenomen in het Gentse smedenambacht (slotmaker).
- (8) Zie noot 4 onder R.A.G., P.H., nr. 47 en 510 (per jaar).
- (9) R.A.G., P.H., nr. 47, *rekening 1744-47*, f^o20v^o. Jan Baptist van Volxsom was een Gentse historieschilder (1679-1732), leerling van Robert Van Audenaerde (S. BERGMANS, *Jean Baptiste van Volxsom*, in *Biographie Nationale*, deel 26, 1936-38, kol. 821).
- (10) R.A.G., P.H., *rekening 1744-47*, f^o29v^o. Hij levert en plaatst enkele *marberen schauwen* voor een bedrag van 5-13-0 pond gr. Hij was in 1770 deken van de Gentse steenhouders.
- (11) Hij ontving voor zijn werk meer dan 170 pond gr.
- (12) R.A.G., P.H., *rekening 1744-47*, f^o47v^o. Jan-Baptist Van Helderbergh (1651-1724) was een beeldhouwer van Antwerpse (?) herkomst, die in 1684 te Gent werd ingeschreven als poorter en meester in het ambacht van schilders en beeldhouwers. Hij was leermeester van de bekende beeldhouwer Laurent Delvaux (1696-1778). Van 1684 tot 1693 was hij stadsbeeldhouwer te Gent. (A. SIRET, *Jean Baptiste Van Helderberg*, in *Biographie Nationale*, deel 8, 1884-85, kol. 887-888 ; M. VANROOSE, *De Beeldhouwkunst van de 17de en 18de eeuw*, in *Gent - Duitzend jaar kunst en cultuur*, Gent, 1975, deel I, blz. 494, 504-505, 516).
- (13) Hij maakte in 1749-1750 ook het bewaard gebleven stucwerk voor de ambachtskamer van de Gentse smeden, Geldmunt nr. 30 (A. STROOBANTS, *Het ijzersmeedwerk toegepast in de bouwkunst te Gent, Brugge en Ant-*

werpen, vanaf de 13de tot het begin van de 19de eeuw, Gent, dr. thesis HIKO, 1977-78, blz. 227, 229).

- (14) R.A.G., P.H., nr. 47, rekening 1747-49, f°14r° (19-12-1747). Mogelijk betreft het hier G. Tanghe die op 15-3-1737 meester werd in het Gentse smedenambacht (slotmaker) en er van 1751 tot 1754 gezworene was. De betekenis van "tombeau" is hier niet duidelijk (grafteken, wandtafel, balkon ?).
- (15) R.A.G., id., f°39v°. Hij woonde nabij de Koornmarkt.
- (16) Emmanuel Pieter Van Reysschoot (1713-1772), meester in de Gentse schilders-gilde. Hij was een echt modeschilder : koetsen, salons en triomfbogen behoorden tot zijn specialiteit. Ook de beschildering van de zoldering van de refter van de Gentse Sint-Pietersabdij wordt aan hem toegeschreven. Cf. V. VANDER HAEGHEN, *Emmanuel-Pierre Van Reysschoot*, in *Biographie Nationale*, deel 19, 1907, kol. 231. M. FREDERICQ-LILAR, *De Schilderkunst van de 18de eeuw, in Gent - Duizend jaar kunst en cultuur*, Gent, 1975, deel I, blz. 229-230.
- (17) R.A.G., P.H., nr. 522 (kapel in 1698).
- (18) R.A.G., P.H., nr. 47, rekening 1747-49, f°38v°. Hij was in 1771 deken van de Gentse beeldhouwers en toen woonachtig in de Schippersgracht. Jacobus Martens leverde in 1750 ook de consoles en de frontonsculptuur in rococo-stijl voor de Gentse Armenkamer. Cf. F. VAN TYGHEM, *Het stadhuis van Gent*, Brussel, 1978, deel I, blz. 212, afb. 155.
- (19) R.A.G., P.H., nr. 47, id., f°39v°. Jacobus van de Vijvere werd in 1740 ingeschreven als meester in het ambacht van de goud- en zilversmeden te Gent. Cf. E. DHANENS, *Edelsmeedkunst*, in *Gent - Duizend jaar kunst en cultuur*, Gent, 1975, deel II, blz. 294, 319. (Woonde in de Houtlei).
- (20) R.A.G., P.H., nr. 510, rekening 1750-52, f°8r°. Johannes Smidts werd in 1717 ingeschreven als meester in het Gentse ambacht van goud- en zilversmeden. Werk van hem bleef ondermeer bewaard in de Sint-Joriskerk te Sleidinge, de H. Kruiskerk te Stekene, en te Gent in het Bijlokemuseum, in de O.-L.-Vrouw en Sint-Pieterskerk en in de Sint-Baafskathedraal. Cf. E. DHANENS, l.c., blz. 294-295, 301, 304, 319.
- (21) R.A.G., P.H., nr. 510, id., f°24v° : *Item aen Iuvinus van helderbergh, beelt-hauwer, over het snijden ende hawwen verscheide sieraeten, midtsgaeters snijden van hunne Ed^{te} waepenen, alles gedaen op het casteel van poucques tsedert 4 july 1748 tot 6 8bre 1750, breeder per specificaetie ende quitantie tot £ 9-11-0.*
- (22) R.A.G., P.H., nr. 510, id., f°18v°. H. HYMANS, *François Pilsen*, in *Biographie Nationale*, deel 17, 1903, kol. 516-518. Gents schilder en graveur (Gent 1700-1784), leerling van Robert Van Audenaerde (1663-1743), doch van mindere kwaliteit. Hij werd meester in 1736 en was nog in 1777 één van de directeurs van de Gentse Academie. Werk van zijn hand bleef bewaard te Gent en omgeving (A. DE SCHRUYVER & C. VAN DE VELDE, *Gent Bijlokemuseum - Catalogus van de schilderijen*, Gent, 1972, blz. 124-125).
- (23) R.A.G., P.H., nr. 510, id., f°33r°.
- (24) R.A.G., P.H., nr. 48, rekeningen van de curatele (1774-82) door J.F. de Kersmaker en J.B. Maertens.
- (25) R.A.G., P.H., nr. 514, *prijzij van alle goederen - - - in 1782*, f°1v°-2r°.
- (26) L. STOCKMAN, 1976, blz. 3.
- (27) F. DE POTTER & J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen*, eerste reeks, deel VI, Gent, 1864-70, *Poeke*, 34 blz. (vooral blz. 13-15).
- (28) Deze foto's, daterend van vóór de verbouwing ca. 1872-75, werden door de heer Roger Defruyt (Aalter) gevonden in het archief van de baron van Bellem, een verwant van de laatste barones Ines Pycke de Peteghem. Wij wensen hierbij de heer Luc Stockman van harte te danken voor het ter beschikking stellen van deze unieke documenten, die ons toelaten een vroegere stelling (bijstelling dr. thesis 1978) te illustreren.
- (29) R.A.G., P.H., nr. 510, id., f°28v°. De horlogemaker Joannes van Roy (*filiius Pieters*) werd als meester op 22 april 1738 in het Gentse smedenambacht opgenomen.
- (30) L. STOCKMAN, 1976, blz. 11.
- (31) Tenzij mogelijk enkele marmeren schouwmantels in Lodewijk XV-stijl ?

- (32) Een origineel voorbeeld van een dergelijke Italiaanse zaal, is de balzaal in het Hotel d'Hane-Steenhuysse, Veldstraat 51-55 te Gent.
- (33) J. VAN ACKERE, *Barok en Classicisme in België (1600-1789)*. *Bouwkunst, monumentale beeldhouwkunst*, Brussel, z.d., blz. 71 en 112. De auteur dateert het fronton van de achtergevel bovendien in 1759, terwijl het nochtans duidelijk het jaartal 1875 draagt. H. VAN LIEFFERINCHE, *Het groot kasteelboek van België - Kastelen en Buitenplaatsen*, Brussel, 1977, blz. 210-212. Het zou, volgens deze auteur, in de huidige vorm zelfs aansluiten bij een Zuidwestvlaamse groep !
- (34) L. STOCKMAN, 1976, blz. 7.
- (35) R.A.G., P.H., nr. 46, Handboek van Charles Fl. de Preudhomme s'Hailly, met de opsomming van zijn bezittingen in 1776, f°1r°. De Hoofdwacht werd in 1738-39 opgetrokken onder de leiding van de Gentse architecten Bernard de Wilde (1699- ?) en David 't Kindt (1699-1770).
- (36) A. SANDERUS, *Flandria Illustrata*, Keulen, 1641-44, deel I, blz. 146.
- (37) Stadsarchief Gent (S.A.G.), Atlas Goetghebuer, d. 65 F. 116/22d : gekleurde potlood- en pentekening van de Gentse Kouter (29 × 49 cm) met onderschrift "Place d'armes en 1790".
- (38) R.A.G., P.H., nr. 46, f°1r°.
- (39) S.A.G., reeks 535, nr. 161, bouwaanvraag nr. 30 van 30-8-1760 (toelating 1-9-1760) van de heere Graeve de Nieuwpoorte - - - proprietaris ende bewoonder van eenen huijse staende ten voorhoofde op den peerde cauter - - - dat hij geerne saude weiren eenen hauten cornisse staende in den voorghevel ter straeten van sijden de ballecons inden voorseijden huijse, ende in plaets vandien maecken eenen platten bandt ter breedte vande selve cornisse, uijt springhende eenen alfven duijn - - -. Rekwest ingediend via procureur Van Acker.
- (40) S.A.G., reeks 535, nr. 161, bouwaanvraag nr. 31 van 10-4-1765 (toelating 11-4-1765) van Idisbaldus de preudhomme d'hallij burghgraeve van Nieuwpoort etc. ende Chambellan van haere Keijserlijcke ende Conincklijcke Majt. - - - dat hij geerne de busseweiren vande cassijnen inden voorghevel ter straeten vanden selven huijse geerne wat saude laeten sincken, ende uijt nemen de Kruijsen daer in als nu bevinden, mitsgaeders de selve cassijnen egael laeten maecken, aende gonne in sijnen nieuwen bouw daer nevens staende, langst den cant vande corps de Garde - - -. Rekwest ingediend via procureur Van Acker.
- (41) F. DE POTTER, *Gent van den oudsten tijd tot heden. Geschiedkundige beschrijving der stad*, Gent, z.d., deel IV, blz. 338-339.
- (42) R.A.G., P.H., nr. 46, f°2r°.
- (43) R.A.G., P.H., nr. 510, rekening 1750-52, f°55v° : aen procureur Blomme over het presenteren requeste tot voltrecken bouw lancxst den Cauter. (0-9-9 £).
- (44) S.A.G., reeks 535, nr. 161, bouwaanvraag nr. 23 van 2-6-1752 (toelating op zelfde dag) aan de heren schepenen van de Keure door de burggraaf van Nieuwpoort - - - dat hij het Edificie neffens den huyse hem competerende ende by hem bewoont staende ten voorhoofde op den peidecauter binnen dese Stadt geirne soude doen ende laeten voltrecken in conformiteyte van de annexe modelle - - -. Rekwest ingediend via procureur Blomme.
Plan : pentekening (grisaille) op papier, 32 × 39 cm.
- (45) S.A.G., reeks 535, nr. 161, bouwaanvraag nr. 35 van 4-5-1770 (toelating op 5-5-1770) van de heere vicompte de nieuwpoot, heere van pouckes - - - dat hij in den voorghevel ter straeten van sijnen huijse staende ten voorhoofde op den peerden cauther binnen dese stad, onder den balckon, geerne van nieuws saude laeten maecken eene poorte, ende de vier vensters vande onderste stagle, laeten verleegeen, conforme de modelle ten desen annex - - -. Rekwest ingediend via procureur Van Acker.
Plan : pentekening (grisaille) op papier, 28,5 × 23,5 cm.
- (46) R.A.G., P.H., nr. 46, f° 2 r°.
- (47) F. DE POTTER, o.c., blz. 323.
- (48) R.A.G., P.H., nr. 510, rekening 1750-52, f° 33 r°.
- (49) R.A.G., idem, f° 30 v°.
- (50) R.A.G., idem, f° 38 r°.
- (51) R.A.G., idem, f° 42 v°.

- (52) R.A.G., idme, f° 63 r°.
- (53) R.A.G., idem, f° 40 v°, betaling op 7-9-1751 van 1-9-9 pond gr.
- (54) R.A.G., Baronnie van Poeke, nr. 1 : *Landtboeck der Prochie Poucques*, met kaarten op perkament, opgesteld in 1763 door de gezworen landmeter P. Le Queue (Gent). Vermeld onder 1ste Canton nr. 1 : *Item een stuck lant Beplant met seyde wormen boomkens, noort, Ende oost, tselvs, suyt, de dreve van poucques plaetse naer lootenhulle, west - - -. Cf. afb. 12.*
- (55) A.K.L. THIJS, *De zijdenijverheid te Antwerpen in de zeventiende eeuw*. Pro civitate, historische uitgaven in - 8°, nr. 23, 1969, blz. 1-30 (met bibliografie).
- (56) J. BROECKAERT, *Varia - Oude nijverheden te Dendermonde*, in *Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde*, reeks II, deel 12, 1906 blz. 325. Voor Antwerpen, cf. A.K.L. THIJS, o.c., blz. 1.
- (57) A. VIAENE, *Proeven van zijdeteelt in de Vlaanders 1606-1840*, in *Biekorf*, jaargang 58, Brugge, 1957, blz. 226-227. Met vermelding van pogingen te Brugge (1606) en in Gent (1610).
- (58) A. VANRIE, *Inventaire des archives de la Maison de Charles de Lorraine*, Brussel, 1981, blz. 143-157 en blz. 239-243.
- (59) A. VIAENE, o.c., blz. 228. In 1783 werd er voor het jaar 1785 door de keizerlijke en koninklijke academie een prijsvraag vastgesteld : *Door welke redenen is de aenkweekinge der Zijdewormen in deze Provintien mislukt, en welke zouden de middelen zijn, om de zelve te doen gelukken ?*
- (60) A. VIAENE, o.c., blz. 229-230. In 1829 werd er te Gent zelfs een maatschappij opgericht, met de steun van de regering. Bij K.B. van 1832 ging de Staat over tot kosteloze uitdeling van moerbelplanten. Er bestonden op dit vlak publikaties, zoals de Gentse uitgave van ca. 1840 over *De Belgische moerbezienplanter en zijdevormopvoeder*.
E. FAIRON, *Un projet d'élevage des vers à soie au Pays de Liège en 1775*, in *Bulletin de l'Institut Archéologique Liégeois*, deel XXXVII, 1907, blz. 152, vermeldt een nieuwe poging te Luik in 1830.
In 1828-30 werd er een poging ondernomen door Constant Debeil te Petegem-Deinze (G.P. BAERT, *Zijderupsenteelt in de Vlaanders*, in *Biekorf*, jaargang 58, Brugge, 1957, blz. 281-282. A. RONNBERG, *Traité de la culture du murier et de l'éducation des vers à soie en Belgique*, Brussel, 1853, blz. 9-12, vermeldt pogingen te Meslin-l'Evêque, waar men vanaf 1827 uitstekende zijde produceerde. Ook te Vorst was er een bedrijf van 24 hectare, met een spinnerij met 12 molens, waar men vanaf 1841 zijde produceerde. Enkele jaren voordien werden ca. 1 miljoen moerbelbomen in België aangeplant, ondermeer te Wondelgem, Evergem, Flöbécq en Oudenaarde.
- (61) A.K.L. THYS, o.c., blz. 2-13.
- (62) R.A.G., P.H., nr. 525, met brief van 20 december 1764 (Gent).
- (63) R.A.G., idem, met een *Relation de la distribution de la graine de verr a soye fait le 16 may 1770*.
- (64) R.A.G., P.H., nr. 514, f° 5 r°. Volgens de prijzij van 1782 stond het huis waar de zijdevormen werden geteeld langs de weg naar Lotenhulle. Het gehele goed, met neerhof en stallen, werd toen verpacht voor 5 pond gr. per jaar : *Item een huijs ende erfve groot 100 Roeden staende ten suytoosten van het casteel genaemt het syde wormen huijs palende suljt de straete naer Loo-tenhulle, west ende noort selfs, ende oost de dreve daer over de beke.*
- (65) R.A.G., P.H., nr. 525. Volgens Franse auteurs leverde een moerbelboom op vijf- tot zesjarige leeftijd 4 pond (*poids de Lyon*) bladeren, op negen- tot tienjarige leeftijd 10 pond bladeren en na 25 tot 30 jaar zelfs 60 pond bladeren per jaar.

KRONIEK

VOORDRACHTEN TIJDENS HET SEIZOEN 1981-1982

13 december 1981 - Paul Verstraete, lic. in de Germaanse Philologie, belichtte tijdens de laatste werkvergadering van 1981 enkele aspecten van het Eeklose dialect. Een eerste probleem waar een onderzoeker van een dialect mee te maken heeft, is het vaststellen van het aantal gebruikte klanken. In het Nederlands kan men ongeveer 37 klanken onderscheiden en in het Eeklose dialect vond Paul Verstraete er 38, waarvan 14 korte klinkers, 4 tweeklanken en 20 medeklinkers. Opvallend is daarbij dat het Eeklose dialect geen lange klinkers heeft.

Verder somde hij een aantal kenmerken van dit dialect op, waardoor het onderscheiden kan worden van het Algemeen Nederlands. Hij wees er ook op dat de huidige dialecten nog steeds evolueren en dat de taal van de jongere generatie lichtjes verschilt van die van de oudere generatie.

De spreker stoffeerde zijn voordracht met talrijke praktische voorbeelden « uit het leven gegrepen » ! Tot slot van zijn sprankelende en humoristische voordracht besprak hij enkele typische Eeklose uitdrukkingen en woorden. Hij verwees daarbij naar het werk op dat vlak geleverd door K. Pynckels en pater De Baets. Het is heel moeilijk om een dergelijke voordracht samen te vatten omdat vooral het gesproken dialectisch woord de charme en de aantrekkelijkheid van een dergelijke spreekbeurt uitmaakt. Vrij talrijk waren ook de reacties bij de toehoorders die ten zeerste genoten hebben van deze voordracht.

18 april 1982 - Honderd jaar geleden in 1882 werd de volkschrijver Abraham Hans te Sint-Maria-Horebeke geboren als zoon van een protestants onderwijzer. Dit was voor Georges De Vogelaere de aanleiding om eens te gaan uitzoeken voor welke *Hansjes*, zo werden de boekjes van zijn kinderbibliotheek genoemd, hij zijn stof haalde uit het Maldegems verleden. Georges De Vogelaere begon met een korte biografie van Abraham Hans te geven, die aanvankelijk onderwijzer was in verschillende scholen en later zijn weg maakte als journalist en als broodschrijver. In 1907 publiceerde hij een eerste boek met als titel *Helden zonder zwaard* en in 1911 volgde dan een historisch feuilleton *Een heldenstrijd of een kapitein der bosgeuzen*. Abraham Hans had een bijzondere interesse voor het verleden van Vlaanderen, waarin hij inspiratie vond voor zijn historische verhalen en voor zijn *Hansjes*.

Georges De Vogelaere wist een zestal boekjes te vinden die over Groot Maldegem handelden nl. *De bezembinders van Kleit*, *De held van Maldegem*, *Een wilde avond in het bos*, *Het hospitaalkarretje van Maldegem*, *De veroordeelde van Aardenburg* en *Een bewogen Kerst-avond*. Deze reeks Maldegemse legenden werd hem verteld door Victor De Lille, met wie Abraham Hans goed bevriend was. Abraham Hans' Kinderbibliotheek werd gesticht in 1922 en veroverde van meet af aan de Vlaamse jeugd, die ze letterlijk kapot las! Veel Vlamingen hebben daar hun interesse voor hun eigen verleden opgedaan. De voordracht van Georges De Vogelaere riep bij velen een vleugje jeugdromantiek en jeugdsentiment op. Voor anderen was de figuur van Abraham Hans een echte ontdekking. Deze protestantse Vlaming van Nederlandse oorsprong zal vooral door zijn historisch geïnspireerde romans bij ons volk blijven voortleven. We zijn Georges De Vogelaere uitermate dankbaar voor zijn boeiende voordracht over de verteller van onze jeugd Abraham Hans.

20 juni 1982 - Tijdens het schrijven van de *Geschiedenis van Poeke* stootte ik herhaaldelijk op de heren en barons van Poeke. Vanuit hun kasteel beheersten zij volkomen het dorpsleven tot in 1955, jaar waarin de laatste barones van Poeke, Ines de Pycke de Peteghem, stierf. Gedurende de voordracht werden enkele merkwaardige figuren uit die heren- en baronnenreeks in het licht gesteld. Eulaard I van Poeke (1275-1305) was zowel de stamvader van de heren van Poeke als van de heren van Opline-Molimont. Van Roeland I van Poeke (1356-1373) bleef de grafsteen in de kerk van Poeke bewaard. Hij stichtte ook de O.L.-Vrouwkapelanij in de kerk van Poeke. Eulaard II van Poeke (1373-1382) sneuvelde op het Beverhoutsveld te Oedelem. Door zijn testament weten we iets meer over het liederlijk leven van Eulaard III van Poeke (1382-1418). Met Jan III van Poeke († 1563) stierf het oorspronkelijk geslacht van Poeke uit.

Jan-Baptist de Preudhomme d'Hailly (1597-1642) is de stamvader van de barons van Poeke. Zijn zoon Markus-Antonius (1643-1699) legde de grondslag van de rijkdom van zijn familie door zijn tweede huwelijk met Anna Damman, dochter van Victor, burggraaf van Oombergen en Sint-Lievens-Esse. Van die rijkdom getuigt nog het prachtig grafmonument in de kerk van Poeke. Karel-Florent-Idesbald de Preudhomme d'Hailly (1721-1782), alhoewel hij negen kinderen bij zijn vrouw Maria-Anna d'Alegambe had, sloeg toch in ruzie met zijn echtgenote die zodanig hoog opliep dat zijn vrouw en kinderen hem onder *curatele* lieten stellen. Wellicht leefde hij op iets te grote voet en sprong hij wat te lichtvaardig om met zijn patrimonium.

Dit zijn slechts enkele flitsen over de heren en barons van Poeke. Wie er meer over wil weten, kan zijn nieuwsgierigheid bevredigen in de *Geschiedenis van Poeke* die eerlang zal verschijnen.

L. Stockman

LEMBEKE IN HET HART VAN HET MEETJESLAND

Voorzitter Achiel De Vos mocht een tachtigtal heemkundigen begroeten in het parochiaal centrum van Lembeke voor onze jaarlijkse uitstap op 22 augustus 1982. In zijn welkomwoord beklemtoonde hij de bezorgdheid van ons genootschap voor het behoud van het leefmilieu. Na het drinken van een verfrissend glas op kosten van het gemeentebestuur van Kaprijke vertrok de sliert auto's onder de hoede van onze gids Oscar Lippens naar het kasteel Bardelare. Daar werden we verwelkomd door graaf en gravin d'Alcantara, die ons uitnodigden voor een wandeling in het kasteelpark, waar we o.m. nog een ijskelder konden bekijken. Het kasteelpark van Lembeke is een goed voorbeeld van Engelse tuinaanleg, waarbij gepoogd wordt om het natuurlijk terrein zo veel mogelijk in te schakelen in de tuinarchitectuur. Daardoor krijgt het park een asymmetrische structuur. Dit is dan in tegenstelling tot de Franse tuinen, waar de wegels en perken volgens een streng symmetrisch patroon aangelegd worden. Op het neerhof van het kasteel staat nog een rijzige duiventoren uit 1510.

In de Windgatstraat te Lembeke draaien opnieuw de wieken van de pas gerestaureerde Westermolen. Van op het terras van het molenhuis hadden we een heerlijk gezicht op de laagvlakte rond Eeklo, die volledig door de statige toren van de Sint-Vincentiuskerk wordt gedomi-

De groep trekt voorbij het kasteel van graaf Adhémar d'Alcantara.

Foto : Arch. Roger Leloup

Aandachtige toeschouwers op het neerhof van het kasteel.

Foto : Arch. Roger Leloup

neerd. Vanuit het « windgat » kwam gelukkig een krachtige luchtstroom die de molenwieken lustig liet draaien tot grote vreugde van de bezoekers.

Vandaar reden we terug naar de Sint-Gilliskerk van Lembeke, die enkele jaren geleden, door ons medelid, Jozef De Wilde, pastoor emeritus van Lembeke, mooi werd heropgefrist. Onze gids Oscar Lippens vestigde onze aandacht op enkele grafschriften en enige merkwaardige stukken van het meubilair zoals de predikstoel en de biechtstoelen.

Vlakbij de kerk is het heemkundig museum Bardelare gevestigd in de oude brouwerij Stockman. In dit al te kleine museum, waar met veel zin voor orde, talrijke voorwerpen zijn tentoongesteld, vonden we standen over « het kuipen maken », « van hoefsmid tot metaalwerker », « het drukken », « het klompenmaken », « het brood- en banketbakken », « het bijentelen », « snoeien en houthakken », « houtbewerking », « garelen maken », « het vlasbewerken », « van koe tot kaas », « dieren op de hoeve », « het houtbinden », « het strodekken », « vlechten met stro en wassen » en « van kaars tot lamp ». Op de zolder werd het religieuze en volkse leven van onze voorouders treffend uitgebeeld.

In de vooravond reden de overblijvende heemkundigen naar de Heihoek om een wandeling te maken langsheen het Kaprijkske vaardeken en de Antwerpse heerweg die daar dwars door de Lembeekse bossen lopen.

Zoals steeds konden de deelnemers aan onze uitstap een brochure kopen die een mooie titel meekreeg : Lembeke in het hart van het Meetjesland. Tot slot van deze geslaagde tocht door het groene hart van het Meetjesland gingen een veertigtal Meetjeslandse heemkundigen aan tafel voor het verorberen van een smakelijke koude schotel. We danken heel oprecht onze gastheer te Lembeke, Oscar Lippens, die zo'n interessante route uitstippelde en die te samen met zijn echtgenote voor een hartelijke ontvangst zorgde. Bovendien wist onze penningmeester ons steeds te boeien met zijn gezellige en onderhoudende praatjes over de bezienswaardigheden van Lembeke.

Luc Stockman

EERSTE INFOBEURS VAN ONS GENOOTSCHAP TE EEKLO

Naar aanleiding van het verschijnen van het jaarboek nr. 32 werden alle leden van ons genootschap uitgenodigd om Appeltjes 32 persoonlijk te komen afhalen. Terzelfdertijd werd een beperkte heemkundige boekenbeurs georganiseerd, waarop onze leden hun heemkundige publicaties te koop konden aanbieden. Ongeveer een tachtigtal leden hadden aan onze uitnodiging gevolg gegeven zodat er toch een en ander kon verkocht worden.

Achiel De Vos belichtte tijdens die infobeurs de figuur van onze stichter en eerste voorzitter Dr. Ed. Tieleman († 1951). Reeds vóór de tweede wereldoorlog beschreef hij het doel en onderstreepte hij de betekenis van de heemkunde. Na de tweede wereldoorlog omschreef hij duidelijk de taak van een heemkundige kring in zijn omzendbrief, opgesteld in de zomer van 1947, waarin hij de stichting van onze kring aankondigde. In een aparte bijdrage herdenken we Edmond Tieleman, de pionier van de heemkunde en de locale geschiedenis in het Meetjesland.

L.S.

BOUWSTENEN VOOR EEN HISTORIEK VAN HET HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP

BOUWSTEEN Nr. 4

Verslag over een werkvergadering in het begin van 1947

Op de laatste vergadering van de Heemkundige kring voor het Meetjesland te Eeklo werd door het medelid, de heer Van Poucke te Assenede, een smalle film afgerold die op een zeer merkwaardige wijze de vernieling weergeeft van de mooie gedeeltelijk Romaanse kerk te Assenede, in september 1944. Van het eerste rookwolkje dat verschijnt aan de torenspits, na het inslaan van een granaat, tot het ineensstorten van de toren is het hele tragische gebeuren vastgelegd.

Er omheen waren de gebeurtenissen voor en na de bevrijding gegroepeerd, dus zowat een jaar heemkundig leven van de dorpsgemeenschap Assenede.

In een andere film werd het landschap van de Polders ten Noorden van Assenede, met dijken en krekken, het landbouwbedrijf op de grote hoeven : tarweteelt en aardappelselectie, vertoond.

Nog veel te weinig wordt van de moderne techniek, fotografie en film gebruik gemaakt om het leven van het heem ter documentatie vast te leggen : een wenk aan de beoefenaars van en belangstellenden in de levende heemkunde.

Voor samenwerking in het Meetjesland : belangstellenden en actieve leden wenden zich tot secretaris Apotheker P. Ryckaert, Dreef 34, Zomergem.

T.

Bovenstaand verslag van de hand van Dr. Edmond Tieleman zaliger, onze eerste voorzitter, verscheen in Ons Heem, jg. III (VI), 1947, blz. 55.

BOUWSTEEN Nr. 5

Kort verslag over het ontstaan van ons Genootschap

ZOMERGEM - Op 3 november (1946) waren te Zomergem enkele heemkundigen van het Meetjesland vergaderd om de mogelijkheid te bespreken een gewestelijken kring te stichten. Binnenkort wordt daar verder aan gewerkt. Belangstellenden kunnen zich melden bij apotheker Ryckaert te Zomergem.

E.D.

Dit verslag van de hand van Dr. Elisabeth Dhanens, onze tweede voorzitter, verscheen in de Mededelingen van het Verbond voor Heemkunde, jg. II (V), 1946, blz. 96.

BOUWSTEEN Nr. 6

In de zomer van 1947 stelde Edmond Tieleman een omzendbrief op om leden te kunnen aanwerven voor het pas opgerichte Heemkundig Genootschap van het Meetjesland. We laten hier deze brief in extenso volgen. We vinden daarin een soort keure of programmaverklaring van onze kring.

HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP VAN HET MEETJESLAND

Eekloo, datum als postmerk

L.S.,

Wij houden allen van onze eigen streek, waar ofwel onze jeugd verliep, ofwel we sedert jaren wonen. De met elzen kanten omzoomde

velden, de dennenbossen, de hoevetjes met witgekalkte huisjes en groene luiken, de boomgaarden die de « appeltjes van het Meetjesland » leveren, het is alles ons zo vertrouwd.

We wensen allen dat gewest beter te leren kennen, te weten hoe het gegroeid is, hoe onze voorvaderen er hebben geleefd en gewerkt. We wensen het verleden er van in zijn geheel te leren kennen, wensen het schone dat er heden nog is, behouden te zien.

Sinds November 1946 hebben zich enkele belangstellenden aaneengesloten en hebben het « Heemkundig Genootschap van het Meetjesland » gesticht, dat om de twee maanden een werkvergadering houdt, gewoonlijk de tweede Zondag van de onpare maanden te Eekloo in de Groene Boomgaard. In de Zomer houdt het een paar studieuittappen, Het Genootschap heeft in 1947 het zijne bijgedragen tot viering van dichter K.L. Ledeganck.

Thans wordt het tijd de actie uit te bouwen. Behalve studievergaderingen en -uittappen werden plannen gemaakt voor het uitgeven van een jaarboek, het inventariëren van boeken, tijdschriftartikels, archivalia en iconografische documenten, het inrichten van tentoonstellingen, het aanleggen van eigen documentatie en eigen bibliotheek, het oprichten van een gewestelijk museum, het beschermen van dorps- en landschapsschoon.

Om dit uitgebreid programma te verwezenlijken is de steun en medewerking van alle belangstellenden nodig. Wij rekenen op uw toetreding. In de loop van het jaar verschijnt het eerste jaarboek dat aan alle leden wordt toegestuurd. Het lidmaatschapsgeld is vastgesteld op minimum 100 fr. ; voor onderwijzers en studenten 50 fr.

Van nu af doen we ook een oproep tot het inzamelen van voorwerpen en druksels voor ons gewestelijk museum en onze documentatie. Alles komt in aanmerking wat een enigszins lokaal karakter heeft, bv. afgedragen kledij : kapmantel, mutsen, châles, gereedschap van ambachten en landbouw, oude meubels, interessante onderdelen bij afbraak, oude familiepapieren, oude boeken en oude weekbladen uit het gewest, voorwerpen en druksels in verband met de voorbije oorlogen en bezettingen, enz. U kunt de voorwerpen signaleren of afgeven bij onze plaatselijke vertegenwoordigers of op een van onderstaande adressen. Leden of belangstellenden die boeken, artikels in tijdschrift of weekblad publiceren, vragen wij ons een exemplaar over te maken.

Het Bestuur :

Voorzitter Dr. E. Tieleman, Eeklose weg 224, Mariakerke-bij-Gent
Secretaris Ach. de Vos, Reibroekstraat 47, Evergem
Pennyngmeester Apoth. P. Ryckaert, Zomergem, postrekening nr. 452383

***

BOEKBESPREKING

Cyriel GOEME, *Staten van Goed van de Baronie van Nevele*, 1981. Brugge, in drie delen, totaal 470 blz. Per deel 400 fr. Te bestellen door storting van 3×400 fr. op postrekening 000-098.59.61-53 van R.L. Dewulf-Heus, Oude Zak 13 te 8000 Brugge.

Deze interessante inventaris, opgesteld door de Drongenaar Cyriel Goemé, werd uitgegeven door de V.V.F.-Oost-Vlaanderen en V.V.F.-Brugge. Op het einde van Deel III vindt men een index op de familienamen, zodat de bruikbaarheid van dit werk ten zeerste wordt verhoogd. Voor alle familiekundigen en historici uit het Land van Nevele is deze inventaris een onmisbaar werkinstrument. L.S.

H. DELAUNOIS & medewerkers, *Landschapspark Krekengebied*, uitgegeven door de Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen, Koning Boudewijnstichting en de provincie Oost-Vlaanderen, Leuven, 1982, 700 blz. met talrijke illustraties en een afzonderlijke map met tien kaarten. Prijs : 500 fr., te bestellen bij Landschapspark Krekengebied p/a Gemeentehuis, Verheyenplein, 2789 Verrebroek.

Door de werkgroep Landschapspark Krekengebied werd een omvangrijke studie gemaakt van het Meetjeslandse en het Wase poldergebied. In het eerste deel wordt nader ingegaan op de term landschapspark en een beschrijving gegeven van het krekengebied in het Meetjesland en in het Waasland. O.m. wordt de ontstaansgeschiedenis van de Polderstreek geschetst, een fysisch-geografische beschrijving ervan gegeven, het bestaande landschap volledig doorgelicht en enkele antropogene elementen naar voor gebracht. In het tweede deel vinden we dan een inventarisatie op ecologisch-landschappelijk gebied, de hydrografie en wateranalyse, een inventarisatie op bouwkundig vlak, landbouwstatistieken en demografische gegevens. Het is onmogelijk in enkele regels de rijkdom van de verzamelde gegevens weer te geven. Zowel de geschiedkundige, de heemkundige, de natuurliefhebber, de vogelkenner als de landbouwkundige en de econoom komen er aan hun trekken. Het is een naslagwerk van de bovenste plank en onmisbaar voor de geïnteresseerde bezoeker van dit poldergebied. L.S.

Zr. X. DE WAEPENAERE, M. DEBRUYNE, F. VANHAUWENHUYSE en medewerkers, *150 jaar Ten Doorn*, Eeklo, 1982, 184 blz., 180 ill. Naar aanleiding van het 150-jarig bestaan van het Onze Lieve Vrouw Ten Doorninstituut heeft een leraarsteam van de school een prachtig platenboek uitgegeven over Ten Doorn. Als begeleidende tekst bij de foto's werd een korte historiek geschreven waarin het ontstaan, de groei en de bloei van dit meisjesinstituut werd beschreven. Voor de vormgeving werd beroep gedaan op de Eeklose graficus Luc Verstraete die er een echt kijkboek van gemaakt heeft. Het is een mooi voorbeeld van een historiek die in hoofdzaak gesteund is op fotografische bronnen om het verleden weer levend te maken. De tekst die ook enkele getuigenissen van oudleerlingen bevat, is sober gehouden. Dit boek is een bijzonder geslaagde poging om geschiedenis te schrijven met fotogra-

fische documenten en om op die wijze te proberen de gedachten en gevoelens van onze voorouders te evokeren. Deze kroniek van Ten Doorn zal natuurlijk vooral de oudleerlingen aanspreken die er een deel van hun jeugd in terugvinden, maar ook de historicus en de heemkundige zullen veel genoeg beleven aan *Ten Doorn in Oude Prentkaarten* !

L.S.

M. RYCKAERT, *De familie Ryckaert, een kranig Adegems geslacht (1620-1981)*, Zomergem, 1982, 110 blz. Uitgegeven in eigen beheer.

Onze trouwe medewerker Maurice Ryckaert heeft even het verleden van Zomergem wat terzijde geschoven om in zijn stamboom te klimmen. Daarbij stootte hij wel op een heel eigenaardig feit van een voorvader die in het doopregister Ferdinand Pollet heet, terwijl hij in het geboorteregister van de burgerlijke stand Ferdinand Ryckaert genoemd wordt ! Dit gebeurde omdat Judocus Pollet met zijn eerste echtgenote Maria-Judoca Ryckaert niet voor de wet was getrouwd ingevolge een ruzie van Judocus Pollet met de Adegemse burgemeester. Deze Judocus Pollet is op die manier de centrale figuur geworden van deze familiechroniek van de Ryckaert's. De enig overlevende zoon uit zijn huwelijk met Maria-Judoca Ryckaert, Ferdinand Ryckaert werd de stamvader van de Ryckaert's uit Adegem, waarvan de kinderen en kleinkinderen over heel het Meetjesland uitzwermden. In deze familiechroniek komen al zijn nakomelingen zowel van mannelijke als van vrouwelijke kunne voor. In de bijlagen worden de verschillende echtparen met hun kinderen beschreven.

L.S.

C. VAN BOUCHAUTE, *De Sint-Vincentiuskerk te Eeklo*, Eeklo, 1982, 164 blz., 120 ill. in kleur en zwart-wit. Prijs 1700 fr. + 100 fr. verzendingskosten. Te bestellen in de dekenij, Kerkstraat 7, 9900 Eeklo.

Naar aanleiding van het honderdjarig bestaan van de Neogotieke Sint-Vincentiuskerk heeft Cyriel Van de Bouchaute een monografie over dit merkwaardig bouwkundig monument geschreven. Daarbij werd bijna automatisch de nadruk gelegd op de illustraties omdat de auteur een knap fotograaf is. Bovendien deed hij een beroep op de graficus Luc Verstraete voor de lay-out zodat uit deze samenwerking een echt kunstboek ontstond, waarin het kerkgebouw letterlijk en figuurlijk van onder tot boven werd belicht ! Ook werden niet minder dan twintig kleurenfoto's ingekleefd.

Bijna als begeleiding van de foto's schreef Cyriel Van de Bouchaute een korte geschiedenis van de oude kerk en parochie Sint-Vincentius tot 1860, gevolgd door het verhaal van de tribulaties rond de afbraak waarin de Eeklose burgemeester en historicus Edward Neelemans een belangrijke rol speelde ten gunste van het behoud van de oude kerk. Na enkele beschouwingen over de waarde van de Neogotiek beschrijft hij in detail de huidige kerk. Tot slot volgen nog enkele gegevens over de Eeklose geestelijkheid en leden van de kerkfabriek. Dit kijkboek met een goed vulgariserende tekst zal een waardevolle getuigenis blijven van de feestelijkheden rond deze kerk in 1983. De niet-Eeklonaren zullen wellicht een plattegrond van de kerk missen die hen wegwijs moet maken binnen het gebouw.

Op 20 december 1982 overhandigde eerste Minister Wilfried Martens het eerste exemplaar van dit boek aan de gelukkige auteur, die we namens het genootschap hartelijk feliciteren.

L. Stockman

R. CLAEYS, *Zomergem, vroeger en nu*, Zomergem, 1982, 32 blz., prijs 100 fr. te storten op rekening 001-0596156-70 van Milac p/a Dreef 58, 9930 Zomergem.

R. Claey's, de ijverige secretaris van Milac-Zomergem heeft een fotoboekje met 36 afbeeldingen over het vroegere Zomergem en Oostwinkel en hun bouwkundig erfgoed samengesteld. Bij elk van de foto's heeft de auteur een bondige verklaring van de gereproduceerde foto's geschreven. Naast de traditionele gebouwen heeft hij ook enkele groepsfoto's en foto's van belangrijke gebeurtenissen opgenomen. Dit boekje is een welkome aanvulling van het fotoarchief van dit deel van het Meetjesland.

L.S.

IN MEMORIAM

Z.E.H. GASTON DE SMET (1908-1980)

Op 31 juli 1980 overleed te Oudenaarde de zeer verdienstelijke heemkundige werker pastoor Gaston De Smet. Hij werd in 1908 te Temse geboren, werd priester gewijd te Gent in 1933, was o.m. onderpastoor te Maldegem-Kleit, en was sedert 23 oktober 1953 pastoor van de Sint-Stefanusparochie te Zonnegem (O.-VI.). Daar zette hij zich in voor de restauratie van de kerktoeren (1957) en van het kerkgebouw (1969). Bovendien deed hij drie nieuwe klokken gieten (1966), een houten paaskandelaar snijden (1956), zes gesmede kandelaars voor de nieuwe lijkbaar maken (1966) en verschillende andere liturgische benodigheden vervaardigen. Ook bracht hij de jaarlijkse begankenis ter ere van Sint-Nikolaas van Tolentijn (10 september) tot nieuw leven. Zijn bestendig ijveren voor het verfraaien van zijn dorpskerk, zijn persoonlijke inzet voor de bloei van het parochiaal leven en zijn oprecht medeleven met het wel en het wee van de mensen, die hem toevertrouwd waren, maakten hem tot een graag geziene figuur te Zomergem. Naast zijn opmerkelijke pastorale bezorgdheid stelt men in de bedrijvigheid van pastoor Gaston De Smet een grote heemkundige belangstelling vast, die voornamelijk verband hield met de geschiedenis van de premonstratenzerabdij van Drongen, die van de 12e tot de 18e eeuw de parochiekerk van Zonnegem bediende, en met de uitingen van de volksdevotie in Oost-Vlaanderen. Hij schreef heel wat historische en volkskundige bijdragen voor *Appeltjes van het Meetjesland*, *Het Land van Aalst*, *De Toerist*, *Oost-Vlaanderen*, *Mariaal Tijdschrift over Lourdes en de Vlaamse Heiligdommen* enz. Van zijn hand is ook de dorpsmonografie *Geschiedenis van Zonnegem* (Zonnegem, 1970, 119 blz.), waarvoor Bernard Kemp († 1980), die geregeld in Zonnegem verbleef, een treffend inleidend woord schreef. Met pastoor Gaston De Smet is een merkwaardig figuur uit Oost-Vlaanderen verdwenen. Zijn pastoraal werk en zijn talrijke publikaties zullen blijvend van hem getuigen.

J. Gerits

PAUL LEROUX (1901-1982)

Op 1 april 1982 overleed te Veurne ons medelid Paul Leroux tengevolge van een ongeval met de auto. De overledene was de tachtig reeds voorbij. Hij verschijnt al in de ledenlijst 1953-1954 zodat hij bijna dertig jaar lid van ons genootschap was. Op de hoek van de Markt en het Collegiestraatje te Eeklo oefende hij meer dan 50 jaar het beroep van apotheker uit. Hij was ook verwant met Hugo Verriest en prof. Gustaaf Verriest. We bieden aan zijn kinderen onze oprechte kristelijke deelneming aan bij het vrij onverwacht heengaan van hun vader.

L.S.

Z.E.H. JOZEF NOTERDAEME (1892-1981)

Op 24 oktober 1981 overleed te Brugge op 89-jarige leeftijd erepastoor Jozef Noterdaeme. Voor Appeltjes schreef de afdruyve twee artikels : *Meetjeslandse moerontginningen te Rozendaal en te Breda* in AM, nr. 7, 1955-1956, blz. 105-108 en *De ridders van Roden en Jacob de Coster van Maerlant* in AM, nr. 15, 1964, blz. 45-114.

Pastoor Noterdaeme verwierf vooral bekendheid door zijn studies over Jacob van Maerlant, de ridders van Roden en het parochiewezen in het Brugse Vrije. Zijn pennetwist met prof. dr. Jozef Van Mierlo, s.j. over de levensloop van Jacob van Maerlant zal een aparte plaats innemen in de geschiedenis van de Middelnederlandse Letterkunde. Hij toonde overtuigend aan dat onze beroemde dichter te Houtave in de wijk Maerlant werd geboren uit het geslacht De Coster, leenmannen van de ridders van Roden. Jacob van Maerlant liep school in het Sint-Donaaskapittel te Brugge, werd later klerk van de ridders van Roden en eindigde zijn loopbaan als schepenklerk te Damme.

Jozef Noterdaeme pluisde ook de genealogie van de heren van Roden volledig uit en leverde baanbrekend werk op het vlak van de domaniale geschiedenis van de streek rond Brugge. Hij bestudeerde o.m. de fiscus Snellegem, de fiscus Weinebrugge, de fiscus Sijsele en de fiscus Gera (= St-Kruis). Vanuit deze studies kon hij nieuw licht werpen op het ontstaan van de Brugse parochies Sint-Michiels, Sint-Salvator, O.-L.-Vrouw en Sint-Kruis. Tenslotte publiceerde hij op het einde van zijn leven nog een gestoffeerde bijdrage tot de vroegste geschiedenis van Brugge.

Zijn historische omzwervingen is hij begonnen in de parochie van Snellegem in 1944, waar hij kennis maakte met Jacobus Custos en hij eindigde zijn geschiedkundige tocht te Sijsele, waar hij nog een bijdrage van 240 blz. schreef over de ontstaansgeschiedenis van de stad Brugge. Uiteindelijk overleed hij nog in zijn geboortehuis te Brugge, waar hij zijn laatste levensjaren sleet.

Door een gelukkig toeval kwam zijn bibliotheek te Maldegem terecht, waar Walter Notteboom met zorg de papieren en de boeken van deze geleerde dorpspastoor bewaart.

Luc Stockman

ACHIEL DE VOS
VOORZITTER VAN HET OOSTVLAAMS VERBOND VAN DE
KRINGEN VOOR GESCHIEDENIS !

Tijdens de bestuursvergadering van 11 december 1982 verkozen de vertegenwoordigers van de negen geschied- en oudheidkundige kringen uit Oost-Vlaanderen Achiel De Vos eenparig tot nieuwe voorzitter van het Oostvlaams Verbond van de kringen voor geschiedenis in opvolging van de ontslagnemende professor S.J. De Laet. Dit verbond werd omstreeks 1949 gesticht door wijlen Prof. Jan Dhondt en beleefde een eerste bloei onder zijn voorzitterschap. O.m. werd een eerste voorlichtingsreeks van 30 nummers uitgegeven. Na diens dood leidde Prof. Hans Van Werveke een tweetal jaar dit verbond. In 1975 werd te Zottegem gestart met tweejaarlijkse colloquia. In 1977 kwam Ronse aan de beurt, in 1979 Aalter en het laatste colloquium ging door te Dendermonde in 1981. Tijdens diezelfde vergadering werd mevr. H. De Ridder-Symons bevestigd als secretaresse en werd L. Pée uit Dendermonde tot ondervoorzitter aangesteld. We wensen onze vriend Achiel De Vos hartelijk geluk en als genootschap delen we in de eer en de vreugde om deze verkiezing.

Het Bestuur

VARIA

Fototentoonstelling - Heemschut Ons Meetjesland - Van 21 mei tot 23 mei 1982 liep er een fototentoonstelling in de galerij Frans De Vlieghe over de bekroonde restauraties in het Meetjesland. Deze prijs voor de geslaagde restauraties werd ingesteld door de werkgroep Heemschut van het tijdschrift Ons Meetjesland. Het initiatief kwam uiteraard van Romano Tondat, die nu al bijna twintig jaar rondzwerft om het bouwkundig erfgoed van het Meetjesland op de gevoelige plaat vast te leggen. Met deze restauratieprijs wil Romano Tondat nu ook het behoud van dit bouwkundig patrimonium daadwerkelijk stimuleren door de eigenaars die hun merkwaardige woningen goed onderhouden, in de bloemetjes te zetten. Vandaar ook het idee om deze fototentoonstelling rond de bekroonde bouwwerken te organiseren. Deze doelstellingen werden belicht door inleider Paul Van de Woestijne mede in naam van de afwezige Romano Tondat die aan het ziekbed gekluisterd was. Burgemeester Alfons Coppieters zegde namens het stadsbestuur van Eeklo de medewerking van de locale overheden aan dit heemkundig initiatief toe en verheugde zich in de groeiende belangstelling voor de materiële overblijfselen van onze volkscultuur. Hartelijk proficiat aan onze onvermoeibare en rechtlijnige Romano voor zijn inzet ten bate van het Meetjeslands erfgoed. We willen hem tevens gelukwensen met zijn mooi verzorgde veertiende jaargang van Ons Meetjesland.

L.S.

Davidsfonds Maldegem en de gemeentelijke ruimtelijke ordening - In april 1982 publiceerde het Davidsfonds-Maldegem een nota ter intentie van het gemeentebestuur en ter informatie van de bevolking van

Maldegem betreffende enkele aktuele problemen rond de bescherming van de Maldegemse monumenten en het Maldegemse leefmilieu. Daarin werden een achttal punten behandeld :

1. De verfraaiing van de omgeving van de Sint-Barbarakerk
2. De verbreding van de Kapelaanstraat
3. De omgeving van de Papinglohoeve
4. Het opstellen van een bijzonder plan van aanleg of structuurplan m.b.t. de dorpskern
5. Wettelijke bescherming van een aantal waardevolle monumenten
6. Aanleggen van 'n gemeentelijk inventaris van waardevolle gebouwen
7. De renovatie van het marktplein
8. De ruimtelijke ordening en de participatie van de bevolking.

Met dit memorandum gaat DF-Maldegem verder op de ingeslagen weg van aandacht voor het integrale leefmilieu en in het bijzonder voor de waardevolle gebouwen. DF-Maldegem is een lichtend voorbeeld voor alle DF-afdelingen van het Meetjesland en ook voor de heemkundige kringen die nog lang niet toe zijn aan dergelijke informatiecampagnes !

L.S.

Dag van de Kranepoel - Op 28 februari 1982 werd door de Aalterse werkgroep Leefmilieu, Aawel en de afdeling Aalter van de Wielewaaal een dag van de Kranepoel ingericht. In de voormiddag kon men deelnemen aan een geleide wandeling in de bossen rond de Kranepoel. In de namiddag stonden vier spreekbeurten op de agenda, onder het motto *De Kranepoel, een bedreigd natuurgebied*.

Prof. Luc Daels begon met een geschied- en aardrijkskundige schets van het Bulskampveld. Dr. H. Stieperaere beschreef de plantengroei en de flora van het Bulskampveld. Ivan Hoste besprak de huidige situatie van de fauna en de flora van de Kranepoel. Tenslotte beklemtoonde Dr. E. Kuyken de noodzakelijkheid van natuur- en landschapsbehoud in een globaal milieubeheer.

Deze studienamiddag werd door een zestigtal personen, waaronder veel jongeren, aandachtig bijgewoond. Dergelijke dagen zijn belangrijk voor het propageren van de ideeën omtrent natuur- en landschapszorg. Het gemeentebestuur van Aalter was vertegenwoordigd door twee schepenen en verscheidene raadsleden. We wensen voorzitter Jozef Tavernier en ons medelid Ivan Hoste veel moed toe om op de ingeslagen weg verder te gaan. Daarbij sluiten ze aan bij het werk gepresteerd door wijlen Arthur Verhoustraete, die zowel op het vlak van de bescherming van de Kranepoel als op het vlak van de geschiedschrijving van het Bulskampveld heel actief was.

L.S.

Terug naar het Kantkussen - In de galerij Frans De Vliegheer te Eeklo greep van zaterdag 27 februari 1982 tot zondag 21 maart 1982 een tentoonstelling plaats over oude kant onder de titel *Terug naar het Kantkussen*. Het initiatief ging uit van ons bestuurslid Oscar Lippens en zijn echtgenote, zelf een fervente speldewerkster, in samenwerking

met V.V.V.-Eeklo, V.V.V.-Warande Lembeke en het Kantkloshuisje uit Gent. We hebben het geluk gehad deze tentoonstelling te kunnen bezoeken onder leiding van Oscar Lippens die ons de techniek van het kantklossen van naaldje tot draadje uitlegde. We moeten echter eerlijk bekennen dat wij moeite hadden om te volgen omdat wijzelf de naald niet kunnen hanteren ! In de gelegenheidsbrochure kan men de beknopte historiek van het kantwerk lezen en kennis maken met de talrijke soorten kant. Het was een gemoedelijke tentoonstelling in de enig mooie galerij van Frans De Vliegheer die zich uitstekend leent voor dergelijke manifestaties.

L.S.

MEDEDELING VOOR GENEALOGEN

Staten van Goed van Watervliet (een enkel deel) opgemaakt door de heer Wilfried Steeghers verschijnt binnenkort. Prijs : 350 fr. + verzendingskosten. Storting op rekening BBL 390-0162547-30 van Mevr. Kelderman, Koggestraat 15 te 9000 Gent.

De verzendingskosten belopen voor het binnenland 50 fr. ; voor het buitenland 120 fr.

W.S.

HOF VAN DE HEREN VAN WOESTIJNE BURCHT VAN WOESTIJNE GELIJKTIJDIG AANGEGRAVEN TE AALTER

Onder leiding van Drs. E.W. VAN VOOREN, nationaal archeoloog en mediëvist, ging per 01 sept. '82 een geprogrammeerd oudheidkundig bodemonderzoek van start op het foncier van het Woestijngoed ter hoogte van de huidige wijk Aalter-Brug.

WFH-82/01 en 02, sleuven van 20 m. lang, 6 m. breed en tot 3 m. diep, leverden totnogtoe materiële overblijfselen op van zeven archeologische periodes, die thans bondig zullen worden voorgesteld.

1. Preboreaal mesolithicum, ca. 7000 v. Chr. :
vooralsnog niet gestratificeerd
naar schatting vijftig tot honderd silex-artefacten (hoofdzakelijk debitage-afval, maar ook enkele gebruiksvoorwerpen)
2. Romeinse occupatie, ca. IIe-IVe eeuw :
vooralsnog niet gestratificeerd
fragment van tegula
- enkel in WFH-82/01 -
3. Hof van de Heren van Woestijne
3.1. Eerste sub-periode, verwoest ca. 1200-1300 :
gestratificeerd
talrijke weinig-karakteristieke scherven van exclusief reducerend gebakken regionaal volksaardewerk
vooralsnog geen architecturale consequenties
- enkel in WFH-82/01 -

- 3.2. Tweede sub-periode, verwoest ca. 1275-1325 :
 gestratificeerd
 fragmenten van steengoed uit Schinveld-Brunssum en Siegburg, betere volksaardewerk uit Andenne, groen- (Brugge ?) en geelgeglazuurd volksaardewerk, hoofdzakelijk reducerend gebakken regionaal volksaardewerk
 twee paalgaten
 - enkel in WFH-82/01 -
4. Geologisch intermezzo : Duinkerkaan-III-B :
 niet de eigenlijke D-III-B transgressie is hier bedoeld, maar wel de tijdelijk en ruimtelijk beperkte inundaties, vooral daterend uit de tweede helft van de XIVe en het begin van de XVe eeuw, die als een soort naweeën van de XIIe eeuwse D-III-B fase kunnen worden opgevat.
 opeenvolging van marien en fluviatiel sediment, gescheiden door stagnatie (= keerpunt in de inundatie).
 hoogst opmerkelijk is de vaststelling van deze sedimenten op dergelijke afstand van de zee en op dergelijke hoogte ten opzichte van de zeespiegel.
5. Burcht van Woestijne
- 5.1. Niet-kartografisch gekende occupatie :
- 5.1.1. Eerste sub-periode, gedeeltelijk verwoest ca. 1350-1400 :
 gestratificeerd
 steengoed uit Langerwehe, reducerend (waaronder enkele bloempotfragmenten) en oxyderend gebakken regionaal volksaardewerk
 slotgracht
- 5.1.2. Tweede sub-periode, volledig verwoest ca. 1375-1425 :
 gestratificeerd
 steengoed uit Langerwehe en Siegburg, reducerend en oxyderend gebakken (locaal en) regionaal volksaardewerk (opmerkelijke concentratie bloempotten, -schalen en -kraters in beide soorten volksaardewerk)
 slotgracht
 paalgat (kan ook eerste sub-periode zijn, of eerste en tweede sub-periode !)
- 5.2. Kartografisch gekende occupatie, verwoest ca. 1600-1650 :
 vooralsnog niet gestratificeerd
 verscheidene weinig-karakteristieke aardewerkscherven

Gezien de opgravingen, om methodische redenen, zijn begonnen ter hoogte van de randstructuur van het Hof én van de Burcht, zullen meer spectaculaire vaststellingen zoals fundamenten bijv. nog enige tijd op zich laten wachten.

Terwijl U dit leest, gaan de opgravingen verder...

N.N.

INHOUD

L. STOCKMAN — Kerkelijk en parochiaal leven in het Meetjesland vóór 1600	5
G. HIMPENS — Het Sint-Janshospitaal te Brugge en de bosbouw in het Meetjesland	86
W. STEEGHERS — Begijntjes van het Groot-Begijnhof Sint-Elisabeth te Gent, afkomstig van het ambacht Maldegem	108
H. NOTTEBOOM — Grenzen van de parochie Adegem	113
L.M. GOEGBUER o.s.a. — Hoe en wanneer werd de Heilige Barbara patrones van de kerk van Maldegem	136
R. MOELAERT — De bul van Alexander VII uit het kerkarchief te Merendree en de Broederschap van het Heilig Kruis	142
A. DE VOS — Herdenking Dr. Edmond Tieleman	151
W. STEEGHERS — Gelegenheidsvondst : Maldegemnaren die Gents poorter werden	159
R. MOELAERT — Heraldiek te Merendree	161
E. VAN VOOREN — De kerk van Nieuw-Roeselare. Architecturaal-archeologische expressie van de evolutie van het koor en de sacristie	183
H. NOTTEBOOM — Viering van heemkundige Daniël Verstraete : 65 jaar	210
M. RYCKAERT — Het Goed ten Boomgaarde, alias Van Pilkem in Ronsele	216
M. BOONE — Gentse financiële belangen te Biervliet 1382-1384. Naar aanleiding van een konfiskatiedossier	251
A. STROOBANTS — Enkele gegevens over de bouwgeschiedenis van het Kasteel van Poeke en over de plaatselijke zijdeteelt in de 18de eeuw	268
Kroniek	295

HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP VAN HET MEETJESLAND

Gesticht in 1946 door wijlen Dr. Edmond TIELEMAN, eerste voorzitter

Ere-voorzitster : Mej. Dr. E. DHAENENS, Boelare 97 - 9900 Eeklo

Ere-ondervoorzitter : Ere-Ap. Pr. RYCKAERT, Dreef 2 -
9930 Zomergem

BESTUUR :

Voorzitter :

A. DE VOS, Landhuis « Malpertuus »,
Achterstege 22 - 9050 Evergem — Tel. 091-53.88.25

Sekretaris :

R. MOELAERT, Dries 42 - 9890 Knesselare

Penningmeester :

O. LIPPENS, Gentstraat 13 - 9971 Lembeke — Tel. 091-77.28.54

Bibliothekaris :

Insp. A. RYSERHOVE, Kloosterstraat 46 - 9890 Knesselare —
Tel. 091-74.23.17

Leden :

E. DE SMET, Euromarktstraat 9 - 9900 Eeklo — Tel. 091-77.43.24

H. NOTTEBOOM, Prins Boudewijnlaan 9B - 9991 Adegem —
Tel. 050-71.29.12

W. NOTTEBOOM, Noordstraat 196 - 9990 Maldegem —
Tel. 050-71.30.25

W. STEEGHERS, Begijnegracht 58 - 9000 Gent

Ir. L. STOCKMAN, Brugstraat 103 - 9880 Aalter —
Tel. 091-74.16.10

R. TONDAT, Peperstraat 83 - 9900 Eeklo — Tel. 091-77.11.42

G. VAN VOOREN, Herendreef 43 - Aardenburg (Nederland)

APPELTJES VAN HET MEETJESLAND

Jaarboek, sedert 1949 uitgegeven door het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland.

OPSTELRAAD

Eindopsteller :

A. DE VOS, Achterstege 22 - 9050 Evergem

Ruildienst :

Insp. A. RYSERHOVE, Kloosterstraat 46 - 9890 Knesselare

Kroniek :

Ir. L. STOCKMAN, Brugstraat 103 - 9880 Aalter

Alle artikels dienen uiterlijk vóór 1 september in het bezit te zijn van de eindopsteller.

Bestellingen van vorige jaarboeken gebeuren op het adres van de ruildienst.

LIDMAATSCHAPSGELD :

500 fr. te storten op postrekening 000-060.40.56-37 van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland, p/a Gentstraat 13 - 9971 Lembeke.

Dit jaarboek werd uitgegeven door het
Heemkundig Genootschap van het Meetjesland
en gedrukt bij

VAN HOESTENBERGHE p.v.b.a.
Stationsstraat 17-19, 9990 Maldegem